Георги Янев

БАЩА И СИН

© Георги Янев, автор, 2005 г.
© Издателство "Макрос", 2005 г.

ISBN 954-561-177-4

СЪДЪРЖАНИЕ

Вместо предговор 5
Родът на Милю Касабов 7
Младежки години 12
Женитба 19
Родът на Анастасия 22
Раждането на Георги 25
Книжовно дружество “Просвета” 29
Общественик 54
Детските години на Георги 56
В гимназията 65
Наръчниците 76
Следване на Гео Милев в София -1911-1912 г. 83
Следване на Гео Милев в Лайпциг -1912-1916 г. 88
Щрихи из “лондонския период” на Гео Милев 100
Гео Милев в школата за запасни офицери,
на фронта и на лечение в Германия -1916-1919 г. 106
Гео Милев и “Везни” и алманах “Везни - 1919-1923 г. 120
Гео Милев и сп. “Пламък” - 1924-1925 г. 146
Трагедията на бащата 148
Молба 158
След десет години (от бащата на Гео Милев) 162
Сам срещу “неотговорните фактори” 172
Сам, с народа си 195
Краят 206
Приложения 211
Бележки на Милю Касабов, водени на кориците на
Библията и в тетрадки 212
Гео Милев - Живот и творчество
от баща му Милю Касабов 261
Прогласяването на Съединението и денят 6-ти Септември
1885 г. в Чирпан 291
Програмна статия 295

Писмена защита от Гео Милев 299
Бележки за защитата 303
Бележки на М. Касабов, Ст. Загора,
по въпроси из живота 312
Парите 312
“Неотговорни фактори” 319
Милю Касабов - Народни приказки 328
Акт 341
Статия на Милю Касабов - “Свободата” 345
Драги братя и сестри 350
Драги братя и сестри, уважаеми съидейници и гости 353

ВМЕСТО ПРЕДГОВОР

Идеята за тази книга се измени в хода на работата. Първоначално замисълът беше да се проследят сложните взаимоотношения между Милю Касабов и Гео Милев като представители на две епохи – първият на възрожденското, а вторият – на модерното ново мислене. "Конфликтите" и противоречията между двама ярки мъже, свързани не само по кръв, а и духовно, са в резултат на тяхната принадлежност към различните епохи, макар да живеят за определен период в едни и същи времена.

Знаем драмата на оцелелите поборници след Освобождението. Едни, които влизат във властта – Стамболов и Захарий Стоянов примерно - много сложно балансират между новите реалности и здравия си възрожденски идеал. Понякога – това е особено натрапчиво при Захарий Стоянов – противоречията им са драматични, конфликтни, защото са разпънати между грубата действителност и утопията. Не можейки да излязат от идеала, не желаейки и да го загърбят, понякога те стигат до наивитета, до утопията, но в мечтите и борбите си в новите времена са искрени и верни на миналото си. Още по-отчетливо това се забелязва в творчеството на Вазов, възпял толкова патетично и романтично миналото и толкова критично последвалите го години. Вазов също е разпънат между възторга и отчаянието и ако нещо го крепи до края на живота му, това са възрожденските идеали, които той непрекъснато възкресява, разкрасява и които предлага като икона за своя народ.

В този контекст Милю Касабов е, разбира се, почти обикновен човек, от народните низини, прегърнал възрожденските идеи, които ще популяризира през целия си живот. Така ще се опитва и да възпитава децата си, колкото и времената да са други, модерни, с друг морал и друг

тип патриотизъм. А неговата най-свидна рожба – Георги Милев Касабов /Гео Милев/ - ще усвоява "уроците" на своя баща, но нерядко ще влиза в противоречие с тях. Защото, ако единият - Милю Касабов – при всичката му напредничавост и взор към настоящото и бъдещето е в крайна сметка повече обърнат назад, то другият – Гео Милев – без да подценява миналото, е изцяло устремен напред, нещо повече – изпреварващ времето си.

Целта ми беше да бъдат анализирани противоречията и "конфликтите" между двамата, но в хода на работа, при появата на редица неизвестни до тоя момент документи, оставени от Милю Касабов, идеята се променяше. Предпочетох да дам предимство на документите, на архивните материали, защото само така можеха да бъдат извадени на бял свят, а коментарите и анализите оставям на специалистите. Пък и адресатът на книгата се разшири – тя е за литератори, но и за народопсихолози, за историци и културолози.

Понякога тълкувателят у мен надделяваше и затова включих и някои страници, които дават светлина за взаимоотношенията между Гео Милев и Георги Бакалов или Гео Милев и Иван Вазов например.

Хибридността на тази книга не е търсена, тя така се получи. Дали тези подходи са били удачни, или не, ще реши читателят.

Авторът

РОДЪТ НА МИЛЮ КАСАБОВ

Доскоро се считаше, че родът на Гео Милев води началото си от с. Омурово /сега Партизанин/, Чирпанско. Проблемът не е изследван задълбочено, а и няма останали документи за едно или друго твърдение в това отношение. Защо Омурово се е наложило като родно място на Георги Касапина, бащата на Милю Касабов и дядо на Георги Милев Касабов /Гео Милев/, е трудно да се каже. Неясноти имаше и за родното място на майката на Милю Касабов, подписала се само веднъж на акта за раждане на Георги Милев Касабов с името Пена Гергева. За нея, макар да е живяла до 1914 година, също нямаше надеждни източници за родно място и други родови подробности.

Едва напоследък в архива на Милю Касабов, част от който се съхранява в Главно управление на архивите при Министерския съвет, беше открит един лист, на който Милю Касабов е оставил малко родословно дърво, на което е записал годините на раждане на баща си, на майка си и на своя дядо. За съжаление не се е върнал по-назад. От този прелюбопитен документ научаваме, че дядото на Милю Касабов се е казвал Трою. Родил се е през 1800 година и починал млад – през 1830 година. Занимавал се със земеделие, бил трудолюбив, скромен и пестелив. Имал двама сина – Георги и Русен. Русен, по всяка вероятност по-големият, умира през 1888 г. в Бурнусузъ (днес Братя Даскалови).

Георги е роден през 1826 година. Останал като невръстно дете сирак, за сирашките му години не се знае нищо. По всяка вероятност е бил писмовен, т. е. учил е може би в отделенията на селото, защото по-късно развива завидна предприемаческа и търговска дейност. Буден и предприемчив. В родното си село на младини се занимава с овчарлък. Малкият свят на селото го е ограничавал, защото заминава за Одрин, Цариград, Мала Азия, където отглежда буби, овце, добитък и започва търговия, която развива с успех. Човек на риска, сменя занаяти и занимания, влага спестеното в печеливши дейности, но и често се разорява. Така става с желанието му да отглежда буби,

тъй като коприната била много търсена и имало добър пазар за нея. Една година успява да натрупа не малък за времето и за положението си капитал и веднага вложил всички пари пак в бубарството за следващата година. Наел помощници, разработил програми, плащал надници и очаквал голямата печалба. Същата година бубите били нападнати от някакво специфично заболяване и Георги се разорил напълно. Останал още година-две, докато събере пари да изплати дълговете си и, поомъдрял, се завърнал в Бурнусузъ със доста сносен капитал.

Явно не е бил в първа младост, когато се оженва за Пена Стоянова /1822 – 1914 г./, която е с четири години по-голяма от него. За нейния род също не се знае много. Била телчарска дъщеря, скромна, мълчалива, високоморална и много трудолюбива. Били много сплотено семейство: мъжът – Георги – бил по-"отворен", буен и справедлив, с чувство за достойнство; жената – Пена – била домошарка, чистница, любяща майка, съсредоточена в бита и семейството.

Георги развил нов занаят – касапският. Най-напред в Бурнусузъ, а сетне и в Чирпан. Имало е време, когато притежавал над 300 овце и наемал по двама-трима ратаи.

Раждат се и децата – най-напред Спас, после Христо. Георги Троюв искал децата му да учат, да не тънат в ограничения свят на малкото селище, затова през 1867 година се премества с цялото семейство в Чирпан, където на следващата година се ражда син му Милю, а след няколко години и дъщеричката Гина, която умира съвсем млада. В Чирпан купува място и строи къща, в която се помещавала и касапницата му. Никой не го наричал Георги Троюв, викали му Георги Касапина. И на децата му казвали Касаповите. Години по-късно те му облагородили прякора като фамилия Касабови.

Георги Касапина бил горд и честен човек. Обиколил на младини доста свят – почти цяла Анадола, бил в Мала Азия, изкарвал пари край Мраморно, Черно и Средиземно морета – природно интелигентен и предприемчив, той имал самочувствието на практичен, но и на духовен човек. Бил патриот и не "клател феса" на поробителя. Гордеел се, че, докато бил по

Анадола, вземал да му помогат ратаи турци, на които плащал точно и почтено. Затова го уважавали анадолските турци.

Родната къща на Милю Касабов в Чирпан

В Чирпан в началото имал проблеми – единствен той от местните люде ходел с кожен калпак, а не с фес. Затова се набил в очите на местните турски големци, които го ругаели и предупреждавали да сложи феса, но Георги демонстративно сменял един кожен калпак с друг и нарочно все пред тях се показвал.

И трите му момчета били будни и ученолюбиви, но най-малкият – Милю – рязко се различавал между тях. Бил не само буден, но и най-много "вземал" от бащините съвети и много бързо израствал. Гордеел се бащата с малкия си син, радвал се

на успехите му и много е била жалта му, когато няколко години след Освобождението син му завършва трети клас, а той – разорен от следвоенните години – не можел да го прати в Пловдив да продължи образованието си, както години наред му е обещавал. И не само е обещавал, той мечтаел син му да се изучи, да види свят, да бъде полезен на отечеството и рода си.

Два много кратки спомена е оставил Милю Касабов за своя баща, които говорят за атмосферата в семейството на Георги Троюв, но и за възпитанието, което са получили синовете от родителите. Когато руските войски влизат в Чирпан, местните хора започват "грабеж на турската покъщнина и имот, което наричаха яма. Баща ми не взе нито едно копче турска яма, даже и като мъмреше големия ми брат Спаско и нему не позволи да вземе нещо особено, когато други на неговата възраст много неща награбиха". Този кратък спомен, записан от Милю Касабов в семейната библия в края на 1906 година, е показателен за здравия морал в семейството, но и за нещо друго. Че Георги Троюв е бил патриот, че е мечтаел свободата, че посвоему се е съпротивлявал на поробителите – в това спор няма. Но той дава и един урок на децата си в особен момент, който урок Милю Касабов цял живот ще осмисля – че освободеният роб си остава роб, че само достойният и свободният духовно човек заслужава свобода.

Към края на живота си през 1930 година Милю Касабов, преживял много разочарования и една жестока драма – смъртта на любимия си син Гео – отново се връща към уроците на баща си. В есето "Парите", открито наскоро, той разсъждава върху темата за парите. Знайно е, че Милю Касабов е бил пестелив човек, за това ще дойде реч и по-подробно насетне. Но за него парите никога не са били самоцел, никога не е бил "роб на парите". За него те са нужни, за да могат да бъдат влагани в перспективни начинания – да изучи, образова колкото се може повече и по-добре децата си, да бъде благодетел на бедните, да работи спокойно за родина, род и семейство. В есето си Милю Касабов признава, че също е имал възможности да натрупа богатство и пари, но не се е възползвал, пропуснал късмета си. И се пита защо. "Наистина от баща си съм слу-

шал като дете, че той държи на честта си, нежели на богатството, и не зная това ли ми е повлияло или примера, що съм видял от баща си, или най-после, което да е по-вярното, наследствеността. Защото наистина баща ми нямаше око за парата... Тази наследена черта – да не имам парите за ценност – се провира у мене всякъде, дето ми се е отдало възможност да задържа положение или да спекулирам. Аз съм винаги отблъсквал парата като нещо опасно за морала и като нещо, което не трябва да взема преднина в живота... Аз съм се задоволявал с малко, със скромност и това съм говорил и на децата си, не толкози като изработена и обмислена философия на живота /сега правя тези разсъждения, когато прекарах живота и когато се обръщам назад да го виждам/, а просто по интуиция, като нещо готово складирано у мене, от което трябва да дам и на околните."

Възрожденец от чиста проба е бил Георги Троюв. Бил е със свободен дух по време на робството. Предал е на децата си своите истини, закърмил ги е с тях, заклел ги е сякаш и те са приели тази бащина клетва да са почтени към родина, род и семейство. Подготвил ги е морално и за други времена – свободните. Внушил им е, че свободата е благо, за която трябва да си достоен, да я заслужиш с морала и гордостта си. Откъде у него тези идеали? За съжаление не знаем. Може би от рода му, от скитането и анадолските му контакти, от изградения с търпение, труд и постоянство характер. Може би от атмосферата на времето, в което са се развивали революционни и духовни идеи, много често преливащи едни други. Както и да е – Георги Троюв оставя наследство – трима сина, от които никога няма да се срамува, защото ги е възпитал чрез личния си пример в едно време на ентусиазъм за свобода и независимост. Сигурен е бил в едно – те – синовете му – няма да му изневерят, ще бъдат достойни за свободата си, ще я отстояват, ще дадат всичко от себе си за родината и близките, околните, защото завинаги ще живеят с идеалите на онова Възраждане, което – завършено-незавършено, разбрано-недоразбрано – ще носи и не малко разочарования на истинските му носители: идеалистите... А Милю Касабов е точно такъв – идеалист и до голяма степен утопист в идеализма си.

МЛАДЕЖКИ ГОДИНИ

Щастливи ще да са били детските и младежките години на Милю Касабов. Живял в бурни времена, той закономерно израства много бързо. Най-важната причина за това е самото му семейство, в което цари взаимната любов, уважение и зачитане на другия. До края на живота си Милю ще се връща към спомена и уроците, както и към примера на баща си, оставил незаличени следи в младата му душа – мечтата за свобода, самостоятелност, знания, почтеност и достойнство. За майка си рядко ще се "изказва" в спомените си, и то винаги с "упреци". На преклонна възраст, когато е прибрана от сина си в Стара Загора, тя не подвива крак – по цял ден помага на снахата и многолюдното младо семейство, грижи се за децата, преде и плете до края на живота си. Синът, взел майката при себе си, непрекъснато й се кара, че работи пряко сили, и я моли да почива. Това са неговите "упреци" към майката, а зад тях прозират другите качества, които Милю Касабов ще цени цял живот и ще ги превърне в своя мяра: трудолюбието, отговорността, религиозността, наследил от майка си.

За най-ранните му години малко знаем. Бил е най-малкият от братята, но се различавал от тях по любознателността и ученолюбието си. Любимката в семейството обаче била сестричката Гина, родена в началото на 70-те години. На болнавото момиченце се угаждало най-много, при това– от всички: от родителите и братята. Смъртта, която я застига на 11—12-годишна възраст през 1884 година, покрусява всички. И ги сплотява още повече. Здравият възрожденски, но и патриархален морал се оказва жилав и издръжлив дълги години - когато най-големият брат Спас умира в средата на деветдесетте години, Милю, на когото току-що се е родил първият син Георги, взема Милка, най-малката дъщеря на Спас, като храненица при себе си, образова я, омъжва я и ѝ прави скромна сватба.

В своите спомени Милю Касабов наедро разказва за детските си години.

“Помня Баташкото клане през 1876 г. и Руско-турската война за освобождението на България. На втория ден на Коледа избягаха турците от Чирпан и до вечерта се завърнаха обирниците от тях, които цяла нощ чупиха мази и дюгени и обираха стоки. На третия ден на Коледа никакъв турчин не остана в града. Хората стояха на голям страх. Разбитите турски войски почнаха да приждат и да преминават през града. Те запалиха х. Димитровия хан и убиха един-двама, които отидоха да гасят, гражданите образуваха стража и обиколиха града, като не позволиха вече на разбитите турски войски да преминават през града, а им доставяха накрай града всички потребни храни. На 2 януари 1878 г. рано сутринта излязохме на източната страна на Чирпан да срещнем руските войски. Те дойдоха като гъста гора. Така изглеждаха първите авангардни войски, защото бяха казаци, въоръжени с пики – едни дълги маждраци. Хората плачеха от радост, деряха фесовете си, защото тогава всички българи носеха фесове. През този ден и на другия ден всички мъже изглеждаха смешни, защото нямаха шапки на главите си, а бяха превързани с червени женски кърпи...”

Така описва детските си години Милю Касабов. В тези спомени няма детски игри, няма тичане по поляни и гмуркане в реки, няма детски бели. Има клане и освобождение. Детското се е заличило, в съзнанието е останало голямото – важните събития за България и за народа. Здраво е попивал малкият Милю идеите на Възраждането.

Бил е добър ученик, четял всичко, що намери. Какво точно е четял, не знаем, но, анализирайки “Календарче за 1885”, което издава, се досещаме: четял е художествена, философска и религиозна литература. Четял е астрологическа литература, медицинска, земеделска, литература за различни занаяти и пр. Ламтежът му за знания е бил огромен.

“Бях вече ученик в четвърто отделение, когато изпратихме русите с плач. Отрязването на Източна Румелия и отделянето й от свободна България се посрещна с демонстрация, като викаха хората пред конака няколко дни наред “Не щем автономия!”

През 1882 година свърших трети клас и като нямаше в Чирпан по-горньо учение и не бе в състояние баща ми да ме прати другаде да уча, а имаше голяма нужда за учители и чиновници, условиха ме моите родители за учител в с. Елхово /Читалтепе/ - Чирпанско за 25 лири турски за година. Бях на четиринадесет и половина години тогази и имаше ученици по-големи от мене."

Закърмен с идеалите на Възраждането, Милю Касабов прозира, че народът, особено селският, има нужда от образование и съвременно възпитание. В края на 1884 година едва седемнадесетгодишен издава в Пловдив "Календарче за 1885 година" (издателство "Д. Б. Манчов") с религиозни и много светски съвети. Издава го на 17-годишна възраст, а го е редил на 16. Предговорът е любипитен и кратък, затова ще го цитирам изцяло:

КАЛЕНДАРЧЕ
ОТЪ
1885
ГОДИНА.
отъ
М. Г. КАСАБОВЪ.
ГОДИНА ПЪРВА
ПЛОВДИВЪ
Печатница на Д. В. Манчовъ
1885.

"Мили ми читатели,

Ето и аз се явявам календарджия на този свят. Ето и аз почвам да работя с нови сили по тая част. Мисля, че щом вземете в ръка настоящото ми календарче, ще си кажете: "чакай сега да видим и тоя календарджия какво ще ни излъже." Но аз ви казвам, драги ми читатели, че не ща да ви лъжа, а ще ви кажа това, което е истина, и това, което ще стане.

При всичко, че съм още неопитен по тая част, но все пак аз

съм се трудил да наблюдавам всичко за настоящата година 1885, ако и да било то лошо или добро.

И все пак ви повтарям, драги читатели, че ще ви кажа това, което е истина, а не това, което е лъжа.

Когато е така, след като ви честитя новата година, оставам за всегда ваш... М. Г. К."

На титулната страница календарчето е номерирано като "Година първа" и излиза под името на авторитетната пловдивска печатница на Д. Б. Манчов. Разбира се, "неопитният календарджия", както самоиронично се назовава Милю Касабов, остава верен на модата по онова време - в календарчетата да се правят предсказания за настоящата година. И той пророкува доста неща - колко години ще живеят родените през 1885 година, какви ще бъдат четирите годишни времена, произнася се доста категорично за плодородието, болестите и за "человеческите работи". Все пак Милю Касабов не се изживява като астролог, а търси моралните "напътствия" за добро. А и в последното си изречение не забравя да поясни: "Но аз ще ви кажа, драги читатели, че при всичките ми забележки да не забравяте най-голямата забележка, която е: "че само Бог знае, що има да бъде." След същинското църковно календарче Милю Касабов включва редица полезни съвети за домакините, прави любопитна статистика за населението на света, публикува няколко таблици за благополучните и неблагополучните дни през годината и накрая отделя две страници за "ситни-дребни" - мъдрости от вековете за вечните морални ценности.

Няколко месеца по-късно - през март 1885 година - издава и първия брой на сп. "Македонски сълзи", чрез което си поставя за задача да повдига духа най-вече на младите за освобождението на все още поробените български земи и за цялостно обединение на България. Едновременно с това той е, макар и все още много млад, секретар на Македонския комитет в Чирпан. Същата есен Милю Касабов участва в четата на капитан Паница, черногореца Перо, Пею Гарванов и Стойо Филипов в историческите събития при Съединението на Бълга-

рия. Младият завераджия е арестуван на 4 септември с още двайсетина съзаклятници от Чирпан. На 6 септември "народът с пристъп превземаше конака и ни освободи от затвора", записва в семейната библия Милю, а на друг специален лист подробно разказва за битката на гражданството със стражарите. "Организирани отпосле в чета доброволци, които в Чирпан нарекоха "червените ризи", защото се облякохме в таквази форма, заминахме за Бачковския манастир, а после при границата турска при с. Белица и Харамуш, а после в Чепеларе, от гдето на 3 януари 1886 година се развърнахме по домовете си."

На следващата 1886 година започва издаването на може би единствения в България ръкописен вестник "Човешки правдини", който размножавал под индиго и разпространявал лично. Целта на вестника е видна от заглавието му - веднага след Обединението на България за Милю е ясно, че на дневен ред идват проблемите за справедливостта, почтеността, правдата. От политическата ("Македонски сълзи") младият учител бързо се преориентира към социалната нагласа ("Човешки правдини").

***

През 1889 година е бил поканен за учител в село Кючюклери /днес Бяло поле, Старозагорско/, което е на три-четири километра от с. Опан, където живее една от сестрите на майка му. В Кючюклери се установява до учебната 1892-1893 година включително. От запазената главна книга на училището се вижда, че през учебната 1890-1891 година в първо отделение е имало 18 ученика, във второ - 3, а в трето - 4. Бил е един от първите учители в селото, който не само обучавал децата, но чрез сказки, беседи и лична агитация насаждал добродетели и сред възрастното население.

Макар да е само на 22 години, педагогическият му опит и умения очевидно са били ярко изразени, защото в края на учебната 1889 - 1890 г. инспекторът на Чирпанското учебно окръжие с документ № 222 от 27 юни 1890 г. го определя за "учител от II клас" (ОФ - 1348 на Къща музей "Гео Милев").

МАКЕДОНСКИ СЪЛЗИ

Списание

ЗА

НАУКА И НАСЪРДЧЕНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА МЛАДЕЖЬ.

Излиза всѣки мѣсецъ.—Цѣна за година 2 фр. предплатени. — Това правило се държи строго.

Писма, ржкописи и пари се испращатъ до редактора на „МАКЕДОНСКИ СЪЛЗИ“ въ Чирпанъ. —Неплатени писма не се приематъ. —Ржкописи не се връщатъ. —

. . . . . .

Подкрѣпи и менъ ржката
Та кога възстане робътъ,
Въ рѣдовете на борбата,
Да си пайда и азъ гробътъ!

Ботевъ.

Всѣко младо Българско сърдце ще въздъхне и ще изрече горните думи на Ботева, кога почне да мисли за теглата на злощастнитѣ си братя Македонцитѣ. И може ли пакъ най послѣ да не извика? Може ли казвамъ, съ въздишка да не изрѣче думитѣ на покойний Български воѣвода, Ботевъ, кога теглилата на окаяннитѣ му братя почнатъ да миноватъ презъ ума му едно по едно? Кое ще бѫде това сърдце, което да мълчи и нищо да не продума, кога мине презъ ума му кръвнишкото дѣло на Хамида, който е затворилъ въ кулата на чифлика си въ с. Подлесъ (Велешко окржжие) 7 млади Български дѣвойки и се располага съ честьта имъ ненаситно! Може ли казвамъ, понѣ да не въздихне, кога мине презъ ума му безчестното дѣло на Кратовския каймакаминъ, кадийский намѣстникъ въ сѫщия градъ, който заедно съ нѣколко души, негови приятели, е обезчестилъ една мома и двѣ млади невѣсти въ с. Шлегово! Мо-

Доколко е бил голям авторитетът му, личи от един исторически миг за самото село. Според църковната летописна книга на селото на 8 ноември 1891 година се извършило освещаването на новопостроената църква "Свети архангел Михаил" в с. Кючюклери. В речта си пред гражданството Милю Касабов изразява идеята да се промени името на селото "в чест на новия живот" след Освобождението и предлага то да се казва Климентиново, на името на майката на царя на българите. Идеята е приета от селяните и от пристигналия за освещаването на храма архимандрит Максим и малко по-късно с Указ от 15 декември 1891 година новото име на селото е било официално утвърдено (вж.М. Маламов, Б. Каменов, Бяло поле, Изд. на ОФ, С., 1986г., стр. 20, 37, 141).

ЖЕНИТБА

През учебната 1892-1893 година Милю Касабов е все още учител в с. Климентиново, но води кореспонденцията си от Опан, което подсказва, че е живеел в дома на роднините си по майчина линия.

Едва 24-25-годишен, той е уважавана личност – с десетгодишен стаж на почитан и търсен учител, поборник за Съединението на България, самораздаващ се за простия народ, демократичен, контактен, начетен и прост в поведение и държане. А е бил ерген все още. През лятото след учебната 1891 – 92 година той посещава брат си Христо в Търново Сеймен /сега Симеоновград/. Една от причините за гостуването му е да си потърси млада и образована съпруга. По селата, които обикаля, не успява да срещне близка до сърцето си мома. В Търново Сеймен брат му го запознава с Желю Бургелов, доста по-възрастен от Милю учител, с когото си допадат и по-късно водят кореспонденция и си гостуват. Бургелов води Милю до Харманли, където го запознава с младата учителка Анастасия, направила впечатление със самостоятелността, почтеността и педагогическите си знания и умения. Всъщност Милю Касабов отива в Търново Сеймен, за да потърси човек, който отблизо се познава с Анастасия Бонева, млада учителка от Харманли, родом от Стара Загора, която му прави много силно впечатление предната година в Чирпан на един педагогически семинар, където се изказва. Младата учителка развива теорията, че учениците трябва да получават образование, знания, умения да се ориентират в научения материал, да мислят самостоятелно, да развиват ума си. Наред с това обаче в изказването си тя акцентира и върху още нещо – възпитанието. Според нея образование без възпитание е безсмислено. В изказването си набляга на етичното възпитание, създаване на духовни ценности у младите, говори за толерантност, за родолюбие, за уважение към човека без значение на етнически и

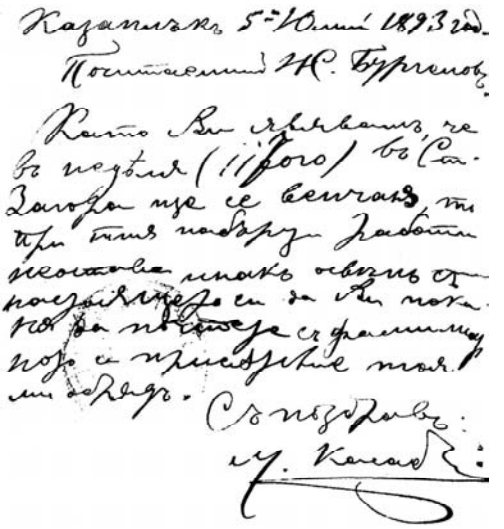
религиозни принадлежности и прочие. Милю Касабов, който е говорил преди нея, също засяга тези въпроси, той споделя един свой изпитан вече опит – образоване и възпитание и на родителите на учениците. В Бурунсузъ, където е учител през учебната 1884/1885 година той създава нещо като "вечерно училище" за родителите, където се опитва да образова неграмотните и им "преподава" как трябва да поощряват децата си към образование и възпитание. По-късно в своята педагогическа практика той ще остане верен на този си подход, навсякъде открива такива "вечерни училища" за родители.

В Търново Сеймен младият учител остава повече от месец. Често прескача до Харманли, среща се с Анастасия, водят дълги и съдържателни разговори. Познанството бързо прераства в нещо повече от дружба. В края на годината те са вече сгодени.

В писмо до своя приятел Ж. Бургелов от 14. 02. 1893 година (Г. М. - ОФ - № 1103) Милю Касабов пише: "... честит се считам да Ви поднеса ликът си - заедно с оня на годеницата ми Анастасия Касабова - за възпоминание на годежа ни." Доколко е бил благодарен на Бургелов личи от един откъс в писмото, където щастливият годеник признава на Бургелов, че от всичките си приятели "Вас имам за най-близкий". В същото писмо, препратено чрез посред-

ник, Милю Касабов изпраща на приятеля си "една обица за препращение до годеницата ми в Харманлий." Месец по-късно - на 18. 3. 1893 година - пак от Опан пише на своя приятел (писмото е заведено под същия номер): "Обицата сте изпратили и се получила", като изразява специалните си благодарности. На 05. 07. 1893 година пише на Бургелов от Казанлък следната открита картичка (заведена под същия номер): "Почитаемий Ж. Бургелов, Като Ви явявам, че в неделя (11 того) в Стара Загора ще се венчая, то при тия набързи работи не остава инак, освен с настоящето си да Ви поканя да почетете с фамилиарното си присъствие тоя ми обряд. С поздрав: М. Касабов". Венчавката се извършва в църквата "Свети Николай".

През учебната 1893-1894 година Милю Касабов и младата му съпруга са учители в с. Опан. Впрочем тук е и заченат Георги Милев Касабов, който се ражда на 15. 01. 1895 година в с. Радне махле, където Милю и Анастасия са учители през 1894-1895 година.

РОДЪТ НА АНАСТАСИЯ

Родът на Анастасия почти не е изследван и малко се знае за него, но от проучванията на Пенка Касабова, правени навремето, все пак научаваме не малко неща.

Желю по прякор Дълъг Желю бил от с. Кутлуджа, сега Дъбрава, квартал на Стара Загора. Бил невероятно работлив, мълчалив, саможив и безкнижен. Жена му се казвала Златка и била много пъргава и работлива. И тя била безкнижна, но правили всичко възможно да изучат децата си. А те били много – десет: петима сина и пет дъщери. Едната дъщеря Гена е майката на Анастасия и бабата на Гео Милев. Двамата й братя Стоян и Руси са убити в боевете при отбраната на Стара Загора от Сюлеймановите пълчища и не оставят поколение. Ганка и Петър умират рано и също не оставят поколение.

Останалите, които живеят задружно, оставят не само голямо поколение, но и редица изявени личности за региона – лекари, музиканти, скулптори, зъболекари, учители, чиновници, архитекти, професори, народни представители. Буден род, сплотени, по-"ларж", чувствителни и веселяци-шегаджии. Много жизнени и оптимисти.

До голяма степен техните качества носи и Гена Желева – любимата баба на Гео Милев. Тя била много духовита, за което Гео я е предпочитал, умна и малко "плесната" в устата. В спомените си внуците й я описват с много любов, защото тя създавала веселието в дома. Много-много не се захващала за работа, едното й око все било към пътната врата и излизала обикновено в събота, а понякога още в петък надвечер, за да се върне в понеделник сутрин, а имало случаи да не се прибира цяла седмица. Сестрите и братята й непрекъснато я канили на гости, защото и на тях, и на децата им създавала радост и веселие. Когато сватя й Пена тихичко й казвала, че има много работа в многолюдното семейство и трябва да помага на дъщеря си Анастасия, Гена учудена отговаряла, че ако е така, то кой ще им носи "новините", и продължавала с вечните си гостува-

ния. Гео особено я обичал заради шегите й и заради това, че винаги била готова да му угоди. Шиела добре и веднъж внук й нашарил новия й сукман най-отдолу с причудливи шарки и тя с гордост обикаляла града и родните с "модерния" сукман и непрекъснато хвалела дарбите на внука си.

Мъжът й Боньо, бащата на Анастасия, бил тютюнев търговец, доста пътувал и често имал неприятности с турците, по нрав бил буен и многократно бил привикван в конака. При пореден скандал бил тикнат за кратко в затвора, където умира след жесток побой. Гена, останала вдовица с невръстна дъщеря, наскоро се омъжва за вдовеца Христаки Дулдуров и му ражда дъщеря Мария, която завършва акушерство.

По време на боевете за Стара Загора през 1877 година Гена е пленена заедно с дъщеричките си и отправена за Турция с хиляди жени, деца и старци. Обичала по-късно да разказва за трудностите си по време на няколкоседмичния преход с дете на ръце и другото – Анастасия – хванато за полите й. Много от жените, останали без сили, са оставяли малките си деца из храсти край населени места, разчитайки да бъдат намерени по-късно, за да спасят по-големите. По същия начин постъпила и Гена, оставила Мария, която била бебе, и продължили по пътя. Внезапно Анастасия се отскубнала от майка си и хукнала обратно с плач. Затичали се след нея майка й и няколко заптиета. Настигнала я, когато тя вече носела на ръце малката си сестричка. Заптиетата се стъписали и били благосклонни към Гена и децата й по дългия път до Турция.

В Турция много мисионери си предлагали услугите за помощ, даже искали да осиновят Анастасия, но красивото малко чернооко момиченце се държало вкопчено в майка си и не изпускало ръчичката на Мария. Макар по-малката сестра да нямала ясен спомен от преживяното, до края на живота си боготворяла по-голямата си кака и била готова на всичко за нея и близките й, които обичала като свои родни деца.

Съпругът на Мария е Костадин Георгиев – капитан от Мъглиж, където всяко лято прекарва семейството на Милю Касабов. Коста-

дин бил концесионер на мини, занимавал се със спекула, бил веселяк, добряк и много гостоприемен. В тежки времена поддържал близките си, включително и семейството на Милю Касабов. Още по-любопитна фигура бил син му Георги Константинов, известен като Жорж Африкански заради авантюристичния си нрав. Бил много умен, но на 16 години се записва във Френския легион.

Безспорно най-интересна фигура от този род е Мадам Помпадур. Така казвали на сестрата на Гена Калинка Желева. Била много красива, умна, природноинтелигентна и голяма дипломатка в отношенията с мъже и жени. Много екстравагантна - мадам Помпадур се омъжва за богатия Караман Кожухаров, вдовец с четирима сина. Нейната дъщеря Тана Кожухарова е лелята на Георги Милев, която той особено много обичал. Тана е по-голяма от Гео, завършила литература в Швейцария и много поощрявала племенника си в неговите литературни и художнически търсения. Дружбата и взаимната им любов се споделя по-късно и от нейния съпруг – Стефан Христакиев, известен учител математик, човек с културни интереси, много духовит, който също високо цени Гео Милев. Оставил е едни от най-хубавите спомени за него. Тяхната дъщеря – Маргарита Христакиева, завършва славянска филология и е първата съпруга на проф. Христо Огнянов.

Странно, но Анастасия много малко прилича на людете от своя род. Младата учителка е взискателна и самовзискателна до максимализъм, сръчна и самостоятелна. Високо отговорна. Повече "загледана" навътре в себе си, затворена и мълчалива, но точна и справедлива. С авторитет в обществото и вкъщи. Никой не я помни да я повишавала тон на деца или съпруг, на майка си или на свекърва си. В паметта на наследниците е останал само споменът, че понякога Анастасия си позволявала да се шегува с идеалистичния характер на съпруга си, чийто характер тя ценяла високо, но понякога и си патила от него.

РАЖДАНЕТО НА ГЕОРГИ

На 15 януари 1895 година в Радне махле, където учителства младото семейство Милю и Анастасия Касабови, се ражда първородният им син Георги.

Родната къща на Гео Милев

Верен на себе си да документира важните моменти в живота, Милю Касабов е оставил един уникален документ: саморъчно написва Акт за раждането на Георги Милев Касабов.

“Днес, на 15-ий Януари 1895 година от Рождеството на Господа Ис. Христа, в /5/ часа преди пладне по Европейски при князуването на Н. Ц. В. Фердинанд Първий в селото Рад-

не - Махле /Ст. Загорско/ в къщата на баба Мариница в присъствието на баба акушерката Цвета Петрова /баба Петровица/, родом из г. Чирпан, живуща в Стара Загора и временно в с. Р. Махле по причина, че дъщеря ѝ Стана е учителка в селото; в присъствиеито на Гена Бонева Дълъг Желева /Майка на Анастасия М. Касабова – родена Бонева/ из г. Ст. Загора, дошла нарочно из с. Оран, гдето временно преживява при дъщеря си Мария Христакева като учителка там, за причината на настоящий акт; в присъствието на Пена Гергева из г. Чирпан, временно живуща в Р. Махле; в присъствието на Милю Г. Касабов /мъж на Анастасия М. Касабова – родена Бонева/ из г. Чирпан, временно живущ в с. Р. Махле като учител – Анастасия М. Касабова – родена Бонева, из г. Стара Загора, живуща в г. Чирпан и временно в с. Р. Махле при мъжът си Милю, роди отроче от мъжкий пол след 28 часови родилни мъки.

Майка: А. Касабова Баща: М. Касабов

Присъствующи:

Баба-акушерка: Цвета Петрова

Пена Гергева

село Раднево

Документът е подписан саморъчно от всички отбелязани в края.

Че младият учител е бил грижовен съпруг, в това няма никакво съмнение. Доказва го и този изключителен документ. Освен самият факт, значим за младото семейство, той говори и за подготовката, която е извършил Милю Касабов, за да бъде спокойна младата му съпруга. От написаното за майка си Пена Гергева, че е "временно живуща в Р. Махле", разбираме, че тя пребивава за дълго при сина си и младата му бременна съпруга. А за дните около раждането на първородния син "нарочно из с. Опан" пристига и майката на Анастасия Гена Бонева.

Много години по-късно, когато Георги /Гео Милев/ го няма, бащата ще опише бебето си със симптоматичното заглавие "Раждането на най-красивото бебе".

Акти

Днесь на 15-и януарий 1895 година, по Рождеството на Господа Исуса Христа в (5) часа преди пладне по Европейски в княжуването на Н. Ц. В. Фердинанда I-ви в селото Радне-Махле (ст. Загорско) в къщата на баба-акушерката Цвета Петрова (баба Петровица) родена при г. Чирпан, живуща в г. Ст. Загора и временно в с. Р. Махле по причина че дъщеря ѝ Срана е учителка в селото; в присъствието на Гена Бонева Дялъкъ-Желева (майка на Анастасия М. Касабова - родена Бонева) при г. Ст. Загора, Даскала народно при с. Отец, здраво и трезво временно пребиваващ тук дъщеря си Мария Христакиева като учителка тамъ, за причинението на настоящий актъ; в присъствието на Пена Георгиева при г. Чирпан временно живуща в г. Р. Махле, в присъствието на Мина Т. Касабова (майка на Анастасия М. Касабова - родена Бонева) от г. Чирпан временно пребиваващ в с. Р. Махле като учителъ — Анастасия М. Касабова - родена Бонева при г. Ст. Загора живуща в г. Чирпан и временно в с. Р. Махле при майка си Мина, роди отрочи от мъжкий полъ сиреч 28 часови родилни майки.

За удостоверение на всичко гореизложено се подписахме ний присъствующите.

Майка: А. Касабова Баба: М. Калай.

Присъствующи:
Баба-акушерка: Цвета Петрова
„ Пена Георгиева

“Бебето бе едро, пълно, цяло розово, червено и така необикновено красиво, което се забеляза от двете му баби /майка ми и майката на жена ми/... Имах и други бебета и не зная на що да отдам тези си впечатления за красотата на това ни първо бебе. Дали като първо така ни се е сторило, дали поради заключенията и оценката още в първия момент на бабата акушерка и на двете му баби – майките ни – или пък наистина е било най-красивото бебе от всички наши бебета...”

Не по-различна е оценката и на майката за Георги.

“Той беше здраво, пълно, хубаво дете. Като стана на три-четири месеца, вече не плачеше и все беше засмян; не правеше разлика между чужди и свои, на всички се усмихваше и затова го обичаха всички.”

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО "ПРОСВЕТА"

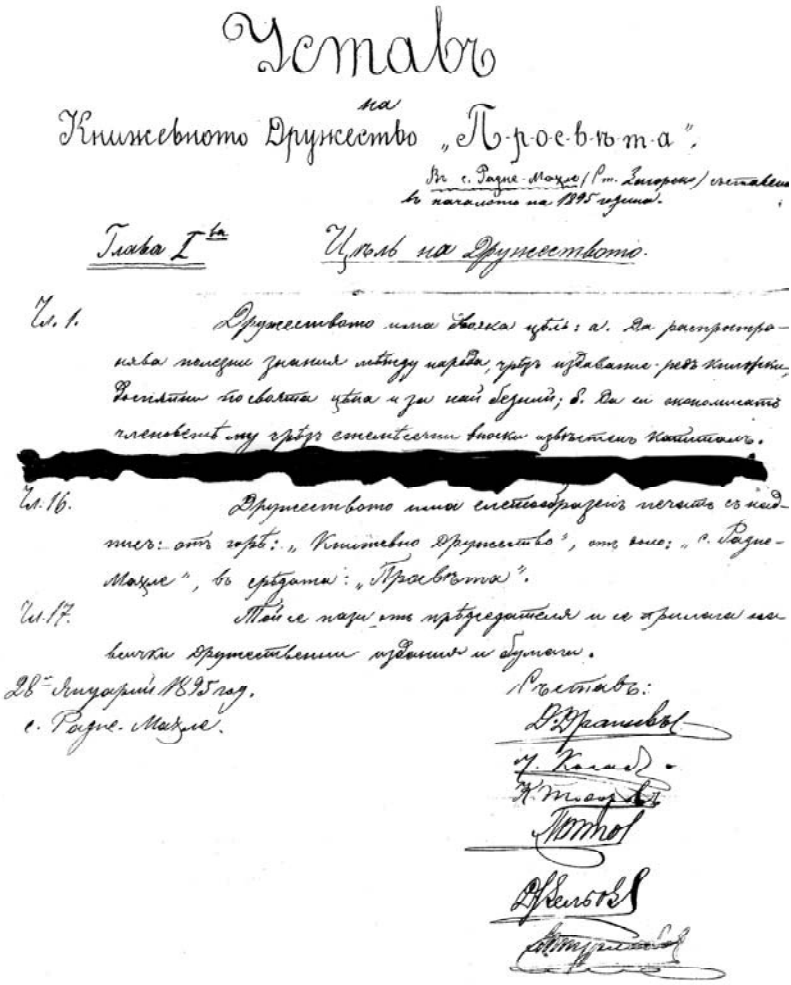
Борис Касабов, братът на Гео Милев, в своите спомени казва, че Гео е "продължение и завършек на тате."

В Радне махле през 1895 година заедно с колегата си учител Димитър Драгиев, Кольо Попов, Койчо Тодоров, Димо Желев и Марко Турлаков - също колега учител, основават Книжовно дружество "Просвета", на което Милю Касабов става деловодител. Чия е идеята за това книжовно дружество, не е толкова важно, но че Милю Касабов е бил "моторът" на идеята, не бива да се съмняваме - за разлика от другите радневски будители, той е с най-голям опит, издавал е вестници, а и е автор на "Календарче за 1885 г."

Уставът, писан саморъчно от М. Касабов, и приемането му, става на... 28 януари 1985 година, 13 дни след раждането на първата му рожба - Георги. Милю е заченал и друга своя свидна рожба - културна, просветна, издателска, популяризаторска, която ще развива успешно години наред, а синът му - неговото "продължение и завършек" - ще я издигне на европейско и световно равнище.

Идеите, които Милю Касабов оформя трайно още преди да дойде в Радне Махле (основната цел на Книжовното дружество е "да разпространява полезни знания между народа чрез издаване на ред книжки, достъпни по своята цена и за най-бедний"), предава на своя син в хубавия си двор в Стара Загора - поощрява го да чете, да рисува, разказва му за цветята, пчелите, сезоните, планетите, религията.

Когато Георги е 9-10-годишен, намира на тавана десетина броя от в. "Справедливост", където прочита "Милю Касабов от Стара Загора известява, че не принадлежи на никоя политическа партия."(Във бр. 2 на в. "Справедливост" от 1899 г. "обявата" е следната: "М. Касабов известява, че не принадлежи вече към никоя от съществуващите у нас партии". Тук прави впечатление думата "вече", която подсказва, че Милю

Устав
на
Книжевното Дружество „Просвѣта",
въ с. Радне-Махле (Рп. Енидже) съставенъ
въ началото на 1899 година.

Глава I-ва Цѣль на Дружеството.

Чл. 1. Дружеството има благи цѣли: а). Да разпространява полезни знания между народа, чрезъ издаване-реч книжки, свѣтлини по свѣтата цѣна и до най-безплатно; в). Да си спомогнатъ членовете му чрезъ взаимствуване [redacted] капиталъ.

Чл. 16. Дружеството има слѣдующій печатъ съ надпись: отъ горѣ: „Книжевно Дружество", отъ вѣне: „с. Радне-Махле", въ срѣдата: „Просвѣта".

Чл. 17. Той се пази отъ председателя и се приписва на всѣки Дружественъ изданія и бумаги.

28-и Януарій 1899 год.
с. Радне-Махле.

Подписали:
Д. Драмевъ
Х. Тодоровъ
Х. Тодоровъ
Д. Ивановъ
Х. Петровъ

Касабов е членувал в някоя партия. Досега имаше недоказани податки, че Милю Касабов в началото на 1899 г. създава в Чирпан секция на социалдемократическата партия, но бързо я напуска, разочарован от котерийните борби за надмощие сред съмишлениците. Други сведения за участие в партии няма. По всяка вероятност думата "вече" е косвено доказателство, че той

е сред основателите на социалдемокрацията в Чирпан и региона – б. м. – Г. Я.) Силно впечатлен, малкият Георги пита баща си защо е пуснал във вестника такава "обява". По-долу предавам разказа на Борис Касабов с известни съкращения.

СПРАВЕДЛИВОСТЬ,

НЕЗАВИСИМЪ, НАРОДЕНЪ ВѢСТНИКЪ.

Уредна редакционенъ съвѣтъ

ЕДИНЪ БРОЙ 5 СТ.

ВИЙ ТРѢБВА ДА СЕ РОДИТЕ ИЗНОВО!

(Евангелието).

„ОБИЧАЙТЕ СЕ ЕДИНЪ ДРУГЪ" (Евангелието).

„СВИЧАЙТЕ И ВРАГОВЕТѢ СИ" (Евангелието).

М. Касабовъ пише, че не принадлежи вече къмъ никой отъ съществуващитѣ у насъ партии.

"Тате гледаше да отклони Геовия въпрос, навярно защото ни считаше още малки, но Гео настояваше и тате започна:

- ... бяхме учители с майка ви в село Раднево. Колеги ни бяха Димитър Драгиев и Марко Турлаков. Ний виждахме как няколко известни старозагорски лихвари ограбваха бедните селяни, като им даваха пари в заем с безбожна лихва 80 и 100%. При тази явна неправда, пък и пред много други, не можех да мълча и започнах открито и смело да се изказвам против ограбването на селяните. Драгиев също се възмущаваше и говореше." (Затова и двамата са уволнени - б. м. Г. Я.)

Изгонени от Радне Махле, след поредица от митарства, през 1899 г. в Стара Загора, където прехвърлят и седалището на Културно дружество "Просвета" още преди две години, четиримата - М. Касабов, Д. Драгиев, Турлаков и Момчилов - започват да издават в. "Справедливост" с подзаглавие "Независим, народен вестник", без да са престанали с издаването на книги за просвещение - наред с полезната преводна литература издават "Биколав" от Иван Вазов. Само абонаментът им за вестника е 2 500 платени бройки. "Мотото ни - продължава разказа си Милю Касабов - беше "Библията в политиката и навсякъде" и "Вий

трябва да се родите отново". (Борис разказва споменно, но е точен - основното мото на вестника е "Вий трябва да се родите изново" из Евангелието и още две мисли от него, разположени под двете страни на "главата" на вестника: "Обичайте се един друг" и "Обичайте и враговете си" - б. м. Г. Я.) Този вестник не беше орган на никоя политическа партия, а вестник за културно и политическо възпитание на народа, който трябваше да се роди отново, т. е. да прогледне духовно след Освобождението. Ний искахме чрез превъзпитание на нашия селянин и чрез културното му издигане да го направим способен сам да прецени коя партия е в интерес на народа... Искахме той да мисли политически и сам да може да влияе в управлението на България."

Димитър Драгиев е определен за представител на вестника, който да отиде да отрази образуването на селска партия в Плевен по призива на Я. Забунов. "Той отиде. Върна се и без да се обади в редакцията, отишъл право в печатницата, махнал уводната статия, която беше набрана, и сложил своя статия с чисто политическо съдържание. Повикахме го в редакцията..., той се подхилна и рече: "Аз нямам време само да думкам тъпана, а друг да обира парсата. Хората в Плевен правят партия, земеделска партия. Аз отивам с тях."

Милю Касабов и Момчилов напускат вестника и тогава Милю прави своето заявление, впечатлило толкова малкия му първороден син. Драгиев сменя заглавието на вестника - през 1900 г. най-напред става "Земеделска правда", а малко по-късно "Земеделско знаме", списван известно време от самия Стамболийски. Мотото на в. "Справедливост" остава в първите няколко броя и изпада.

"Това е историята на в. "Справедливост" - продължава спомена си Борис, - заключи тате и почна надълго и нашироко да ни обяснява, че народът ни страда от партийни водачи, които гледат личните си интереси, а не интересите на целокупния народ, че използвайки невежеството на народа, безмилостно го грабят и експлоатират... Гео слушаше с преголямо внимание, но нищо не каза. Справедливите думи на баща ни бяха попили дълбоко в Геовата душа... "

***

За две години Книжовното дружество успява да издаде в Радне Махле 38 книги. Уволнен, Милю Касабов учителства една година в с. Ачларе, Карнобатско, но напуска "поради партизанските гонения и премествания всяка година", както пише в очерка за сина си, и заминава за кратко в София, където е представител на застрахователно дружество "Балкан", но се връща в Чирпан, където в ранната есен на 1896 година се ражда вторият му син Борис.

В 1897 година заедно с цялото си семейство той се установява окончателно в Стара Загора. Тук, в Стара Загора, живеят по-голямата част от сестрите и братята на жена му и първоначално се установяват за кратко в роднини на Анастасия.

В първите години Милю Касабов заедно с колегите си учители, уволнени от Раднево, премества седалището на Книжовно дружество "Просвета" в Стара Загора и за година-две издават около 300 книги - от практическите съвети по икономика и земеделие до художествената литература с подчертано патриотичен и възпитателен характер. Не случайно под знака на Книжовното дружество излизат книги на Вазов, Толстой, Юго.

В Къща музей "Гео Милев" към основния фонд под номер 718 е заведено "Календарче "Алеко Константинов" за простата 1898 година" с лика на наскоро убития писател и е допълнено: "Наредил М. Касабов". Това е изключително ценен документ, неизвестен досега, който хвърля светлина както на живота и деятелността на Милю Касабов, така и за неговите морални и естетически предпочитания. Календарчето е от 64 страници, малък формат, но значително се различава от първото календарче на Милю Касабов от 1885 година - то е в същия формат, но е от 40 страници и със значително по-бедно съдържание.

От титулната страница на "Календарче "Алеко Константинов" разбираме, че това е трето поред календарче на Касабов, а от предговора му научаваме, че и миналата година е издал второто, което засега е неизвестно. За съжаление разполагаме само с първото календарче от 1885 и последното (а дали е последно!) за 1898 години.

Алеко Константинов е уважаван автор от Милю Касабов. Той е не само четен и продаван от него писател, но и години по-късно Милю Касабов ще сочи като пример големия хуморист на своя син. Касабов е бил потресен от убийството на Алеко, защото не само избира автора на "Бай Ганьо" за своеобразен "център" на календарчето си, но и акцентува върху страховитото престъпление - на корицата, под портрета на писателя, е записал: "Алеко Константинов, убит на 11 май 1897 г." Като мото на календарчето използва стиха на Каравелов:

Преминуват годинките,
старото белее;
А младото расте, цъфти,
за да остарее.

Тази "кръговратна" житейска философия изцяло обсебва календарчето. В предговора след като честити на читателите новата 1898 година и споменавайки че старата е изкарана "криво-ляво", Милю Касабов пише: " И тая година, както и лани, явяваме, че никакви предричания за щастия или нещастия през годината, както и за времето, не дирете в календарчето ни. Да бъде то със съдържание разнообразно, полезно и ободряюще, колкото ни стигат за това силите, се старахме да го направим."

"Предричанията" за през годината са отминал етап за Касабов – тия увлечения той проявява в първото си "Календарче за 1885 г."

"Като не казваме обаче нищо, щото има да стане през тази година, то пък не ще изоставим да кажем каква беше миналата година: щото само миналото стои пред нас като разтворена книга и само от миналото можем да се научим на всичко полезно, което трябва да правим, и на лошото, което не трябва да правим. Който не гледа на миналото, той е изгубен в настоящето, пропаднал и за в бъдещето.

Всякой нека изучава своето минало и като прегледа лошото и доброто, лошото да заличава с душевно съкрушение. Тогава само можем да очакваме честитото бъдеще."

Тази вечна и прагматична философия си носи корените от Възраждането. Милю Касабов я пренася в новото време и иска да я съчетае с модерните европейски ценности и достижения. Знае и пътя - образованието и самоусъвършенстването на личността чрез спазването на моралните ценности.

Следва "Каква беше миналата 1897 **г."** - една "студия", политическа, морална и нравствена, в която се проявява бунтарският дух на все още младия Милю Касабов. "С една реч" той нарича изминалата година "**ОПЪРНИЧЕВА" (**главните букви и получерният са негови - б.м. Г. Я.) **и "НЕВОЛИЕНА**" (от неволя - б.м. Г. Я.), като анализира най-важните европейски, балкански и български събития - Критското въстание, войната на Гърция с Турция, проливни и опустошителни дъждове в света, убийства на български учители от сърби в Македония, убийства от "царски хора" на "невинни хора в свободна България" и пр. В анализа на турско-гръцката война заради въстанието в Крит Милю Касабов е повече от категоричен: "Всичките европейски велики сили (тук М. Касабов конкретно посочва Англия, Франция, Германия и Русия и прави доста язвителни забележки към политиката им - б.м. Г. Я.) станаха за смях, когато вместо да помогнат на слабата Гърция, защото правото беше на страната й, те се заловиха да помагат на Турция... Никога малките държа-

вици не трябва да очакват по-добър пример за вероломството на великите сили. Това поведение на великите сили трябва да отвори очите на всички малки държавици - че всякой на своите си сили трябва да се надява, че в държавните и политическите интереси няма сродство и комшулук (приятелство)."

След това съобщава за "зверското убийство върху една беззащитна жена" в София , "извършено от двама големци - хора: единият адютант на княгинята ни, а другият градоначалник, които са се издигнали до тия чинове благодарение на своите низки натури, на своите раболепства" и пр. и пр. За да стигне до същинската си тема в календарчето: "Друго едно убийство рисува пък нашето чрезмерно партизанско деморализиране, на което убийство, кроено за другиго, стана жертва невинния и най-добър син на България Алеко Константинов... От пушечния гърмеж на тия злодеи пада устрелен Алеко Константинов, този Алеко, който кротко и шеговито посочваше лошите нрави и страни на такива като тия, които устроиха и извършиха това грозно убийство.

Да не можем да търпим убежденията на противниците си и заради това да им устройваме убийство, това показва, че ние сме отишле много далече из трънака, от гдето, Бог знае кога и как ще се върнем. Въпрос е пък дали сме излязли понякога из него."

Следва изключителна критика на властимеющите, които според Милю Касабов, "предадени на своите злоби и партизански страсти... се и не сещат да сторят що-годе за този, който ги храни. Нашите селянине и прости работници, влачени по тогози, ту по оногози, от как сме се освободили и до сега, без да са видели от някого хаир - днес са изгубили вяра във всички и като оплакват своето, и от турско по-черно, тегло, очакват помощ само от небето и влачат своето клето съществуване..."

Милю Касабов е последователен в своите социални протести и социални въжделения, защото в едно изречение припомня какво е писал в миналогодишния си предговор за неизвестното ни засега "Календарче за 1897 г.": "Ний казахме и миналата година, че на думи твърде ни приляга, бива ни; само дела не искайте от нас!" - визирайки властта и управниците на

свободна България. “При такава една минала година не можем да очакваме добро и за в бъдеще. На злото обаче със зло се не връща...”, апелира Милю Касабов и в търсене на вината за състоянието на българина посочва като главни виновници “учените ачигьози” (за обективното тълкуване на този термин ще стане дума малко по-късно). В края на предговора си Милю Касабов търси и добри примери. Намира ги на българска почва в делото на Евлоги Георгиев, раздал “парични помощи на много нуждаещи се, на пострадалите при разни нещастия и катастрофи”, чиято “щедра ръка даде помощи и на държавата ни.” Клеймейки, Милю Касабов дава и положителни примери.

Следват разделите “Леточисления”, “Пасхалия” и “Официални празници”, след което започва същинското църковно календарче. След всеки месец Касабов, верен на “стила” си от “Календарче за 1885 г.”, притуря по няколко мисли от световни учени, философи, поети, писатели и пр., сред които Конфуций, Сократ, Шекспир,, народни поговорки, а от българските автори предпочита Тодор Икономов и Стоян Михайловски. Общохарактерна за всички мисли е изразената от Т. Икономов: “Слугуването на страстите ни води освен към нравствено и към физическо робство.”

Веднага след календара за декември следва авторският на Милю Касабов очерк за Алеко Константинов, озаглавен просто “Алеко Константинов” и който е непознат на читители и изследователи, затова ще го цитирам целия. Няма да го коментирам, затова си позволявам едно мнение: очеркът е сред първите цялостни литературно-критически и народностни оценки за значението на Алековото творчество в българската литература и култура.

“Види се, че мрачните страници на новата история на Свободна България щели са да бъдат не пълни, ако не се впишеше в тях убийството на Алеко Константинова - най-добрия човек, най-милия приятел, най-искрения патриот.

На 11-й май, празник на тия, които пръскаха светлина, загина опушнат този, който внасяше светлина в народната свяст.

Убийците, скрити в засада, са насочвали гнъсното си дело против другиго, но невинна жертва стана Алеко Константинов.

Изгубил всичките си близки - той беше близък на всички. Неговата смърт не оплака майка - него го оплака цял народ. (Тук, в скоби, ако ми е разрешено - не дочувате ли интонациите на синтеза, а и бъдещия стил на Гео Милев! – Г. Я.)

С нежното си сърце, с благата си реч, със светлата си душа, с веселий си нрав, с искреността си и с талантливостта си - той беше станал обичан и любим на всички, които го познаваха отблизо.

Хумористическата му дарба, топлият му слог, веселите му фейлетони и откритата му, страдаща от народните страдания, душа го направиха любимец на всички, които само са чели негови творения.

Алеко Константинов се е родил в гр. Свищов на 1 януари 1863 година. От начало се е учил от частни учители, после е следвал в Габровската гимназия. В 1881 г. Алеко свършил Николаевската гимназия и постъпва в Новоросийския университет. В 1885 г. свършил Юридическия факултет и се завръща в България, гдето в разстояние на пет години е бил наред повишаван като чиновник; именно и през това време изпитал най-големите злочестия: изгубва едно след друго баща, майка и трите си сестри, по това време го и уволняват. Останал без средства за съществуване, той се захваща за литературни занятия. Много по-рано, още докато е бил ученик, у него се появявало писателска дарба в хумористическо направление, но върху неговия писателски талант обърнаха вниманието на читаещата публика съчиненията му **До Чикаго и назад** и **Бай Ганю.** В тези си съчинения той осмиваше нахалната, смешната страна на новоосвободения българин, който с хитростите и коварствата си, останали му в наследство от турското робство, и с ограничените си понятия за учтивост, резервиране и др. се явяваше смешен пред европейското общество. И всички тия осмивания, даже оплаквания, за които стана достоен съвременний "Бай Ганю". Алеко умно и шеговито ги е наказал, или, както казва поетът:

По дружески, по братски ни гълчеше,
Че още нашто срамно иго трай. -
Кой с смях през сълзи кротко ни показа
Как робството ни изроди и смаза.

Впечатленията и силата за тези съчинения той е почерпал от пътуванията си в Париж - 1889, Прага - 1891 и Чикаго - 1893, гдето е имал възможност да се среща непосредствено с героите на неговите духовити очерци.

Алеко е обичал твърде много пътешествията, свободата и разнообразната природа. Неговий крак е пребродил много омайни кътове от хубавата наша България, която днес, по зла съдба, ако и да е изпаднала в ръцете на ачигьозите, той все пак я е обичал. Алеко е ходил много и по чуждите страни, виждал е много по-чудни и омайни неща, отколкото в България, но само в България е предпочитал да живее. Тази му обич към хубавите кътове на отечеството ни го беше отвела на 11 май м.г. в Пещера, от гдето привечер се връщаше за Пазарджик и когато:

По мокрий хлъзгав полеки друм
Колата мерно и без шум
Вървяха мудно в нощний час
Наоколо ни звук, ни глас
С очи, отправени в нощта,
С усмивка мила на уста
Стоеше той. И рой мечти
За преживените борби
Сърце му стоплиха за миг;
А вътрешен, божествен миг
Предричаше му за напред
Честити часове без чет
Изпълнени със труд велик...
Внезапно от близкия гъстак
Светна се огън в нощний мрак, -
След него екна дружен гръм
Разнесе се от хълм на хълм,

Смути заспалото поле
И в самотията замря...
А той, с пронизани гърди,
Тез сетни думи промълви:
"Убиха ме..."
Какво ли ощ
Са чули в тая тъмна нощ
Природата и вечността
От пълните му с кръв уста?...

Алеко загина в цвета на живота си. Неговите наети убийци се осъдиха от правосъдието*, но загубата с неговата смърт е незаменима. Отечеството ни загуби без време един идеален човек, един примерен гражданин; а литературата ни - един много обещаващ писател.

Вечна му памет."

Следват в "Календарче "Алеко Константинов" частите "Какво нещо е конституция?" и "Извлечения из Българската конституция", както и "Нашето отечество България". Много интересна е последната част, в която Милю Касабов е записал черно на бяло своите разбирания за Конституцията: "Господар в страната е народът." За княза се произнася така: "Неговата особа е свещена и неприкосновена, защото той е неотговорен за делата в управляването на Държавата." Наред със субективното си тълкуване на конституцията Милю Касабов ползва и статистика, която е твърде интересна: през 1898 година България "е населена с 4 310 713 души... Грамотни хора в България има 410 973 мъже и 106 468 жени; всичко 517 441. От 100 души 12-тина са грамотни, 88 неграмотни. Поради това и още задълго време не ще се прави у нас разлика между трите и брашното."

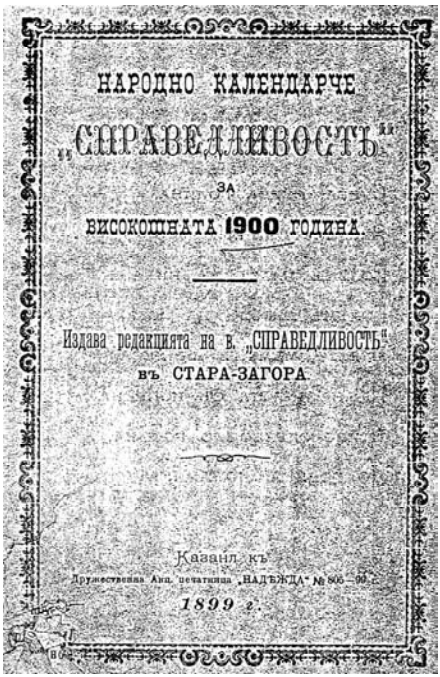
Милю Касабов вече е прозрял, че идеите на Възраждането, идеите на Раковски, Левски и Ботев са продадени. Продадени

---

* Милю Касабов е обяснил звездичката така: "Двамина от тях: кметът на селото Радилово, Петър Минков и Милош Топалов са осъдени на смърт, а Петър Саленов на 15 години затвор, пъдарят Здравко Стоянов на една година." Навсякъде пунктуацията и стилът са запазени автентични - б. м. Г. Я.

от “учени ачигьози”, сменили идеята за “чиста и свята република” с личния интерес. Затова и прави тази статистика за образователното равнище в България. И противопоставя на “образованите” своя си отговор за простия и търпим българин: “Той не е прост, но не е ачигьоз; вие сте се образовали и учили само за зло...” Т. е. образованието и възпитанието при Милю Касабов върви само по една линия - “на ползу роду.”

/Някои негови разбирания за ролята и мястото на княза (на царя респективно) поразително приличат на разбиранията на Гео Милев за ролята на тези институции в националния ни живот и за което имат твърде жестоки разговори с баща си в началото на века. Но нека не забравяме, че когато стъкмява “Календарче “Алеко Константинов”, Милю Касабов е само на 29 - 30 години. На колкото ще бъде убит неговият любим син - Гео. От същите, в чиито морал Милю Касабов се е съмнявал и чийто морал е изобличавал като млад./

НАРОДНО КАЛЕНДАРЧЕ
„СПРАВЕДЛИВОСТЬ“
ЗА
ВИСОКОШНАТА 1900 ГОДИНА.
Издава редакцията на в. „СПРАВЕДЛИВОСТЬ“
въ СТАРА-ЗАГОРА.
Казанлъкъ
Дружествена Акц. печатница „НАДѢЖДА“ № 805—99.
1899 г.

***

За радост малко преди да бъде предадено това изследване за печат в Главно управление на архивите при Министерския съвет във фонд 1060, опис №1, арх. ед. № 32, бе открито още едно календарче – “Народно календарче “Справедливост” за високошната 1900 година. Издава редакцията на в. “Справедливост” в Стара Загора.”

Верен на себе си, Милю Касабов е различен и в това си календарче. То е само от 38 страници, малък формат, но е най-кон-

цептуално и единно като текст и внушения. Възрожденският ентусиазъм тук напълно е дал път на гнева и разочарованията. Загрижениостта за България и народа са на преден план, а интимността с читателя е скъсена. Това личи дори от обръщението "Братко читателю", с което начева публицистичните си размисли Милю Касабов. Календарчето излиза след три сушави и неплодородни години, които още повече влошават положението на народа. Но причините Милю Касабов не търси по линията само на природните стихии, а преди всичко в човека и неговото отношение към род и родина. Положението според него на народа се влошава от "ден на ден, защото нашите големци: княз, народни представители, министри, партийни шефове, както и вестникарите, не гледат еднакво на причините, които докараха това зло на бащинията ни, а още повече те са противоречиви едни на други, когато се заговори за церът, който трябва да се приложи за излекуването на България. Противоречиви приказки, нападения едни против други, дори и неприлични думи /кажи, че най-много са те/, народът чуе всеки ден."

За Милю Касабов виновни за съдбата на народа му са преди всичко неговите управници, но той търси вини и у любимия си народ. Затова се обръща към него с драматичния възглас, почти по паисиевски: "О, братко – Българино!... Гласът на справедливостта говори искрено и нелицемерно: още като се освободихме и захванахме с гуляи, песни гръмовити, тъпани и зурли. Ех, защо стана "Свободна България"? – Да се повеселиме. Съединение направихме, крал Милана набихме и пак гуляхме. Да уредим работите си по-малко мислехме, а помислихме си, че все на гуляи ще ни върви, та поаздисахме: и княза си изпъдихме, и на Велика Русия се перчихме. Плодородие имаше и гуляите си продължавахме. А нашите водители, хора ачигъози и себелюбци, на които трябваше мъгляво време, защото вълкът мъглата обича, създадоха мъгла в мозъците ни, помрачиха умовете и чувствата ни, като ни заблуждаваха, като ни упояваха и с виното, и със завистта, като ни разделяха на партии, брат против брата, син против бащата – и ние аздисвахме, и аздисваме,

та дори почнахме да се трепем едни други и сега още продължаваме да се трепем, защото главите ни са още мъгляви."

Милю Касабов издига глас за разумен, смислен, приличен човешки живот, съзнавайки, че народът му вече живее във време "на мерзост" и най-грозното според него е "появяването на млади хора, надъхани с идеите на отрицанието, на разрушението". Тези млади хора – "по- бесни от бащите" – проповядващи безбожието и безверието, са отрицателите на възрожденските идеали за единен и смислен народен живот. Милю Касабов е отвратен от тези "ачигьози", които проповядват "учението на мързела", проповядващи "неотговорността", отричащи справедливостта. Те "сеят плевели, тия сеячи на плевелите."

Милю Касабов е широко скроен човек, с особен пиетет към младите. В случая той не обобщава, той говори за тенденциите, които наблюдава в живота. Трудно му е да възприеме новата "модерност", ако е лишена от морал и патриотизъм. Кой в крайна сметка е виновен, пита Милю Касабов и сам си отговаря: "В страна конституционна, каквато е България, където народът сам се управлява, голяма част от вината е и у народа. *Народът прост е играчка в ръцете на ачигьози управници*/курсивът е на М. Касабов – Г. Я./ Простотията на народа ни е една от причините на днешното отчаяно положение на държавицата ни."

По-нататък се пита какво ли не идва от простотията. "Да си сиромах, тежко е, лошо е, да си прост е още по-лошо... Ала злото иде повече от нашата простотия, отколкото от нашата немотия. Когато избираме хора за представители или за окръжния съвет, не им казваме ний какво да вършат, ама ги зяпаме в устата, слушаме им лъжите, а като ни почерпят и със сопи и чекиджеци, биля отиваме на избора и се трепим един други. Същи диваци мязаме.

Паднали ранени на изборите, убити имало, казват, и кои и какви са убитите и ранените? Колко големци са се убили и ранили по изборите? Нито един. Убиват и раняват нас простите...

Ах, тази книга, ах, това четмо, те ще ни спасят нази, те ще ни освободят кога и да е наново. Затова да залагаме, братя, на училищата си, да пращаме в училище децата си, те баре да не са прости, да четеме, да четеме!"

Да, Милю Касабов упреква народа си, но го и жали и му търси път. Пътят – възрожденският – е ясен: образование и възпитание. И морал. Впрочем точно моралът не достига на неговата епоха и Милю Касабов прекрасно осъзнава това. Той определя злото в България като "нравствено, политическо и икономическо". Аргументите му са колкото наивни, толкова и точни като наблюдения: "Виновен е князът нравствено, защото получава токваз висока заплата, живее тъй разкошно, когато народът е тъй беден, виновен е той, загдето не повлиява да се сгрупират у нас партиите, за гдето не избира по-характерни хора, по-родолюбиви българи, кога се съставя кабинет, а туря начело на кабинета свои послушници."

Виновни според Милю Касабов са всички онези, които са служили вярно някога на идеала за свободна България, а докопали "властта, кокала", са готови "всичко да приемат, всичко да узаконят". "Да, у нас владее нравствено-политическа развала", тъжно констатира Касабов. И стига още по-далеч в песимизма си: "При тия слабохарактерни, властолюбиви наши държавни мъже; при тия разпокъсани и властогонни партии; при тая себелюбива и службогонна интелигенция на народа ще става зле и по-зле."

Роденият роб не може да бъде свободен, това отдавна е започнало да се прояснява за Милю Касабов. Особено, ако свободата не си я извоювал сам ти. Нужно е *да се родиш изново*, ще запише той, каквото е мотото и на вестника, който списва по това време. Да се превъзпиташ отново, да се образоваш отново, за да заслужиш подарената свобода. Тежки са били тия заключения, до които достига Милю Касабов и затова в думите му има не злъч, а болка, загриженост и всеотдайност в името на добруването на народа. Възрожденското у него, колкото и животът да го е компрометирал, живее здраво, устойчиво, то е единственият му пътепоказател.

И тук той поставя основния въпрос: Кой ще спаси България?

Очевидно младият книжар е мислил дълго по въпроса, отговорът му не е от внезапни хрумвания, а от изстрадани размисли и претеглени умозаключения. Раздвоен между миналото и настоящето, между възрожденския и модерния човек, той остава в младостта си, но с желанието да бъде в своето съвремие. Отговорът му на този стратегически за времето въпрос е колкото наивен, утопичен, толкова и честен, родолюбив и верен на младостта му.

"За да се спаси България, потребно й е едно **Народно събрание**, което да се състои от *истински народни представители*, от представители, които да изхождат от средата на самия народ, да са вкусили от теглото народно, да знаят отблизо народните болки, народните нужди; да са строго честни и независими, хора характерни; да са избрани не с насилие от властта, а свободно от самия народ; да милеят и работят само за народните интереси, а не за интересите на някоя партия; кога идат в Народното събрание, да не гледат големците, а да гледат какво им казва народът, с една реч – да са верни пълномощници на народа."

Такова Народно събрание ще да спаси България, заключава Милю Касабов. Но такова Народно събрание не може да го създаде никоя от съществуващите политически партии в страната, защото "**самите те са, които са докарали страната до това положение".**

При това Милю Касабов се и аргументира защо:

"Не може народът да чака това спасение само от партията на г. Каравелова, когото обвиняват в изпъждането на бившия княз..."

"Не може народът да очаква това спасение само от партията на дяда Цанкова, който вчера се съгласяваше с г. г. Каравелова и Петкова да се бори против г. Стоилова, а днес се съгласява с г. Стоилова да се бори против г. г. Радославова и Петкова."

"Не може народът да очаква спасението си само от социалистическата партия, от тия хора, които отричат и Бога, и съвест, и душа, и отговорност и търсят у тоя свят само грубия интерес; от тая партия на отрицанието, на развалата, на разрушението, която проповядва раздяла, омраза и вижда своя успех в осиромашаването на народа."

"Народът е изгубил *вече* вяра на всички партии, според Милю Касабов, *и не е той с никоя от тях.* Всички съществуващи партии са родени **незаконно**, защото не мислят за народа си". Те, партиите, загиват, умират, но в "тяхната смърт има едно раждане, един живот, това е животът на едно чисто и истинско народно движение, което се поражда **законно:** отдолу нагоре. *Това движение е политическото възраждане на самия народ.*"

Това народно движение няма да е от партии, то ще изразява същинската воля на народа, то ще е "самият народ, събуден, окопитен, станал *чрез всички свои честни и родолюбиви синове да спаси сам себе си."*

Почти в екстаз Милю Касабов в чистите си утопични помисли сякаш извиква: "Честни, независими и родолюбиви дейци, що сте вън от партиите, що изобилствате вече из туй отечество, не стойте вече хладнокръвно, народът зове вас да го спасите, напред под **народното знаме!** Напред под това знаме, то не е партизанско, то е чисто народно знаме, на него са написани само народните интереси и народният напредък, там няма вражда и омраза, а братска любов, съгласие и постоянство в пътя към спасението народно."

В този си екстаз съставителят на календарчето за новото хилядолетие като същински Паисий се провиква:

"А ти, Български Народе, събуди се вече от дългата си дрямка, съзнай, че ***ти*** си господар на тая страна, че *твоят* глас е господарският глас, който трябва да се слуша, че *твоята* воля е волята, която трябва да се изпълнява; остави вече пословичния български инат, забрави личните вражди и омрази; не се поддавай на изкушенията, с които заинтересовани хора гледат да те разцепят, за да те властват, не ставай оръжие на злото; ***не гледай вече на партии***, потърси честните, безкористните и родолюбивите твои синове и кога му дойде времето, тям само доверявай, тях само избирай, тях само опълномощавай. **И всички тия честни и родолюбиви дейци, сплотени наедно с целия народ под народното знаме, ще направят всичко, що иска народът,**

ЩЕ СПАСЯТ БЪЛГАРИЯ."

/Един внимателен анализ подсказва, че Милю Касабов не отрича парламентаризма, а по-скоро политическата поквара, затова апелира за мажоритарен вот, както биха се изразили днес политолозите./

Патосното възрожденско мислене е толкова високо, толкова искрено и съкровено, затова звучи тревожно и предупреждаващо, а не анахронично и утопично, каквото всъщност /вече/ е.

За добро или зло Милю Касабов така ще възпитава и децата си, а от тези му разбирания, от тази му вяра най-много ще бъде запленен любимият му син – Георги. Вярата на Милю Касабов в народа ще търпи развитие с годините. Ще настанат и тежки драматични и трагични моменти... Сега, в началото на новото хилядолетие, Милю Касабов е дълбоко убеден, че злините на народа произтичат основно от неговите "ачигьоз-управници". След този публицистичен и високоморален увод към календарчето следва една особено оригинална находка на Касабов, озаглавена "Леточисления". Такива "рубрики" той е използвал и друг път, но в чисто исторически план – от древността до неговото съвремие. Този път "Леточисления" е изцяло подчинено, композиционно дори, на темата за народните страдания и на идеите в увода. Само началото е "историческо":

"От Адама до сега – 7408 г.

От Рождество Христово – 1900 г."

Останалите "леточисления" са съвсем актуални за читателя на календарчето.

"Откак се унищожи старото Българско царство и попаднаха българите под робство, защото се бяха разделили на много партии, които се ядяха едни други, както сега – 498 г.

Откак дядо Цанков се съедини с Радославова и Петкова против Стоилова – 2 г.

Откак дядо Цанков се съедини със Стоилова да се бори против Радославова и Петкова – 1 г.

Откак Тодор Тодоров заяви в Народното събрание, че не му отървало да шета из България като министър за по-малко от деветдесет хиляди гроша - 4 г.

Откак Каравелов е казал в Н. Събрание: "Положително запрещавам да се говори за княза" – 15 г.

Откак Каравелов каза в Н. Събрание, като му припомниха горните негови думи: "Тъй вярно! И сега да стана министър, пак тъй ще кажа!" – 2 м.

Откак Радославов захвърли програмата си и добара сопата пак – 1 г.

Откак радославистите и стамболистите се скараха и разпарясаха заради кокала – 3 м."

Още една умна находка има Милю Касабов в календарчето. При всеки месец от годината има концептуални разсъждения, свързани с темата и идеите на календарчето.

За месец януари, като начало на годината и възраждане на живота, той е записал своето верую:

"В Княжество България върховен господар е народът, правителството е слуга на народа, а князът е само надзирател на правителството!"

За месец март шеговито и сатирично е записал: "Нашите партии приличат на баба Марта: дадат ли им властта, ухилват се; отнемат ли им я, намръщват се, запсуват княза и заплачат крокодилски за народа. Всичките ни партии са такива!"

Или за април: "Април кожи дере: когато българският народ одере кожите на нашите кокалански партии, когато ги отритне съвършено и се сдружи под общото народно знаме, тогава ще настъпи и за народа ни приятния политически Май!"

За май: "Настъпи ли политический Май за народа, той, сдружен с всички свои честни и родолюбиви синове, ще почне да се самоуправлява, ще почне да процъфтява!"

Или юли: "Възроден народ ще почне да си доверява, да се сдружава и да си подпомага и в частния и в обществен живот и ще да награди Бог трудовете му с плод обилен!".

Календарчето за 1900 година е концептуално, изразяващо вътрешния свят на своя автор, неговия морал, честност и чистота. То е най-добре композирано от всички дотогава издадени от Милю Касабов календарчета, най-пестеливо на руб-

рики, но за сметка на това цялостно и единно. И нещо много интересно – никъде в него не срещаме името на автора. И друг път Милю Касабов е публикувал /особено в "Македонски сълзи" и в. "Справедливост"/ статии анонимно. Причините са пак във възрожденското начало при него. Авторите възрожденци не държат особено на авторството, за тях са важни идеите, а не изтъкването на личността, докато новото, модерното време държи на авторството, то е в много отношения водещо при публикация. В началото на миналото столетие Милю Касабов е повече в миналото, отколкото в бъдещето, но това не му пречи да отстоява позиции и идеи, морал и патриотизъм, които той е формирал в друго време и в други условия и дълбоко вярвайки в тях, да се стреми да ги принесе във времето.

Милю Касабов не е "заключен" във времето на най-ранната си младост. Той е широко отворен за новото, за прогресивното, за доброто, което идва от Европа, но се гнуси от развалата, от покварата, от партизанщината и панически се спасява с носталгията по миналото, по миналия морал, който за него е неизменен, защото е завещан от евангелието. Най-твърдата му опора в трудни за него години си остава евангелието и заповедите в него, на които той ще остане верен до сетния си дъх.

***

Борис продължава разказа си със събития, случили се след 15-16 години. "През 1921 г. на земеделски конгрес в манежа на военното училище Димитър Драгиев бе изключен от Земеделския съюз. Драгиев даде изявление: "Аз съм бил винаги и сега съм за принципа - евангелието в политиката и навсякъде." Гео беше тогава у нас и подхвърли на баща ни: "Я виж какво казва твоят приятел!" Тате му отговори: "Много късно му е дошъл акълът на г-н Драгиев! Сега, когато е изгонен от Земеделската партия, сега се сетил, че трябва честност в политиката и навсякъде. Без справедливост и без честност никоя партия не може да помогне на този народ." Майка ни слушаше този разговор и се обади, за да подкачи тате:

- Ти все по честния път искаш да вървиш, но ето че Драгиев и Турлаков станаха министри. Ти по-неспособен ли беше от тях?

Баща ни се усмихна снизходително и рече:

- Предпочитам да съм книжар с народа си, отколкото министър, който мисли за министерския стол, а не за народа си.

Гео слушаше внимателно, без да се обади. По лицето му играеше доволна усмивка, примесена с гордост от здравия, несломим политически гръбнак на баща ни.

Разправям тази случка, защото смятам, че тате даде на Гео в пълна мяра своето топло чувство към народа, своята непримиримост с обществените и политическите неправди и своето страстно желание да работи и се жертва за другите. В това отношение Гео сякаш е продължение и завършек на тате."

Тази "случка", една от многобройните "случки" в живота и битието на Милю Касабов и оформянето на Гео Милев като гражданин и творец, е показателна: Гео "попива" морала на баща си, дава национално и общочовешко проявление на родилите се в миналото морални идеи и... ги отправя в бъдещето.

Доказателството: първата обществено-политическа статия на Гео Милев "Българският народ днес" (сп."Везни", г.3 от 30 октомври 1921 г.) излиза след "последния"разговор на Гео с баща му за в. "Справедливост". Гео отправя призиви към българския народ, които дословно повтарят някогашните бащини призиви. Ето няколко извадки от статията на Гео Милев "Българският народ днес".

"Днес творческият импулс на българския народ е спаднал до мъртвата нула на духовния термометър... Няма ли да се разрази очистителна буря?

Това чувства всеки. Това чака всеки.

Нещастието на българския народ произлиза от това негли, че ний започнахме своя свободен живот (който изисква от нас културно творчество) без организирана жизнена енергия... Ръководителите на народа станаха "управници" на народа... Затова тия избрани синове и народни управници - пълна противоположност на ония самопожертвали се идеалисти - Раковски, Ботев, дядо Славейков и пр. - които родиха българския народ.

Днес, и досега, винаги са били свободно отпуснати юздите на демагогията. Всички идват с блестящи лозунги на тая или на оная партия, но зад тия лозунги хитро се спотайват безчестното хищничество и лакомият егоизъм. Лъжата лъже, лъжата управлява, лъжата краде...

...У нас винаги е ставало дума само за едно: власт, не служба на народа, а "властване" над народа.Народът чувства това: народът знае това. Унинието е всеобщо, мъртвилото е безплодно ... и всички погледи очакват спасение.

Но кой ще донесе желаното обновление? Нима тия, които са управлявали България, българския народ, до днес? Дали от тях българският народ очаква своето обновление? От апостолите на демогогията, на лъжата, на кражбата? От сеячите на разтление? От тия, които носят със себе си мерзостта на запустението? От тия, които носят на челото си знака на безчестието?

Не.

Всички до днес управлявали партии са вече окончателно дискредитирани в очите на народа...

...Един е изходът: ОБЕДИНЯВАНЕ НА НАРОДНИТЕ МАСИ... С този принцип трябва да се роди из недрата на народа една нова "партия" - голяма колкото целия народ - която да сложи надгробна плоча над всички досегашни и сегашни партии, чиято дейност е била само злотворна и пагубна за народа: трябва да излязат начело истинските синове на народа - нови и честни хора - а не на ония без морал, които са управлявали до днес България. Една нова партия - целият народ - на която невидими духовни шефове са сенките на Раковски, Ботев, Левски и всички ония честни образи на миналото, които се жертваха за възраждането на българския народ...

... Обаче едно е нужно преди всичко: пречистване на българския живот. Само тогаз през българския народ ще се разтворят широко кръгозорите на културата и културното творчество..."

Огромна част от тези мисли, синтезирани и страстно изречени в типичен за Гео Милев стил, откриваме почти едно към едно във възрожденски настроения Милю Касабов – в редица

негови статии, в спомените му, в редица "есета", които е писал за себе си и за щастие една част от тях запазени. Милю Касабов наистина трайно присъства във възпитанието на децата си, той е авторитетът в семейството, изявеният гражданин и общественик. А духовната връзка между Гео Милев и Милю Касабов е известна.

А след три години в статията си "И свет во тме светится" (сп. "Пламък", г., кн.1 от 15 януари 1924 г.), анализирайки драматичността на времето, търсейки мястото и ролята на твореца в трагичните за народа дни, Гео Милев пише: "Днес не е време на розови сънища и лазурни блянове. Времето е жестоко - и праща поезията в изгнание.

Днес има само Народ и Човек. Човекът пред лицето на Народа. Човекът посред Народа.Поетът добива своето истинско призвание: да бъде преди всичко и само Човек. Човек посред Народа.

Ние не можем да останем глухи зрители пред народната трагедия - унесени в нашите неземни блянове, потопени в нашите дребни чувства. Защото над нас и всичко наше стои: Народът, Свещеният, Масата - инертна и безименна, но бездънна и безсмъртна - която ражда всички нас.

... ний знаем: над Властта и Държавата стои Народът. Свещеният Народ.

Ний ще останем там, дето е Народът: при Народа, сред Народа...

Без да се намесваме в активната политика, ний - все пак - не можем да не се интересуваме за всичко, което засяга народа - засега изблика на ония творчески сили у народа, които раздвижват попрището на неговото културно развитие... , защото не могат да се сложат граници на духа и предели на мисълта. "И свет во тме светится, и тма его не объять" - учи благовестието Христово."

Тия мисли на Гео Милев (за отношението към народа, за мястото на морала /евангелието/ при служене на народа, за стоенето над политиката) са тръгнали като възрожденски наивни идеи на шепа "даскали", обхванати от патриотизъм и общочовешки идеализъм, и доразвити по-късно от Гео

Милев в общонационален и всемирен план. Можем само да се догаждаме като какви чувства е изпитвал застаряващият и понякога отчаян от народните трагедии Милю Касабов, четейки тези статии на любимия си син, когото той е възпитавал в любов и преклонение пред народа и родината. Защото и двамата са били самотници в своите епохи и някак си само двамата са се посрещали въпреки епохите. Какво е било онова, стоящо над епохите, които ги е свързало? Само бащинството и възпитанието ли? Само любовта или почитта? Само кристалната чистота на единия и светлата вяра на другия ли?

На тези въпроси отговори не може, а и не бива да се дават. Всеки опит, ще бъде кощунствен с намесата в духовния свят на двамата, които са се разбирали много често и без думи. По-добре отговорите да си останат една красива тайна.

ОБЩЕСТВЕНИК

Милю Касабов е един от активистите на гражданските обединения от началото на века.Той е сред основателите на "Родителска дружба", активен участник е на въздържателното движение - член на Въздържателна ложа "Здраве" до края на живота си, издава много книжки, брошури, сказки и диалози (включително собствени) на тази тема, съдейства за създаването на детско въздържателно дружество "Радост".

Благотворителността е характерна черта на Милю Касабов - член е на Славянското благотворително дружество в България, на дружеството "Добър Самарянин". Дарителските му жестове са многобройни - дарява част от личната си библиотека на църкватга "Света Богородица" с подчертаната воля книгите да стигнат до хората по селата, за да "може българският селянин да чете и когато копае, и когато почива".

В Научно-спомагателния фонд на Къща музей "Гео Милев" под № 1226 се пази един лист голям формат със списък на книги, които Милю Касабов е подбрал от личната си библиотека и ги дарява на Сиропиталището в Стара Загора на 23. 07. 1905 година. Сред заглавията, които е дарил, са "Поля и гори", "Пъстър свят" и "Драски и шарки" от Вазов и популярните по онова време книги "Възпитание на человечеството", "Послания на църквата", "От какво боледуват децата", "Психологически фактори на цивилизацията", "Как да се преобразова нашият живот", "Психология на възпитанието", "Свръзката на науката и вярата", "Борба на духа с плътта", "Приятелите на мира", "Длъжността на човека", "Спасете децата" , "Колибата на чичо Томана", както и няколко книги на Алеко Константинов и др. Само от заглавията на книгите можем да се ориентираме към проблемите, които вълнуват Милю Касабов в началото на века - нравственото и патриотичното възпитание на подрастващите.

Секретар е и на смесената комисия, инициатор и огранизатор по построяването на паметник на загиналите руски вой-

ници и български опълченци при освобождението на Стара Загора - паметника на подп. Калитин. Един от участниците в Учредителния конгрес на вестникарските настоятели в България, проведен в София на 8 януари 1908 година.

ДЕТСКИТЕ ГОДИНИ НА ГЕОРГИ

В своите спомени за малкия Георги близките разказват обикновено по-характерните случки, свързани с него. Прохожда на осем месеца и по цял ден тичал след малкото теленце на хазяите в Ачларе, Карнобатско, където се установяват младите учители за учебната 1895/1896 година. В края на учебната година Милю Касабов взема категорично решение да се откаже от учителската професия, която освен радост и удовлетворение му носи и не малко огорчения и трудности, свързани с партизанските гонения и местене от село в село. Очевидно се е загрижил за семейството си, а и Анастасия е била вече бременна с втория син Борис. Тогава Милю Касабов предприема една "авантюра", както той характеризира решението си, и заминава за София, където става агент-застраховател на Дружество "Балкан". Малко преди него за София заминават Мария, сестрата на Анастасия, да учи акушерство, и майка й Гена. Милю завежда малкия Георги при баба му в София, а след време прибира и бременната си жена. Тъй като работата му била свързана с пътувания из цялата страна, скоро връща съпругата си в Чирпан, където тя на 8 септември 1896 година ражда Борис. Разбрал, че от него застрахователен агент не става, Милю се прибира в Чирпан при съпругата си и през лятото на 1897 година се установяват завинаги в Стара Загора.

С Димитър Драгиев и останалите учредители на Книжовно дружество "Просвета" те откриват книжарница на дружеството, на която управител става Милю Касабов, а през следващата година /1898/ издават в. "Справедливост". Работата на "Просвета" върви "удовлетворително", отбелязва Милю Касабов в записките си, той се утвърждава като водеща фигура и скоро става председател на дружеството. Вестникът също тръгва добре и Милю къта от печалбата. През 1899 година, през месец август, купуват 660 кв. м. земя от родителите на Анастасия. Продавачи са Петко Далдуров, доведеният й брат, природената й сестра Мария и майка й Гена Дълъг Желева, по мъж в момента Христова Далдурова.

По всяка вероятност Милю Касабов веднага е започнал строителството на къщата, защото през пролетта на новото хилядолетие семейството се нанася в новопостроената къща. Междувременно се е родила и първата му дъщеря Евгения. Това са едни от най-тежките години в живота на Милю Касабов. Колкото и да е бил пестелив, трезв и разумен, разходите му по издръжката на семейството, покупката на мястото за строеж, а и самият строеж се оказват непоносими за него. Принуден е да вземе заеми от 2 200 лева. По това време /февруари 1900 г./ напуска Дружество "Просвета", бламиран от двама свои колеги, които останали без работа. Натрупал опит като книжар, той решава да отвори собствена книжарница. На 20 март 1900 година, дни преди да се нанесе в къщата с немалкото си вече семейство, Милю Касабов "с 20 лева в джоба и взетата назаем книжарска стока за около 400 лева от Йосиф Сиди и г. Сам. Патак... отворих собствена книжарница." Началото не само е трудно, но и отчайващо.

"През летния сезон и книжарница! Дълг, а алъш-вериш няма! Нито счупена пара, а да се поддържа къща и да се подрежда новопостроената таквази! За петаче съм петимисвал! Нямал съм да повърна /да разваля/ един лев, когато купувачът ми е давал еднолевова монета! Грозна немотия през това лято! На есента отидох в София по работа на баджанака ми К. П. Георгиев и като се видях с познатите ми от Дружество "Балкан" г. г. Ст. Наумов и П. Михайлов, които наскоро бяха почнали да издават в. "Вечерна поща", първият вестник в България, продаван на ръчна продажба, ме поканиха за настоятел и от 18-и брой почнах тази работа заедно с книжарството, която отпосле бе благодарно съживителна за материалното ми състояние."

Най-големият Георги бил кротък, самостоятелен и "безстрашен" – не се плашел от тъмнината, бил любознателен, проявявал независим характер. Рано проходил, рано проговорил, на три-четири години започва да рисува – най-напред с пръчка из градината, а после с въглен по белите стени на къщата. Родителите, които наблюдавали внимателно първородния си син, вместо да го наказват, го поощряват. Милю Касабов загрижено казвал на съпругата си, че "това дете не е като другите" и полагал специални грижи за него. Купува му блокчета, боички,

моливи и окуражава "художническите" му страсти. На четири години и половина Георги вече познавал буквите и по негово настояване го записват едва навършил пет годинки в първи клас. Майката и бащата били сигурни, че сам ще се откаже, защото физически бил много слабичък, но скоро учителката му ги зарадвала, че Георги е от най-добрите й ученици.

Милю Касабов проявява с цялата си страст педагогически умения при възпитанието на шестте си деца – след Евгения през 1901 година се ражда Пенка, през 1904 Мария, а през 1906 Веселка. В кратките почивни мигове, обикновено в неделя, бащата разхождал децата си из природата в покрайнините на града. Запознавал ги с дърветата, с птиците, предизвиквал любопитството им. През есента на 1901 година, разхождайки Георги и Борис до лозето им, на връщане през Станционната градина Милю Касабов вдига едно желъдче от земята и много сериозно им обяснил, че тези огромни дървета се зараждат от това "малко желъдче". Двамата братя събират желъди и още вечерта ги засаждат в градината. Напролет поникват две дъбчета. Ентусиазирани, но и поощрени от бащата, двамата братя ги обграждат и се грижат за тях. След две години дъбчето на Борис изсъхва, а дъбчето на Георги расте буйно и много бързо. /Днес дъбът е покрил половината двор, цялата къща и почти цялата улица пред него и е уникален за старозагорски двор./

Бащата възпитавал децата си в две направления: труд и любов към четмото. За труда обаче имал

своя теория – трудът трябва да носи естетическо удоволствие. Затова купувал специални мотички, лопатки, кофички и други инструменти за децата си. Отделял за всяко от тях по една леха в градината и те се грижели за цветята от поникването им до късна есен. Георги не се увличал много от физическата работа и оставял обикновено по-малкия си брат да се грижи и за неговата леха. Иначе за дъбчето си държал сам да го прекопава, полива, да изправя ствола му. Не се увлякал и по физическата култура – баща им купува специален лост, който монтирал в двора и Борис по цял ден спортувал, за разлика от Гео, който предпочитал да се усамоти с любимите си книги или да рисува. Пак по това време Милю Касабов записва двамата братя във Физкултурно дружество "Юнак", но Георги не проявява особен ентузиазъм и скоро напуска.

Всяка вечер с малките се устройвали четения. Докато били малки, четял Милю или Анастасия, по-късно редовен четец става Георги. С благословията и помощта на бащата Георги прави частна библиотека, надхвърляща стотина книги, които съхранявал в един долап под навеса. Раздавал ги на децата из махалата, стриктно вписвал в специална тетрадка датата на предаването на книгата и строго поръчвал да спазват срока на връщането. После ги "изпитвал". В духа на времето Георги организира редовни театрални представления със сериозна подготовка и репетиции, които ръководел вещо. Много често, спомня си Анастасия, някои от "артистите" били разплаквани, но Георги настоятелно искал от тях да се вживяват в ролите, да импровизират и пр. Цялата махала се събирала да гледа "театрото", много често "представленията" се повтаряли.

Пак по това време Милю Касабов подарява на големия си син един магически фенер и Георги организирал редовно "филмови" прожекции.

В началото на века в Стара Загора пристига Петър Дънов за няколко дни. Милю Касабов присъствал на негови сказки, успява да се запознае с него и го поканил у дома си на гости. Учителят приел поканата. Разположени в гостната, Милю Касабов обяснил на госта своята система за възпитание на деца-

та си. Дънов останал впечатлен от природосъобразния начин на възпитание на децата и пожелал да се запознае с тях. Сложил ръката си на главата на по-малкия Борис и казал, че от него може да стане юрист, военен, чиновник, после повторил с Георги и внезапно, и той малко изненадан, казал: "На това момче никакви изкуства няма да могат да му се опрат..."

Георги живее в една изявено духовна среда на интелигентни родители, в среда на взаимна обич и толерантност. Милю Касабов е пестелив, но спазва "уроците" на баща си – никога не се скъпи, когато става дума за образованието и възпитанието на децата си. Купува им книги, поощрява талантите им, държи се с тях като с равни. Моралът и почтеността, родолюбието и готовността да се служи на другите, без да са натрапени теми, са основните "икони" в дома му. От това са впечатлени всички, но Георги най-много е впечатлен от баща си.

Бащата е абонирал децата си за популярни детски списания – "Славейче", "Художник", "Картинна галерия", които Георги изчита от кора до кора, прерисува онова, което му харесва, сам рисува оригинални свои идеи. През 1906 година в бр. шести на "Славейче" от 3 ноември е поместена рисунката му "Как се рисува/китаец/". Получава и благодарствено писмо с поощрителни думи от главния редактор на списанието Дядо Благо. Георги продължава да сътрудничи със рисунки, които също са публикувани, но изпраща и стихове. В бр. 15 на следващата 1907 година в "Славейче" е поместено стихотворението му "Зима".

Рисува навсякъде и всичко. Съучениците си, характерни старозагорски типове, рисува образите на писателите в учебниците си, карикатури на свои съученици и учители, спечелва си "име" на художник не само в училището, където се съревновават с Никола Кожухаров кой по-оригинално да нарисува определен сюжет, но и на посетителите в книжарницата на баща си.

Не е отличник, но е добър ученик. Предпочита повече хуманитарните дисциплини, отличава се по пеене и рисуване, макар не винаги да има отлични или много добри оценки. Повече се интересува от знанието, от анализа на придобитите знания, а не толкова от оценката, която ще получи.

Проявява обаче и характер. Чисто влиза в противоречие с учители или съученици, ако са несправедливи към някой ученик. Цени другарите си не по материално положение, а по духовните им интереси. Дружи с Атанас Илиев, помага на победните си съученици, често ги кани на обяд у дома си.

До трети клас Георги се увлича предимно по рисуването. Чете много, рецитира, пее, но рисуването е любимото му занимание. Рисува, подписва се и хвърля листа. Брат му Борис и баща му събират захвърлените листи и ги запазват. И двамата са имали усещането, че тази страст на Георги не ще да е случайна.

Когато завършва трети клас през 1907 година, бащата за награда го завежда в София, където през август се открива Националната художествена изложба. Цяла стратегия е имал бащата – първо синът му да види по-големи градове и второ– да го срещне с професионалното изкуство. Георги наистина е впечатлен от изложбата, няколко часа разглежда платно след платно. На другия ден отново пожелал да посетят изложбата. На следващия – пак. Отново се застоява пред картините, но не изразява само възхищение, а ги гледа критично. За едни казва, че "са големи по размерите си", пред някои "правеше и критика неодобрителна", а пред трети се застоявал, щом му харесат. "На кои художници обаче картините харесваше и на кои не, не ми е било на ума да забележа", със съжаление ще запише години след смъртта му Милю Касабов.

За заразителния начин, чрез който Милю Касабов успявал да увлече децата си към доброто, разказва Пенка Касабова в книгата си "Скици по пътя на живота", София, 2001, Булвест 2000. Макар разказът й да се отнася за личната й съдба, той е характерен за подходите на Милю при определяне на бъдеща професия на децата си и мотивите, които трябва да ги ръководят при този избор. Като ученичка в гимназията Пеша, както галено я наричат у дома й, тайно лелее "една бледа мечта – да следвам астрономия." Тази мечта идва от разказите на баща й за звездите, една любима негова тема с малките му деца – разчитал е чрез тях и загадките около тях да развива въображението им.

През септември 1919 година Гео Милев и Милю Касабов решават да започнат издаването на сп. "Везни". Бащата планира Пеша да отиде в София, "да учи там нещо; по-нататък ще видим какво" и да помага на брат си в деловодителската работа и да експедира списанието. Но какво ще учи Пеша, това и тя не знае, защото за любимата й астрономия са нужни пари за странство, а периодът след войните за семейството на Милю Касабов е тежък. Ето разказа на Пенка Касабова.

"Баща ни обичаше след вечеря да разговаря със семейството си и една вечер, случайно или нарочно, подхвана разговор за детските градини.

- Едно време, преди години – казваше той – имаше в Стара Загора детска градина. Ръководеше я една швейцарка, а след време това хубаво дело заглъхна и сега никой не се сеща за него. Детската градина е хубаво нещо, звено между семейството и училището. Ето, Пеша, точно за тебе работа – обърна се той към мене с усмивка. – Ето ти една благородна професия. Като те гледам как все с децата си играеш и как им измисляш разни игри, мисля, че ще те бива за учителка в детска градина. Детските градини имат голямо бъдеще! Ако съумееш да развиеш това дело така, че България да се покрие с детски градини, какво по-хубаво от това! А такава възможност има, защото хората ще видят каква благодат е детската градина за децата – от малки да учат песни, приказки, игри, обноски.

Аз не споменах за моята астрономия, още повече, че тати така се увлече да разказва за детските градини, че всички го слушахме прехласнати и сякаш моята бледа мечта за астрономия съвсем избледня. Макар да бях завършила педагогическа гимназия, никой не ни беше споменавал за училище за малки деца, а ето баща ми разтваряше нови двери пред мене, набелязваше ми интересен план за дейност за цял живот! А той много умееше да описва заразяващо неща, които харесваше. Детската градина явно бе допаднала на будното му учителско сърце, та с възторг най-подробно описваше столчетата на децата, играчките им, песните им и пр. Накрая той каза: "Това

дело е полезно и рано или късно то ще се развие. Де да видим дали Пеша ще е тази, която ще го тикне напред!"

Аз слушах и ми хареса тази нова идея, блеснала като звезда пред очите ми. Особено ми допадна това, че баща ми хвърляше пред мен и по-далечна цел – да развия това дело, и изразяваше доверие в мен, че мога да извърша това. Ето нещо, което пробужда мечтите и предизвиква волята!"

Няколко седмици други разговори в семейството на Милю Касабов не се водят – само за детските градини. Бащата чрез колегата си книжаря Касъров от София осигурява приема на Пенка в детската градина на американката Елисавета Кларк, към която градина имало двегодишен педагогически курс за детски учителки.

"Зарадвахме се всички, а баща ми не спираше да излива възхищенията си от детските градини като начална стъпка в образованието на децата.

- Така хубаво да се изучиш в София при тази американка - обърна се той към мене, - че като се върнеш и заработиш, всички да видят ползата и да пожелаят да има детска градина във всеки град и село.

- Е, чакай де – прекъсна го майка ми, - тя още не е тръгнала, ти вече цяла България покри с детски градини.

- Каквото помечтай човек до 28 години, това става. Мечтайте, деца, докато ви е време!

/Баща ни често повтаряше това, но никога не разбрах защо определяше възрастта на мечтите да е именно до 28 години./

- То изведнъж няма да стане – продължи той, - но полека-полека хората сами ще се убедят, че е нужно децата да се учат от малки. Ще зависи от Пеша. Ако има тия дарби и тая сила да развие в България нещо ново, нещо полезно, само ще й се радваме."

Само няколко дни по-късно, към края на септември, наредили дрехите на Пенка във войнишкото сандъче на Гео Милев, Милю Касабов ще даде последните си напътствия към нея, преди да се качи на влака за София:

"- Пък ако не ти хареса тоя курс, можеш да се запишеш в университета, па дори и да ти хареса, няма да е лошо да се

запишеш. Все пак по-голяма наука ще получиш там. И да не забравяш, че ние всички сме слуги на хората. Каквато и работа да ти дадат, върши я добре! Работата развива човека, а хората обичат трудолюбивите!"

Пенка Касабова изпълва всички напътствия на баща си. Тя е първата висшистка по детска педагогика, завършила в САЩ, развива изключителна педагогическа дейност и наистина поставя началото на организираните детски градини в цялата страна. По нейния път тръгват Весела и Мария, които също завършват детска педагогика в САЩ. До края на живота си, а Пенка Касабова почина на 99 години през 2000-та, апелираше за нови модерни форми за възпитанието на децата. Развиваше и други теории – като например училище за родители на подрастващите, каквито идеи е прилагал на практика баща й Милю Касабов в края на деветнадесетия век. Пенка Касабова "доказва", че идеите на възрожденски настроения й баща са възможни като приложение и практика дори в новите, модерните времена, ако се отстояват с вътрешно убеждение и потребност.

В ГИМНАЗИЯТА

През септември същата година Георги постъпва в Старозагорската реална мъжка гимназия. Тук се сближава с Атанас

Илиев, негов другар от детските години, син на даскал Атанас Т. Илиев, виден възрожденски педагог. С Насю, както нарича-ли младия Атанас Илиев, те са другарували още преди учи-лищните години. Почти цяла година са били под грижите на Стефан Момчилов, наскоро завърнал се от Америка, един от основателите и редакторите на сп. "Надежда", създателя на сиропиталището "Добрият самарянин", който е евангелист. С него са се разхождали по Аязмото, а той ги обучавал на английски език и развивал интереса им към чуждите езици.

В гимназията с Насю те се сближават отново и е имало защо – бащата на Насю имал най-богатата лична библиотека в Стара Загора, с много редки и ценни стари книги. И двамата вече говорили френски, руски, поназнайвали малко английски, обичали литературата и това е било достатъчно основа-

ние да бъдат неразделни. Превеждат руски и френски поети, рисуват, четат "висока" литература, спорят. Атанас Илиев в спомените си разкрива може би най-точния образ на своя съученик по онова време: "В училището Георги не изтъкваше своята личност. Той странеше от учениците, които минаваха за герои на романтични истории, като например серенади пред прозорците на ученички, но особено противни му бяха тези, които разказваха цинични истории." Точно по това време в училището избухва скандал, в който е намесен Милю Касабов и местната преса обилно го отразява. На една училищна забава младият учител по "пение" Пъндев дирижира ученическия хор, който изпълнява китка от народни песни и включва сравнително безобидната хумористична песен "Мари Тодоро, черна черешо", в която най-"неморалното" е игривото "Очи й черни череши, дали ще ме вземе". Песента минава с голям успех сред подрастващите, но ненадейно Милю Касабов взема думата и остро реагира, че е допуснато да се пеят такива песни сред подрастващите, които още нямат изградена ценностна система. В развълнуваното си слово Милю Касабов използва изрази като "морал" и "етика". Неговият съсед Михаил Харитонов, уважаван благотворител на образованието, също взема думата и подкрепя Милю Касабов, след което и двамата напускат забавата. Учителят Пъндев пък от своя страна упреква Касабов и Харитонов в неуместни пуритански склонности, даже неразбиране на народните песни и пр. На следващия ден в местния вестник "Зора", трета годишнина, № 105, от 3 юли 1909 година "случката" е представена като "скандал" и тя наистина става скандал. Милю Касабов и Михаил Харитонов са наречени евангелисти, във вестника започва дискусия със хули, заплахи и ругатни между старозагорци.

Сблъсъкът е между старото и новото мислене, между възрожденското и модерното, които и в началото на миналия век са в конфликт. Реториката е очевидна – ако Милю Касабов ползва изрази като "морал", "етика" то другата "страна" – модерната, се опира на изрази като излишен "пуританизъм", неразбиране на традицията и пр. Скандалът е "исторически", той

не е личен. “Личен” е доколкото Милю Касабов е обявен за евангелист, за протестантин на друго място и пр. Че Милю Касабов е бил поддръжник на “Добрият самарянин”, че е бил благотворител, че е отделял пари за издръжка на кръгли сираци, в това спор няма – то може лесно да се докаже от наръчниците му, в които е записвал всеки свой разход. И го е правил. Но в същото време всяка божа седмица е палил свещ по два пъти минимум в църквата и е оставял своята “лепта” – обикновено 0,75 лв., 0,50 лв., а има случаи, когато оставя и по 1,25, по 1, 00 лв. /В скоби ще посоча, че по това време един килограм свинско месо е 0,50 лв./ Т. е. отношението на Милю Касабов към “сектите” е много противоречиво, не е еднозначно и в крайна сметка, колкото и да е бил любопитен към неизвестното, различното, до края на живота си той си остава в лоното на православната църква.

Тук по интересно е друго: какво е било отношението на Георги към тази постъпка на баща му? Още повече, че, както свидетелства и Атанас Илиев в спомена за Гео, “учениците в по-голямата си част бяха на страната на учителя, който бе допуснал известно отклоняване от насоката на традиционното възпитание”. Атанас Илиев свидетелства: “ Георги защити постъпката на баща си, като изтъкваше, че тази постъпка не трябва да се разбира като отрицание на чувството “любов”, а като чувство на опасение от преждевременното развитие на това чувство у учениците.”

Тук проблемът не опира до това, дали Георги е бил на страната на баща си, или на страната на съучениците си. Той заема позиция. И тя е ясна – на страната на морала. Уроците на бащата, остарели, възрожденски, са живи в съзнанието на младия му син. Това е един от малкото моменти в живота на Гео Милев, в които той може да бъде упрекнат, че е “консерватор”. Но този случай подсказва откъде идват нравствените устои в цялостното поведение на зрелия Гео Милев, откъде идва гражданската, нравствената и моралната му устойчивост. Тя не е самосъздадена, не е и привнесена, а има ясен източник с дълбоки народностни багри.

В горните класове на гимназията Георги продължава да рисува, но поезията постепенно започва да заема централно място в заниманията му. За това спомага и леля му Тана Кожухарова, завършила литература в чужбина, която забелязва наклонностите на Георги. Разговорите им са свързани основно с проблемите на поезията, на литературата. Това е един особен "журналистически" период в живота на Георги. Издава ръкописните вестничета "Ура", "Лира", които изпълва със свои стихове, преводи, рисунки, портрети на писатели, карикатури. В началото на 1909 година през м. март "Лира" се преименува на "Изкуство". През същата плодотворна за него година той създава и двете си албумчета с карикатури: Типове из турския парламент и Негово величество.

По това време в черквата "Света Богородица" учителят по пеене Златан Станчев създава мъжки и детски хор. Този хор съществува дълги години, а по-късно под името "Кавал" създава кадри за самодейната опера в Стара Загора. Георги и Борис се явяват на конкурсните изпити и Георги е приет като "първи алт". Учителят бил много доволен от Георги, който и на премиерата, както и всяка неделна утрин, и по време на празниците участва в работата на хора. "Станчев обичаше да пее, но обичаше и да пие", пише в спомените си Борис. "На Великден след черква Станчев заведе всички ни в кръчма, за да ни почерпи. Баща ни беше възмутен. Той не искаше ние да прекрачваме прага на кръчма, а камо ли да пием, и затова не ни пусна вече в хора. Гео не съжаляваше за това – репетициите му отнемаха доста време." Друга реакция от страна на Милю Касабов е немислимо да се очаква и при тази "случка". Той, който преценява пиянството като най-страшен бич за народа, дългогодишният организиран въздържател, посветил голяма част от живота си на движенията за трезвеност, е бил основателно възмутен от иначе добрия учител по пеене заради необмислената му постъпка. Впрочем в последните два класа в гимназията на Георги по пеене преподава същият Станчев и оценките му за някогашния му възпитаник на детския хор са съответно много добър и отличен.

За болезнения характер на Милю-Касабовите разбирания за морал и нравственост говори и една история, която повече прилича на анекдот. На Великден след големите пости отива с цялото си семейство на църква. Дълбоко религиозен, той шепне молитвите си, пали от най-скъпите свещи, разтваря душата си пред Бога. И когато е коленичил и отворил устата си да поеме нафората, т. е. да се слее напълно с Бога, младият свещеник, който имал малко дете, се навел към него и шепнешком го запитал: "Абе, бай Милю, като колко пари чини една тетрадка от двайсет листа?" Милю Касабов бил изумен, а по-късно потресено повтарял, че кракът му повече няма да стъпи в църква. И дълги години отстоява дадената дума. Макар сам да заявява желанието си опелото му да се извърши в "Света Богородица", същата църква, от която излиза потресен от необмислената постъпка на младия свещеник.

Този потрес от божия служител разклаща сериозно вярата на Милю Касабов в институцията църква. Не в Бога, а в църквата.

И още по-точно – той е разочарован от божиите служители, които според него най - вече трябва да бъдат носители на божието тайнство.

Този анекдот се отнася някъде за годините към края на първото десетилетие на миналия век.

От справката в наръчниците се вижда, че от средата на 1909 година Милю Касабов вече не записва ни веднъж дарена сума за църквата, т. е. престанал е да ходи в любимата му дотогава "Св. Богородица".

Идеалист и изключително праволинеен в отстояването на моралните норми на обществото, на евангелието /десетте божи заповеди/, Милю Касабов страда от лекотата, с която се рушат традициите. Не винаги реагира адекватно, но винаги честно и безкомпромисно.

***

След години, когато Георги е студент в Лайпциг, бащата и синът продължават да разсъждават в писмата си за Бога, за християнството и пр. В началото на 1914 година от писмо

на Георги до баща му разбираме доста любопитни неща. И на първо място, че Милю Касабов продължава да си е дълбоко религиозен човек, застъпник на източното православие, но с разклатено отношение към църквата. Писмото на бащата не е запазено, но от обширния отговор на сина подразбираме основата на техния спор. "За моите мнения за християнството, които са те обидили, но – прощаваш ми...", пише синът.

Гео Милев разглежда в писмото си християнството като "най-песимистичната философия", защото е против собствената воля на личността. И се противопоставя на Р. Томсън, редактор на протестантския вестник "Зорница" и на статията му "Сине мой, дай сърцето си мене", който призовава хората да отдадат сърцето си на бога. Не мисълта си, а именно сърцето, защото мисълта може и да се съмнява, докато сърцето принадлежи или на Бога, или на дявола. И възкликва "Презрете света, защото той е в ръцете на дявола!' Отговорът на Гео Милев е характерен: "Не приятелю! Няма да го презрем! И ако е в ръцете на дявола, ела да го изтръгнем! Защо да го презрем! Тъй хубав е светът..." Вестник "Зорница" е протестантски орган, разпространяван от Милю Касабов. Очевидно разочарованият християнин е подирил временна утеха в идеите, излагани в този вестник, защото синът подлага на унищожителна критика както идеите на протестанството, така и търпимостта на баща си към протестантските философски идеи. "Ако трябва да бягаме, защо идем тогава? Давам 100 000 000 лева премия на оня протестантски поп, който ми разреши със собствения си разум тази гатанка!"Това писмо на юношата Гео Милев е интересно и с друго – неговото отношение към Бога и религията. Срещаме изрази като "Аз не съм безбожник!", а за отвъдния живот признава в скоби "в който вярвам и аз!"

"Моята вяра не е в бога на безбожието – но аз не съм човек на християнската философия", пише в писмото си Гео. Той е наясно, че баща му ще му пише "надълго за тези работи" и ще се опита да бъде "непоколебим във вярата си", затова го предупреждава: "Не искай да ми се покажеш правоверен християнин!" Припомня му как преди години с даскал Тончо спорили за вяра-

та: “дали трябва да бъде основана върху критиката на собствения ни разум, или да бъде вяра без питане...” и как тогава бащата бил на страната на сина /”Ти беше на моето гледище!”

Гео признава, че до тези възгледи е стигнал, разсъждавайки върху модерната поезия на Пшибишевски, Надсон. Затова залага на оптимизма и на мисълта на писанието “Всичко изпитайте и само доброто вземайте! /Павел/”

Интересно е, че тези идеи, почерпени повече от модерните поети, Гео открива, че и “Ницше мисли почти така”, но той е “мислил независимо от него и едва преди няколко дена разгърнах неговите “критики на християнството”.

Деветнадесетгодишният юноша отбелязва в писмото до баща си, че Ницше “критикува като философ, аз наблюдавам като историк”, затова никога няма да бъде ницшеанец, защото “обичам да съм по-добре самичък.”

Това писмо показва до голяма степен избрания път от Георги Касабов – всичко да изпита чрез разума, волята и съвестта. Затова увлеченията му – философски и естетически - са мълниеносни и винаги преплетени с нещо характерно геомилевско.

От друга страна, писмото подсказва, че през 1914 година Милю Касабов е имал увлечения по някои идеи на протестанството, но не се задържа при тях. В по-сетнешния си живот той има доста разкрепостено виждане за сектите и различните движения като дъновизма или толстоизма, в които открива частици от автентичността на идеите от евангелието /библията/, но в крайна сметка, съмнявайки се понякога, смутен друг път, завинаги си остава в лоното на източното православие. Дружал с митрополит Методий Кусев, когото канил на гости у дома си, възхищавал му се е заради родолюбивата му дейтелност, но и заради факта, че дядо Методий често хокал миряните заради тяхното лицемерие спрямо бога. Допадали му идеите на владиката за съчетава духовното и светското в едно, да тачи миналото, но и да гледа напред.

Има запазен спомен за спор между Гео Милев и Методий Кусев за критиките на Ницше на християнството. Младежът бил изненадан от познанията на владиката върху фи-

лософията на Ницше и няколкократно давал право да митрополита в спора. Милю Касабов с гордост и свито сърце присъствал на спора. Било е през 1915 година. Т.е. една година след онова писмо, в което има изразени от бащата протестантски мисли, с които синът влиза в ожесточен спор.

Да се мисли, че митрополит Методий Кусев ще отиде на гости на евангелист или на протестантин, е лишено от всякакъв смисъл. Но че Милю Касабов предава на сина си схващането, че всичко трябва да се изпита чрез разума /Павел/, не подлежи на съмнение.

Прозрял в сина си благодатна почва, бащата непрекъснато е засявал мисъл, морал, патриотизъм и любов към ближния.

***

Георги усилено продължава да пише стихове, да превежда от френски и руски езици, да рисува. Вестничетата отстъпват място на сборниците. През 1910 година той съставя сборника "Изкуство", а с приятеля си Атанас Илиев съставят сборника "Звезди". По това време датират и първите му по-сериозни опити в литературната критика.

Следващата година е последната му в гимназията. Таня Кожухарова го препоръчва на учителя по френски език Асен Младенов, който е неин състудент от Лозанския университет. Двамата се сближават и Георги задълбочава познанията си за френската литература. За определен период сред младежката приятелска група попада и Марко Фридман, който пропагандира материалистическата литературна критика, а е бил и близък с Антон Страшимиров и това го издигало много в очите на съучениците му. Но Георги страни от него, защото пишел... лоши стихове и тъй като не можел да лъже, му го казвал право в очите. Учителят му по литература Секулов, който минавал за сухар и педант, дори не подозирал, че Георги пише стихове. За тази му страст знаел учителят по френски език, който ценял и поощрявал опитите на ученика си. По време на матурата по френски език е трябвало да бъде преведен откъс от трагедията на Корней "Сид". Георги превежда откъса в александрийски стихове. "Младенов прочел този превод пред комисията, председателствувана от Божан Ангелов, което направило силно впечатление на всички. Особено се учудил учителят ни по литература Секулов...", записва в спомените си Атанас Илиев.

Пак Атанас Илиев разказва за едно разминаване между Георги Касабов и... Мила Керанова по това време. В града гостува театрална трупа, която представя пиесата "Дайте път на жените!". Най-много се отличава пред старозагорската публика младата Мила Керанова, за чиято игра и талант гимназистите говорят седмици наред. В разговорите не взема

участие единствено Георги, тъй като не успял да види представлението. По какви причини – не се знае, но се знае, че по това време той е нещастно влюбен. За тези си лични чувства той не обичал да говори, считал интимността за нещо изключително деликатно и съкровено. Може би затова не са останали спомени за негови увлечения. Не защото ги е нямало, Георги е бил красив младеж, интелигентен и фин, харесван от млади и стари, а защото той не е споделял тези си преживявания. Впрочем споделял е единствено с леля си Тана и с нейния съпруг Стефан Христакев. Единствен той дава някаква информация в спомените си за интимния живот на Георги. "По това време, когато Гео идваше у дома и още от вратата викаше поверително: Тано, пак я видях." Отнасяше се за изгората му, която той успяваше само да види при разходките й по "стъргалото" и с която не беше разменил нито дума. Жена ми му казваше, че е още млад за такива увлечения, а той: "Хайде, хайде, съвет не ти искам."

"Изгората" на Георги била "една от дъщерите на д-р Шишманов, военен лекар в Стара Загора, брат на професор Иван Шишманов, но коя от двете, русата или чернооката – не разбрах." Увлечението на Георги е било чисто платоническо, повече като мечта и идеал, който той не е можел да разруши. Даже на сватбата на леля си Тана, на която е шафер, не обръща никакво внимание на шаферката, племенница на младоженеца, умна и много красива девойка, защото въздишал по своята изгора, за която споделял единствено с Тана.

Месец юни е особено наситен със събития в живота на най-големия син на Милю Касабов. Георги получава Свидетелство за зрелост, снима се със зрелостниците на гимназията и получава като специален дар от баща си Библия със посвещение: "На многообичния ми първороден син Георги при встъпването му в живота след завършването на средното си образование /1911/ за ръководство му предавам този най-верен компас за преминаване безвредно през бурното житейско море и за пристигане благополучно на спасителний бряг.

Завети:

1. Най-важното в живота е да знаеш на всяко време в какви отношения си с бога; да можеш да кажеш всеки момент като Давида: "Но бог ще избави душата ми из ръката адова, защото ще ме приеме."

2. За да имаш представа за ролята на личността в живота, за големите персони, за даровитите, за богатите със слова и материално, изучи обстойно целия псалом 49* и гледай да не бъдеш като човека, визиран в стих 20 на този псалом.

3. Прочитай редовно библията.

4. Спиртни пития и тютюн не употребявай. Завещай това същото на потомството си.

5. Пази се от излишество.

6. Записвай тук всички важни събития през живота си.

Бог да бъде всякога и навсякъде с тебе.

Амин.

Любящий те баща: М. Касабов

---

* Псалом 49 е химн на тленността на човешкия живот, той възхвалява правдата, която е еднаква за "нископоставени и високопоставени", за "богати и бедни", за "всички жители на вселената". Псаломът утвърждава справедливостта и е срещу богатството, което дава предимства, които не са угодни Богу. Стих 20 прави разграничение между почтения човек и неразбиращия почтеността, който прилича на "животните, които загиват" заради липсата на ръзсъдък.

НАРЪЧНИЦИТЕ

От 1900 година Милю се захваща с книжарската дейност. От заведените под № 1417, 1418, 1419, 1420, 1421 и 1422 към Научно-спомагателния фонд негови Наръчници, Стокови книги и Главни книги, обхващащи периода от 1904 до началото на 1935 година, е видна цялата му книжарска и издателска дейност. За съжаление липсват Наръчниците (в които всеки божи ден Милю Касабов е записвал приходите и разходите си, записвал е от кое издателство какво е получил, колко е продал и пр.) от първите години на тази му дейност. А те са много важни, тъй като по това време строи къщата, която е окончателно завършена и семейството се настанява в нея в началото на новия век.

Тук, в Стара Загора, се раждат и останалите му деца: Евгения, Пенка, Мария и Весела. Малко по-късно (1904 - 1907 г.) към немалкото вече семейство идват и двете баби - майката на Анастасия и майката на Милю. За един немалък период от време семейството е от 10 души. От всички тях работи само Милю Касабов. Като книжар. С парите, които изкарва, издържа семейството, учи децата, по-голямата част от които после следват освен в София и в чужбина - Гео Милев в Лайпциг, а Пенка, Весела и Мария - в Америка.

В НСФ на Къща музей "Гео Милев" са заведени четиридесет и седем Наръчници (тетрадки), една Главна книга и една Стокова книга. Наръчниците са номерирани от самия Милю Касабов, като последният е под № 63 и завършва на 21. 05. 1935 година. Тъй като Милю Касабов работи до последните седмици на живота си (умира на 27. 01. 1937 г.), по всяка вероятност това не е последният

Наръчник. Първият оцелял Наръчник е от 07. 09. 1905 година и е под номер 16. Т. е. липсват 15 Наръчника, които по всяка вероятност, познавайки акуратността и организираността на Милю Касабов, са за периода 1885 - 1904 година. А това е време, когато Милю Касабов търси себе си - издава книги, вестници и списания, учителства, опитва се даже като застрахователен представител, сменя село след село, оженва се, раждат му се първите две деца, установява се в Стара Загора, строи къща и т. н. През 1905 година, когато започват Наръчниците, Милю Касабов вече е построил къщата и семейството се е нанесло в нея, при тях е и майката на Анастасия, родени са Георги и Борис, Евгения, Пенка и Мария, през 1906 година се ражда Весела - най-малката дъщеря на Милю и Анастасия.

Запазена е една много красива цветна картичка с романтичен сюжет от селския бит, в която освен основното "М. Касабов Ви честити новата 1905 година" има доста любопитна информация за младия все още книжар:

"Книжар в Ст. Загора.
Клон - в Търново Сеймен"
*
Агент на "Ню Йорк",
Др-во за осигур. Живота
и на шев. маш. "Гритцнер"
*
Настоятел на в. "Вечерна поща"
*
Склад от илюстровани
пощенски карти, крем и
сапун "Лобелия", портмонета,
портфейли, чанти и др.
*
Продавач на бубено семе,
лукови и семена на цветя,
корени от ягоди и др.

*

Новости всевъзможни.

*

Печатница ръчна за визитни
и сватбени карти
и разни дреболии.”

Тази картичка подсказва замаха, с който Милю Касабов е организирал цялостната си деятелност, като все пак “акцентът” в работата му си остава книжарската и печатарската.

Наръчниците са най-общо казано “халваджийските тефтери” на Милю Касабов. Водени са акуратно и точно всеки ден - основно като приход от продажбите на книжарницата и разходи за дома и разходи за собствениците на продадената стока. До този момент Милю има вече немалка практика като книжар и голям интерес представлява организаторската му дейност, която личи от водените книги. През 1905 година той има взаимоотношения с близо стотина издателства, книжарници и специализирани къщи в страната и в чужбина. Основно работи на консигнация при 30% отстъпка, но нерядко, особено от чужбина,

изкупува стоката, която после пласира. От Главната книга се вижда, че още от 1901-1902 година Милю Касабов търгува с издателства, музикални къщи и други специализирани къщи от Германия, Франция, Унгария, Сърбия, Румъния, Чехия и др.

Всеки ден той получава по пощата или на гарата стока - това са вестници, списания, книги. Веднага ги завежда в Стоковата книга, отбелязва получената стока и в Наръчника. Отбелязва и колко пари е платил за транспорт, когато стоката е била в по-голямо количество и е трябвало да наема файтон. Когато получава стока на консигнация, винаги отбелязва: "Получена стока по факт.№... (315 примерно) за ... (100 лева, примерно), при отстъпка 30% = ... (70 лева примерно)." Така по всяко време знае колко дължи и колко лева му е печалбата за деня, седмицата или месеца. Когато продаде стоката, Милю Касабов обикновено записва: "Изравнена сметката на ... за ... лева. Броено ... лева." Заедно с това отбелязва: "Изпратени на... (Паскалев примерно) 278 лева." Задължително бие и телеграма, че с пощ. запис №... парите са изпратени. Всичко това е стриктно отбелязвано всеки ден в Наръчника, Стоковата и Главната книги.

Не са редки случаите, когато Милю Касабов е изписвал книги, пощенски картички, албумчета, цветни книжки за деца и пр. - тогава той изпраща собствена стока на свои колеги книжари по цялата страна: от Лом и Варна до София и Пловдив, от Сливен и Ямбол до Пазарджик и Велико Търново, от Русе и Силистра до Бургас и Карлово и т. н.

Когато получената стока се залежи и не се продава, Милю Касабов уравнява сметките си, прави опис на непродадената стока и я изпраща на собственика. Заедно с колета изпраща отчетените пари и отново задължително бие телеграма.

От началото на века - 1901-1902 година - той има взаимоотношения основно с в. "Вечерна поща" - София, издателите Йосиф А. Сиди - Пловдив, Алберт Сиди - Пловдив, книжарница "Д. В. Манчов" - Пловдив, Павел Генадиев - София, редакцията на в."Нов дневник" - София, редакцията на в."Свободна дума" - София, книжарницата на Хр. Олчев - София, изд. "Хр. Г. Да-

нов” - Пловдив, Яким Якимов - Кюстендил, Ив. Динчев - Севлиево, редакцията на в. “Воля” - София, Нейчо Стоичов - Хасково, Г. Н. Икономов - Варна, редакцията на в. “Ден” - София, редакцията на в. “Барабан” - София, редакцията на сп. “Селска просвета”, редакцията на в. “Борба” - София, Марко Вачков - Сухиндол, редакцията на в. “Славейче” - София, редакцията на в. “Мир” - София, редакцията на в. “Поглед” - София, редакцията на в. ”К’во да е” - София, Сам. Пакат - София, множество фирми, издателства и специализирани къщи от Европа.

По същото това време той вече има собствен клон на книжарницата си в Търново Сеймен, който се държи от брат му Христо Касабов и който по негови указания работи при същата организация и редовно се отчита пред Милю Касабов, запазвайки за себе си договорената отстъпка. Печалбата на клона е добра. За 1905 година тя е 316,47 лева. За сравнение - през същата година Милю продължава строителството при разширение на къщата, строи оградата, издържа семейство от 8 души и т. н., а общите му разходи за дома за 1905 година са около 2 000 лева. Като прибавим и факта, че за 1905 година чистата печалба на Милю Касабов е около 3 000 лева, разбираме какви са били финансовите му възможности в един период от живота му, когато строи, изхранва многобройна челяд и т. н.

Тази “схема” на организация съществува от началото на книжарската му дейност. Не е трудно да предвидим, без да разполагаме с Наръчниците от това време, че строежът на къщата (най-големият разход на Милю Касабов) е на същия принцип. Освен това почти през всичките години Милю Касабов предпочита да работи с кредити, които всеки месец погасява. Печалбата (месечна или годишна) той депозира в няколко банки на дългосрочни заеми с капитализирана лихва или прави дългосрочни застраховки живот на себе си, на жена си, на децата. Като се има предвид, че книжарницата му е една от първите в Стара Загора, че конкуренцията не го е притеснявала, защото е работил с широк замах и много ефективно, че наема дюкян за книжарницата срещу пощата, че пощенските

и транспортните разходи са много евтини, не е трудно да констатираме какво е имотното състояние на Милю Касабов в началото на века - без да е богаташ, при пословичната му пестеливост той е общо взето състоятелен човек. Контактите, връзките и взаимоотношенията му с авторитетни за онова време издателства, книжарници и пр., неговата акуратност, точност и почтеност му създават име на предпочитан партньор.

В НСФ на музея е запазена една уникална снимка, заведена под № 1273 - снимката е от Учредителния конгрес на Вестникарите настоятели в България и е направена в София на 8 януари 1908г. Милю Касабов е точно в средата на снимката и този факт, макар да не влиза в централното ръководство, е показателен: навярно Милю Касабов е един от инициаторите за създаването на това вестникарско-разпространителско обединение. То има формата на днешна книжна борса и улеснява разпространителите и книжарите в България, тъй като вместо да контактуват със десетки и стотици издателства, съответният книжар изписва стоката си директ-

но от Дружеството на вестникарите и се отчита на него, а то от своя страна се разплаща с издателите. Всеки член по устава плаща за услугата 5 % от месечната си печалба. Между 1909 и 1913 година Милю Касабов плаща всеки месец между 8 и 12 лева на дружеството. Това означава, че чистата му печалба в тези години е средно по 200 - 250 лева месечно или по 2 500-3 000 лева годишно. Това са години на стабилитет в България - от началото на века до 1914 година включително Милю Касабов в продължение на 13 години плаща един и същи наем - 37, 50 лева. След избухването на Първата световна война и влизането на България в нея инфлацията се проявява и това личи от разходите за издръжката на семейството, но най-вече от плащания наем. През 1916 година той е 60 лева, от 1917 до 1919 - 75 лева, през 1920 - 125 лева, през 1921 - 175 лева, през 1922 - 350 лева, през 1925 - 700 лева, след което настъпва частична стабилизация, а от 1930 до 1935 година наемът намалява от 600 до 450 лева. През всичките тези години с изключение на 1921, 1922 и 1923 година, когато е на загуба (причините за това имат специфичен характер), Милю Касабов удържа на инфлацията, на социалните трусове и завършва живота си, без да дължи стотинка някому.

СЛЕДВАНЕ НА ГЕО МИЛЕВ В СОФИЯ -1911-1912 г.

Идеята Георги да продължи образованието си в София вече е назряла, защото на 23 юни 1911 г. в Наръчник № 31 Милю Касабов е записал: "Броено за един билет до София и обратно за Анастасия - 8 лв." Навярно Анастасия е намерила квартира за Георги, защото само след два дни на 25 юни Милю пак записва: "Броено за потребите на Анастасия разходи в София - 50 лева." През август Милю изпраща, както прави това почти всяко лято, цялото семейство в Мъглиж, а той работи по 30 или 31 дни в месеца. На 28 август книжарят е записал в тефтера си: "Броено за пътни на баба и Евгения до София, също и потребите им - 68,90 лева." Тъй като Георги е бил малък, а Милю се е страхувал да го прати да учи сам в София, семейството решава да изпрати майката на Анастасия да се грижи за квартирата, да готви, да пере и пр., а Евгения - най-голямата сестра на Георги, която по това време е 14-годишна, се записва ученичка в София. Семейството се разделя на две заради Георги. Няколко дни по-късно за София тръгва и Георги. Ето какво е записал Милю на 4 септември 1911 година в тефтера: "Броено за пътни на Георги до София - личен билет и за багажа - 16,70 лв." И малко по-долу: "Броено също на Георги за потреби по установяването му в София като студент - 102 лв." И тук бащиното сърце, разчувствано и гордо от ранния успех на сина му, се е размекнало, нещо, което рядко се случва на Милю Касабов, та е записал най-накрая: "Броено (на Георги - б. м. Г. Я.) за почерпване - 0,50 лв." За пръв и последен път в трийсет и няколко години водените дневници срещаме този израз "за почерпване" в битието на Милю Касабов. За него, основно пазаруващия за вкъщи, няма да срещнем думи като вино, ракия, коняк и пр. Семейството е живяло добре, но строго, без никакви излишества. Подаръци децата получават само около Коледа или Нова година. На два-три пъти за няколко години Милю Касабов сигурно по някакъв "чрезвичаен" по-

вод, записва, че е броил пари за бонбони. “Сладкото” за семейството обикновено са печената тиква, плодовете, карпузите... На 18 септември, притеснен как са уредени потомците, Милю брои на съпругата си 100 лева за “отиването й в София за харчене за себе си и за децата там.” Личните разходи на бащата, който вече издържа на две места разделеното семейство, се повишават почти двойно. За издръжката на Георги, Евгения и бабата средно на месец Милю Касабов плаща по 130 лева, толкова или малко по-малко възлиза издръжката на 7-членното семейство и в Стара Загора. Но това е една от най-силните години за Милю Касабов. Само за септември 1912 година печалбата му е над 700 лева или разходите за два месеца за издръжката на разделеното семейство.

През същата тази 1911-1912 година Милю Касабов прави застраховка живот, участва в два търга за имоти, единият от които спечелва - закупува половината дюкян, който той държи под наем, и веднага сключва договор за наем с Тр. Костадинов за сумата от 20 лева на месец, като наемателят открива в единия ъгъл на книжарницата кафене.

Георги се записва в Софийския университет специалността филология и литература към Историко-филологическия факултет. Квартирата им е самостоятелна – обширна стая, кухня и дълъг коридор, а вън – малко дворче с чимшири и цветя. Досущ като красивия им двор в Стара Загора.

Битът им е почти същия като в родния дом. Задълженията са разпределени. Баба Гена се грижи за домакинството, чисти, пере, готви, не забравяйки своите разходки из махалата да събира “новини”. Георги “отговаря” за културното равнище на семейството, води ги на концерти, спектакли, изложби, говори им за новите си приятели – Лилиев, Дебелянов, Подвързачов, прави опити да се срещне с кумира си Яворов, когото следва по стъпките из ежедневните му разходки, наблюдава го отдалече и вечерта разпалено разказва всичко на баба си и на сестра си. Баба Гена, разбира се, го иронизира с любов, но и с разбиране. По разказа на Евгения, когато Георги възторжено говорел за Яворов, за Димчо и за Лилиев, тя често го прекъсвала с думите:

- Да съм ходила на училище, аз такива "повети" като вас по десет да ги туря в джоба си, ама пусто не съм ходила!

Георги избухвал в смях от "ученитe думи" на баба си, които тя къде нарочно, къде наистина от незнание използвала неправилно. Даже внукът отделя една тетрадка, която надписал "Речник на Гена Дълъг Желева", в която записвал "бисерите" на баба си.

В друг негов бележник е отбелязал спектаклите и изложбите, които е посещавал. Пак Евгения разказва как ги завел на постановката "Иванко" в Народния театър и баба Гена на финала бършела сълзите си, за което пък Георги после я занасял. Въобще дружбата и любовта между двамата е била взаимна и много силна, макар че понякога във взаимоотношенията им прехвърчали искри. Много често баба Гена се е подигравала на Георги, че стоял с часове и гледал от другия тротоар като захласнат Яворов, спрял се да поговори със свой познат или почитател, за което внукът не се сърдел.

По-различен е случаят със смъртта на Пенчо Славейков. Разказът на Евгения е показателен:

"Беше хубав слънчев ден: баба и аз бяхме на двора. По едно време гледаме – Гео си идва, но по-рано от обикновено. Той мина покрай нас, без да ни погледне, и се затвори в стаята. Изтичахме бързо след него да видим какво му е. Заварихме го легнал на леглото с лице към стената. Баба поседна край него и започна да го разпитва:

- Какво ти е бре, Георге?

Гео не отговаря.

- Болен ли си, че се върна ни в туй, ни в онуй време?

Гео пак не отговаря.

- Писмо ли получи от Стара Загора? Болен ли е някой там?

Никакъв отговор.

- На изпит ли те скъсаха? С някого ли се скара?

Пак никакъв отговор.

- А бре ти онемя ли? Гемиите ли ти потънаха?

Най-после Гео извика:

- Бягай се оттука, бабо!

- Няма да се бягам, доде не ми кажеш какво има! Хубава работа, цял час тука ще ни мъчиш. Че то има нещо, има, ами кажи го по-скоро!

- Махай се бе, бабо!

- Няма да се махам, ами кажи какво има!

Тогава Гео с тих, прочувствен глас каза: "Пенчо Славейков умрял!"

Баба въздъхна облекчена, че нищо лошо не се е случило ни с Гео, ни с някого в Стара Загора. Опита се да го разтуши, та каза шеговито:

- Е, голяма работа! Умрял един крив Пенчо! /Баба знаеше, че Пенчо Славейков е куц./

Гео скочи от леглото като ужилен, хвана баба за раменете и извика: "Сто баби като тебе да са умрели, само Пенчо да е жив!"

Баба се престори, че е много обидена, и троснато се обърна към мене:

- Евгено, веднага да седнеш да напишеш на майка си и на баща си, че се връщам, чу ли? Аз заради туй магаре да си оставя хубавата Заара, родните, комшийките, а той таквиз приказки да ми хортува!

За първи път бабиният хумор не развесели Гео. Той нито обядва, нито вечеря този ден. Следобед ми каза:

- Вземи си учебниците и учи на двора, а баба да иде при хазяите; искам да бъда сам.

И като събра всичките книги от Пенчо Славейков, сложи ги на леглото до себе си и пак легна с лице към стената. Никога не бях виждала Гео толкова натъжен. Седнала вън на двора, близо до прозореца, искрено му съчувствах. От време на време чувах как Гео тежко изохкваше. Скришом поглеждах през прозореца и понякога виждах как си бърше овлажнелите очила, или пък стиска до гърдите си Пенчовите стихове. Нямаше сили дори да отгори книгите.

Няколко дни след смъртта на П. Славейков Гео четеше само Пенчови стихове, но не пламенно, както по-рано, а тихо, бавно. Беше уморен от скръб!"

Новите приятелства с Лилиев, Дебелянов, Подвързачов го ентусиазират за творчество – пише стихове, превежда усилено, ходи на лекции, но не е особено доволен от полученото в университета, защото констатира, че "материята" му е позната. Все повече започват да го вълнуват и интересуват младите автори, съвременниците му, съвременните проблеми на културата и литературата. В този дух са разговорите и споровете му с Николай и Димчо.

По поръка на баща си посещава Кирил Христов заедно със сестра си Евгения, носи му като претекст някакъв пакет, изпратен от Стара Загора. Кирил Христов, който се знае с Милю Касабов, го приема и дълго разговаря с него и на изпроводяк му казва:"Вие сте още много млад. Продължавайте все така и ще успеете."

И тук Евгения свидетелства: "Гео не се зарадва на неговите думи и ми каза: "Не мога да го обикна; не му харесвам поезията."

Седемнадесетгодишният младеж вече е определил себе си – с младите, с бунтарите, с различните, с антиреалистите. В него вече набъбват идеите, които само след няколко години категорично ще изрече:"Не отразявай живота на своята съвременност, живота около себе си, не отразявай "живота"; защото ти ще умреш заедно с него; но отразявай в поезията си живота, чувството и мисълта за вечността – за да бъдеш вечен."

***

В София Георги Милев се запознава и с друг старозагорец – Георги Бакалов. По всяка вероятност "връзката" са Николай Лилиев или Димитър Подвързачов, също заралии, които сътрудничат на Бакаловите издания. Бакалов оценява качествата на младия си съгражданин, защото му поръчва превода на "Дон Жуан" на Пушкин, като издава същата година тази първа по-цялостна работа на Георги Милев.

В ръкописните си спомени Милю Касабов записва:"През лятото г. Бакалов ми казваше, че издал този му труд, защото го намира, че е една съвършена и майсторска работа, и ме зарадва, че у момчето ми има голяма надежда."

СЛЕДВАНЕ НА ГЕО МИЛЕВ В ЛАЙПЦИГ - 1912-1916 г.

За съжаление Наръчниците от времето, когато Гео Милев следва в Лайпциг, не са последователни и някои липсват. Но и запазените хвърлят достатъчно светлина как се е издържал Гео Милев в Лайпциг и откъде са парите за това. Наръчник № 34 започва от 03. 09. 1912 г., когато Гео Милев вече е отпътувал за Германия. С колко лева е тръгнал, не знаем, но още на 15 септември същата година е записано: "Броени на Георги в Лайпциг с пощ. зап. № 39746 - 200 лв." И така всеки месец - до 03. 12. 1912 г., когато изпраща отново договорените 200 лева, които са стигали за издръжката на студента. Този Наръчник свършва на 17. 12. 1912 г. , а следващият Наръчник № 37 започва от 30. 11. 1913 г. Договорката вече е била друга - навярно Милю Касабов е броил основната сума на сина си преди отпътуването, защото изпратените от Стара Загора суми не са така "регламентирани" - на 25. 01. 1914 г. му изпраща 110 лева, преди това изпраща и по-големи суми, но тъй като са свързани с осъществени сделки между Милю Касабов и издателя Гюстав Кюн от Найрупин, с когото Гео Милев влиза в професионални отношения, не е ясно колко са за сделките и колко остават за Георги.

Точните суми за издръжката е трудно да се фиксират, тъй като още първата година младежът влиза в контакт с Г. Кюн. Една част от парите са били предназначени за издателя, а останалите – за издръжката му. Милю Касабов в спомените си е записал, че син му е бил много пестелив и "за всичките си нужди се е справял само със 100-те лева месечно, които му изпращахме." От тези пари синът е отделял да купува книги, "за да донесе, както пише бащата, след три години там сандъци с книги за няколко хиляди лева..." Първата година е година на огромен ентусиазъм за младия студент. Той записва всичките си слушани лекции, подготвя се сам по латински език, за да държи следващата година изпит в България за класическа гимназия, сътрудничи с преводи на Георги Бакалов и неговото списание "Борба". По същото време започва поредицата му

“Литературни писма от Германия” в списание “Листопад”, придружени с множество преводи, поддържа оживена кореспонденция с баща си, с Димчо Дебелянов и с Николай Лилиев.

Балканската война е в разгара си. В Германия Георги вижда масови картини за народа под формата на пощенски картички, в които издателството на Г. Кюн “показва” преждевременно развитието на бойните действия и “предрича” победа на Турция над съюзниците. “Георги ми изпрати няколко от въпросните картини на Кюн и ме пита да влезе в разбиране с Кюн и да приготви по негови рисунки картини за народа с българска победа”. На фалшивите победи на турците, които в картините на Кюн са показани да превземат Пловдив, да разрушават моста при Търново Сеймен и пр. Гео Милев по свои проекти противопоставя истината. Г. Кюн, който се среща многократно с него, е бил благосклонно настроен към младия патриот и в края на годината, както отбелязва Милю Касабов,

Август 1912 г. Преди заминаването на Гео Милев за Германия. Семейната снимка, с която той не се разделя.

“към 20 октомври имахме пусната в продажба рисуваната от Георги първа картина “Разгромът на Турция”, скоро след нея втора, също рисувана от него – “Боят при Лозенград”, трета, също – “Генерал Радко Димитриев”, а после и през 1913 година в началото – “Обсадата на Одрин”, Боят при Булаир”, “Падането на Одрин” и табло с българските генерали от щаба на армията, главнокомандующи и началници на армии.” Всички

Погромътъ на турскитѣ пъхчица при Булаиръ.

Пріемомото на най важната турска позиция пръдъ Одринъ.
Картаятъ-Гоно на 9ий ноемврай 1912 година.

тези картини са изработени като открити пощенски картички на български и немски език, а текстът на "таблото с българските генерали" е както на български, така и на немски, което дава основание да се мисли, че Гео Милев е искал тези картини да се продават не само в България, а и в Германия, за да се знае истината. Гордеел се е Милю Касабов с младия си син, защото зад ентусиазма му да отстоява истината е прозирало и искреното му патриотично чувство, наследено от бащата учител.

***

На 21 януари 1914 година Милю праща на Георги 420 лева. На 10 март същата година праща 1024 лева, но те са основно за Г. Кюн. През м. юли 1914 г. Георги получава 137 лева от баща си. Знае се, че през лятото на 1914 година Гео Милев не се прибира в Стара Загора, а отива в Лондон. На 25 юни Милю Касабов чрез българската легация в Лондон привежда на сина си 19 лири стерлинги и 12 шилинга, равностойни на 541 лв.

На 11 август Милю Касабов е записал в Наръчник № 38: "Изпратени до Министерството на външните работи в София с чек от Б.Н.Банка № 80012/1805 за препращане на Георги в Лондон чрез българската легация - 560 лв." Наред с това през няколко дни е записвал: "Броено за телеграма до

Георги.” В началото на 1915 година Гео Милев се прибира в Стара Загора и донася един портрет на баща си, рисуван от него. От записките на Милю Касабов се вижда,че той брои на няколко пъти суми между 20 и 50 лева за пътувания на Гео Милев до София, Русе и пр. Забавянето на Георги в България се дължи на факта, че с пристигането му започват веднага в печатница “Светлина” в Стара Загора да издават “Лирични хвърчащи листове” в тираж 500 бройки и цена за печат... 30 лева. Отново брои пари на Георги за разходи до София. Гео Милев се задържа в България, тъй като институтът в Лайпциг е затворен. Платени са и няколко телеграми по това време до Лайпциг. На 6 април Милю Касабов е записал:”Броени на Георги - изпратени на П. Арнаудов в Лайпциг за записване една лекция с пощ.зап. № 36328 - 36,76 лв.” След това отново са платени няколко телеграми до Лайпциг . Гео Милев се интересува кога ще започнат занятията, той даже си е платил вече таксата за първата лекция. Заминава едва на 15 юни - учебният процес е силно разстроен заради войната и мобилизираните преподаватели и студенти - и този път записът на Милю Касабов е особено интересен:

“Броено на Георги за заминаване в Германия:

1. За паспорта- 12 лв.
2. От спестов. Книжка -220 лв.
3. В брой - 600 лв.
4. Америк. 10 долара - 50 лв.
5. Ефект. злато -100 лв.

Всичко:982 лв.”

През следващия месец изпраща на 4 юли на Георги 250 марки или 369,77 лева. Същия месец на 10 юли изпраща нови 150 марки или 225,97 лв. Това не са пари само за следването на Гео Милев, а и броени суми за покупка на нужни на Милю Касабов стоки. На 6 август Милю Касабов записва:

“Получени купените от Георги:

1. Ил./юстровани/ карти от Pinkau /С Emill Pinkau от Лайпциг Милю Касабов поддържа връзки още от началото на века - б.м. Г.Я./по ф-ра 30.07. т. г. - 40,50 марки.

2. Корди и др. от Цимерман от Лайпциг- 29,95 марки.

3. Всичко 70,45 марки или дава Георги 103.55 лв.”

За съжаление Наръчник № 39 не е запазен целият - свършва на 4 януари 1916 година. А няколко месеца по-късно Гео Милев се прибира в България, за да отиде на фронта.

Повече от ясно е, че цялото следване на Гео Милев в Германия, пътуването и пребиваването му в Англия и други негови разходи от този период изцяло се финансират от Милю Касабов.

Счетоводните отчети на Милю Касабов за времето от 1912 до края на 1915 година сочат, че инфлацията още не е набрала скорост, храните са устойчиви, стоките - в това число и книжарските - също. Наемът му продължава да бъде по това време по 37,50 на месец. Вярно, печалбата му чувствително намалява, но все пак учи син в чужбина. Ако през 1912 година той печели по 800 лева на месец, след заминаването на Георги в Германия - през 1913, 1914 и 1915 година - печалбата му е около 400 лева на месец.

***

През есента на 1912 година Гео заминава за Германия, но явно с Бакалов преди това са коментирали евентуално сътрудничество, защото още във втория брой на сп .“Борба ”, което започва да излиза от октомври 1913 година, е поместено стихотворението на руския поет Иван Никитин. В общо излезлите до края на 1914 година 10 книжки на “Борба” са публикувани пет преводни стихотворения на Гео Милев: посоченото вече стихотворение на Никитин “Тежък кръст” в кн. 2, Фрайлиграт - “Черно-червено-златно” в кн. 4, Роже де Лил с “Марсилеза” в кн. 7 и Рихард Демел - “Незабравки” в кн. 10. Участието му е впечатляващо: в десет книжки той присъства пет пъти. Повече участия има само Николай Лилиев, който присъства в шест книжки с повече от десет превода и едно оригинално стихотворение, но това не е случайно: Лилиев е също “заралия”, утвърден вече млад поет и отдавнашен познайник на Георги Бакалов - още от времето на сп .“Съвременник” (1908 - 1910), където едни от най-ревностните сътрудници са Димчо Дебелянов, Николай Лилиев и Димитър Подвързачов.

Къща музей "Гео Милев" разполага с 10-те книжки на сп. "Борба", лично пращани от Бакалов на Гео в Лайпциг. На няколко от тях студентът е сложил автографа си - Гео Касабов или Гео Казбич, прякора си от училището, с който прякор, изглежда, юношата все още не се е "разделил". Още по-интересното е, че Гео Милев чете внимателно всички текстове - и в свой стил прави редица забележки: много често иронични, понякога саркастични или чисто професионални. Разбира се, несъгласията си с политиката на списанието той споделя с Бакалов. В писмо до него от Лайпциг от 14/27 октомври 1913 година научаваме, че Гео, получил бр.1 от списание "Борба", намира, че "литературното съдържание е задоволително", но "ще бъде по-добре, ако се освободи списанието от неговия тясно "работнишки" характер и се разшири понятието "популярно социалистическо списание" и пр. Още от следващия брой Бакалов маха определението на сп."Борба" като "социалистическо списание" и се опитва да го насити с повече художествено съдържание и по-малко априорни етикети, за които му подхвърля Гео Милев в първото си писмо. В същото това писмо Гео обещава да изпрати стихотворение от "един работнишки руски поет" - Иван Савич Никитин, признавайки, че "тази пиеска не е нещо особно, но... по-подходящо за "Борба" не намерих."

Във второто писмо от 14 март 1914 година прави внимателни забележки за списването на списанието и отправя една молба: "Посъветвайте и Николай Лилиев да не пофранцузва фламандското име Verhaeren, а да го транскрибира: Верхар/ъ/н: русите пишат: Верхарнъ."

На 4 юни 1914 година Гео отговаря на открита картичка на Бакалов, която не е запазена, но можем да разгадаем съдържанието й от самото писмо на Гео Милев. Става дума за преведеното стихотворение "Незабравки" на Рихард Демел и предложено на сп."Борба". Стихотворението той предлага с кратка "бележка на преводача". Явно оценката на Гео за поезията на Демел не удовлетворява Бакалов, то не е в духа на списанието, затова предлага да публикува стихотворението без

“бележката на преводача” или да се видоизмени бележката. Ето и част от отговора на Гео: ”Демеля аз вардя като очите си и не ми се ще да чувам криви присъди върху него... Ако ми дадете свобода на мнението (че Демел не е нито на косъм пролетарий) - добре! Иначе не съм съгласен... Ще я печатате от мое име най-сетне (Г. Милев), а редакцията може да сложи своя бележка, че ”не споделя мнението на автора.” Докато Гео е пишел отговора си до Бакалов на 4 юни, бр.9 вече е излязъл. Публикувано е стихотворението “Незабравки” от Рихард Демел в превод на Гео Милев, има я и “бележката на преводача”, в която се казва, че Демел твори за всички: ”не само в изящни общества, но и пред хилядни събрания от работници” четял своите стихове поетът. И още, че твори “изкуство за живота”.

Който познава поезията на Демел и отношението на Гео Милев към личността и творчеството му, би се изненадал от тази критическа трактовка. Случаят е доста конфузен: Георги Бакалов ”редактира” бележката на Гео, променя диаметрално смисъла й и налага своята концепция за изкуството. Не разполагаме с истинската “бележка на преводача”, но не е трудно да се ориентираме в съдържанието и смисъла й - почти по същото време в статията си “Рихард Демел” (сп. “Листопад”, г.1, бр.35 от 11 май 1914 г.) той пише, че Демел е най-великият съвременен поет на Германия, защото “той не изобразява живота тъй, както проповядва натуралистическата школа: той отразява всевечния живот...” А в заключителната статия от блестящите си “Литературно-художествени писма от Германия” (“Листопад”, г. 1, бр. 42) като мото Гео поставя думите на Демел: ”Всяко изкуство, което не стане народно изкуство, е неизкуство, прах и плява на вятъра. Изкуството върви по своя собствен път, блазя му, ако народът може да го последва.”

В този смисъл ще да е била “бележката на преводача”, т. е. не изкуството да се принизи до народа, а точно обратното - народът да се издигне до равнището на истинското изкуство. Два различни подхода: първият спира развитието на изкуството, банализира го, принизява го; вторият дава шансове

не само на изкуството да се развива, то дава шансове и за естетическото възвисяване на народа. Естетическите разминавания между Георги Бакалов и Гео Милев са очевидни.

Как се развива този спор в личностен план? От писаното до критика от 16 юни 1914 година разбираме, че Бакалов междувременно е изпратил обширно писмо на Гео и навярно оправдавайки редакторството си на бележката, упреква 19-годишния младеж, че е искал да спори с редакцията и нейната политика. Предлага му и друго - да поспорят за Демел, но най-напред Георги Бакалов ще помести статия от немския символист, а после Гео да "заповяда" на страниците на списанието. В писмото на студента четем: "Високоуважаеми г. Г. Бакалов, Позволете ми отговора, който Ви дължа. Когато около една проста работа се налепят ред софизми, тя става на глупост: в случая моя милост попадна неволно в положението да представлява глупостта!... Аз Ви пиша повторно, че съжалявам, задето исках да Ви наложа бележката непременно - но не ще Ви позволя да мислите, че с нея съм искал "да споря с редакцията". Оня "материал за спор", който ще ми представи Вашата статия от Дем., та ме каните да заповядам - благодаря, но занаятът ми не е да водя спорове и кавги, макар че вси сме ученици на кавгаджията Пенча... Колкото до бодливите комплименти относно моето "ребячество" и пр. danke schon! Дано обаче и този път не ме разберете криво, "че съм се разсърдил!"

Следва подпис: "Ваш отличен Гео Милев".

Последното писмо на Гео до Бакалов е от 22 юни 1914 година, седмица-две след излизането на последния, десети брой на "Борба". То гласи: "Драги Бакалов, Получих последната "Борба", много обеднял художественият отдел. По този път списанието рискува да стане просто месечен вестник. Не бихте ли се съгласили да откриете втората годишнина напр. с Верхарновата поема "Бунт"... Превода ще Ви дам без "опашки", т. е. без "предговор". Бях се зарекъл след неудовлетворението, с което ме награди "Борба", да си дам оставката, но

знаете, не съм лош човек и скоро ми "преминава". Впрочем оправданието, което ми отказахте за бележката към Демеля, аз ще си го направя сам по-сетне на статията ми за Демеля...

С поздрав: Ваш Гео Милев".

След книжка 10 списание "Борба" спира да излиза. Гео печата "Бунт" на Верхарн в "Лирични хвърчащи листове" през 1915 година.

***

В книжка 7 на "Борба" е публикувана статията на А. Луначарски "Писма върху пролетарската литература". Гео не само я чете, но и в негов стил я "рецензира" - къде с въпросителни, къде с удивителни, къде с иронични "думички". Статията започва с риторичното подзаглавие "Що е пролетарска литература и възможна ли е тя?" и набелязва основния тезис: "Що може да бъде наречено пролетарска литература?"

"Когато казвам пролетарска - пише Луначарски, - разбираме класова." Гео подчертава думата "класова", пише отстрани едно "О-хо!" и добавя дебела удивителна. "Тази литература трябва да носи класов характер - продължава Луначарски, - да изразява или изработва класов мироглед." Гео подчертава "класов мироглед" и пише отстрани "Логика"(?) с въпросителна. И т. н., и т. н.

Бакалов не само споделя, той воюва за тези принципи. Гео Милев не ги споделя. Те са му органически чужди. Години по-късно, през 1921-ва, в сп."Везни", водейки литературната анкета с читатели, той отговаря на А. Иванов /години по-късно Ангел Каралийчев ще признае, че това писмо е негово/ от София, представящ се за "комунист" и упрекващ Гео Милев, че "Вашето изкуство, като основен духовен израз на една провалена, объркана епоха, е верен паметник на безпримерно падение." Читателят дели изкуството за "ситите" и "доволните" и изкуство за "унижения, ограбения, невежия и разбунтунавания работник." А. Иванов вярва, че истинското изкуство ще бъде на "класата, желязната класа, която ще победи и която ще наложи своето "железнато изкуство".

Ето част от отговора на Гео Милев, който е отговор същевременно и на Луначарски, и на Бакалов.

"... изкуството не принадлежи на никоя класа - нито на буржоазията, нито на пролетариата: изкуството, чрез художника, произтича от дълбоките извори на всенародната душа - то не е класово... Няма "пролетарска" култура, както няма и "буржоазна" култура. Има само буржоазна и пролетарска цивилизация.. Цивилизацията е класова, съсловна, частично-обществена (бидейки материално благо), а културата е народна, обща - общочовешка (бидейки духовно благо)... Комунизмът, социалната революция - като борба на "класа против класа" - не е нищо друго освен опит за модифициране на цивилизацията, за промяна владеенето на цивилизацията - от ръцете на една класа в ръцете на друга. Задачите и целите на комунизма са цивилизаторски: т. е. материални, класови, политически; обаче не културни. Тук е слабото място на комунизма - и ако социалната революция не се преобрази от "класова" в ДУХОВНА , социалната република ще бъде само нов социален строй, след който логично ще следва друг, трети и т. н. и съвсем не ще бъде окончателно "спасение" на човечеството..., защото целта на човечеството не е в цивилизацията - а в културата - възвисяване на човека... Историята не е социална борба и политически живот, а дух. Това дели изкуството от комунизма. И напразни са апелите за "пролетарско изкуство". Такова НЕ МОЖЕ да съществува."

***

След смъртта на Гео Милев Бакалов неколкократно се връща към името и делото на младия си земляк. Най-напред в списание "Нов път" Бакалов публикува публицистичната рецензия "Една героична поема" по повод "Септември", но повече акцентира върху конфискацията на списание "Пламък" и преследването на поета.

Същата година, пак в списание "Нов път", Бакалов рецензира "Антология на българската поезия" и макар да дава общо-взето позитивна оценка на създаденото, художествените му несъгласия са повече.

Пак в същото списание Бакалов отхвърля категорично модернистичните акценти в трактовката на Гео Милев като режисьор на пиесата "Маса-човек" от Ернст Толер.

Смущаваща е статията му "Лебедовата песен на един поет", в която критикът марксист, давайки сравнително положителна оценка на поемата "Септември", упреква автора, който вече не е между живите, че не посочвал "организирането на движението" през септември 1923 година, както и "ръководната роля на вожда на движението" и заключава, че "описаното от Гео движение напомня повече селска жакерия". Надали и самият Бакалов се е догаждал, че близо 50 години след тези си идеологико-литературни съждения в българското училище ще възхваляват Гео Милев, но ще го корят за това, че не е изобразил ръководната роля на... А след това - и че...!?

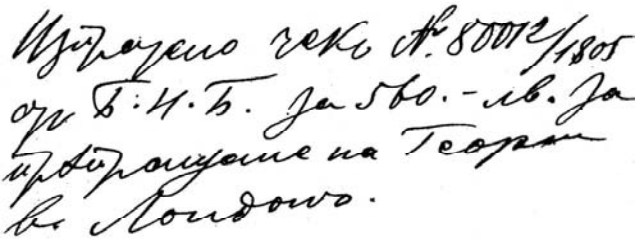
Най-конфузна е последната статия на Георги Бакалов "Гео Милев. В началото на пътя". В тази статия марксистът-критик разказва споменно за младия Гео, обширно припомня участието му в списание "Борба" и сякаш забравил удобно за спора си с него за "бележката на преводача", внезапно "свидетелства": "Как е разбирал задачата си като поет, личи от бележката, с която е придружил превода на "Незабравки" от Рихард Демел." Следва пълният текст на "бележката на преводача", поместена в кн. 9 на списание "Борба". След бележката Георги Бакалов продължава: "На този теоретичен възглед за значението на изкуството (творецът да принизява изкуството до равнището на читателя - б. м. - Г. Я.) Гео остана верен до края на живота си."

Да, но "бележката" и "теоретичният възглед за значението на изкуството", публикувани в кн. 9 на сп."Борба", са на... Георги Бакалов, не на Гео Милев. Манипулация, която има сериозни последици. Не толкова и само за Гео Милев - за литературата, за изкуството въобще.

Гео Милев се защитава от всевъзможните нападки отвсякъде и от всички, докато е жив. И затова там нещата в споровете са по-ясни. След жестокото му убийство всички неверни факти и сведения за него, всички манипулации и превратни тълкувания на естетиката и творчеството му остават без отговор.

ЩРИХИ ИЗ "ЛОНДОНСКИЯ ПЕРИОД" НА ГЕО МИЛЕВ

През лятото на 1914 година Гео Милев, вместо да се върне през ваканцията в България или да остане в Германия да работи върху дисертацията си за Рихард Демел, заминава за Англия. Дълги години се прокарваше тезата, че отива в Англия да се срещне с любимия си поет Емил Верхарн. В писмо до баща си

обаче той пише, че е взел решение на следващия ден да замине "през Холандия за Лондон", за да е "по-далеч от бойното поле - Германия". Смущава го единствено възможността "да не би да правят мобилизация и у нас, та да викат и мене, но не ми се вярва." Следващото писмо е от Лондон, от което разбираме, че се е настанил в "един френски пансион" и упорито учи английски език, което е в основата на идеята му да посети Англия за два-три месеца, но му е малко трудно да практикува езика в обкръжението на пансиона. Вълнува се от съдбата на Европа, на България. Но на преден план изтъква духовните и социалните си преживявания: "Лондон вече съм го обиколил почти целия. Впечатленията ми: ужас: Америка! Трясък, спекула, хлад, студ, пари, алч, мизерия, каквато в Германия все пак няма... Завчера бяхме на концерт голям - но няма смисъл да ходи човек на английски концерти. Вятър! Няма свят вън от Стария свят, вън от континента. И колкото повече се отдалечава човек от него, толкова по-замирисва на "американизъм". Как ли намират тия хора смисъл в живота си - пуст и лишен от всякаква култура, т. е.

вътрешен живот. Колкото можах да разбера, досега модерна поезия - за която говоря аз - в Англия не съществува..."

Отговаряйки на писмо на баща си, Гео пише, че работи сериозно върху дисертацията за Демел. Съгласен е с идеята на Милю Касабов да се запише студент в Лондон, но "Английският университет е съвсем проста, повърхностна работа и студентството ми ще бъде само за лице - както е било впрочем в Германия..." Милю Касабов, който следи с вълнение и обяснима бащинска загриженост ранното интелектуално съзряване на своя син, навярно се е опитал в писмата си дискретно да пренасочи неистовия си за наука и познания син към други, по-умерени и точни науки, защото в същото писмо Гео, в негов си стил, му отговаря: "Колкото до следването ми в търговски училища, по финанси, дипломация и пр. - то хич няма да го бъде, ами да не си пилеем акъла по тези работи. Мен ми омръзна да следвам тези глупави и суетни литературни истории - та финанси ли ще седна да следвам: наука за хора без ум, без съвест, без душа, хора американци!... Че накрая ме пращаш да ставам и журналист: хайде де! Ний се мислим за апостоли, а ти ме тъкмиш за - фарисей... Стига голкова! " А по-надолу, опиянен от тогавашните си ницшеански юношески прозрения, повярвал в себе си, имайки предвид военната ситуация в Европа, Гео допълва:

"...Раздробление! Освобождение! Американски вериги на съвременния свят: дай ум, лудий: как да ги разкъсаме! Как да бъдем като птиците небесни, но само като птиците! Точка!" И за да не плаши любящия си баща, пред когото най-много е разкривал бушуващите страсти в душата си - много често и по-често бунтарски - омекотява разсъжденията с опредметяването им:

"Тъй се търкаляме ний по земята и разсъждаваме - ний - осъдените с това тежко наказание: да разсъждаваме за сметка на ония, които не могат да разсъждават, нито дават 5 пари за нашите разсъждения. Тъй разсъждавам тази вечер ей тук на, в моята малка стаичка, моята Гетсиманска градина, за която плащам 22 ш/илинга/ на седмица.

И тези 22 ш/илинга/ не са мои: аз ги вземам от теб и ставам - длъжник: де са птиците небесни!

...Но аз съм безстрашен и вий трябва да бъдете спокойни, трябва да бъдете весели ... ”

Следва “ Прегръщам всички - Георги ”.

След петнайсетина дни в ново писмо разбираме, че Гео отново се мята между желанието си да учи в Лондон или в Лайпциг, да прекрати следването си за една година, евентуално да запише в Цюрих или да учителства в София... Но при всички случаи иска да завърши университет, защото е решил да става... професор. ”Професорската катедра ми е нужна - физически нужна - по много причини... затова именно, макар че тъй безсмислен е за мен днешният университет, аз ще гледам непременно да го свърша, съзнавайки че - трябва, за да мога!”

В отговор на питане на баща му за “религиозното чувство у английс/кия/ народ и сектите” Гео му пише: ” ...Аз ги слушах тях - тия знаменити английски пастори - тези бръснати езуити. Изправил се приятелят - ей го на - сложил отпред написано словото си - гледа право пред себе си - нито се смее, нито се мръщи - и обяснява на “народа”, на “стадото”, що е бог, що е то религия. Глупец! И мислиш, че сам знае що е то бог! Не, не! Християнство - то не може никога да вирее в студена Англия! Никога, вярвай, никога! Християнство - то значи възторг, екстаз, екзалтация, лудост, живот!”

Едва в средата на октомври, малко преди да си тръгне от Англия, Гео пише на баща си, че се е срещнал с Емил Верхарн: ”Вчера бях на гости у Ем/ил/ Верхарн: прие ме любезно (без яка, по жилетка) ...” И допълва, че “ в събота ще го видя още веднъж.”

На 5/18 октомври Гео пише на Милю Касабов:”Вчера бях при Верхарна пак. При него се запознах и с един англ /ийски/ поет - негов преводач.”

По-късно, във “Везни”, Гео Милев подробно описва първата си среща, споменава и за втората, на която присъствал поетът преводач О. Едуардс, но не уточнява всичките си срещи с Верхарн: ”ний се видяхме още няколко пъти...”.

В “Спомени за Емил Верхарн”, публикувани в “Алманах “Везни”, 1923 г., Гео Милев пише: ”В началото на преминалата всесветска война, през август 1914 г. , аз бях в Лондон, дето

имах извънредно щастието да се запозная с големия белгийски народен поет - Емил Верхарн." Често изследователите се позовават на признанието на Гео Милев, че през август 1914 година той е бил в Англия, без да отбелязват факта, че остава до края на октомври там. Гео съобщава месеца, когато е пристигнал в Лондон, а не месеца, в който се е срещнал с Верхарн.

С картичка до Гео Милев от 8 окт. в-к "Обзървър" му съобщава, че молбата му да се срещне с Верхарн е изпратена на белгийския поет. Във втората картичка от 13 октомври 1914 година вестникът изпраща адреса на Верхарн на Гео Милев, което очевидно е станало след съгласието на белгиеца. На 15 октомври Гео Милев пише писмо до Милю Касабов, в което споделя: "Вчера бях на гости у Ем/ил / Верхарн ... " Т. е. Гео Милев за първи път посещава Верхарн и се запознава с него на 14 октомври 1914 година, а не през м. август.

Още нещо - признанието на самия Гео, че е имал "извънредно щастие" да се запознае с Верхарн, подсказва, че има и доза случайност в неочакваната среща. Инициативата е на Гео Милев, който едва в Англия научава, че любимият му поет е в Лондон (на квартира у поета преводач О. Едуардс) . След като е присъствал на събрание на белгийски бежанци с Верхарн (за събранието научава от информация на в-к "Обзървър"), Гео пише писмо до редакцията с молба да му посочат адреса на Верхарн. По време на визитата основно говори Гео: "Аз говоря почти с патос:

- Вие сте цял пламенност! - извиква Верхарн."

За истинността на този спомен "свидетелства" и самият Верхарн в писмо до Гео Милев от 8 април 1915 г., в което между другото му пише: "Във Вас - уверен съм в това - е жив пламъкът и поривът ... " И още: "... аз самият имам голямо доверие във Вас и Вашия талант."

Същите респектиращи оценки откриваме и в останалите три писма на Верхарн до Гео Милев.

"Спомени за Емил Верхар " преди "Везни" са публикувани във в. "L'Echo de Bulgarie" , бр. 2321 от 25 юли 1921 г. и бр. 2322 от 26 юли 1921 г. на френски език.

В края на октомври и началото на ноември 1914 година Гео Милев е вече в Лайпциг.

От Англия младият поет си е взел два албума: цветен (25/17 см) - на музея на Шекспир в Стратфорд и друг - на самия град: черно-бял (17/10,5 см). Купил си е две картички - посмъртната маска на Шекспир (14/8 см - черно-бяла) и родната къща на автора на "Хамлет" (4/9 см - цветна), както и си е откъснал четири листа от цвете в родния дом на Шекспир, които грижливо е загърнал в попивателна хартия от началото на века.

Не всякога верен на себе си да документира всичко около него и свързано с него, Гео Милев на малкия черно-бял албум е записал с молив: "Georg Milev , Stratfordd, 1914", а на цветния албум е записал с черно мастило: "Stratford, 9 Sept. 1914 George Milkassabov."

Още нещо ценно си е донесъл – снимка на Верхарн с неговия подпис.

Лондонският период на Гео Милев не е подробно изследван, а той е много важен за духовното му израстване, за динамичните промени в светогледа му.

Младият поет тръгва за Англия, за да избяга от "военното поле", да завърши дисертацията си, но и с още една цел - да научи перфектно английски език, да се запознае с модерната английска поезия. Тръгвайки от Германия за острова, Гео Милев е патриотично настроен - готов е да изпълни родолюбивия си дълг при евентуално участие на България във войната, колкото и да ненавижда насилието, военщината. В Англия прозира, че идеите за ново преразпределение на границите на европейските държави ще доведат до световен катаклизъм, разбира, че тези идеи са плод на шовинистико-патриотарско мислене, че те ще натресат на Европа невиждана трагедия. На патриотарското мислене Гео Милев противопоставя духа.

Завръщайки се в Германия, 19-годишният младеж е изумен: "Рихард Демел - нещо невероятно - 51-годишен дъртак - отишъл доброволец!... Ето го същия този отива днес доброволец да се бие с Франция, да опустошава Белгия, да прокужда Верхарна в чужбина бежанец... Може би случайност, но във всеки случай катастрофа на една голяма душа... Но аз си спомням, че и миналата година и аз се бях разфучал с такъв един патриотизъм (тук има огромни елементи на психологията на

масовия живот...) - нека обаче излеят гореща вода върху главата на Германия, па да го видя аз пак Демеля как ще започне да говори като мен за иреално изкуство, блян към вечност и пр."

В Лондон социалната чувствителност у Гео Милев се избистря (ст. "Есенна вечер" , "Зимната фъртуна" , "Нощ над Темза" и др.) и с годините, пречупена през експресионистичното мислене, ще се засилва. Тук Гео Милев прозира, че модерното изкуство е в Стария свят, че извън "континента" вирее американизъма" - изкуството на бездуховността, на развлекателността. В Англия Гео Милев осъзнава и възприема бъдещето си, живота си като м и с и я - "апостол" ,"професор". Той, който до този момент, а и по-късно, ненавижда "професорите", иска да завърши университет, за да може да популяризира революционните си естетически идеи чрез "повече свобода" и преди всичко "като проповеднически амвон", но и като "живо слово" ("трябва, за да мога!")

Пак в Англия 19-годишният Гео изживява с екстаз обхваналите го идеи - естетически, философски, религиозни. Потапя се в, но и се освобождава от ницшеанството, дири оптимизма в християнството и се противопоставя на песимизма му (за това по-рано е писал от Лайпциг на баща си) . Запознанството и срещите му с Емил Верхарн оказват изключително влияние за мисията му на творец.

Посещението на родния дом на Шекспир, разочарованието му от съвременните английски "модерни поети" го насочват към решението да преведе на български език част от творчеството на гениалния стратфордчанин.

Това са само част от "щрихите" от лондонското битие на Гео Милев. В Лондон е сериозното начало на промените в естетическите, социалните и философските му възгледи. Една година по-късно, когато се завръща в България, Гео е още повече променен - желанието и решението му да става "професор" и "доктор на филологическите науки" е далеч зад гърба му. Но лондонското му решение да превърне живота си в "мисия", в "амвон" за развитието на модерната българска култура остава. Нещо повече – той ще насити това свое решение с коннкретно съдържание - до края на живота си.

ГЕО МИЛЕВ В ШКОЛАТА ЗА ЗАПАСНИ ОФИЦЕРИ, НА ФРОНТА И НА ЛЕЧЕНИЕ В ГЕРМАНИЯ - 1916-1919 г.

На 23 март 1916 година Георги Милев Касабов е зачислен в пета пехотна рота, четвърти взвод на слетите поради войната ШЗО и военното учебно заведение. Взводен командир е бил подпоручик Г. Стефанов от Силистра. В Къща музей "Гео Милев" има една снимка, която, за съжаление, е почти унищожена. Най-вече е поразен образът на Гео Милев, който някой е очертал с мастило. Ценното в случая е, че на снимката има и други младежи от старозагорския край - Бончо Шанов от Казанлък, Георги Петров от Стара Загора и дарилият снимката Иван Хаджиев от Стара Загора, който саморъчно е написал, че взодният командир се казва Г. Стефанов и е от Силистра. Снимката е към края на курса, тъй като в мирновременна обстановка е продължавал една година, а поради войната е съкратен на шест месеца. Дарителят е датирал снимката - " към юли-август 1916 г. - на лагер в Горна баня - Софийско".

През месец юли в сведението за поведението на школниците срещу името на Гео Милев в графата за поведение е отбелязано - 8. Най-ниската оценка за поведение е 7, а най-високата - 12. Че поведението на Гео Милев е било незадоволително подсказва и фактът, че от 1 848 школници 565 са получили оценка 10, само един - 9,75, 511 - 9,50, 510 - 9, 151 - 8,5 и т. н.

Стоян Загорчинов, който е също в Школата за запасни офицери, макар и в друг взвод, си спомня, че на "вечерната проверка Гео - тогава Георги Касабов - непрекъснато говореше нещо, обаждаше се и затова наказанията валяха." Самият поет в писмо до баща си от 25 юни 1916 г. се оплаква от тежкия за него военен режим, спохождали го мисли даже "да станем калугери" или да направи опит да се прехвърли във Военното училище и "това става за мене нужно и наложително, тъй като със своята "недисциплинираност" почнах да си навли-

чам големи неприятности от взводния к(оманди)р.” В същото време признава, че наближават изпитите, но това не било “толкоз важно. Лоши, добри - все ще ни направят офицери.” След две седмици пише на майка си успокоително писмо и отново додава за изпитите - “...ще бъдат за мене почивка, понеже няма да уча нищо; колкото зная - стига.”

Антивоенното настроение на Гео Милев е очевидно и лесно обяснимо - то довежда до ниските му резултати на изпитите и по-ниската длъжност, в която е произведен. Но има и още нещо - дори и в Школата Гео Милев не спира с творческите идеи: завършва на 24. 06. 1916 г. “Немско-български речник”, чете непрекъснато, превежда. В Къща музей “Гео Милев” е съхранен негов неизвестен бележник от това време.

Бележникът с размери 16,5/8,5 см е заведен към Основния фонд под номер 1293. За съжаление десетина листа в началото и толкова в края му са откъснати, но и това, което е останало, дава надеждна информация за битието на Гео Милев по времето на обучението му в Школата. Бележникът е воден с молив, страниците са доста избледнели, но читаеми. По-точно е да се нарече поетичен бележник, защото в него Гео Милев е записвал стихотворения на млади поети от своето поколение, но е записал и няколко стихотворения на П. Р. Славейков, Ботев и Вазов, което дава основание да се мисли, че това е началото на идеята му за бъдещата “Антология на българската поезия” (1925). Първата оцеляла страница започва със стихотворението “Погром” на Христо Ясенов, включено по-късно в “Антологията”, като в него са разменени първата и втората част. Веднага след него е записал последната строфа от “Девственик” на Николай Лилиев, което стихотворение Гео Милев също включва в своята подборка след години. Записал е и “Върби” на Людмил Стоянов, което също ще включи в “Антологията”.

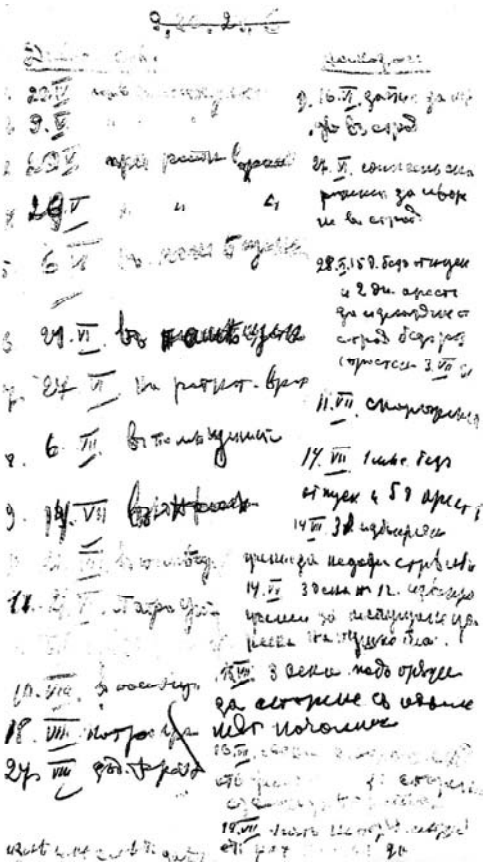
По това време младият му съгражданин Иван Мирчев му изпраща поредния брой на сп. “Хризантеми”, което издава със свои съмишленици в Стара Загора. В Къща музей “Гео Милев” се съхранява един брой от “Хризантеми”, адресиран лич-

но от Иван Мирчев до Георги Касабов в Школата. От втори и четвърти брой на списанието Гео Милев си преписва в бележника стихотворението "Солвейг" на Теодор Траянов, едно стихотворение на Трифон Кунев и едно на съгражданина си Ботьо Савов. Записал е и стихотворения на Димчо Дебелянов, Димитър Подвързачов, Иван Бояджиев и др. С най-много творби присъства Николай Лилиев - десет, а стихотворението му "Умора" по-късно Гео Милев ще включи в "Антологията".

Наред с поетите съвременници, към които Гео Милев таи определена симпатия, бъдещият подпоручик включва и стихотворения на П. Р. Славейков, на Ботев, Константин Величков и Иван Вазов. Интерес представлява стихотворението "Звукове" на Вазов, което по всяка вероятност е записано по памет, защото в "Антологията" то е включено, но с истинското си заглавие - "Звуци", а и съставителят е поправил първия стих на стихотворението - "Звуци чудни до мен стигат", а не както го е записал по памет през 1916 г. "Звуци сладки до мен стигат".

Смелото предположение, че това е първоначалната все още неясна и недостатъчно избистрена идея за бъдещата "Антология на българската поезия" можем да мотивираме не само с включените по-късно стихотворения, а даже и с отсъствието на определени автори. "Отсъствие" обаче е неточна дума, защото липсват цели двайсет страници от бележника. В съхранените 26 страници са представени 19 поети със 36 стихотворения общо, от които шест влизат в "Антологията", а от набелязаните 19 поети девет са добре представени след години в нея. "Отсъстват" в бележника Яворов и Пенчо Славейков, Стоян Михайловски и Кирил Христов, Димитър Бояджиев и Емануил Попдимитров, Николай Райнов и Иван Хаджихристов, липсва и Христо Смирненски. Пак да посоча - липсват и цели двайсет страници от бележника. Едно поне е сигурно - невъзможно е Яворов и Пенчо Славейков , по това време, а и по-късно негови кумири, да не са били в подборката на Гео Милев. А и не само те. Прави впечатление и бъдещият строг критерий на Гео Милев - от бележника са изпаднали имената на Ботьо Савов, Иван Бояджиев, Б. Цонев и др., когато е съставял същинската "Антология".

При тази активна творческа работа е немислимо Гео Милев да се представи добре на крайните изпити, а и знаем неговото отношение към военщината и нейния ред. В бележника има една забележителна страничка, която Георги Касабов си е очертал. От едната страна е записал “Дневалство”, а от другата - “Наказан”. За пет месеца мобилизираният е бил дневален на различни места общо 15 пъти. При близо две хиляди курсанти тази бройка е впечатляваща, още повече, че не рядко дневалството е вид наказание. В графата “наказан” нещата са по-ясни:

* Още през третия месец от престоя си в Школата на 16 юни Гео Милев е отбелязал първото си наказание - “за мръдв(ане) в строя”.

* 27 юни - “един ден снаряжение за говорене в строя.”

* 28 юни - “15 дни без отпуск и два дни арест за излизане от строя без разрешение”, под този текст е добавил в скоби “простен - 3. 07. 916г .”

* 11 юли - “снаряжение”.

* 14 юли - “един месец без отпуск и 5 дни арест”, без да посочва провинението си.

* 14 юли - същият ден - “3 дни извънредно учение за недобра стрелба.”

* 14 юли - пак същият ден - “3 дни по 1 ч. извънредно учение за изпущане ударника на пушката.”

* 15 юли - “3 дни под оръжие за спорене с взводния началник.”

* 16 юли - “3 дни снаряжение от фелдфебел(а) за спорене с дежурния по рота.”

* На 19 юли Георги Касабов за пореден път е наказан за самоволно излизане от строя.

Повече от очевидна е нетърпимостта на Гео Милев към военните порядки - десет наказания само в рамките на един месец не е шега работа. Като прибавим и самопризнанията му пред бащата и майката, че няма какво да се готви за изпитите, разбираме защо Георги Милев Касабов е сред малцината, които не са произведени в офицерски чин. От друга страна обаче е завидна творческата му енергия в неподходящата за него среда. Заслужава да се отбележи, че в своите спомени неговите колеги твърдят, че той внасял в суровото ежедневие веселост и оптимизъм - вечно приказващ (включително в строя), вечно с подаваща се книга из джоба на куртката му - я на Пшибишевски, я на Ницше, я на Демел или Верхарн. Георги Касабов (и тук, в Школата) демонстрира независимост и самостоятелност. Това обаче не му пречи да изпълни синовния си дълг.

На 01. 09. 1916 година курсът на школата завършва. Георги Милев Касабов е произведен по II разряд в чин “Запасен старши подофицер”.

Със заповед от 26. 09. 1916 година Гео Милев е зачислен да дослужва срока си на действителна военна служба в 34 пехотен полк като взводен командир на втора рота, която се намира на позициите при връх “Кала тепе”. От м. септември до м. февруари 1917 година полкът не променя местоположението си - очевидно е водил позиционни сражения с англофренските войски. На 20 април 1917 година Гео Милев е произведен в чин “офицерски кандидат”. Между 20 и 30 април 1917 година 34 полк води големи сражения край Дойран. Над българските позиции за по-малко от седмица се изсипват над 150 хиляди снаряда.

Интересен е разказът на Димо Сяров, който е взводен командир в 34-и пехотен троянски полк, където е разпределен като офицерски кандидат Гео Милев. При представянето му пред полковник Пано Маринов, командирът на полка, разбирайки че той владее немски, френски и английски език, го оставя в щаба за разпити на пленниците.

В началото на 1917 година в западния скат на "Студената скала" е издълбана изкуствена пещера за подслушвателната централа, в която германците инсталират сложен апарат за подслушване телефоните на противника. Апаратът се обслужва от двайсетина войничета-немци, а командирът на полка командирова там и Георги Касабов. Всичко, което представлява интерес за нашия генерален щаб, респективно за немския, Гео Милев предава чрез шифровани разговори по телефона в щаба на полка.

Един офицер и двама български войници се предават на англичаните и само няколко дни по-късно снаряди за първи път започват да падат около пещерата, в която са скрити Гео Милев и немските войничета - затова се говори неофициално за предателство по отношение на подслушвателната станция. На 29 април 1917 година един снаряд избухва пред самия вход на пещерата. В момента на раняването Гео Милев е бил със слушалки на уши, разказва Димо Сяров.

Ще цитирам част от непубликувано писмо до г-жа Леда Милева от Коста Петров от Ловеч. Писано е на 22 април 1970 г., дарено е от г-жа Милева на Къща музей "Гео Милев" и е заведено към НСФ под № 1241. Очевидно подателят е диктувал писмото, защото подписът му накрая се различава от почерка в него. "С това писмо искам да Ви кажа вкратце някои спомени за Вашия баща от войната, с когото бяхме заедно. Аз съм вече на преклонна възраст и съм към края на живота си и мисля, че ще бъде интересно да знаете някои неща за живота му през войната.

Бях телефонист в щаба на полка. Една вечер, дата не мога да помня, през 1916 година дойдоха една група запасни офицери, които бяха завършили школата, дойдоха да запълнят убити и ранени офицери. В тази група беше и Вашият

баща Георги Милев. Когато ги разпределяха, него го оставиха да бъде в щаба на полка за преводчик, защото при нас на Дойранския фронт имаше немски войски, а нашите войници често залавяха английски пленници, а той отлично владееше немски, френски и английски езици и беше за свръзка между наши и немски военни части. Макар че беше офицерски чин, повечето време прекарваше при нас, простите войници. По това време се водеха много жестоки боеве и много хора загиваха. В такива случаи много пъти в най-опасните предни позиции на фронта го викаха да разпитва и да вземе сведения от пленени или ранени неприятелски войници и да ги предаде в щаба на полка. Аз винаги го придружавах. Ще Ви посоча един случай само от многото. Бяха пленили един ранен английски войник и отидохме заедно да го разпита. Войникът беше тежко ранен, лежеше на земята с фустанела и куртка и трепереше от страх. След като го разпита и си взе бележки, си тръгнахме. Попитах го какво му е казал. Отговори ми тъжно, че много го е било страх, защото му казвали, че българите били много жестоки и яделе хора. Беше ми направило впечатление облеклото на войника и го запитах, защо, бе Георги, е облечен с такъв хубав английски плат на карета, а гледам, чорапите му са грубо плетени, като нашите селски шарени чорапи. Той ми обясни: те, казва, в Шотландия, са като нашите каракачани, живеят в планините и се занимават със скотовъдство, сами си предат, тъчат и обличат.

Имаше и други, които знаеха английски, но не можеха да се разберат със шотландците. Само Георги им знаеше диалекта и затова го търсеха. Много пъти ми е казвал: защо съм учил езици...

Дойде нареждане, че го искат германците да бъде преводчик на тях, защото нямаше в нашата армия друг да говори толкова много езици, а на германците им трябваше такъв човек. Те имаха специални апарати, поставяха ги на предните позиции и подслушваха неприятелските разговори. Тези апарати бяха поставени в една галерия, изкопана в скалите край град Дойран и Дойранското езеро на най-предните и най-опасни позиции.

Противникът знаеше тия апарати и тая галерия и денонощно ги обстрелваше... Най-сетне пада един снаряд в галерията и ранява и убива няколко германски войника и ранява Вашия баща... “

В болничната книга на 34 полк е отбелязано: ”На 28. 04. 1917 г. на позициите при Дойран е ранен офицерският кандидат Георги Милев... Диагноза: огнестрелна рана в челото и лицето... Изпратен на лечение в 2/9 дивизионен лазарет” (спр. Фонд 156-I -36, болнична книга на 34 пех. полк, стр. 3, пор. № 1184).

От бойното поле той е отнесен в немската полева болница. Грижат се за него, защото в джоба на куртката му намират книгата “Немски поети” и са се досетили, че пациентът им не е обикновен военен. Същата вечер Гео е посетен от д-р Градецки, братовчед на майка му, изявен хирург от Стара Загора. След години той ще разкаже на Пенка Касабова какво изпитал, когато развързал раните, за да се убеди в истинското му физическо състояние. “Вързвал съм и оперирал хиляди рани, но като видях раната на Гео, припаднах...”

На 26.09.1917 година със заповед офицерският кандидат Георги Милев Касабов е произведен в чин “запасен подпоручик”.

Тъй като се лекува в Германия почти през цялата 1918 и няколко месеца на 1919 година Гео Милев не е получавал полагащата му се заплата, като сумите са били “представени в главно интендантство със запис № 4490 от 24. 07. 1919 г.” на обща стойност 8 372, 56 лева, която сума Гео Милев получава наведнъж към есента на 1919 година . С тези пари и с обещаната подкрепа на баща си започва издаването на сп. “Везни”.

***

Наръчник № 40 започва от 28. 06. 1916 г., когато Георги вече е в Школата за запасни офицери в Княжево и от няколко месеца е зачислен на храна и на заплата. Милю Касабов откликва на всяка молба на сина си за пари. На 28 юни е зиписал: ”Броено на Георги по М. Азманов - 50 лв.” На 8 септември му изпраща 80 лв,, на 30 септември му купува кожух, брои на сина си Борис на 1 ноември да купи за Георги “мушама” (модна горна дреха от това време) за 100 лева. След раняването на Гео Милев и по време на

лечението му в Скопие на 4 юли 1917 г. записва: "Броени изпратени по Динко Стоянов на Георги в Скопие - 50 лв." На 25 август плаща за шев на костюм на сина си 60 лв., на 1 февруари 1918 година брои "на Георги при заминаването му за Германия 297,50 лв.", макар лечението да е за сметка на Военно министерство.

На 20 юли 1918 г. изпраща на Георги с телеграфически чек 500 марки, равни на 641,70 лв.

През септември, когато Георги се е завърнал в България, на два пъти Ст. Стефанов (книжар, който дълги години работи с Милю Касабов) изплаща общо 1 200 лева на Георги, които пари са от задълженията на Стефанов към Милю Касабов.

Наемът на Милю Касабов пораства от 37,50 през 1915 г. на 60 лв. през 1916 г. (България вече е въвлечена във войната) и достига до 75 лв. през 1919 г. Инфлацията и поскъпването са двойни. Прагматичният Милю Касабов увеличава тройно и четворно дейността си - продажбите рязко се увеличават, той самият започва усилена издателска дейност чрез издателство "Везни". Много от идеите за издателството са на сина му, той е творческият мотор и двигател, но изпълнител и разпространител е Милю Касабов. Пак той финансира всяко начинание на сина си - на 6 април записва, че е броил за отпечатването на "Хамлет" в превод на сина си общо 1 513,25 лв. за 2 000 бройки, на 15 август 1919 г. брои на Придворната печатници за "Избрани поеми" на Едгар По 4 200 лв. за 800 бройки. И т. н.

Загрижен от растящата инфлация и рязкото поскъпване, Милю Касабов работи основно с кредити, които ежемесечно изплаща. Собствената си печалба влага в застраховки или в банки - вече растат и другите му деца - всички ученолюбиви и с разностранни интереси, затова бащата е мислел и за тяхната издръжка. Знаейки, че банките тогава гарантират влоговите средства, отчитайки и евентуалната инфлация, на 16. 10. 1917 г. Милю Касабов е записал в Наръчник № 40: "Внесени в Бъл. Земледел. Банка на срочен 5 (пет) годишен влог с капитализирана лихва 5 % всякоя година в края, начиная от 17. 10. 917 до 17. 10. 922 г., когато ще стане изпълнени-

ето на цялата сума (капитала-майка и лихвите) - ... внесъл днес срещу свидетелство № 93395 - 2000 лв."

На 6 ноември 1917 г. записва: "Внесох в Бълг. Нар. Банка срещу писмо № 13 85 ордер на текуща лихвената 4% сметка сумата 2000 лв. (безсрочен влог)."

На 10. 05. 1918 г. : "Внесох в Б.Н. Банка тук по влогова книжка № 199 на безсроч. влог - 4 000 лв."

На 14 . 06. 1918 г.: "Внесох в Б.Н.Банка по влоговата ми книжка № 199 - 3 000 лв."

На 25. 04. 1919: "Вложих на 23. 04. 919 в Акц. Д-во "Надежда" - Ст. Загора на текуща сметка по вносна книжка № 471 с 4 % лихва първоначално - 10 000 лв."

Милю Касабов влага парите си в различни банки - не винаги при най-изгодната лихва, за да гарантира спестяванията си или поне част от тях, очаквайки инфлацията да се развихри след края на войната, както и става. От друга страна е бил достатъчно пестелив и разумен при всяко свое начинание. Първата световна война не само не го разорява, тя го активизира и в някои отношения печалбата му в сравнение с предхождащите години е по-добра. Семейството му не изпитва драстични лишения, Милю Касабов продължава в седмицата да пазарува по три-четири пъти месо, риба, зеленчуци и плодове. Децата растат, разходите по тях стават по-големи, затова Милю увеличава активността си, разширява контактите и като резултат се повишава чувствително сумата от продажби, което води и до крайната му печалба. В тези години той няма почивен ден - работи непрекъснато, включително събота и неделя. Пак изпраща цялото семейство през лятото в Мъглиж, а той остава сам в Стара Загора - това са единствените седмици, когато записва колко е платил за обяд или за вечеря, очевидно се е хранил в гостилниците. И отново е пределно икономичен към себе си.

Това време съвпада с уникалните идеи на сина му, който трескаво очаква завръщането си в България, за да се развихри. Голяма част от идеите си предварително споделя с баща си в писма, от раздразнителния му тон понякога разбираме, че Милю

Касабов се плаши от дръзките хрумвания на сина си, защото за тяхната реализация се искат много средства, но в крайна сметка, както винаги досега е ставало, Милю Касабов се съгласява с първородния си син, към който изпитва особени чувства - навярно в юношата Георги той е "виждал" себе си от 80-те години на миналия век. Затова и да е искал, нямало е как да откаже на напористия син - явно много надраснал възрастта си, а и съвременниците си. А и сам често казвал за Георги, че се е родил "сто години по-рано". И е обещал подкрепата си. Не е знаел, че това е буря, по-страшна и от Първата световна война..

За да разберем същността на взаимоотношенията между Милю Касабов и Гео Милев от този период, е нужно да приведем няколко цитата от разменени помежду им писма . За съжаление писмата на Милю Касабов не са запазени, но от отговорите на сина можем да разберем за какво дискутират, споделят или разменят чисто човешки мисли. В първото изпратено писмо от Берлин на 9 февруари 1918 г. научаваме, че Гео Милев е пристигнал в Германия на 5 февруари и успокоява с няколко реда родителите си, че е добре. Не пропуска да напише най-важното за него - не за лечението и здравето си, а за емблемата на издателство "Везни", която според уговорката си е трябвало да изработи Николай Райнов. На 20 февруари в писмото си повтаря в едно кратко изречение, че е настанен добре и лечението ще е успешно, и веднага поставя въпроса за печатането на "Хамлет" и да му се изпратят екземпляри от "Лирични хвърчащи листове". От писмото от 6 март научаваме, че е нарисувал и изпратил на Николай Райнов емблемата на издателство "Везни" да я клишира "и ти прати клишетата". От тук идва и заблудата, че Николай Райнов е автор на емблемата, най-напред това наистина е било идея на Гео Милев - Николай Райнов да нарисува емблемата, но поради неизяснени обстоятелства, които са възпрепятствали Райнов да стори обещаното, Гео Милев го изпълнява, а само моли Н. Райнов да ги клишира в София и изпрати в Стара Загора. За битовите молби на баща си отговаря кратко и ясно: "За рокля на Гина - не зная: може да се купи само

коприна. Но как да се прати? Невъзможно. Или чрез немци там? Ще видя. А за стоки: да не става и дума." Явно цялото съзнание на Гео Милев е обсебено от идеите за издателството, за книгите, които иска да издава, а не за някакви "рокли и парцали". Не е склонен да се хаби даже и за стоките на баща си, нещо, което преди това е правил неведнъж в Лайпциг, даже е бил инициатор... В писмо от 30 март 1918 г. категорично заявява: "Да не си позволиш да натуряш в "Хам(лет)" и пр. по кориците обявления... Това е много важно! Иначе - дигам си ръцете. "Везни" да няма нищо общо с М. Касабов, книжар. Предприятието да има сериозен външен вид." Все "съвети" към баща си, които са европейски, но нямат нищо общо с българската практика...

Не знаем какво е отговорил бащата, но в следващо писмо от 6 април Гео пише дословно: "По кориците да няма никакво М. Кас(абов). За това писах. Иначе ще трябва да късаш кориците и да печаташ нови." Категоричност, език и стил, които днес могат да будят недоумение, но те са абсолютно нормални за отношенията между Милю Касабов и Гео Милев - при тях скрито-покрито няма, така го е възпитавал бащата. И затова бащата не е бил изненадан от писмото на сина си от 10 април, когато Гео е получил "Хамлет": "Тате, получих 5-те книги от Хам(лет)". Преди всичко печатът не е излязъл никак хубаво... Освен това не видя ли, че идиотът печатар печати някъде и прозата като стихове..."

Е, този път е снизходителен и дава повече обяснения за поръчките на Гина: "За плат на Гина дигнахте такава гюрултия, а сега ви се вижда скъп. Нали там струвал по 120 лв.? Нямате право да ми натяквате... Парите си искам, не че съм останал без пари, но защото - ако ги забавите - ще остана може би без пари." Не си искал парите! Че и добавя накрая: "От чужди (пари - б.м. Г.Я.) нямам нужда. Колета получих цял разчупен: яйца развалени. Всичко друго на място." И допълнено: "Много здраве на всички - Георги", което от днешна гледна точка би могло да изглежда като "Много ви здраве" в преносния смисъл, но при Гео Милев то е едно към едно.

Да имаш такъв син в началото на века - че то си е било

цяло бедствие... И т.н., и т. н – все за книги, които Милю Касабов трябва да издава, т. е. да финансира като издател - да плаща хонорари (Гео Милев много държи да се плащат, при това високи за онова време, хонорари, та да се привлекат най-добрите преводачи към издателството), да печата на най-хубавата хартия, да се прави реклама, но модерна реклама, не на самите книги и пр., и пр. европейски мерки, за които Милю Касабов е бил отворен, но финансово притеснен все пак. И всичко това - издадените книги и разменените писма - само в рамките на два месеца. И синът, но вече и бащата действат по европейски - бързо, акуратно и качествено.

Очевидно Милю Касабов основно е питал в писмата си за здравословното състояние на сина, но Гео непрекъснато отбягва преките отговори. Или с едно изречение успокоява родителите си и пак започва своята - за издания, за идеи как да се разширява издателската дейност и т. н. По всяка вероятност в поредно писмо Милю Касабов пак е бил основателно загрижен за здравето на сина си, та на 15 май 1918 г. Гео Милев е безмилостно откровен: "Много ви е разтревожила последната операция и както винаги - пак си разсъждаваш: еще тъй, еще инак... Боли, няма що: разбира се, ще боли, защото операцията беше във вътрешността на окото..." и веднага минава на друго-

то, което го интересува: "Печатарят като иска 300 лева на кола, какво ще правим! Ще фалира ли издателството! Значи - само дето дигнахме тупурдия..." И "доказва" на баща си какви големи имена "впрегнал" в общото мероприятие, така че...

Напрежението за Милю Касабов е нараствало в геометрична прогресия и той, колкото си е обстоятелствен, можем да си представим как е споделил с любимия си син тревогите от неговите писма и изразените в тях идеи. На 20 юли 1918 г. Гео Милев му пише: "Тате, получих 2 твои писма от преди 10 дни. Няма какво да отговарям на тях, защото е безсмислено да дигаме само кавга, без да се разбираме, както трябва. Много голяма тревога дигаш и като че ли искаш да ми кажеш, че не искаш вече да ме видиш. Защо! Защото не съм искал да ми се дават съвети, които не разбирам какво значат, и още по-малко разбирам защо ми се дават. Това като казвам, искам пак да си сложа моята точка, за да не си доставям излишни тревоги, за които нямам излишна сила и търпение, тъй като силата и търпението ми са необходими за други работи, по-важни от тази." Точка. Това е Гео Милев. Вече!

И без никакви угрезения, че може да нарани баща си, веднага продължава: "Пращам за печатене една моя книга върху театъра. Ще я печаташ (няма може ли, не може ли, съгласен ли си, не си ли съгласен - това не е характерно за Гео Милев - б.м., Г. Я.) само за мене, защото ми е потребно това - чакам театрална командировка след това, та тази книга е нужна като атестат един вид."

ГЕО МИЛЕВ И "ВЕЗНИ", АЛМАНАХ "ВЕЗНИ" - 1919-1923 г.

Вече е било страшно, но това Милю Касабов не го е разбирал. Пък и синът му - вече на 24 години - се е доказал като ярка литературна и културна фигура. От друга страна, прилича на баща си или поне е усвоил много от уроците му - за всяко нещо си прави сметки и разчети. Не е прахосник, не е като модерните по това време бохеми, бистрещи проблемите на културата и литературата по кръчмите с чаша вино в ръка, макар да се числи от техния кръг. Отговорен е за действията си, принципен и честен, идеите му са с европейска и световна мярка. И са за благото на родната култура. Как да се дистанцира Милю Касабов от идеи, които непрекъснато го препращат в младостта му, а и пък все още живее с тях, така възпитава и по-малките си деца.

След 24 юли 1919 г. Гео Милев е получил заплатата си от 01. 01. 1918 г. до 30. 06. 1919 г. като запасен подпоручик наведнъж. Сумата не е била малка за онова време - 8 372, 56 лв.

За съжаление Наръчник № 41, обхващащ периода от 20. 06. 1918г. до 29. 09. 1919 г., липсва. А той е много важен - през това време Гео Милев се оженва за Мила Керанова, с която е бил по време на лечението си в Германия, превежда и издава книги под знака на издателство "Везни", замисля и концепцията за сп. "Везни". За радост, през този период запазените негови писма до Милю Касабов, без да са всичките, са налице.

На 21 март 1919 година Гео Милев се завръща от Германия. На 23-ти пише на баща си, че е настанен в клон на Александровската болница, но след ден-два ще си бъде в Стара Загора. Следващото му запазено писмо е от 17 април, в което Гео напомня на баща си отново да му изпратят свидетелството (вула за венчаване, за да встъпи в законен брак с Мила Керанова). Тъй като в писмото казва "да ми изпратите, ще повторя пак, свидетелството", е явно, че в предишно писмо той официално съобщава на баща си решението да се венчае с Мила.

Милю Касабов не е бил във възторг от решението на сина си по ред причини - все още не е бил излекуван, неустановен на работа, без средства за поемане грижите за семейство, а и е получил не особено ласкави "сведения" за Мила от старозагорски писател, приятел на Гео. На всичкото отгоре тя била и... актриса. А и идеята на сина да издава само авангардни автори, които не са особено популярни в България, решително стряска бащата, който е наясно, че семейство трудно се изхранва с експериментални творби, които нямат потенциални купувачи в България. Сигурно подобни мисли е споделил Милю Касабов със сина си в нарочно препоръчано и затворено писмо, което не е запазено. Ето краткия отговор на сина от 15 май 1919г.: "Тате, на твойто затворено препоръчано писмо няма какво да отговарям, или по-добре - би трябвало с нищо да не отговарям, тъй като всичко в него са празни приказки, с които нямам никаква работа, която да ми влиза в работа. Ти говориш, както винаги, много и за много работи, работи обаче, от които не разбираш нищо, за които нямаш никаква ясна представа. Ако мислите, че театърът е позорение за вас - на добър ви час! Така може да говори само... Също тъй и за футуризма: ти какво разбираш от това, видял ли си футурист(ически) картини, като се произнасяш за тях? И т. н. Всичко, което си надраскал в писмото си, е нищо друго освен - нищо! Приказки на вятъра! Престанете най-сетне да ми се месите в работата, от която нямате хабер. По-добре побързайте да направите онова, за което писах и повтарям - свидетелството. Много здраве. Георги." И отдолу Гео Милев е добавил: "Може да ме сметнете пак за много лош син, щом като не се разтревожвам от вашите "тревоги", но - тъй си е: безсмислени и излишни, за мене те са само смешни.

Свидетелството да ми довтаса телеграфически или поне с първа поща. Иначе- "

Железните нотки в думите на Гео Милев не са неуважение към баща му, те са израз на вътрешната му убеденост в правотата на избрания творчески и личен житейски път и е безкромпромисно откровен, когато някой, даже и родителите му, се меси в из-

брания от него път. Това най-добре разбира Милю Касабов! Техните взаимоотношения са взаимоотношения на равностойно мислещи и отстояващи принципите си люде, като всеки един от тях може да разчита на другия, но когато става въпрос за съдбоносни решения, искрите в споровете им са нещо нормално.

Няколко дни преди това остро писмо Гео Милев пише и на майка си: "Мамо,... очаквам свидетелството, без което не може. Ако ти го донесеш, добре. Само че: да предупредя още веднъж: ако (може би) ще идваш с недобри намерения и др(уги) такива, по-добре хич недей идва. Ако ли не - т. е. ако дойдеш като майка на сватба - добре дошла! Толкоз казвам и разбирайте ме добре... Много здраве на всички. Георги".

БЪЛГАРСКА ЕКЗАРХИЯ.

СВИДЕТЕЛСТВО ЗА ВЕНЧАНИЕ

Епархия Софийска
38 Окржжие Софийска Вр. 1580
Околия Софийска

Въ тринадесетий день на мѣсеца юний отъ хилядо деветстотинъ и деветнадесетъ лѣто, при свещенодѣйствието на долуподписания свещеникъ Кирилъ Алексиевъ, служащъ въ църквата „Св. В.Мч. Георгий" въ гр. София и свидѣтелството на кума Никола Икономовъ изъ гр. София, вѣнча се Георги Милевъ Касабовъ роденъ въ с. Радне-Махле (Ст. Загор.) на 15-и януарий хилядо осемст. деветь. и петая год., живущъ сега въ гр. София околия Софийска окржгъ Софийска, синъ на Милю Георгиевъ и на Анастасия Банева на първий бракъ съ Милица Димова Керамова родена въ гр. Брѣзникъ на 27-и мартъ хилядо осемст. деветь. и първа год., а живуща сега въ гр. София околия Соф. окржгъ Соф., дъщеря на Димо т. Керамовъ и на Петрия Димитрова

При извършване бракосъчетанието младоженцитѣ ни заявиха, че тѣ желаятъ да встжпятъ въ законенъ бракъ, по доброволно и взаимно съгласие, безъ никакво външно принуждение. Обредътъ на бракосъчетанието се извърши въ църквата „Св. В. М. Георгий" и послѣствието на свидѣтелитѣ Никола Икономовъ и Милев

Младоженци { Милев / Милка Керамова

Кумъ Никола Икономовъ

Свидѣтели Хр. Алексиевъ / Ив. Алексиевъ

Енориятъ свещеникъ: Свещ. Кирил Алексиев

Но наред с "личната тема" в писмата, пак в стила на Гео Милев, въпросите за книгоиздаването са много по-широко застъпени. На 31 май, петнайсетина дни, след като е написал "острото" си писмо, Гео Милев убеждава баща си да продължат дейността на издателство "Везни", но при няколко условия, които той поставя: мострите от хартия за книгите (тялото и кориците) ще избира той; никакви правописни и други речници няма да издават, защото "не ми е то работа"; да се повиши хонорарът за преводачите и пр.

След не лесно колебание Милю Касабов се съгласява да продължат библиотека "Везни". В писмо от 5 юни Гео Милев, удовлетворен от положителния отговор на баща си, който приема всички негови условия, пише следното: "Тате, в отговор на твоя отговор относно продължението на "Везни" няма какво особно да ти кажа: само това: че не трябва да ми се бъркаш в редакц(ионната) работа, т.е. ще печаташ всичко, което ти препоръчам аз, и няма да ми препоръчваш ти това, което си си поставил на ум."

Наред с книгите, които се печатат в Стара Загора, Гео Милев замисля да ползва Придворната печатница, където печатането е значително по-скъпо, но много по-луксозно и бързо. Там издава поемите на Едгар По в превод на Георги Михайлов. Плаща, разбира се, Милю Касабов.

Притеснен от ентусиазма на сина си, Милю Касабов отново го убеждава да намалят поне бройките на печатните книги. Така загубите ще бъдат по-малки, ще ги покрива чрез книжарската си дейност. На 24 юли 1919 г. Гео Милев пише на баща си: "Тате, тъкмо тогаз, когато аз кроя и смятам по какъв начин да се закрепи здраво, издигне и реномира издателството, получавам от тебе картичка, смисълът на която е: че трябвало, вместо да разширим малката си досега работа, да я ограничим: не трябва да забравяш едно обаче: че и 100 книги да изкараме, изкарваме ли ги по едничка в 2 месеца, всяка една ще минава незабелязано и издателството - също тъй незабелязано... Аз дори мисля: за популяризиране и закрепване на изд(ателство)то да започнем едно малко литер(атурно)-худож(ествено) списание от една кола с име "Везни", което ще обърне внимание върху името си чрез избраното си сътрудничество. Този въпрос е належащ, тъй като септ(ември) наближава. Трябва да се реши и подготви работата. Отговори."

Доколко е чакал съгласието на баща си за издаването на сп."Везни", личи от писмо от същия ден, 24 юли, до Людмил Стоянов, от когото иска заглавието на бъдещата му книга, за да я обяви в първия брой на сп. "Везни". В писмо от 3 август иска от баща си да му направи точна сметка колко ще струва издаването на една книжка в Стара Загора - и отново поставя условия за красотата на печата и качеството на хартията. На другия ден, 4 август, в писмо до Иван Хаджихристов отклонява предложението на старозагорския поет да се заеме с коригирането на списанието, "още повече, че аз проектирам прехвърляне и на печатарската работа на издателството от Стара З(агора) в София." На 6 август пише на баща си:"Нямам от тебе още последен отговор за списанието. Но нека се вземат мерки за печатането, тъй като остава малко време."

Очевидно Милю Касабов сериозно е загрижен и за здравето на сина си и не пропуска в своите писма да го моли повече да почива. Ето отговора на сина:"Тате, не зная защо са пак тия съвети и наставления за явашлък. Няма нужда да се гри-

жиш толкова много за моите “разходки и почивка”. Аз зная много добре кое как трябва да правя... Зная за твоята тактика и твоя начин на действие: винаги бавно до заспалост. Така работа не се върши. Ако ти не можеш вече да работиш бързо, остави това на мене. Двоумението е порок!... Много двоумение и бавност са излишни. Напротив: бързо. Чакам пари, но без двоумение! За всичко отговарям аз. С поздрав. Георги “.

Още на другия ден пак пише на баща си - този път Пеша (Пенка Касабова, сестра му) да не бърза да идва толкова рано в София, а към 10 септември- “защото няма какво да администрира още, списанието ще излезе на 15 септ(ември), а за университета е още рано.” Предварителната договорка е Пеша да живее при брат си и в свободното от заетостта си в университата време да помага и да се грижи за администрацията на сп.”Везни”. Съвсем в края на това писмо Гео Милев пише: ”За списанието чакам парите... Списанието ще го карам аз сам, както знам и както мога - за тази работа не се грижи.”

Колкото и да се е дърпал Милю Касабов от смелите начинания на сина си, пък и за двете си дъщери Евгения и Пенка също е планирал немалко разходи, свързани със следването им, все пак е изпратил сумата за бр. 1 на сп. “Везни”. Това научаваме от писмо на Гео Милев от 23 август: ”Тате, получих изпратените 800 лева и картичката по този случай. Задаваш разни въпроси и правиш разсъждения и съвети, когато всичко това е излишно... Защо ме питаш колко пари трябват? От друга страна: какво трябва да значи: “ще видим след втора книжка дали да продължим списанието”, т. е., ако не намерим до 2-а книжка достатъчно абонати - ще го спрем! Т. е. една несериозна работа!” На 2 септември пише оптимистично на баща си, че очаква за сп. “Везни” достатъчно абонати, така че списанието да съществува без загуба. И добавя:”Сега сметката е следната: получил съм от тебе 800 + 300 = 1 100..., но ще трябват още 1500 + за печат на цв(етното) приложение около 200 - 250.”

Междувременно бащата изпраща на сина си спестовната му книжка, в която през различни години е влагал пари, но Гео

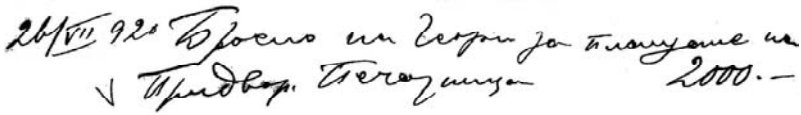
Милев не е доволен от този факт - не можел веднага да тегли пари, защото в книжката е бил записан Касабов и "аз не ще мога да си удостоверя лесно самоличността." На 12 септември пише на баща си, че първа книжка на сп."Везни" ще е "готова у т р е по обяд." И е недоволен: "А ти вместо пари ми пращаш само писма...", добавяйки: "От печатницата може би ще ми дадат екземплярите и на доверие: но честно ли е това, търговско ли е? И ний уж сме издатели. Страшно и ужасно е, че никой в този свят не е точен и акуратен като мене!!! Аз казвам едно, а ти си дрънкаш своето - и работата ни е все без ред..."

Милю Касабов праща дъщеря си Пенка да учи в София и всеки месец й брой по 300 лева за разходите й там. Отделно издържа и Евгения. Разширява книжарската си дейност, работи по 30 и 31 дни в месеца, организира разпространението на сп. "Везни" из цялата страна, организира и разпространението на издадените от Гео Милев преводни книги. Контактува по това време с над 80 книжари в страната и до всеки е отбелязал колко и какви книги изпраща и колко струват те. Разходите му вече никак не са малки, а постъпленията се бавят. Отделно събира абонати за сп. "Везни", но вижда, че интересът не е така оптимистичен, както го уверява синът му, преди да започнат съвместното мероприятие.

В същото време изплаща разходите по първа и втора книжка на списанието. На 19 октомври синът му пише: "Тате, писах ти преди няколко дена подробно за работите тук. Писах ти, че ще трябва да ми изпратиш пари и за 3-а книжка..." и допълва с идеята си да прави А(кционерно) д(ружество) и колко човека бил намерил вече и с по колко хиляди ще участват в начинанието, от която идея, разбира се, нищо не се получава. Затова основният и единствен "акционер" си остава Милю Касабов. Разбира се, има постъпления и от продажбите, а Гео Милев влага всичките си пари от болничните в издателската си дейност. На 3 декември 1919 година пише на баща си: "Тате, хилядата лева телеграфически получих със забележката "няма повече". Списанието от печатницата взехме и днес разпратихме част и разпращаме още. Но тази тактика на ненавременно плащане бих желал да предоставя на тебе за изпълнение."

Малко преди това изпраща на баща си превода на “Мъртвешки танц” в Стара Загора, “който да се печата незабавно, веднага!!!!” (удивителните или заповедните, както им казвали по това време, наистина са четири в оригинала на писмото).

Пак в писмо от 31 декември 1919 г. иска пари за плащане на пета книжка на “Везни”. И все така след всяка книжка на списанието.

Наръчник № 42 започва от началото на 1920 г. и улеснява сравненията между разменените писма и “тефтера” на Милю Касабов. На 4 март Гео Милев раздразнено и доста отчаяно, нещо нехарактерно за него, пише:”Тате, в твоите писма има или съвети, или сръдни - и все на вятъра... Бих желал изведнъж, в 1 момент, да си разменим ролите и да дойдеш ти на мое място да се разправиш и да се оправиш между залисиите, които имам тук: главно с печатницата... Така че просто не зная що да мисля, що да правя - а до печатницата хич и не смея да припаря... Хората чакат вече цял месец!!” Този път, един от малкото, той приема съвета на баща си да намалят тиража на “Везни” от 2 000 на 1 200 бройки. На 11 март Милю Касабов е записал в Наръчник № 42: “Броено на Георги телеграфически - 5 000 лв.” В писмо от 31 март той е сравнително спокоен и съгласен с баща си за направените от Милю Касабов забележки и предложения. На 8 април 1920 г. Милю е записал в Наръчник № 42: “Броено на Георги в София - 7 000 лв.”, а на 26 април: “Броено телеграфически чрез Бр. Златеви на Георги за доплащане на хартията - 3 000 лв.” Очевидно тези пари са за дълга към Придворната печатница и Гео Милев е успял да се издължи, защото в следващото си запазено писмо от 29 април пише на баща си, че е получил и останалите 3 000 лева, с които е платил остатъка за хартията. И веднага “споделя” най-новата си идея: ”Както говорихме тук, уговорих с Джорето 900 лева хонорар за 2 издания по 1 000 екз(емпляра), като второто трябва да се

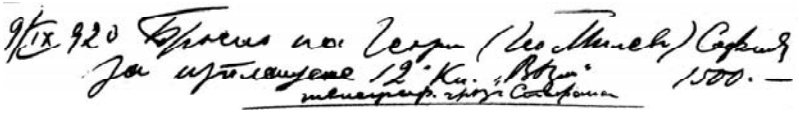
появи след две години. В такъв смисъл ще напиша и контракт с него. Той иска, а ще трябва и да му изпратиш тия 900 лева: ако може това да стане - според неговото желание, защото няма пари - по-скоро."

На 10 май Милю Касабов изпраща на Гео Милев 650 лв., а на 17 май е записал в Наръчник № 42: "Изпратено на Георги за хонорар на Г. Михайлов за 2 издания по 1 000 екз. на избрани поеми от По с чек № 3994 - 900 лв." А на 27 август същата година изпраща още 300 лв. за Георги Михайлов и прилежно е записал този факт в Наръчник № 43. (Впрочем второ издание така и не излиза, но това не е толкова важно, важното е, че Гео Милев работи с европейски замах, плаща и привлича наистина най-добрите преводачи в издателството.)

На 30 май 1920 г. в писмо до баща си Гео Милев пита "да сложим ли моите стихове под печат?" Става дума за "Жестокият пръстен". Независимо че пита, той вече е направил калкулацията - "не ще бъде повече от 5 500 - 2 коли, но луксозно, така че ще носи цена и до 15 лв. Съобщи ми съгласието си." Милю Касабов забавя отговора си близо две седмици и, както можем да очакваме, изпраща отрицателен отговор на сина си. Опасенията му са, че поради модернистичния дух на стиховете стихосбирката няма да може да се продаде. Гео Милев му отговаря на 15 юни: "Но що ли се мъча да те убеждавам?... Щом ти не си съгласен да се печатат моите стихове, макар че не рискуваш нищо и макар че аз имам нужда от бързи активи, ще я печатам на свой риск и отговорност, а парите ще подиря отнякъде сам."

От юни до септември няма запазени писма между двамата, но в Наръчник № 43 Милю Касабов е записал на 26 юли:"Броено на Георги плащане на Придвор(ната) печатница - 2 000 лв", на 3 август: "Броени на Георги - 255 лв", на 27 август: "Броено на Георги (Гео Милев) София - 1 150 лв". В тази сметка влизат и 400 лева за шев на дрехи за Георги. А на 9 септември е записал: "Броено на Георги (Гео Милев) София за изплащане 12 кн. "Везни" - 1 500 лв".

Дотук без задължителен финансов анализ може да се каже, че Милю Касабов финансира почти изцяло първата годишнина на сп. “Везни”.

В кратко писмо от 24 септември Гео пише на баща си, че започва втората годишнина на сп. “Везни” и “ ще ми трябват 3-4 000 лв.” Очевидно Милю остро е реагирал и разтревожено е писал на сина си, че с тези темпове на издаване катастрофално ще заборчлее. На 26 октомври синът оптимистично пише на баща си: “Тате, най-сетне твоите големи страхове за моето заборчляване със списанието не се осъществиха и аз намерих изход из тежкото положение, което толкова те тревожеше.” И тази идея на Гео Милев - да намери нов издател на списанието, който да се занимава с администратирането и финансирането, а той да бъде само главен редактор, не се осъществява.

Но това не отчайва Гео Милев. Той продължава издаването на списанието, а не спира и с книгите. Дава подробни указания на баща си как да отпечата “Горещи цветарници” от М. Метерлинк в Стара Загора в писмо от 5 ноември, където се оплаква, че “единственият ми кахър (освен квартирата) сега е Придв(орната) печатница. Какво да се прави? Изложен съм на неприятности!”, но те не го сломяват и споделя новата си идея: ”Във II кн. на “Везни” ще видиш откъслеци от поемата “12”. Искам да я печатам.”

Една седмица по-късно, на 11 ноември, признава: “Тате, вчера, преди да получа твоето писмо с полицата, получих друго от Придв(орната) п(ечатни)ца. Ултиматум: ако до една неделя не уредя сметката, ще се обърнат към съда.” След като им занесъл полицата, се договорили да плаща разсрочено и чрез полици. И в свой стил отклонява най-важните проблеми с други, които стоят над материалното: “За печата на Метерлинк: нека бъде материалът нареден така, както си го наредил ти... Хартията: по никой начин тънката бяла... Не слушай печатарите! Изданието трябва да бъде красиво.”

Наред с Метерлинк Гео Милев задейства и печатането на Пшибишевски.

От Наръчник № 43 е видно, че Милю Касабов брои 1376 лв. на Гео Милев на 22 октомври, 600 лв. на 19 ноември 1921 г., на 19 декември брои чрез Георги на Придворната печатница 1205 лв. /Уж Гео Милев щеше да си я финансира сам!/ На 15 януари брои на Придворната печатница за "Жестокият пръстен" 2 691 лв. На 21 януари е записал:"Броени на Придвор(ната) п(ечатниц)а по разписка от 18 того за сметка на Гео Милев - 1 000 лв." И по-отдолу: " Броено за сметка на Гео Милев - 6 000 лв." И този път бащата, макар да се е зарекъл, че няма да участва повече в авантюрата на сина си, плаща задълженията му към печатницата. На 6 април 1921 г. Милю Касабов брои на Георги 2 000 лв., на 13 април прехвърля от Клона си в Търново Сеймен в сметката на Гео Милев за Придворната печатница 2 660 лв., на 15 септември телеграфически изпраща на сина си 3 200 лв.

Т. е. и втората годишнина на сп. "Везни" изцяло се финансира от Милю Касабов.

За началото на третата годишнина няма запазени писма между двамата, но не е трудно да се досетим, че Милю Касабов настоятелно е молил сина си да спре списанието, тъй като финансовите му възможности са били на изчерпване, а синът му, уверен в правотата на своето дело, е отстоявал, понякога доста безцеремонно спрямо бащата, позициите си.

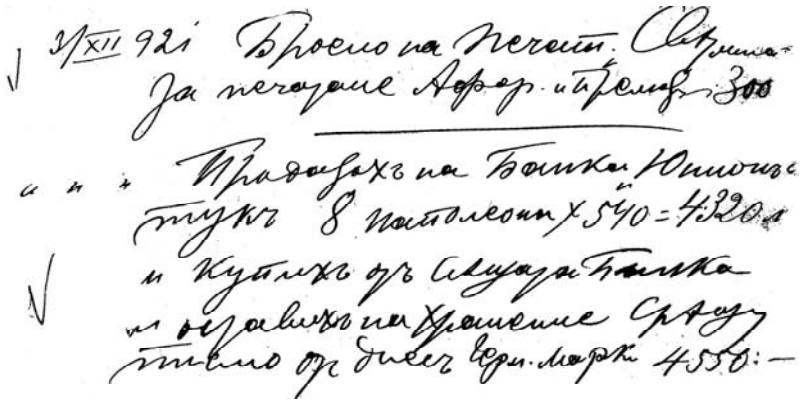
Списанието става седмично, качеството на хартията е чувствително по-лоша, форматът е стеснен максимално. Идеята на Гео Милев е била да запази списанието, докато намери силно финансово рамо. Готов е да откликне на всякакво предложение. В началото на ноември 1921 г. получава писмо от Иван Мирчев, който му предлага да се направи акционерно дружество "Везни", за да може списанието да "почне четвъртата си годишнина в по-голям формат, художествена изработка, каквато бе първата годишнина." Гео веднага с нарочно писмо от 17 ноември пише на баща си да се срещне с Иван Мирчев и да разбере "какви намерения има той".

За съжаление това е последното писмо от 1921 г., а първото от 1922 г., което е запазено, е от 30 март, когато списанието вече окончателно е спряло да излиза.

Така че единствената информация за взаимоотношенията между бащата и сина можем да открием в Наръчниците.

В Наръчник № 44 на 10 октомври 1921 г. Милю Касабов е записал: "Броено за издаване III г. на сп. "Везни" с тел. запис № 184 29 до Георги - 1 000 лв." На 15 октомври, т. е. след пет дни, излиза първият брой на списанието от третата годишнина. На 14 октомври брои още 3 000 лв. на сина си за доплащане на Придворната печатница за втора книжка, а на 25 октомври изпраща " за III кн. на сп."Везни" - 700 лв." В Наръчник № 45 на 3 ноември е записал: "Броено на Гео Милев за 4 бр. сп."Везни" - 1 000 лв." Същия ден има и други разходи, които е записал кратко: "Броено за разни по смъртта и погребението на баба - 1250 лв." Сигурно от спестените суми Гео Милев е успял да плати бр. 5, защото за него няма информация в Наръчника. На 15 ноември Милю брои за бр. 6 - 500 лв. На другия ден е броил 464 лв. допълнителни разходи по погребението на майката на съпругата му - "за кърпи, плат и креп". А на следващия ден - на 17 ноември, брои на "печатница "Светлина" в Стара Загора 800 лв. за печатане на 1 200 екз. "Афоризми и прелюдии" на Станислав Пшибишевски в превод на Гео Милев.

На 30 ноември лично брои на Георги, което означава, че Гео Милев е бил в Стара Загора, за сп."Везни" 300 лв. Само можем да гадаем като какво са разговаряли баща и син, но не е трудно да разберем смисъла на диалога им, защото след два-три дни, на 3 декември, Милю Касабов доплаща 300 лв. на печатница "Светлина" за "Афоризми и ..." и за първи път посяга към неприкосновените си дотогава запаси за "черни дни". Ето какво е записал на тази дата: "Продадох на Банка "Юнион" тук 8 наполеона по 540 = 4 320 лв. И купих от същата банка и оставих на съхранение срещу писмо от днес германски марки 4 550." Освен големите разходи по книгите и списанието на Гео Милев Милю Касабов прагматично се застра-

хова от вилнеещата вече инфлация. На 20 декември брои 500 лв. за 11 бр. на “Везни”. Междувременно Милю Касабов, недоволен от начина на разпространение на списанието от Гео Милев, иска целият тираж да пристига при него в Стара Загора и той се заема с тази не лека работа. На 13 февруари отново изпраща 500 лв. за 17-18 бр. на “Везни”. На 17 февруари 1922 г. брои на сина си 1 500 лв. да закупи хартия. Очевидно наскоро е разбрал, че и онези броеве, които той не е плащал, са допълнителен борч на сина му, защото е отбелязал:”Броено за печат на сп.”Везни”:

- за 1 500 екз. - бр. № 8 - 688 лв.
- за 1 500 екз. - бр. № 9 - 572 лв.
- за 1 200 екз. - бр. № 10- 500 лв.
- за 1 000 екз. - бр. 11-18 по 400=3 260 лв.

Всичко: 4 960 лв.

Пак същия ден, на 17 февруари 1922 г., Милю Касабов пише писмо на сина си, като преди това му е поискал да направи точен разчет на приходите и разходите.“Намирам сметката ти нередовна: току си гледал да я приравниш.” Бащата се притеснява, че синът му е задлъжнял и няма откъде да вземе пари и го пита какво остава за неговия труд. И допълва: ”Нъ на Гъня? Па какво материално има за тебе от тази главоболна работа? Не сме ли по един амбициозен нагон, пред когото жертваме? Струва ли си жертвите? Такива въпроси и други

път съм ти задавал и ти на тях нищо не отговаряш." И все пак бащата не изоставя своя син - дава му подробни указания като как да се организира работата от бр. 21 до бр. 50. За съжаление след бр. 20 от 15 март списанието спира. Но не спира ентусиазмът на Гео Милев , който уговаря баща си да издадат Пол Верлен. На 31 май Милю Касабов брои 1 000 лв. на печатница "Светлина" в Ст. Загора за печата на книгата. Но е броил не цялата сума, тъй като вече не е разполагал с никакви средства, а и задълженията на Гео Милев не са били малки за изплащане. На 29 юли доплаща на печатницата още 815 лв. за Пол Верлен, но междувременно е взел драматично решение. На 3 юли в Наръчник № 46 е записал: "Ликвидирах с клона ми в Търново Сеймен и за печала до сега получих - 10 000 лв."

За първи и последен път в тефтерите освен грубите цифри има и една отронена въздишка ("за печала"). Милю Касабов е тръгнал към разорение. Това е било ясно и за Гео Милев, но "нагонът" му да издава модерна литература, както образно се изразява бащата, не секва. За съжаление оживената им кореспонденция от 4 април 1922 г. до последното запазено писмо на Гео Милев до баща му от 15 октомври 1924 г. е загубена. Запазени са обаче писмата до Кирил Кръстев, от които съдим за новите идеи на Гео Милев, които сигурно е споделял и с баща си, но които не са реализирани. На 25 юни 1922 г. Гео Милев пише на Кирил Кръстев, че е възникнала идея от "група досегашни сътрудници на "Везни" да се превърне досегашното книгоиздателство "Везни" в "кооперативно дружество "Везни" и предстои учредително събрание " за изработване на устава, след което ще се открие подписката за записване на дялове". В следващите си писма до Кирил Кръстев обаче и дума няма за кооперативното дружество. Явно идеята си остава само идея.

В същото време Гео Милев подготвя "Алманах "Везни" и "Антология на жълтата роза". И непременно държи да ги издаде в Придворната книжарница, макар там да е много скъпо. Не е ясно как е убедил баща си, но Милю Касабов на

7 ноември в Наръчник № 47 е записал: “Приведени чрез Др(ужест)во “Надежда” - Стара Загора да получи от Кредитна банка - София син ми Гео Милев и предаде на Придвор(ната) печатница в София срещу предплата за печатане “Антология на жълтата роза” и “Алманах “Везни” - 3 000 лв.”

Отдолу допълва: “Също изпратено за същата цел чрез Гео Милев за Придвор(ната) печатница полица на длъжника ми М. А. Сербезов - Т(ърново) Сеймен - 5 000 лв.” Или всичко - 8 000 лв. Придворната печатница иска от Гео Милев предплата, за да се ангажира с печатането. Защо - повече от ясно! Доколко Гео Милев е бил притеснен финансово, се вижда и от записката на 12 декември, когато Милю Касабов изпраща 150 лв. на сина си за опаковането и изпращането на Антологията и за обявления. На 30 декември брои за пощенски такси по изпращане на Антологията на абонати и до книжари с наложен платеж 250 лв. Същия ден получава общо 2 241 лв. от абонати за “Антология на жълтата роза” и “Алманах “Везни”. От началото на 1923 г. Милю Касабов усилено разпространява книгите на сина си, изпраща по 5, 8 или 10 бройки в над 70 книжарници в страната, но трудно можем да съдим каква е възвръщаемостта, защото Наръчник № 47 приключва на 7 февруари 1923 г., а следващият Наръчник № 48 не е запазен.

Едно е сигурно - за първата годишнина от издаването на сп. “Везни” (от септември 1919 до септември 1920 г.) Милю Касабов брои общо 24 055 лв., включително и за издадените книги. За втората годишнина - 21 146 лв., а за третата - от септември 1921 до края на 1922 г. - 25 475 лв., включително и за “Алманах “Везни” и другите издадени книги. И ако през 1919 г. плаща наем 75 лева за книжарницата си, през 1922 г. плаща вече 350 лева. Животът е поскъпнал близо пет пъти, разходите за издръжката на семейството и на децата, които вече учат в София - през септември 1923 г. отива да учи в София и най-малката дъщеря Весела, - нарастват и за бащата става много трудно. Ако през 1919 и 1920 година той криво-ляво се е оправял и е бил на минимална печалба, покривайки всички разходи - по семейството, децата, издателството - то през 1921, 1922 и 1923 г. е на загуба. Затова тегли почти всичките си спестявания, продава и клона си в Търново

Сеймен, продава наполеоните си, но колкото и да се е дърпал, винаги е подкрепял в крайна сметка неистовия си син.

От запазените писма се вижда колко много се е страхувал и притеснявал Милю Касабов за сина си, но в крайна сметка винаги е стоял здраво зад него. Очевидно е имало периоди и когато Гео Милев умишлено не е пишел на баща си - трудно му е било да бъде докрай откровен с него, а другояче не е можел. Тогава Милю пише на приятелите на сина си. В запазено до Людмил Стоянов писмо от 9 март 1921 г. казва: "Зная, че той (Гео Милев - б.а. Г. Я.) загази пред мене и не смее да ми пише, но Вие трябваше да се споразумеете неотложно и да ми явите предложенията си за доизкарване на II годишнина." Заплашен от Придворната печатница със съд, Гео Милев пише на баща си истината, но отново замълчава. В писмо от 10 април 1921 г. Милю Касабов пише отново до Людмил Стоянов:"Аз съм много разтревожен за Георги... Георги е загазил зле. С труд и енергия, каквито не му липсват, мъчно ще преодолее. Нему се налага да смени София. А той не ме слуша дори до издаването на с(писание)то, което право си запазва. Ако обаче действува от името на кн(игоиздателство)то "Везни", заявих му, че ще опровергая публично." Независимо от тези " заплахи", Милю Касабов не изоставя сина си до началото на 1923 г.

Но когато и Весела отива в София, когато и четирите му дъщери следват, когато бъдещето е било толкова неясно заради галопиращата инфлация, Милю Касабов - този път вече решително - се дистанцира от любимия син и неговите грандиозни проекти. За да спаси каквото може.

***

В прочутото си "Отворено писмо до г. Борис Вазов", донесло му не малко неприятности, Гео Милев, след като дава респектиращи критически оценки за цялостното творчество на Иван Вазов, признава: "Вашият брат ме научи да мисля и говоря така - още от гимназията: аз не бих намерил по-добър израз на уважението ми към неговото име от това искрено признание."

В разширена информация за смъртта на Вазов на 23 септември 1921 г. във в. "L'Eho de Bulgarie", бр. 2373 от 23 септември 192 1г. Гео Милев пише следната оценка за народния поет: "Иван Вазов даде на българския народ неговата литература, създаде българската литература, създаде българския език, като го направи тъй пластичен, щото да може изрази всичките мисли и трептения на човешката душа. Нему следователно българският народ дължи всички онези културни блага, които можа досега да създаде. Нему България дължи своята култура." Една христоматийна оценка, дадена от Гео Милев за ролята и мястото на Вазов в новата българска култура само ден след смъртта на народния поет!

Но има и други Геови оценки (сп. "Везни", г. 2, кн. 4-5, 1921 г.). Общото заглавие е "Народен театър" с няколко подзаглавия: Художественото ръководство без автономия, Българският репертоар, Чуждият репертоар, Вазов./ - "Но най-печалната глава от днешната печална история на Народния театър е - Иван Вазов", и още: "Но времето казва своята заповед: Вазовщината трябва да напусне и театъра, и литературата."

Тези диаметрално противоположни оценки и досега карат изследователите на Вазов и на Гео Милев да ги подминават или да цитират под сурдинка едностранчиво, за да не се накърни авторитетът на единия или другия творец. По-често критическите отрицания на Гео Милев (не само за Вазов, но и за всичко, което е белязано със знака на реализма) се обясняват снизходително с младежките му авангардни увлечения, както и с разрушителната стихия на експресионизма.

Макар в тези мнения, оценки и анализи да има известна истина, проблемите в отношението на Гео Милев към творчеството на Вазов са много по-прости, макар да са сложни и противоречиви в естетически план. За да се изяснят тези противоречиви проблеми, се налагат някои уточнения на литературните и житейски факти.

Един от първите български поети, с които Георги Милев Касабов е закърмен завинаги с любов и преклонение към литературата, редом с Ботев, е Иван Вазов. Малкият Георги възторжено рецитира в дома си "Епопея"-та на Вазов, рисува

лика му многократно в учебниците си по литература от четвърти и пети клас, Иван Вазов с неговия патриотичен и поетичен патос му е идеал за голям и значим творец.

В горните класове на гимназията бързо съзряващият за литературата и изкуствата Георги Касабов открива своя нов кумир - Пенчо Славейков. Амбициозният юноша е впечатлен от естетическите битки на Пенчо Славейков за европеизация на културата ни, впечатлен е от модерното му мислене, от естетическите му проникновения. Студент в София,- той изживява трагедийно смъртта на своя учител - Пенчо Славейков и едва 17-годишен поема по неговия път като верен духовен син - следване в Лайпциг, активна литературна и културна деятелност, себеотдаване на идеята за европеизиране на българската култура. Често сменя своите "богове" - Ницше, Демел и пр., - но остава неизменно верен на едно: да модернизира и европеизира българската култура.

Пенчо Славейков в своите критически работи е краен в отрицанието си на Вазов, краен в омаловажаването на неговото литературно и културно присъствие, което можем да си обясним извън обективните – естествени и нормални - естетически противоречия и със създалата се опозиция "бащи" и "деца" в младата ни литература. Гео Милев се явява "внук" в тази опозиция спрямо Вазов. "Внукът", дори когато отрицава, помни, че той "ме научи да мисля и говоря така", т. е. патосното начало на Вазов е живо у Гео Милев, но е претърпяло сериозно развитие, което неминуемо води до естетически разминавания.

Има и един директен сблъсък между Вазов и Гео Милев, сблъсък на техните естетики, който изследователите общо взето избягват да коментират и анализират. След премиерната постановка на "Мъртвешки танц" на Стриндберг в Народния театър канонадата от язвителни отзиви, рецензии и памфлети към младия режисьор е унищожителна.

С изключение на рецензиите на Николай Райнов и на Людмил Стоянов всички други тотално отричат какъвто и да е режисьорски талант у Гео Милев. Пиесата има 11 представления и "се изнесе с рядка художественост у нас, с голям

успех", пише в спомена си за Гео Адриана Будевска през 1936 година, която изпълнява централната женска роля. В същия спомен Будевска обобщава: "Той бе художник с голям замах и мереше с голям мащаб." В спомена / Режисьорът (Гео Милев), Юбилеен сборник Гео Милев, София, 1936 г./ има и такива оценки: "Ние не бяхме дорасли до неговите чисти мисли, пропити с истинска любов към изкуството"; "Гео Милев беше художник с буен темперамент, който не знаеше нито да лицемери, нито да се нагажда, нито да лъже. Той беше наивен като дете и доверчив"; "Гео ценеше артиста, истинския артист, който ще запали сърцата и ще раздвижи душите, и знаеше какво да иска и от кого какво да направи, да намери, което търси, защото знаеше къде да търси и какво да търси. Също като вещ диригент, с истински темперамент, сдържано ръководеше репетициите: не изпускаше юздите, за да предпази от увлечения и шарж. Той бе художник с голям замах и мереше с голям мащаб."

Както навсякъде в изкуството, така и в театъра Гео Милев е новатор - въвежда нови принципи, утвърждава режисьорския "прочит" на творбата съобразно идеите й, съкращава сцени, изхвърля реплики, разчита на диалога актьор-зрител, умело направляван от режисьорските идеи и концепция, готов е да задгърби "сюжета", драстично модернизира мизансцена, осветлението престава да е самоцелно, а е включено в режисьорските търсения. Гео Милев - режисьорът - се интересува от душата и нейните общочовешки измерения.

Тези революционни от началото на века идеи са почерпени от Макс Райнхард, с когото Гео Милев е бил в близки отношения и чиято естетика споделя с присъщата си критичност. По непотвърдени данни Гео Милев е бил асистент в театъра на Райнхард. В спомена си Борис Михайлов разказва за срещите си с Гео в Берлин през 1918 г. По това време бъдещият народен артист играе в някои немски филми и е актьор в берлинския "Дойчес театър", където Гео е добре познат. "Срещахме се често и разговорите ни бяха около изкуствата и най-вече около театъра. Гео се възхищаваше от Райнхард, в чийто театър бях

ангажиран, и с голяма вещина анализираше всички негови режисьорски похвати. Това обаче не му пречеше и да критикува някои негови слабости, макар че тогава "Дойчес театър" беше на голяма висота... Наричахме го "живата енциклопедия..." / "Гео Милев... в спомените на съвременниците си", стр. 229/.

Дискусията около"Мъртвешки танц" и опитите на Гео Милев да бъде назначен за режисьор в Народния театър продължават няколко години. В този спор е въвлечен и Иван Вазов. Във в."Развигор" / Писмо от Иван Вазов, "Развигор", 1, № 3, 23 януари 1921 г., стр. 3./ класикът в нарочно писмо пита защо се поставят на сцената на Народния театър пиеси като "Мъртвешки танц" и "други символически дивотии". Те, допълва Вазов , "нам не трябват." И още: "Кому са нужни те! Кой разбира тия мъгляви шаради? " Българските зрители според Вазов имат нужда от "друга духовна храна, отговаряща на развитието им и на нашите нравствени нужди. Защо се трепат с тях и силите на артистите, които се мъчат като дяволи да предадат живот на безжизнени и нелепи творения, родени от болнави въображения." И съвсем в края: "Нека си ги играят на запад!", допълвайки: "Нам е нужно нещо здраво, човешко, действително художествено. Поврага тия чужди пиеси!".

В писмото си Вазов пише и следното: "Символизмът, това извратено чувство за хубавото, е заразил не само театъра, той е нахлул и в нашата поезия. От него тя е станала чужда нам, болна и непотребна. Жал за толкова таланти, поробени от тая мода."

В позициите - естетически и граждански - на възрастния вече поет, изразени в писмото му, откриваме цялата същност на Вазов - синовно отношение към всичко родно и бащинската му загриженост за "нравствените нужди" на народа. "Ревността" му към чуждите идеи и художествени концепции са обясними - в края на живота си народният поет заживява все повече с онова, с което и за което цял живот е творил - да утвърждава светлите идеали на Възраждането в един свободен за народа му свят, с които идеали българският народ да се представя и гордее пред света. "Жестокостта" в съжденията на Вазов са израз на неговата любов и вярност към същите

тези светли идеали, които той мечтае да се превърнат в нравствена норма за народа. "Несправедливостта" му - това е преди всичко тревогата от неизвестните пътища, по които се опитва да тръгне българската култура в желанието й да се интегрира с европейските и общочовешките принципи и ценности.

Можем ли да очакваме безразличие или мълчание от Иван Вазов в такива разделни за българската култура години, каквито са двайсетте години на века! Не става въпрос за това, дали той е прав, или не, не става дума и за това, дали Гео Милев е прав, или не. Спорът, ако въобще можем да говорим за спор в класическия смисъл на понятието, не е плод само на темперамента на Гео или на бащинските опасения на Вазов - той е обективен, наложен от развитието на самия културен живот.

Още в следващия брой на в."Развигор" Елин Пелин сдържано отговаря на Вазов. Според него "Мъртвешки танц" на Стриндберг е едно от изключенията в Народния театър като нещо по-ново и по-свежо. Не е съгласен с Вазов и за категоричната отрицателна оценка за символизма и символистите, защото по този начин се отрича една голяма част от съвременния литературен и културен живот на Европа.

Не закъснява с отговора си и Гео Милев в сп. "Везни". Наред с острите думи той предпочита спора: естетически и граждански. Първото му възражение е срещу схващането на Вазов, че "изкуството, театърът не трябва да стои по-високо от "голямото мнозинство", а - по-ниско от него" - като в цитата Гео Милев обобщава своето схващане за разбирането на Вазов за смисъла на изкуството и свободно перифразира народния поет. /Мисълта на Вазов, която Гео Милев не цитира, а свободно перафразира е: "Истина, има хора у нас, които ги фалят и издигат до небесата. Но Народният театър за няколко хора ли е, или за голямото, жадно за нещо разбираемо и свястно." Да припомним - подобен спор Гео Милев води с Георги Бакалов още през 1914 година. Едва 19-годишен той убедително защитава разбирането, че народът трябва да се извисява до изкуството, а не изкуството да се принизява до обикновеното нехудожествено мислене.

Второто му несъгласие с Вазов е по отношение на "възпитателното, облагородяюще влияние" на изкуството. Гео Милев атакува Вазов за развращаващите според него "патриотически тиради против гърци, турци и пр. в "Борислав", "Иванко" и "Към пропаст". И в свой стил също стига до крайност: "Не тия ли патриотически тиради навлякоха на главата на "народа" три безумни войни и два български погрома!", пита критикът, но явно сепнат ("внукът" в него очевидно проговаря), по-спокойно обобщава: "Никой не иска да отрича заслугите - в миналото - на Иван Вазов, а още по-малко да огорчава стариите му. Не Иван Вазов е виновен за всички днешни нещастия в българската литература и българския театър, а... онези нехудожественици, които "управляват" днес театъра и цялото българско изкуство и с достойнство носят трагичното прозвище "вазовщина".

Изразът "вазовщина" се среща на няколко пъти в статии на Гео Милев и също създава затруднения на изследователите. Общо взето се възприема като негативна оценка за творчеството на Вазов, плод на определени авангардни тежнения, които авторът по-късно уж бил преодолял...

Проблемът произтича от факта, че и досега гледаме на Гео Милев като на литературен критик, художествен критик, като на модерен теоретик авангардист. И забравяме или незаслужено подминаваме факта, че той е един от изявените литературни историци от началото на века. Важно е да преценяваме кога Гео Милев пише като воюващ естет модернист срещу "реализма", "импресионизма", "вазовщината", "толстоевщината" и пр., т. е. не с р е щ у безспорните художествени постижения на Вазов и Толстой, а с р е щ у техните "епигони" (любим израз на Гео Милев), които не могат да надскочат реалистичната естетика на Вазов и Толстой. Гео Милев държи сметка, че Вазов освен родоначалник е и законодател в почти всички жанрове - негови върхови постижения (респективно на реализма) открива в лириката, в поемата, в късия разказ, в повестта, в романа, в драмата, в пътеписа и пр. Младият естет воюва не срещу постиженията на Вазов и неговата реалис-

тична естетика, той воюва срещу застоя на културата, който застой според Гео Милев е резултат от имитацията на естетическите принципи на Вазов от следващите го поколения творци. (Впрочем Гео Милев е последователен в принципите си и когато трябва да даде оценка на "младите поети" след Яворов и Николай Лилиев, които - Стубел, Стратиев, Симидов, Ив. Мирчев и мн. др. - също нарича "епигони" на "формалната виртуозност", т. е. в неуменията им да надскочат естетиката на Лилиев, те стават изразители на "израждане на поезията" - /Поезията на младите, сп. "Пламък", г. 1, кн. 2 /.

Само няколко месеца след разменените остри реплики между Вазов и младия модернист, Гео Милев по повод на кончината на Вазов пише във в."L'Echo de Bulgarie", бр. 2380 от 1 октомври 1921 г.:

"Вазов оставя след себе си едно колосално дело със славни и безсмъртни основи. Той беше погълнал в себе си душата и живота на целия български народ и затова той стана поетът на този народ - народният поет на България.

Несъмнено нашата литература ще се стреми към нови литературни нужди, тя ще се издигне на по-широк и по-богат литературен уровен, но досега тя беше под благотворната сянка на Вазова, който е откърмил почти всички наши млади писатели въпреки лютите борби - литературни и естетични, - водени против неговото дело..."

В последния цитат не е трудно да забележим смесването на подходите - от една страна, безпристрастна литературно-историческа оценка, а от друга - литературно-критическа оценка за "лютите борби", водени "против неговото дело", в които "люти борби" срещу изчерпаните възможности на реализма и най-вече срещу епигоните на реализма е участвал активно и самият Гео Милев. Ако не правим разлика между тези два подхода - естествени и част от законите на литературата - които много често преливат един в друг, трудно можем да изясним реалното отношение на Гео Милев към цялостното творчество на Вазов.

Само седмица след смъртта на Вазов Гео Милев публикува кратката си статия "Лирическото дело на Иван Вазов" във в. "L'Echo de Bulgarie", бр. 2380 от 1 октомври 1921 г. Независимо от информативния характер на писаното, предназначено за френскоговорещи, независимо от емоционалния и публицистичния му патос, тук има оценки, които са респектиращи до днес: "И нека го повторим: в тази негова поезия, изникнала из неговата романтична душа, в неговата безгранична любов към България, в неговия култ към природата, в прославата на българските герои от недалечното минало и във възпяването на възвишените идеали на правдата, на честта и на доброто ние виждаме душата на идеалистичното и романтично поколение от епохата на българското национално възраждане.

Вазов беше последният поред от великите герои на това възраждане, тъй дивно възпети в неговата "Епопея на забравените". След Паисия, братя Миладинови, стария Славейков, Левски и Ботев Иван Вазов е последната залязваща звезда, която България губи днес от своя небосклон."

Няколко години по-късно в своята "лебедова песен" "Антология на българската поезия" Гео Милев пише уникалната си "Кратка история на българската поезия". Самото заглавие на предговора подсказва, че става дума за литературно-исторически подход, че авторът максимално се дистанцира от личните си естетико-критически пристрастия в интерес на задължителната обективност на литературния историк. Характеристиката на поетическото дело на Вазов е кратка (кратки впрочем са характеристиките на всички представени поети), затова ще я цитирам почти изцяло: "Вазов е чувствителна струна, която се отеква на всичко, що вълнува неговата съвременност. И тази струна звучи в унисон с чувствата и мислите на съвременниците - на целия народ... Със своята половинвековна писателска дейност Вазов е установил себе си като несъмнен фактически патриарх на българската литература - и на поезията, и на прозата. Той проправя пътя на литературното развитие. Неговото дело е основа и традиция на младата българска литература. Без съмнение - първият етап в развитието на българската литература."

Колко стъписващо е било за мнозина, че точно Гео Милев дава такава висока оценка за творчеството на Вазов (класификацията на тогавашната българска поезия и етапирането й нека оставим на днешните литературни историци), говори раздразнителната рецензия на Георги Бакалов "Антология на българската поезия", в сп."Нов път", 2, 1925 г., № 10, стр.299-300, в която Бакалов критикува авангардиста както за високата му оценка за Яворов, така и затова, че е нарекъл Вазов "народен поет"(патриарх при Гео Милев). Рецензия и изразени в нея мисли, които могат да породят само снизходителни усмивки днес.

Интересен е и друг момент в студията-предговор на Гео Милев – оценката му за неговия дългогодишен кумир Пенчо Славейков. Загърбвайки в качеството на литературен историк личните си естетически пристрастия, Гео Милев хладнокръвно оценява борбата на Пенчо Славейков , д-р Кр. Кръстев и кръга "Мисъл" срещу традицията (реализма) на Вазов като замяна на "поетическия патос - есенцията на поезията" с " грижата на външната форма". " Тази формалистична естетика - пише Гео Милев, - проповядвана словом и делом от Пенчо Славейков и защитавана от д-р Кр. Кръстев, нямаше, за съжаление, никакво друго оръжие в борбата си против поезията на Вазов - която пък от своя страна имаше един здрав щит за защита: непосредственото поетическо чувство. Нещастието е там, че Вазов беше истински поет, роден с дар и чувство, а Пенчо Славейков не беше поет. Той беше само естет."

Парадокс - Гео Милев защитава Вазов от често безогледната и не особено обективна критика на своя "духовен баща" Пенчо Славейков. Няма никакъв парадокс - изрази като "за съжаление", "нещастието е там, че..." и други подсказват личните естетически пристрастия на автора на "Кратка история...", но те, личните естетически принципи, в случая са оставени на заден план. На преден план е обективната оценка на литературния историк, умеещ в името на художествената справедливост да тръгне срещу собствената си естетическа платформа. А това не е отредено за мнозина. Отредено е за избрани.

/В скоби искам да отбележа, че отношението на Гео Милев към творчеството на Иван Вазов е почти огледално към отношението му с бащата – Милю Касабов. Той цени и уважава тяхната романтична преданост към светлите идеали на Възраждането, прекланя им се, но е загледан напред, не назад във времето. Е, спазва принципа на Ницше – казвам и нямам време да доказвам, но това е част от модерността на неговото време, в което Гео Милев живее пълноценно и времето живее пълноценно в него, ако ми е разрешена тази парафраза./

ГЕО МИЛЕВ И СП. "ПЛАМЪК" - 1924-1925 г.

За съжаление периодът на "Пламък" не е добре документиран нито чрез писмата между Гео Милев и Милю Касабов, които не са запазени, с изключение само на едно от 15 октомври 1924 г., нито чрез Наръчниците. Наръчник № 49 започва от 3 август 1923 г. и приключва на 2 май 1924 г., липсват Наръчник № 50 и № 51, а Наръчник № 52 започва на 26 октомври 1925 г., когато Гео Милев вече не е жив.

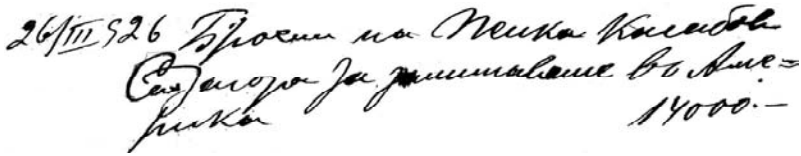
На 15 януари 1924 г., когато излиза първият брой на сп. "Пламък", Милю Касабов е записал в тефтера: "Борис М. Касабов дава 8 000 лв., получен заем в брой." След като взема в заем от единия си син, за да закърпи семейния бюджет и да се спаси от окончателен фалит, няма логика да очакваме да финансира както преди Гео Милев. Пък и Милю Касабов вече не е в първа младост - наближава шейсетте и енергията му очевидно спада. Това личи и от работните дни - ако някога бяха по 30 или 31 дни в месеца, сега вече са 18- 20. Ако през 1922 г. месечният му оборот е около 18 000 лв., сега спада на 7 500 лв. (1923 г.), а наемът за книжарницата се вдига на 700 лева. През 1924 г. Милю Касабов увеличава стокооборота, увеличава и посещенията на заетите в месеца дни в книжарницата, а и с помощта на заема от малкия си син Борис приключва за първи път от три години на печалба: минимална, но все пак печалба. Всеки месец изпраща определено количество пари на дъщерите си, които учат, грижи се за малката Леда, която е по това време в Стара Загора.

Помощта му към Гео Милев е на чисто професионални начала.В Наръчник № 49 на 15 февруари 1924 г. е записано: "Редакцията на сп. "Пламък" - София, ул. "Раковски" № 145 дава 30 екз. сп. "Пламък" № 1 по 10 - с 30% отстъпка - 210 лв." След три дни записва по същия начин още 20 екземпляра от кн. 1 на "Пламък". И така описва кн. 2, кн. 3 и т.н. На 16 април е записал: "Редакцията на сп. "Пламък" - София дава 20 екз. "Маса човек" по 14 при 30% отстъпка - 210 лв." На 23 април

1924 г. Гео Милев навярно си е бил в Стара Загора, защото Милю Касабов е записал:"Броено чрез Георги на сп. "Пламък" 728 лв." И по-отдолу е направил уравнение на досегашната им сметка - колко броя е продал, но му е отбил не уговорените 30 %, а ... 20 %. Другата седмица получава от сина си кн. 4 на сп. "Пламък" в 20 екземпляра и толкова листа "Първи май", а на 2 май приключва Наръчник № 49, следващият под № 52 започва месеци след убийството на сина му.

ТРАГЕДИЯТА НА БАЩАТА

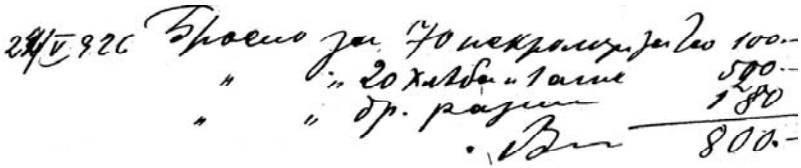
Интересна е житейската сага на Милю Касабов и през останалите години от живота му. В началото на 1926 г. Пенка Касабова се готви за заминаване в Америка да следва педагогически науки. Милю Касабов взема заеми и на 26 март 1926 г. записва в Наръчник № 52: "Броено на Пенка Касабова - Стара Загора за заминаване в Америка - 14 000 лв." Очевидно са имали предварителна договорка, защото на 7 май бащата е запи-

сал: "Пенка Касабова - Стара Загора дава с писмо 15 долара и с чек 10 долара. Всичко 3 432 лв." И така на няколко пъти дъщерята възстановява заема на баща си за заминаването й в Америка.

Цяла година Милю Касабов не прави панихида на сина си, едва в началото на втората година от изчезването на Гео Милев издава некролог. В Наръчник № 52 на 22 май 1926 г. Милю Касабов е записал:

"Броено за 70 некролога за Гео - 100 лв.
Броено за 20 хляба и едно агне- 500 лв.
Броено за др/уги/ разни- 180 лв.
Всичко:800 лв.

С дълбока покруса в душата Милю Касабов е написал некролога за безследно изчезналия си любим син. Ето цялото му съдържание.

Скръбно известие

С дълбока душевна горест известяваме на сродници, приятели и познати кончина на непрежалимия ни син

ГЕОРГИ М. КАСАБОВ
- ГЕО МИЛЕВ -

който преди година изчезна безследно в София.

Милий, един път ти се срещна за кратко със смъртта, когато те целуна неприятелската граната край Дойран, но, останал под тежестта на грамадни страдания, ти дочака свирепия ужас на подлото невежество, което произволно отне скъпия ти живот. Прости!

Ти живя със светлина и отлетя упоен в тихия живот на вечен ден, гдето няма ни въздишки, ни зной, а само проста радост и покой.

В неделя на 23 май 1926 год. в църквата "Св. Богородица" ще се извърши опелото над незнайния гроб на милия ни покойник.

Опечалено семейство Милю Касабов

Скръбно извѣстие

Съ дълбока душевна горесть извѣстяваме на сродници, приятели и познати за трагичната кончина на непрежалимия ни синъ

ГЕОРГИ М. КАСАБОВЪ

– ГЕО МИЛЕВЪ –

който преди година изчезна безследно въ София.

Милий, единъ пжть ти се срещна за кратко съ смъртьта, когато те целуна неприятелската граната при Дойранъ, но, останалъ подъ тяжестьта на грамадни страдания, ти дочака свирепия ужасъ на подлото невежество, което произволно отне скжпия ти животъ. Прости!

Ти живѣ съ свѣтлина и отлетѣ упокоенъ въ тихия животъ на вѣченъ день, гдето нѣма ни въздишки, ни зной, а само проста радость и покой.

Въ недѣля на 23 май 1926 год. въ църквата „Св. Богородица" ще се извърши опѣлото надъ незнайния гробъ на милия ни покойникъ.

гр. Стара-Загора,
Май, 1926 год.

Опечалено семейство МИЛЮ КАСАБОВЪ.

***

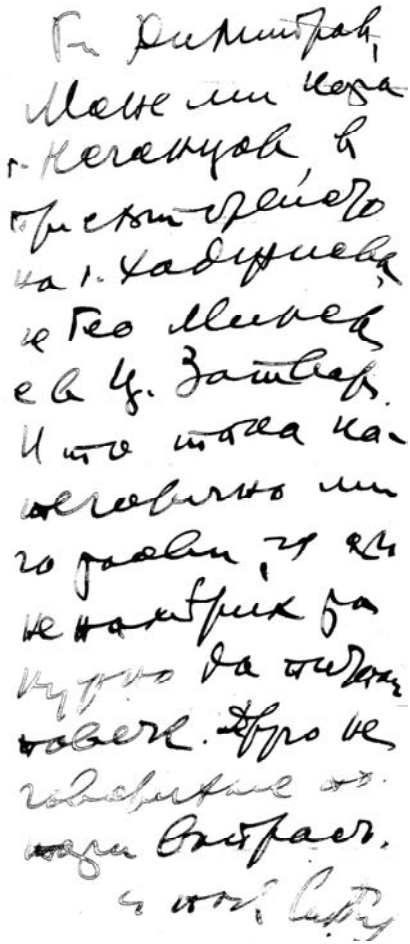
Последният ден, за който има свидетелства, че Гео Милев е бил все още жив, е 23 май 1925 г. Привечер поетът се усамотил в един ъгъл на килията, записвайки нещо в бележника си. По всяка вероятност е скицирал речта си за 24 май - бил обещал да произнесе слово-възхвала за празника на славянската писменост пред арестантите. От тоя миг следите му завинаги се губят.

Един ден след като съдът осъжда Гео, той е поканен за кратка справка - на 15 май между 10 и 11 часа. По свидетелства на Мила Гео Милева - съпругата му, -"надвечер, заедно с една от сестрите на Гео, минахме покрай дирекцията на полицията и на последния етаж, на деветия прозорец откъм реката, видяхме Гео. Направи ни някакви знаци с ръка." Пак по свидетелства на Мила брат й научил от директора на полицията, с когото се познавали, че "Гео е там", т. е. в полицията.

Сигурното е, че Гео Милев е бил жив и се е намирал в дирекцията на полицията между 15 и 23 май. Сигурно е и друго - в ареста Гео се е държал мъжки: по спомени на арестувани, пребивавали с него в една килия, Гео шумно и дръзко изразявал възмущението си от изтезанията, искал среща с ръководството на полицията, заплашвал с анкети и прочие.

За терзанията на близките, за тяхната активност за издирването му - знаем. За подхвърлените от полицията фалшиви писма - също. Ето какво разказва съпругата му Мила: "Фашистката полиция правеше опити да ме заблуди - пристигаше при мене от време на време някой "доброжелател" и ми разправяше, че еди-къде си, с еди-кой си бил и Гео. Ту ми казваха, че е с други задържани на остров Света Анастасия, ту че е в Сливенския или Хасковския затвор..."

Такива "доброжелатели" посещават и Милю Касабов - бащата, и Борис Касабов - брата на Гео. Целта е била очевидна - играейки си с техните чувства и притеснения за Гео, да отклоняват апелите им за издирването на поета към висшите държавни институции - цар, министър-председател, председател на Народното събрание и др. И да ги насочват към... "неотговорните фактори".

Играта между палачи и жертви продължава дълго. След година и половина "най-сетне (през октомври 1926 г.) съдът издава протоколи за безследно изчезване на Гео Милев...", пише в спомените си Мила. Това научават близките на Гео Милев през 1926 година за неговата съдба - "безследно изчезнал", "неотговорни фактори": удобна и нищо незначеща терминология.

През 1954 година Върховният касационен съд гледа делото срещу ген. Иван Вълков - военен министър, и цяла група физически убийци в годините 1923-1925. Съдът установява много любопитни неща: например, че офицери от трета секция на Министерството на войната, оглавявано от ген. Вълков, заедно с полицията, през 1925 година са извършвали масови арести. Най-напред запрените са били задържани в полицията, после били извеждани от дирекцията на полицията, натоварвали ги на камиони и ги изпращали в казармите на Софийския гарнизон. Там разпити не са водени. Там са се извършвали екзекуциите - в подземията и складовете на Първи пехотен полк, Четвърти артилерийски полк, Военното училище и Гвардейския полк. "Сценарият" е бил един и същ - вкарвали арестувания в подземията, той заставал пред маса, зад която стоял (уж!) следовател, подканвали

го да седне и при сядането двама "гавази" хвърляли примка от въже или тел на шията му и дърпали встрани, докато жертвата се свлече на пода. Така е умъртвен и Гео Милев.

Впрочем ето разказа на един от палачите. И. Н.: "Довеждаха се за екзекуция от двама души офицери... Те го довеждаха, сядаха близо към краката му от предната страна... Водеше се някакъв незначителен разговор... В това време отзад двамата подготвени екзекутори държаха краищата на подготвената примка и обикновено третият - бил той свободен или С. К., или някой друг - с изненада нахлузва я на врата и онези веднага го теглеха в противоположна посока... Труповете прибирахме. Докато са топли, ги сгъвахме на две, слагаха се и се връзваха в чували, като използвахме жицата, с която бяха обесени. Видях, че някои от началниците, уплашени, че някой може да оживее, втори път му слагаха неговия колан... На врата..."

После ги нахвърляли в камионетки и в тъмна доба ги заравяли в ями на различни места край София. По време на предварителното следствие след направените самопризнания на физическите убийци се откриват редица масови гробове. В една от ямите край Илиянци откриват череп с изкуствено око. Идентифициран е по безспорен начин - черепът на Гео Милев.

Мила Гео Милева, дирила мъжа си години наред, признава просто: "След тридесет години видях черепа на Гео в съдебната зала."

"Останалото е мълчание!" - така преведе Гео Милев Шекспир...

Физическите убийци не са интересни. Важни са другите - интелектуалните подбудители, а те са легион - от царя до генерал Вълков, от дописника на в. "Утро" до литературния критик Йордан Бадев. Версията е известна: Гео Милев написал, че и публикувал поемата "Септември" и редица публицистични статии. Така е. През декември 1924 година е арестуван, но освободен, защото внесъл парична гаранция от 5 000 лева. На 14 май 1924 г. е делото. Обещалите да го подкрепят си намират причини да са далеч от съдебната зала.

Даже адвокатът на Гео закъснява. Гео Милев се защитава сам. До него са жена му, сестра му Пенка, най-близките.

Гео Милев аргументирано защитава изкуството, не само личното си творчество. Той отхвърля пункт по пункт обвинението. Последните му думи са: "Господа съдии, за честта на българското правосъдие не произнасяйте осъдителна присъда, защото с нея бихте нанесли удар, рана, петно върху родното изкуство и неговото развитие. Изкуството цъфти само върху почвата на свободата. Не стеснявайте писателя, за да не убивате изкуството!"

Съдът се произнася с нескопосани мотиви от "естетически " характер: една година затвор и 20 000 лева глоба. За първи път в историята ни български поет е осъден за художествените си произведения.

Мила, съпругата, посреща присъдата със сълзи, но Гео я успокоява: "Нищо де, нищо, аз ще си работя на спокойствие в затвора, дори ще печеля повече - не бой се!" - казва той минути след прочитането на присъдата. Вечерта обмисля и нахвърля бележките си за пред по-висшата съдебна инстанция - решил е да обжалва присъдата. Сутринта на 15 май е спокоен. Донасят в. "Зора" и Гео чете: "Осъден провокатор за насаждане на класова омраза с поемата си "Септември" Т. е. присъдата не удовлетворява някого!

Има един детайл, който не е маловажен, но дълги години е подценяван. В края на април, десетина дни след атентата в църквата "Света Неделя" в София, пристигат трима депутати от Лейбърпарти (Лейбъристката партия) на Великобритания да анкетират жестоката ситуация в страната. Очевидно те са поканени. Пристигат, но на гарата в София никой не ги посреща. С изключение на тайните агенти, разбира се. Голяма част от интелигенцията ни, основателно наплашена, отказва срещи с лейбъристите. Даже Антон Страшимиров не им дава никакви сведения за ситуацията в страната, както свидетелства Ламар. Не е известно кой ги е свързал с Гео Милев, но Гео не само ги приема, той свидетелства пред тях с фактите, които са му били известни. Всичко това Гео признава пред Ламар. Ето част от спомена на самия Ламар:

“Аз го слушах затаено и размишлявах. Мълчах.

-Защо мълчиш?

-Ти си наивник - му казах аз. Той подскочи с целия си темперамент. - Нима - казвам му - когато дойдоха тия англичани при тебе, ти не се сети, че вън на тротоара са чакали най-малко пет копои, за да ги следят къде отиват?

Аз кипях и го наругах. Аз идвах от ареста и за мене беше по-ясно какво се върши. Всяка нощ изваждаха най-добрите ни другари и ги отвличаха незнайно къде.

Гео мълчеше и добави:

- Но те ми обещаха,че нищо няма да кажат.”

Разбира се, Гео е бил - като всяка голяма личност - наивник. Наивник като дете. Чист.

Нямало е защо лейбъристите да съобщават на пресконференциите си кой им е дал данните и фактите за престъпленията в България между 1923 и 1925 година. Агентите са си вършели добре работата.

В последните дни на април 1925 г., петнадесетина дни преди Гео Милев да бъде съден, лейбъристите отпътуват от България. Първата им спирка е Белград, където дават шумна пресконференция. На другия ден в света и в Европа излизат информации за кървавата вакханалия в България, както и за погромите на превратаджиите върху конституцията на България. Трите депутати обикалят почти всички столици на Европа и навсякъде пресконференциите им са шумни, а фактите - потресаващи. Ето какво е записал като спомен от тези дни Ламар: ”Чухме, че английските депутати още във Виена направили изявление в пресата, че известният български писател Гео Милев им разказал за всички жестокости на превратаджийското правителство и че българският народ бил клан, както и турците не са го клали.” Вярно, това кой клал и как българския народ е страховитото обобщение на Антон Страшимиров, но никак не е случайно, че лейбъристите се позовават основно на... Гео Милев. Все пак Страшимиров е отказал да свидетелства пред тях, за разлика от Гео Милев.

Тези световни информации предхождат процеса срещу Гео.

След пресконференциите на лейбъристите в Европа, които продължават и след арестувнането на Гео на 15 май, в света и особено в Европа настъпва решителен обрат спрямо България - най-вече към царя и правителството на Александър Цанков. Днес бихме го определили като ембарго - политическо, икономическо и пр. То особено се засилва към края на годината (1925), когато Борис III, дълго мълчал и мълчаливо съгласявайки се с превратаджиите, ще им намекне за необходимостта от промяна. И тя идва: пада правителството на Цанков (професорът сам дава оставката на кабинета), идва "со кротце, со благо и со малко кютек" правителството на Ляпчев, но в царската сделка проф. Цанков не губи позиции - остава като председател на Народното събрание, а най-верният - генерал Иван Вълков, остава военен министър в новия кабинет. Анкетата на лейбъристите за тежненията в България приключва с падането на проф. Цанков и на неговия кабинет. Дебела работа - и в тая дебела работа е намесен някакъв си поет, па макар и модернист с европейско светоусещане...

Това не се прощава!

***

Има много натрупан фактически документален материал за телеграмите, молбите и заявленията на бащата Милю Касабов и семейството на Гео Милев до редица висши инстанции за издирването му след 15 май 1925 година, когато е отведен до Обществената безопасност за "кратка справка". Мила информира най-напред сестрите на Гео, както и брат му Борис, който работи като секретар в областното ръководство на Стара Загора. Крият истината от бащата, за да не го тревожат, а и не са очаквали с Гео да се е случило нещо лошо. Борис веднага пристига в София, среща се с Вл. Начев, началник на Обществената безопасност, който го уверява, че Георги не е при тях, но обещава съдействие за издирването му. Мила от своя страна пише жалби и молби до различни инстанции. На 19 май Борис се прибира в Стара Загора и запознава баща си

със тежката ситуация. На другия ден Милю Касабов е в София. Търси възможности да се срещне с генерал Вълков, с когото се знаят от преди година, когато генералът го поздравява за силната реч на мястото на паметника на Капитан Калитин, който се строи по това време в Стара Загора, за което книжарят има определени заслуги, но министърът на войната не е в столицата. От Обществената безопасност, от Министерството на правосъдието и други инстанции го успокояват, обещават съдействие, насочват го по погрешни следи.

Прибира се в Стара Загора и на 24 май изпраща частна телеграма до министъра на войната. В телеграмата бащата прави кратка характеристика на сина си като военноинвалид, родолюбец, писател и издател. Посочва и собствените си заслуги към отечеството. Телеграмата завършва с думите: "И сега, като предавам участта на сина ми Гео Милев във Вашите ръце, моля, затвърдете у мене убеждението, че в страната има бдящи отговорни фактори."

Отговор, разбира се, не получава. Остават молбите, жалбите, декларациите. От черновите на тези молби научаваме много за душевното и психологическото състояние на Милю Касабов. В повечето случаи те са озаглавени Заявление, но после променени на Молба. Гордостта и страха за сина са били в остра схватка и бащата се е смирявал с надеждата син му да е жив или да получи помощ за издирването му.

Известни са двете му жалби- молби до Борис III с дати 25 юли 1925 година и 15 август 1925 година. Преди това бащата е изпратил телеграми и подробни молби до министър-председателя, до министъра на вътрешните работи, до министъра на правосъдието, до председателя на Народното събрание и, разбира се, най-напред до министъра на войната генерал Вълков.

В първата молба до царя Милю Касабов моли Борис III - "чувствителното сърце на когото е известно и в най-последния кът на България", да се разпореди "да се подири и бъде открит син ми Гео Милев жив, в което твърдо вярваме".

В молбата Милю Касабов посочва собствените си зас-

луги към Отечеството, както и тези на сина си - по време на Първата световна война и като литератор. Изтъква и многобройните му " връзки с поети в чужбина", които, ако "заговорят" за неговата участ, "ще бъде това във вреда на България".

Само люде, непознаващи Милю Касабов, неговия неистов патриотизъм и широко отвореното му сърце към културата на Европа, християнското му смирение, но и гордото му гражданско чувство за справедливост и законност, морала и себеотдайността му за добруването на България, биха могли да го заподозрат в "заплахи" към царя. Когато пише първата молба до Борис III, бащата все още вярва, че Гео е жив и независимо от душевния стрес, в който се намира от неизвестността за участта на любимия си син, е готов да пази авторитета на България, независимо от личната покруса - подобен жест знаем от отговора на Петко Каравелов, излязъл насинен от Черната джамия, отговаряйки с достойнство на въпросите на западни кореспонденти, че в България "не бият": в случая с Милю Касабов преживяното е много по-жестоко и силно, защото е духовно.

Във второто писмо до царя от 25 август 1925 година Милю Касабов, съпругата му и съпругата на Гео молят Борис III "да се разкрие най-после всичко около изчезването на Гео Милев, наш син и съпруг и заслужил син на България".

Междувременно Милю Касабов, майката, братът Борис, съпругата на Гео обикалят институции, затвори, участъци, търсят Гео, надяват се, че е жив, и правят всичко възможно да открият следи от него. Навсякъде ги посрещат добре, загрижено, обещават съдействие... И лъжат. Подхвърлят даже фалшиви писма, че Гео е жив, че се намира в Сливенския затвор, че...

Изнурен и изтерзан, на 5 декември 1925 година Милю Касабов пише нова молба до царя. Не я изпраща. След седмица - на 12 декември 1925 година, преписва молбата и редактира копието от 5 декември.

Ето цялото й съдържание:

До Негово Величество
Борис III
Царя на българите
в ст. София

МОЛБА

от Милю Касабов
от Стара Загора,
баща на поета Гео Милев от София

Ваше Величество,

На двете ми молби, отправени до Ваше Величество, нямам отговор. Такъв нямам досега и от всичките ми заявления до властите в страната за издирване на изчезналия ми син - поета Гео Милев от София.

Но аз продължавам да подавам молби и заявления, за да диря изчезналия ми син, защото мисля, така ще извикам някого към съзнание и съвестност за разкриване на потайностите с изчезването на моя син и за избавлението на България от появилите се "неотговорни фактори".

Наистина на конституцията и законността в страната са нанесени тежки удари, но докато те формално не са изхвърлени, аз също ще се обръщам с молбите си до Ваше Величество като към върховен блюстител на конституцията и законността в България, да искам законност. И макар да се надигат и проличават образи на диктатори в страната, аз ще отправям моите заявления за право и законност, като се не опасявам от "неотговорните фактори". Смъртта е успокоение при терзанията, които изпитвам за участта на моя син и за собствената ми участ: да живея в страна, за която съм работил в младини за съединението й като ратник и за просветата й като учител и като 30-годишен книгоиздател: и в която за вулгарните престъпници има още съд и пред бесилото са напътствани от свещеник, а моя син - поета, инвалид от първи ред, примерен родолюбец, със заслуги към отечеството като офицер пред

Дойранския фронт в световната война, които му заслуги се знаят във Военното министерство - да бъде отведен в Обществената безопасност и оттам да бъде вземен подло и погубен от “неотговорни фактори” без съд и без закон и никой от управляващите да не се заинтересува досега за съдбата му, като че той е някой негодяй, чумав или прокажен.

Като баща, естествено, аз жаля за сина си с тази негова участ, и като родолюбец аз жаля и за българското войнство, че в годините на неговото пълно властване в страната са допуснати подобни опетнявания на България: аз жаля и за царския институт като единствен неотговорен, че тъмни сили се кичат с епитета ”Неотговорни”: аз жаля и за Ваше Величество лично, че сте пленник на тези тъмни сили и не можете да сторите за свое совестиочищение най-малкото - да се отървете от тези, които не виждат, че “спасяват” България от нейните заслужили граждани и достойни чада, като изскубват с плевела и пълните житни класове.

До Негово Величество
Царя на Българите
Борисъ III
В гр. София

Молба отъ Милю Касабовъ отъ
Ст. Загора, бащата на поета Гео Милевъ
отъ София.

Ваше Величество,

На двете ми молби, отправени до Ваше Величество, нѣмамъ отговоръ. Такъвъ нѣмамъ до сега и на всичките ми заявления до властитѣ въ стремежа за издирване на изчезналия ми синъ поета Гео Милевъ отъ София.

Ваше Величество, от наболялото ми сърце за България, като гледам и слушам всички в отчаяние за нейната предстояща участ със сполетялите я и затвърдяваща се държавна и морална поквара, които са гроб и саван за свободата й, аз говоря свободно към мирния цар на демократична България и дано не съм останал назад с понятията си в очите на Ваше Величество, защото все още верующите в звездата на България чакат и гледат към Ваше Величество като към талисман за нейното възраждане.

С тази вяра се отнасям с настоящата си трета молба към Вашето отзивчиво сърце да направите възможното за освобождението на сина ми Гео Милев, ако той е още някъде задържан, или пък да ми се съобщи официално, ако е погубен, та да го пожалим по обичая на религията ни и да го прежалим като излишна жертва за свободата на България.

Уверен, че ще се отзовете на молбата ми, оставам на Ваше Величество най-искрен и верен поданик.

Стара Загора М. Касабов
12 декември 1925г.

Ако се направи сравнение между молбата от 5 декември 1925 г. и последния й вариант от 12 декември 1925 г., набиват се няколко редактирани израза от самия Милю Касабов: "Но аз не ще престана да подавам молби и заявления..." е редактирано на "Но аз ще продължавам..." , " ... аз ще им отправям моите заявления за право и законност, докато се свестят или ме изпратят "неотговорните фактори" при сина ми" е редактирано на "но аз ще отправям моите заявления за право и законност, като не се опасявам от "неотговорните фактори".

Редакциите на покрусения родител са забележителни с морала и почитта си към институцията на царя, без да прикрива схващането си за царя като гарант на законността и справедливостта.

Можем само да гадаем как се е почувствал Милю Касабов няколко дни по-късно - на 18 декември 1925 г. от канцеларията на Негово величество царя с писмо - изх.№ 670, е изпратен първият, единствен и последен официален отговор на многобройните молби на Милю Касабов. Ето целия текст:

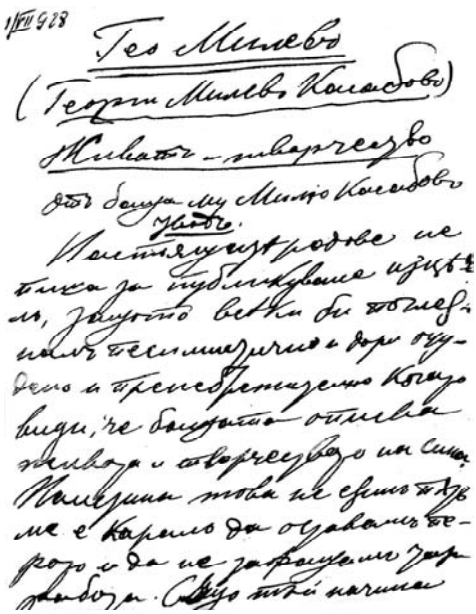
"Канцеларията на Негово Величество царя Ви известява, че просбата Ви от 25.06. - се изпрати с изходящ номер № 590 от 24 ноември т. г. в Министерството на вътрешните работи и народното здраве на разпореждане ."

Следва подпис на секретаря на канцеларията, листът си е с водния царски знак. Милю Касабов се жалва от виновниците за изчезването на сина си на царя, а Негово величество препраща жалбата му "на разпореждане" на... виновниците! На убийците!

Прочетете отново третото писмо на Милю Касабов до царя, прочетете и отговора на царя - едното е спазъм, болка и трагедия в личностен и общонационален план, другото е сух, канцеларски отказ да се вземе отношение по въпроса за личността и Отечеството. Едното е страдание и величие, другото е институционалност и вежлив (вежлив ли!) отказ за съпричастие.

***

Три години по-късно, вече без илюзии, Милю Касабов пише "Гео Милев - живот и творчество". На 59 страници бащата, опитвайки се да бъде хладнокръвен и точен, без емоции, които едва овладява, разказва за пътя на Гео от Раднево до личната Голгота. Ето една извадка: "А тукашният митрополит, като се завърна (от София - б. м.; Г. Я.), ми съобщи, че се е срещнал с ген. Вълков и той на въпроса му за Гео отговорил кратко: "Аз разпоредих за него." Лаконически отговор. Какво е разпоредил? Лошо или добро?"

Разказвайки всички перипетии на семейство-

то, за телеграмите, молбите и жалбите до различни институции, Милю Касабов записва: "Само Царят чрез канцеларията ми съобщи, че изпратил първата ми молба до министъра на вътрешните работи." Бащата оставя факта без коментар.

Но болката по сина и желанието да се знае истината за неговата гибел го подтиква да напише: "Никой не чул, никой не видял, никой нищо не знае, а всички знаят, че Георги е погубен..." И после: "Но рано или късно ще трябва децата му да подирят убиеца на баща си. Кой е той! Кого да държат отговорен! Никой друг освен генерал Вълков..." Но се и пита дали и други "нямат пръст в подстрекаването да бъде убит Гео, това остава да се подири, когато ще се развържат много езици, защото сега са свързани и защото нищо не остава скрито под слънцето на тази земя". Вярно, под "други" в случая Милю Касабов посочва Борис Вазов, но само него ли има предвид!

През 1935 г. Милю Касабов пише едно кратко болезнено "есе" - за себе си, да изрази смразяващия смут в душата си. Ето целия му текст:

СЛЕД ДЕСЕТ ГОДИНИ
(от бащата на Гео Милев)

Събитията у нас през пролетта на 1925 година показаха и подчертаха, че живеем още в мрак. Има мрак в душите ни, щом не зачитаме живота на другите. Мракът за душите е от невежеството. Невежеството не е творческа сила, но е сила - сила за пакост. Невежеството не търпи творчеството и творците, защото то е мързел.

Затова невежеството не търпи истината и истината само за невежеството е бодлива. Ето защо невежеството е злоба, която излива само лиги и отрова. Затова: тежко на просветения между невежите, тежко на знаещия между простаците, тежко на даровития между бездарниците.

Тъкмо това видяхме през пролетта на 1925 година.

Животът е творчество, но в мрака за душите животът протича и се губи безследно в пакостните прояви на невежеството. Защото: невежеството си служи с конспирации и покушения: не-

вежеството отнема живота без следствие и съд: невежеството на власт взема набедения от злобата и се подиграва с тяхното доверие към властта, като не им го повръща вече, а мърмори за "неотговорни фактори" - патент и изобретение на българското невежество. Невежеството прибира и оземлява бежанци, които още не различават дясната си ръка от лявата, а синовете на родината - дар на вековете - дошли веднъж през хиляди години за гордост на племето, се погубват от "неотговорни фактори".

Така през май 1925 година, когато природата в своя пълен разцвет твореше, невежеството прекрати един творчески живот и скри в незнаен гроб видимата облечка на издигнатия дух на непрежалимия ни Гео, верния син на България.

Ето защо в мрака и царството на невежеството цари несигурност, съмнение и отчаяние.

Докога!

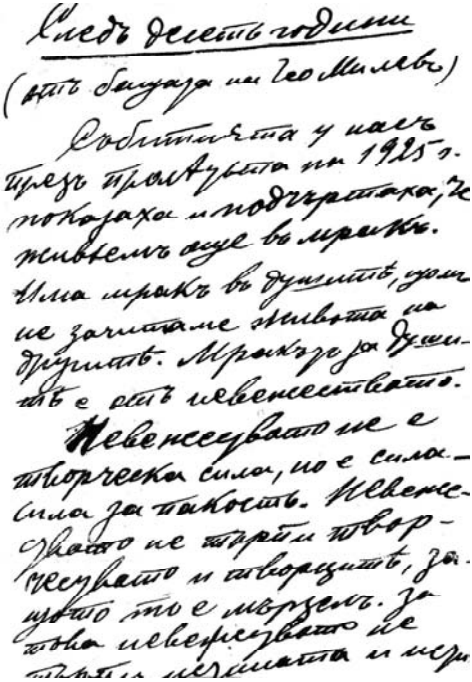
И когато преминаваме през долината на смъртта, не ще губим надеждата, че и у нас ще се съзнае, че са се минали отдавна времената на невежеството, които Творецът на красотата и хармонията презира, и че и у нас ще прозвучат мелодиите за благоговение пред всеки живот и че всеки с радост ще служи на ближния си, за да отразява царството Божие, което е в него.

М. Касабов

Това "есе" е лебедовата песен на Милю Касабов - бащата, подготвил и поощрявал своя син към общочовешкото, хармоничното, европейското в различните му измерения: култура, философия, етика, гражданско поведение. Гео Милев надраства многократно своя културен баща - оттам идват и техните спорове. В края на живота си Милю Касабов прозира в дълбочина в духа на своя син - доказателствата са в проникновеното му "есе" - и макар да няма таланта на обичния си Гео, разбира саможертвата на Поета, на Твореца и Гражданина - заради другите.

***

По време на Първата световна война Гео Милев изпълнява специална мисия - командир е на обучени двайсетина не-

След десет години
(Спомени на Гео Милев)
Събитията у нас
през пролетта на 1925 г.
показаха и подчертаха, че
живеем още във мрака.
Имаше мрак в душите, щом
не зачитаме живота на
другите. Мракът за душа-
та е липсата на съвестта.
Съвестта не е
творческа сила, но е сила-
сила за такость. Съвес-
тта не търпи твор-
ческото и творящите, за-
щото то е мързеливо. За
това съвестта не

мски войници, с които подслушват телефоните на противника (англичани, французи) чрез специфични военни способи и "технологии". Всичко, което може да представлява интерес на българския генерален щаб (респективно и на немския генщаб), Гео лично е докладвал по телефона. Има непотвърдени спомени, че няколкократно при докладите на Гео на отсрещната страна на "жицата" е бил един полковник - бъдещият Борис III. Дори и това да не може да се потвърди като факт, факт е, че бъдещият Борис III е бил в Генщаба, т. е. няма как да не е знаел за специалната мисия на разузнавателния отряд край Дойран. Невъзможно е да не е знаел името на единствения (при това най-важния, взводния командир) българин.

Дали е бил награждаван Гео Милев за заслутите си в Първата световна война! Сигурно. В Къща музей "Гео Милев" в Стара Загора се пази плик и един медал в него. За съжаление експонатът не е заведен във фондовете навремето. Пликът е адресиран до тогавашния главен уредник на музея. Подател няма. От щемпела на писмото се вижда, че медалът е изпратен от София с дата 16.07.1973г. Кой го е изпратил, имало ли е придружително писмо и съответните документи - това не знаем. На плика някой е записал с едри букви: "Важно! Медала на Гео Милев! " Дали това е медалът, с който Борис III е наградил Гео Милев,

не е толкова важно - невъзможно е Гео да не е бил удостоен с награда - всички ранени (включително редови редници) са наградени. По-голямата част от тях - лично от царя.

Но има още една награда, за която съществуват документи и свидетелства - във връзка с петдесетгодишнината от литературната деятелност на Иван Вазов. В деня на честването на Вазов (24 октомври 1920 г.) Борис III издава поредица от укази за награждаването не само на юбиляра, а и на много други заслужили писатели и поети. Сред "заслужилите" според преценката на царското обкръжение е и ... Гео Милев. С указ № 1057 "Ний – Борис III – с Божия милост и народната воля на българите, в знак на нашето особено благоволение награждаваме писателя Гео Милев с Кавалерски кръст от нашия народен орден " За гражданска заслуга ".

Трябва човек да не познава личността на Гео Милев, за да не се досети как е постъпил 25-годишния редактор на "Везни". Гео отказва да получи ордена, та се налага с нарочно писмо с № 32330/ 1 октомври 1920 година Министерството на народното просвещение да го изпрати до "До господина Г. Милев, писател, София."

***

Странно е отношението на Гео Милев към царската институция. Гео расте в среда, в която доминиращо е влиянието и въздействието на неговия баща. Милю Касабов в зрялата си възраст, когато децата му поотраствт, е с консервативни убеждения и нагласи - прегърнал идеалите на Възраждането и впил взор в Европа: уважаващ и почитащ институциите, сред които отличава най-висшата - царската. А Гео от дете рисува злъчни карикатури на Фердинанд. Има запазена в дома му в Стара Загора фамозна карикатура от малкия Гео на княза, изтипосан от вътрешната страна на кухненския долап. Като юноша вече прави цяло албумче с карикатури на Фердинанд. Гео осмива личността му, но е още по-безпощаден към царската институция. В зрелостта му да очакваме някаква промяна в отношението към царската институция е лишено от всякакъв смисъл.

№ 1054

Ний Борисъ III

съ Божия милость и народната воля

Царь на Българитѣ.

Въ знакъ на НАШЕТО особенно благоволение, награждаваме

писателя

Гео Милевъ

съ Кавалерския кръстъ

отъ НАШИЯ

Народенъ орденъ за гражданска заслуга

Заповѣдваме да му се даде настоящата ГРАМОТА скрѣпена съ печата.

София, 24 октомврий 1920.

Канцлеръ на Орденитѣ:

Секретарь:

МИНИСТЕРСТВО
НА
НАРОДНОТО ПРОСВѢЩЕНИЕ

№ 32330

1 Октомврий 1920 год.

ГР. СОФИЯ.

До Господина
Г. Милевъ,
писатель,
въ гр. София

Въ деня на потдесетгодишнината отъ литературната дѣятелность на ИВ. ВАЗОВЪ, 24 октомврий 1920 год., день за прослава не само на поета и неговото творчество, но и единъ голѣмъ праздникъ на българската литература, въ тоя день за блъскавъ апотеозъ на българския творчески гений и българската култура, повѣреното ми Министерство, къмъ което единодушно сж се присъединили всички просвѣтни учрѣждения въ страната, като отдава на мастития народенъ поетъ ИВ ВАЗОВЪ ~~данъка отъ почитъ~~, която той е заслужилъ съ труженичеството си въ продължение на половинъ вѣкъ, чувствува се длъжно въ името на прославения поетъ, подъ патронажа и знака на неговото дѣло да отдаде даньта отъ признание и почитъ, която се пада на всички заслужили труженици въ полето на родната култура.

По този случай НЕГОВО ВЕЛИЧЕСТВО ЦАРЬТЪ, въ знакъ на признание и висока оцѣнка на Вашата дѣятелность като писатель, по мое прѣдставление благоволи да Ви награди съ ордена за гражданска заслуга V степень, който Ви се изпраща.

София, 24 Октомврий 1920 година.

Министъръ на Народното Просвѣщение:

2147—1920

Дали Борис III е "забелязал" отношението на Гео Милев към личността му и царската институция с отказа да получи медала (медалите)? Можем само да умуваме. Но че напрежение между двамата е имало и че Борис III се е догаждал кого награждава - в това съмнение не бива да има, знаейки уникалната памет на монарха за имена на военни и обикновени люде. А че Гео не е бил обикновена личност - и като военен, и като гражданин, - е повече от очевидно още за съвременниците му.

Военният инвалид със сериозни заслуги към отечеството Гео Милев не подава ни веднъж ръка за милостиня пред НЦВ Борис III. А мнозина с по-малки заслуги са го правили. Гео демонстративно отказва награда от НЦВ, други са молили за награди. Тези факти не се нуждаят от коментар.

Милю Касабов през 1925 година вярва на Борис III и на царската институция (първата молба до царя), през 1928 година, когато пише "Гео Милев - живот и творчество", категорично сочейки генерал Вълков за отговорен за убийството на Гео ("Никой друг освен генерал Вълков...") , той допуска и скверната за смутената си душа мисъл, че може би и други имат "пръст в подстрекаването да бъде убит Гео", т. е. той допуска и по-висшестоящи от генерал Вълков. Колцина са по-висшестоящи от генерал Вълков!

***

През 1995 година в бр. 12 от 14 януари на в."Дума" проф. д-р Йоно Митев публикува малък спомен, озаглавен " Още за гибелта на поета ", който спомен покрай многобройните тогава материали, изследвания и дискусии в литературния печат около значимостта на Гео Милев в българската култура не направи впечатление.

Проф. Митев лично се е познавал с Милю Касабов (той е чирпанлия, учил е в Стара Загора) и при един техен разговор разчувства страдащия баща с ентусиазирано цитиране на част от поемата "Септември" и го запитва директно: "Кой и защо уби сина ви?". Ето отговора на Милю Касабов: "Синът ми бе убит по заповед от най-високо място." Това "най-високо " място не е ли алюзия за онези, за които през 1928 г. Милю Касабов пише, че имат "пръст в подстрекаването да бъде убит

Гео!" Може би – да, може би – не Кой знае! Милю Касабов стиска зъби, плакне душата си с горещата болка от зловещата смърт на сина си, но ... мълчи. През 1935 година ("След десет години") той сочи чрез своя си "метафора" виновника за смъртта на своя син - "невежеството" . "Регистърът" на невежеството обаче е твърде широк - то е етично (насилието), но то е и естетическо (издевателствата над творческата личност). То е с адресат изпълнители (конспирации, покушения, убийства без съд и присъда), но то е и най-високата точка по вертикала на властта, т. е. царската институция ("Невежеството прибира и оземлява бежанци... ", което без царското съгласие и без царски указ е невъзможно). Единствено в "есето" си Милю Касабов си е позволил "волността" да посочи главния виновник за смъртта на сина си, и то чрез "метафора". Дори година-две по-късно, когато разговаря с Йоно Митев, той не разшифрова смисъла на "най-високото място". Това поведение е в духа на цялостния морал на Милю Касабов - той не би си позволил да информира европейските приятели на Гео - художници, поети и писатели, театрали - за да не бъде "това във вреда на България". За Милю Касабов - възторжено подкрепящ талантите на любимия си син, тревожно следящ скандалните му естетически битки и гражданската му себеотдаденост - отношението към сина и отечеството, което за него се символизира от царя и царската институция, си остава "после отечеството..." Една величава ботевска трагедия на бащата!

"Тайната" за истинските виновници за смъртта на Гео е в "есето" - все пак Милю Касабов е оставил следа. Тази "следа" се пасва с останалана част от спомена на проф. д-р Йоно Митев, която цитирам изцяло:

"Разпореждането да бъде физически ликвидиран най-великият български поет в 1925 година е дадено лично от цар Борис III. Това сподели един от най-осведомените политически дейци от онази епоха на зловещи политически убийства.

Тайната за убийството на Гео Милев ми бе разкрита от Петър Тодоров – министър на звенарското правителство на деветнадесетомайците начело с Кимон Георгиев и един от

искрените радетели за антимонархически и ОФ съюз. След 9 септември той бе назначен за пълномощен министър в Белград. Тогава се срещнах с него и го запитах за убийството но Гео Милев. Петър Тодоров декларира, че говори обективно и че познава добре "случая" с убийството на Гео Милев. Цар Борис III извикал военния министър генерал Иван Вълков (същият бе"главен фактор" на Военния съюз) и го запитал дали е чел в сп."Пламък" поемата на Гео Милев "Септември". Генерал Вълков отговорил, че не я е чел. Царят казал:

- А трябва да четете! Трябва да четете! Гео визира вас като Ахил, пазител на реда, а мене като цар Агамемнон - върховен заповедник.

Генерал Вълков си знаел работата, разбрал задачата, която му дал царят..."

***

Вярно е, че в спомена на проф. д-р Йоно Митев има някои спорни и неясни моменти: например - наистина ли Гео Милев е най-великият поет в 1925 г. и най-важният - откъде черпи сведенията си Петър Тодоров? От първа ръка, т. е. от Иван Вълков, или от друг източник. Но с този спомен на проф. Митев "пъзелът" на взаимоотношенията Гео Милев - Борис III - Милю Касабов се затваря.

Напразно историците ще търсят възраженията на Борис III към "неотговорните фактори". Такива възражения няма нито между 1923 - 1925 г., нито по-късно. Има мълчаливо съгласие с "неотговорните фактори" - това поне е исторически доказано.

***

През същата 1926 година Милю Касабов е награден със златен медал като книгоиздател на Първата Окръжна Южно Българска мострена изложба в Стара Загора.

След завършването на Весела бащата е бил вече спокоен - изпълнил е дълга си към децата. Свива дейността си до контакти почти само с Германската книжарница от София, като продава албуми, речници, картички. Вече ходи по 12-14 пъти в

месеца на работа. Разходите му чувствително са намалели. От време на време записва какво е купил на внучките Леда и Бистра - обувки, чанти за училище, дрехи и дребни подаръци. Оборотът му на месец от 12 000 лв. през 1924 г. пада на по-малко от 10 000 лв. През 1929 г. печалбата му е минимална - около половината наем за месец. А от 1930 г. до 1934 г., когато има стабилизация на лева, той моли наемателя, към когото е бил коректен платец толкова години, да намали наема. От 700 лева наемът пада най-напред на 600, после на 525, а през 1934 г. - на 450 лв. Но и активността на Милю Касабов чувствително намалява. Прехвърлил 65 години, той продължава да ходи на работа в книжарницата, но вече по десетина дни в месеца. Оборотът му все повече спада, за да достигне до 4 000 лв., колкото е бил през 1918-1919 г., но при наем 75 лв. При 5-6 пъти поскъпване на всичко в края на живота си Милю Касабов има сили за работа, но само за дома. И тогава се притичват на помощ децата - най-често Борис Касабов, Пенка, Мария и Евгения - изпращат суми на баща си или под някаква форма му помагат в работата. Преди много години, в началото на века, когато майка му живее при брат му Спас в Чирпан, и след ранната смърт на брата, Милю Касабов през седмица изпраща по 5 лева на майка си (тогава един килограм месо струва по-малко от лев). В края на живота си той е удовлетворен, защото е възпитал всичките си деца в своя си морал. И те не са го разочаровали.

САМ СРЕЩУ "НЕОТГОВОРНИТЕ ФАКТОРИ"

Не само сам, все по-самотен е ставал Милю Касабов след жестокото убийство на Гео Милев. И все повече моралните му устои са се разклащали. Отдава се изцяло на обществената работа – било като един от първостроителите на движението за трезвеност, било като благотворител, като възпитател на младите. Но в записките си все повече се връща в младостта си, анализира поведението си през годините, задава си въпроси, на повечето от които му е трудно да намери отговор, защото твърдо вярва в морала, който е изповядвал цял живот.

"В живота се ръководех от вяра в Бога. Аз си мислех, особено в млади години, че и другите хора поне се така ръководят. Разбрах обаче, че не само хората не се така ръководят в живота, но като се преструват, като извършват формалности религиозни, за да не ги мислят другите за безверници, в живота се ръководят от интереси, егоизъм, отмъщение, коварство и съсипват ближния. Най-много обичат хората да градят щастието си върху нещастието на другите. Всички уповават на материалното положение и държат само на него. Бог, като подкрепа на живота, правдата и благата, хората не признават. Нито знанието блазни хората, маймунско подражание на всичко, що иде или се забелязва у хората със знание и изкуство, от простаците богаташи, а същите простаци презират бедните учени и бедните хора на изкуството. А хората на вярата в Бога са презрени и за тях се посмушкват подигравателно. И това в тези последните времена. Разговорите за Бога стават на внимание само ако имат връзка с някое чудо, каквото хората чакат в религията и разбират религията като остатък на чудеса. От религията не очакват обаче никакво подобрение в живота. Религията хората практикуват за приличие, по традиция и за бъдещите чудеса и неизвестности, да не са съвсем невинни в онзи живот, "ако има такъв". Истините за добродетелите, за милостта, за любовта хората не искат да знаят, с тях не ще могат да живеят.

Най-приятните разговори на всички са материалните придобивки и блага. Разните кръжоци и положения се водят посвоему чрез разговори: простите приказват с учудване за богатите и техните успехи, не можейки да вникнат в спекулациите им, поиздигнатите се втурват в споренето по стъпките на богатите и техните разговори за спекули са дръзки; жените с видимо задоволство приказват за големи чеизи, за богата покъщнина, за много харчене и богати сватби и погребения, самите богаташи в интимен кръжок като влъхви си разправят успешните спекулаторски похвати, кого са "обули", "прискрипали" и пр. или кому кроят "калпак" и т. н. Очите им святкат при такива разговори и при обмяна на придобивки и на сделки. Само при общи бедствия: суша, глад, стихия от вода, пожар и др. хората се смишляват, че Бог държи света за праведните и верующите, а в друг случай "праведните и верующите" са за подигравка. Всички се прекланят пред богатия и богатството му, такъв е авторитет и всезнаещ, макар сега да се наиздигнаха мнозина под етикета на работнически и социални да утесняват богатите. Всъщност те ги облажават в душата си и само искат да са някак си на местата им. Обаче пред богаташ верующ хората не благоговеят толкоз. В такъвзи доверяват или го подритват някак си ако могат.

Мнозинството от хората подражават, а малцина са хората на изображенията и нововъведенията. Поради това изобретателите и новаторите винаги остават с празни ръце. Когато и да се изобрети нещо, между обществото хората на изображението и новаторите тичат и харчат всички средства и сили и през това време другите гледат на тях с подбив и насмешка, дори с оскърбление и подигравка. Завършат ли обаче делото си благополучно, от всички страни готовановците се нафърлят да подражават, да имитират, заграбват, да изместват същинските автори и да вземат те благата от изображението или нововъведението. И това само за материалните блага. Където няма такива, там не се проявява подражание. Напреднал някой си духовно, станал по-добър или се оставил от някакъв порок - на такива никой не подражава. За такива или се ровят в миналото им, търсят нещо порочно, за

да ги похулят, или не вярват, а оставилите се от пороци просто отминават с думата "глупак". За множеството добродетели не съществуват, то знае само да проси, да подражава, да злослови, да се налага с жестокост."

Дори и да вижда утопичността на своята философия, Милю Касабов не може да отстъпи от бащиния морал, не може да отстъпи от искрената си вяра в Бога. Със свито сърце и усилваща се болка от неизвестната участ на любимия син той посвещава годините до смъртта си в мълчаливо "дирене" на причините за смъртта на Гео Милев. Не споделя с никого, външно е пак уважаваният гражданин, отзивчив към обществените задачи и потреби, но вътрешно води непрекъснат диалог със себе си. Пише записките си, за които никой не знае, не го прави с цел за публикация, а само за себе си, защото вече започва да разбира, че е бил наивен романтик в сляпата си вяра в човека и народа си. А да признае свои укори към народа си, за него е било недопустимо. Затова можем да прочетем в негови публикувани статии по това време / след средата на 20-те години/ и в записките му за себе си по същото време почти диаметрално противоположни оценки. Какво е това? Неискреност? Не! Даже в тези жестоки за него години на неизвестност той ще остане верен на възрожденските си идеали и мечти, ще продължи да активизира народа си за добруването му. За тези противоречия някога е можел да поспори с мислещия си син, да се съгласи или да отхвърли негови идеи, да се поразсърди понякога от категоричността на детето си, но с гордост да следи себеотдадеността на Георги на културата, без която, това е защитавал цял живот Милю Касабов, няма просперитет на обществото.

Търсейки истината, бащата записва в своите спомени редица неща, които са му убягнали някога. Записва и анализира:

"На 9 юни 1923 настана края на Стамболийски: съзаклятници офицери - народен сговор - извърши преврат. Стамболийски биде убит. Сподвижниците му някои избягаха зад граница, а останалите арестуваха. Някои изчезнаха от ареста. Рай-

ко Даскалов биде убит и в Прага. Започна ера на сговор между партиите на реда. Нищо не излезе: държащите властта се налагаха, партизаните все искаха да си шарят както по-рано. Образува се Демократич. сговор и пак си останаха отцепници в старите партии. Преди септември 1923 г. комунистите, които на 9 юни 1923 г. нищо не предприеха, сега подигнаха революция и насмалко да стане гражданска война. Виновни намериха заслуженото, но много невинни бидоха без съд избити. Позорна страница в историята ни: отмъщението и страстите се проявиха. Хиляди избягаха зад граница - в Сърбия - емигрираха. Страстите се разпалваха. Отечественопродажни станаха емигрантите, насъсквани от Сърбия и поддържани със средства от III Интернационал - Москва - болшевиките. Конспирации и банди и разбойничество завилня в страната."

Не е нужно човек да бъде историк, за да оцени точността на интерпретацията, която накратко прави Милю Касабов за тази най-"позорна страница в историята ни". Такива са и другите му оценки.

"На 16. IV.1925 г. с взрив в черквата "Св. Неделя" /"Св. Крал"/ бидоха убити стотина граждани и ранени няколко стотин души предимно от висшето общество /11 генерали само/. Целено се е да бъде избито цялото правителство и царят и всички първенци, защото бяха привлечени на погребението на зап. генер. Георгиев, убит нарочно от конспираторите. Царят не присъстваше. Бил на погребението на убития преди два дни негов придворен естественик, когато при Арабаконашкия проход биде нападнат царят, но се избави, като под град от куршуми отстъпва - избяга към Орхание, а придружаващите го са залегнали и отбивали нападателите. Смущение за малко. Изловени едни от авторите на атентата в "Св. Неделя" - клисаря Загорски и Фридман и др., а други - Янков, Милков убити - заловени, съдени и обесени. Никъде никой не се подигна. Гласуваното от Народното събрание военно положение развързваше ръцете на правителството. Много народни представители станаха пишман за гласуването на военно положение, когато правителството не застана високо на поста си, а се впусна да

изтреблява комунистите. Затворите се препълниха. Стотици изчезнаха под предлог, че бягали, когато ги откарвали от едно място на друго. Но това, види се, не е било достатъчно, та просто от участъците след мъки и изтезания изчезваха безследно стотици. За такива - обяснения, че ги погубвали "неотговорни фактори". Конституцията и законността пропаднаха."

Поборникът за обединението на България, учителят, книжарят, издателят и човекът Милю Касабов следи отблизо събитията в България, прави равносметки между възрожденските мечти и настоящата действителност и вътрешно се бунтува, но е безпомощен и все повече отчаянието го обхваща. Върхът на отчаянието му е убийството на Гео Милев.

"Сега и за нас настъпиха много тревожни дни на изпитание и мъка. На 15 май 1925 г. е /извикан – б. м. – Г. Я./ от агент на Обществената безопасност в София синът ми Георги /Гео Милев/ и отведен, но се изгубва и въпреки постъпките даже пред военните, след месец ни съобщи началника на Об. без. Вл. Начев уж познат ни и приятел на по-малкия син Бориса, че Гео бил погубен от "неотговорни фактори". На заявления и молби до царя досега никакъв отговор. Всички тези беззакония станаха веднага известни в странство. На България взеха да гледат вместо състрадателно, с пренебрежение. В страната настана поплаха. Хората се страхуваха един от други. Слушаха се действия на органите на властта като инквизициите и нищо повече. Всички се страхуваха да говорят за изчезналите, погубени от неотг. ф., та се създаваха и разпространяваха разни легенди за тях и все казано между четири очи. Положение ужасно, настана застой. Капиталисти напуснаха страната. Войската биде въвлечена и покварена. Надигнаха се диктатори и техни поддържници образуваха дружби "народна отбрана" по примера на фашистите в Италия."

***

В първите месеци след изчезването на Гео Милев бащата таи надежда, че детето му ще се намери. Но не стои със скръстени ръце. Той е основният мотор за издирването на Ге-

орги. Активизира освен най-близките си, така и редица видни личности – старозагорския владика, висши чиновници, с които се знае, с познати на сина си Борис военни, с изявени общественици, писатели, художници и пр. След три години, когато пише "Гео Милев – живот и творчество", за първи път в живота си ще бъде несправедлив. Ще обвини снаха си Мила /"В това отношение снахата нищо не предприема."/, че не е направила достатъчно за издирването на мъжа й. Интересен е обаче контекстът, при който се прави това обвинение. Изречението преди това гласи: "Разбрахме вече по-късно, че напусто сме се блъскали да го търсим и дирим, времената не позволяват сега да се предприеме нищо." Т. е. Милю Касабов сам е стигнал до истината, че нищо повече от онова, което са направили заедно с Мила, не е възможно да се стори. Навярно наболялото бащино сърце е помрачило разсъдъка, за да напише тази несправедливост. По-късно наблюдава изпитателно снаха си, вижда и оценява нейния стоицизъм и енергия, с които поддържа осиротялото си семейство, и е благодарен за онова, което прави да не бъде забравен писателят Гео Милев. Променя окончателно и завинаги в полза на Мила отношението си. Но все пак съмнението го е имало. Защо? Да не забравяме, че Милю Касабов не е бил съгласен синът му да се жени за по-голяма от него жена, при това... актриса. Няма защо да виним бащата, познавайки неговия морал и манталитет – било му е трудно да приеме факта, че двама модерно мислещи люде се срещат в едни смутни и страшни времена и окончателно остават завинаги верни помежду си. Там място за бащата е нямало. Т. е. можем даже да разберем ревността му.

В едни наедро заведени архивни единици в Къща музей "Гео Милев" наскоро беше открито прелюбопитно удостоверение, издадено от Дирекцията на полицията под номер 508 от 06. 08. 1925 г. В него се казва:

"Столичното полицейско комендантство удостоверява, че софийският жител Гео Милев е търсен от съдебните власти чрез полицейските органи, за когото е издадена и заповед за

дирене под № 66 от 20 май т. г. , обаче впоследствие се оказа, че се намира в неизвестност.

Настоящото се дава на Мила Гео Милева вследствие заявление и вх. № 823 от 6 того, за да й послужи гдето стане нужда."

М. В. Р. Н. З.

ДИРЕКЦИЯ НА ПОЛИЦИЯТА
СТОЛИЧНО ПОЛИЦЕЙСКО КОМЕНДАНТСТВО
№ 508
6 VIII 1925 год.
ГР. СОФИЯ

УДОСТОВЪРЕНИЕ

Столичното Полицейско Комендантство удостовѣрява, че Софийския житель Гео Милевъ е търсенъ отъ съдебнитѣ власти чрѣзъ полицейскитѣ органи, за когото е издадена и заповѣдь за дирене подъ № 66 отъ 20.V. т.г. обаче впослѣдствие се оказа че се намира въ неизвѣстность.

Настоящето се дава на Мила Гео Милева, вслѣдствие заявлението и вх. № 823 отъ 6. того, за да и послужи гдѣто стане нужда.

Полицейски комендантъ:

Полицейски инспекторъ:

ние не трябва да има. Двама най-много са страдали от безследното изчезване на Гео Милев – баща му и жена му. И тук степенуването е кощунствено.

Но нека анализираме удостоверението на Дирекцията на полицията. Най-важната новина, която научаваме, е, че на 20 май 1925 година под заповед № 66 Гео Милев е обявен за издирване от полицейските органи по искане на съдебните власти. По чие искане е тази заповед, не знаем, а и надали някога ще узнаем. Но знаем, че между 17 и 20 май в София са били Борис Касабов и заедно с Мила Керанова са дирили Гео Милев. Борис Касабов лично е разговарял с Владимир Манчев, директорът на Обществената безопасност, който му е познат от войната. Манчев го е излъгал, че Гео Милев не е в полицията, и обещал разследване. По-късно Милю Касабов се е срещал с политици, духовници, военни, които също са го лъгали, че ще помогнат, а някои даже са го препращали по фалшиви следи. Мила е обикаляла дирекцията на полицията, където зърва на третия етаж Гео Милев да й прави някакви знаци, които тя не успява да разгадае.

Това са фактите.

От това удостоверение обаче разбираме и друго: на 20 май полицията е издала заповед № 66 да бъде дирен Гео Милев. Такава заповед – повече от сигурно е – съществува. Но... Но Гео Милев е бил в Дирекцията на полицията до 23 май! Къде го е търсила тя?

Какъв коментар може да се прави на тази манипулация? Тя сама говори за себе си.

Още нещо прави впечатление – "обаче впоследствие се оказа, че се намира в неизвестност." Кога впоследствие? След 20 май, когато е издадена заповедта, а Гео Милев е бил все още в Дирекцията на полицията или след 23 май, когато вече не може да се твърди, че е още жив? И откъде е взет на 23 май или веднага след 23 май?

Това са все въпроси, на които не трябва да се отговаря, защото отговорите са ясни.

Тази "гениална" манипулация може да се роди само в главите на "неотговорните фактори", от които уж властта, Борис Трети и депутатите, пък и самата полиция по това време се жалват.

При такава чудовищна манипулация колко е било да се внуши, а е имало кой да го направи, дори "доброжелатели" и уж приятели, на чист човек като Милю Касабов каквото и да е, в това число, че само той се интересува от изчезването на сина му... Т. е. че други, даже и жена му, не проявяват достатъчно интерес. С това, включително и с психологическото състояние на бащата, можем да си обясним неговата несправедливост към Мила, която с времето самият Милю Касабов ще коригира с вина и признателност към снаха си.

Но нали и той многократно е записвал в своите бележници, че "нищо не остава скрито под слънцето на тази земя."

***

"Пиша след 1 година /4.XI.1926/. В първите дни след изчезването на Георги бяхме обнадеждавани, че такива правителството ги открива, та траур не носехме, а повечето бяхме в ожидание да ни го повърнат. Като ходих в София после, разбрах, че скоро подиря ми са плъпнали агенти на Обществената безопасност да ме залъжат да се върна, като един ме уверяваше, че Гео е в Сливенския затвор. Завърнах се, ходихме в Сливен, нищо не се оказа, а след това се заредиха уж познати и приближени на Гео да идват и ни уверяват, че е жив и че го крие правителството. Разбрахме късно, че това бе игра да ни заблуждават, за да не правим главоболия на правителството. Три молби подадох до царя, една до Нар. събрание и пет до министрите и от никъде никакъв отзвук. Най-сетне ни налегна мъчително състояние и подирихме утеха в отслужване заупокойна на 23 май 1926 г. като годишнина от изчезването му. Обаче мъката ни беше смес от жал по него; жал за България с навъдилите се зверове в човешки образи, които потъпкваха закони - конституция и опетниха България, жал, че и ние бяхме така несправедливи и доверчиви, та го не изтеглихме из София с време и пак някъде ни беше и с една смесица неопределена, като не сме видели смъртта му, току си мислим, че ще го видим. Избитите така само в София били 6 000, а в цяла България повече от 20 000 безразлично и от двата пола и от всякаква възраст, а има и една майка с дете

бозайниче, интелигенти, писатели, поети, учители, доктори, офицери и особено много интелигентни хора и то не са комунисти, а за лични отмъщения, погубени са толстоисти, вегетарианци, стамболовисти, които нямат общо с комунизъм, пример на преследване главно що бяха.

Обаче главни родоначалници на комунизма като Георги Бакалов, Сакаров и др. се спасиха, защото имаха сродници генерали и министри, които ги спасиха и препратиха в Русия. Други са се спасили с много пари и вече проличаха, които са вземали пари, защото вдигат в София къщи за милиони. Обществото е изплашено и никой зъб не обелва, а служи на властите...

Всякой си пази кожата и никаква гражданска доблест от никъде. Само американецът Р. Х. Маркъм излезе в няколко броя на своя в. "Свят" да повдигне завесата, но виде опасността за себе си и започна за друго да пише. Страшимиров - писател, се обади чрез в. "Свят" малко нещо, но и нему се заканваха, дори арестуваха и пак пуснаха, сигурност обаче не чувства и той замълча.

Корупция и поквара пълна, обезличени личности, народ стадо, ядат, пият, тлъстеят и се приготовляват като за клане. Всякой гледа само себе си да запази и осигури със запаси парични и имотни, а отечеството каквото ще да става. Че утре ще бъде роб на сърбина, на влах и грък и ще му вземат това, на което разчита, че ще го опази /имота/, никой не мисли, че само при свобода има стойност всякакво богатство.

А колко невинни осъдиха на затвор, колко ученици, ученички /деца/, студенти и др. Затворите се препълниха, за да унищожат комунизма и дружбащината. Амнистия дадоха, но извън, особено от Сърбия, преминават емигранти въоръжени и правят набези и пакости, а и отвътре всекидневно вървлуват четници, разбойници и банди навсякъде. Властта застави мнозина да стават нелегални и да фащат горите и планината."

***

В най-тежкия си душевен дискомфорт, при най-тежките си преживявания от неизвестността за съдбата на любимия син Милю Касабов не забравя България. Покрусата му от

пропилените възрожденски идеали са не по-малко мъчителни и трагични от личната болка.

“Свободата се е изпарила. Разюздан живот у младежите - слободия. От никъде глас за здрав народен организъм при свобода. Владици и военни са едно. Сектите се сочат като народопредателски, може скоро да бъдат подгонени. Това ни липсваше само. На дъновистите не позволиха събора - позволиха и при заплаха от военните /запасни и др./ отказаха, макар съборът им /всяка година на Преображение/, траещ 10 дни прекарани в общуване, молитви и проповеди и нощуващи и хранещи се заедно, да не засяга ни власт, ни черква. За свободата не се говори. 50-годишнината на Освобождението на България сливат да празнуват със 1 000-годишнината на Симеона, а да се говори, както сега се дрънка печатно за Симеона, да има да се проглушат бейките със Симеона, а за свободата и робството да не става дума, че и сега е робство под българи тирани-диктатори, “неотговорни фактори”, които сринаха конституционните правдини и човешките права. Та мина 50-годишнината и не успяха да празнуват, макар заедно със Симеоновата 1 000-годишнина.”

Все повече и повече Малю Касабов ще се разочарова от царската институция, която не само е уважавал, разчитал е на нея, била е негово упование и гарант за свободата. Към края на живота си той все повече и повече ще разсъждава за свободата, за свободната воля на човека и все повече ще разбира колко малко се интересуват властващите от свободата и все повече ще разсъждава за подарената свобода на роба.

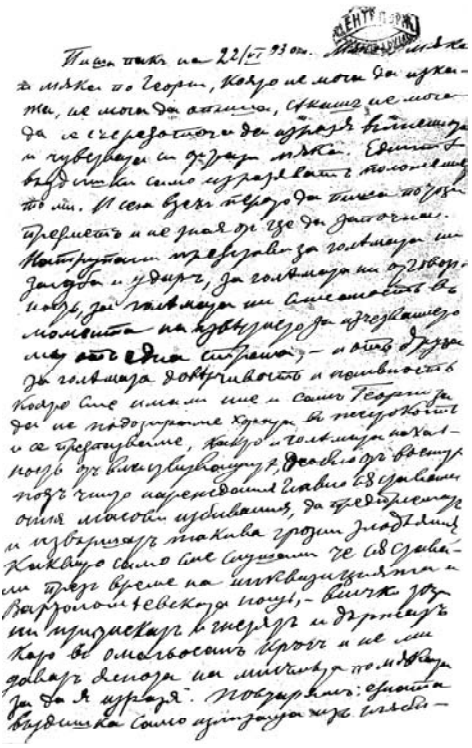
***

“Пиша пак на 22.VI.1930 г. Мъка, мъка и мъка по Георги, която не мога да изкажа, не мога да опиша, сякаш не мога да се съсредоточа да изкажа вълненията и чувствата си от тази мъка. Едните въздишки само изразяват положението ми. И сега взех перото да пиша по този предмет и не зная отгде да започна. Натрупани представи за голямата ни загуба и удар, за голямата ни отговорност, за голямата ни смисловност в мо-

мента на известието за изчезването му от една страна, а от друга – за голямата му доверчивост и наивност, която сме имали ние и сам Георги, за да не подозираме хората в жестокост и да се предпазваме, както и голямата нахалност от страна на властващите, особено от военните, под чиито нареждания главно са ставали ония масови избивания, да предприемат и извършат такива грозни злодеяния, каквито само сме слушали, че са ставали през време на Инквизицията и Вартоломеевската нощ, - всички тези ни притискат и гнетят и държат като в омагьосан кръг и не ми дават яснота на мисълта по мъката да я изразя. Повтарям: една въздишка само, излизаща от глъбините на душата и съществото ми, е изразът на тази мъка. До днес още сълза не се отронила от очите ми, макар да съм дохождал до състояние на голямо разчувстване за Георги. Защо? Питам се. И намирам, че е следствие на комплицираната ми мъка: жалба, примесена с учуда и отвращение. Жалба за Георги, учудване за наивността ни при и по време на загубата и отвращение от човека звяр. Тези трите само ме гнетят и притискат, съставят ми мъката, която не мога да изразя, да кажа нейната големина и мощност, с която ме е засегнала. Мисля, че ако беше само жалбата ми за Георги, щяха да се излеят сълзите ми, но двете други обстоятелства свиват сърцето ми и не зная към себе си укори да отправям и да мисля за отмъщение. Колко пъти ме е сграбчвала мисълта за отмъщение за Георги, смъртта ми даже ми се е виждала, че не ще ми попречи да извърша едно отмъщение. Само когато си помисля, че вековете са дали на рода ми един, когото трябваше да пазим като зеницата на окото си и не сме успели в това, и нови вълни от самокритика и самообвинение отниса мисълта за отмъщение. Явно е, че нямам по предмета единно и пълно съзнание, че раздвоението ми не ми дава да се съсредоточа върху мъката си и да я изразя било с думи или с дела. Обаче гневът от мъката ми е така голям, че ми се вижда животът пуст и всички тези бележки, особено за временните събития, за празна и глупава работа. По-добре бих сторил да пиша за преживяванията, свързани с живота, като оценки на морали и лично-

сти и др., за което съм започнал и отделна тетрадка с такива бележки, а тука да бележа само хроника със събитията...

Много нещо има да се пише, но сякаш ръката ми с мисъл са сковани, като гледам, че са настанени или изкуствено се създават обстоятелства под мълчалива диктатура и мнозина само се вреждат и използват обстоятелствата като за тях и "бивола фърчи" и всичко върви по мед и масло. А болшинството унило, страда, немотия, глад, голота и мъка. За мен мъката е неописуема, като гледам всичко това, като мисля неговата загуба и мъка и неговия труд. Просто - изпитание, на изпитание сме да търпим. О, как се търпи! А старост и немощ чукат вече по гърба ни, та влачим съществуването си и ако и да не губя надежда в скрътбта си да се подвизавам и съществувам, което внимавам върху себе си и откривам колко, колко съм бил профан в разбиране живота. Нищо, по-добре късно, отколкото никога."

За първи път Милю Касабов ще признае утопичните си илюзии, ще се нарече даже "профан" в разбирането на живота. При всички драми и трагедии, които е преживял с народа и семейството си, той винаги е бил оптимист, вярвал е в доброто, разчитал е на живителните сили на своя си народ, уповавал се е в евангелието, в Бога. Малко преди да си тръгне от този свят, той за първи път признава, че идеали-

те на неговата младост и на онова романтично време са безвъзвратно пропилени. И вече няма сили да се съпротивлява.

Ако разполагахме с отбелязаната от него тетрадка с бележки из живота, може би тя щеше да ни даде допълнителна информация за драматичните му преживявания и нови прозрения, защото в записките си в семейната библия през 1930 г. той признава, че е започнал да си води подобни бележки.

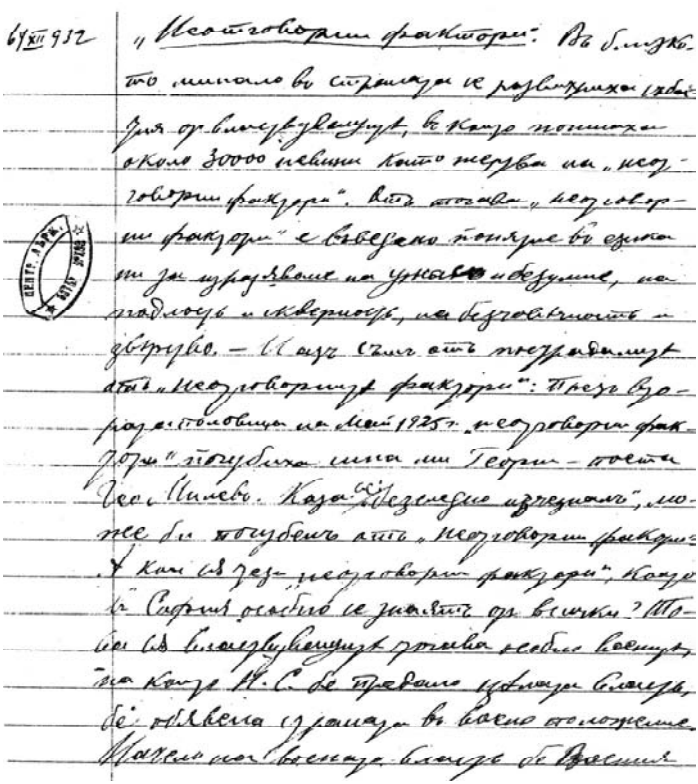
***

За съжаление такава тетрадка с негови бележки не беше известна. Малко преди да бъде предадена за печат тази книга в Главно управление на архивите при Министерския съвет /Фонд № 1060 К, опис № 1, ед. № 7/, беше открита обикновена тетрадка с надпис "Бележки на М. Касабов, Ст. Загора, по въпросите на живота".

Бележките си из живота Милю Касабов начева на 7 май 1930 година.

В краткия увод той признава, че е водил записки в семейната библия, но нещата, които са го впечатлили, му се ще да им даде "повече място". И продължава: ". Кого ще ползват, за това не мисля, защото сегашният свят поуки не дири, а търси пикантното и онова, което дава развлечения. Но мисля, че ако се запази тази тетрадка, може би ще има някой при свободно време да прочете, па ако ще и за забавление."

Първата му тема е озаглавена "Парите", написана на същата дата. След два месеца прави записки без заглавие, към края 1932 г. написва разсъжденията си върху "Плътското /Материя, Мистичното"/, след две години разсъждава на темата "Бедността не е порок", както и на наскоро преминалия "Ден на покойниците", който Деветнадесетомайци провеждат със... заповед. Най-интересни са обаче записките му под заглавието "Неотговорни фактори", които той пише на 6 декември 1932 година. Милю Касабов се е готвил дълго за тази тема, взета из живота, тя му е до болка позната и надали някой толкова я е изследвал по негово време.

“В близкото минало в страната се развихриха събития от властвуващите, в които погинаха около 30 000 невинни като жертви на “неотговорни фактори”. Оттогава “неотговорни фактори” е въведено понятие в езика ни за изразяване на ужас и безумие, на подлост и сквернот, на безчовечност и зверство.

И аз съм от пострадалите от “безотговорните фактори”: през втората половина на май 1925 г. “неотговорни фактори” погубиха сина ми Георги – поета Гео Милев. Каза се: “безследно изчезнал”, може би погубен от “неотговорни фактори”, които в София особно се знаят от всички? Това са властвуващите тогава, особно военните, на които Н/ародното/ С/ ъбрание/ бе предало цялата власт, бе обявена страната във военно положение. Начело на военната власт бе военният

министър генерал Ив. Вълков, родом от Казанлък, син на "Юрдечката". Това само прозвище е достатъчно да се знае как се допуснаха "неотговорните фактори" да покрусят името на България и я изложат и припищят. Защото делото на "неотговорните фактори" е подло и мерзко и то за дълго взема връх, скова и изпълни с ужас и трепет сърцата. Моят син Гео е вземен на 15 май сутринта от дома му от полицията и отведен в Обществената безопасност, където след обед е бил виден от жена му. Там е бил виден и от други, но от управата на Обществената безопасност отказват да е постъпил. Къде е? - Ще видим!, отговарят. И след няколко дни вдигат рамене и отговарят: "неотговорни фактори" са го отвлекли и изчезнал безследно. Това като система е проведено в София с хиляди жертви на безумието на управляващите. Ела в Обществената безопасност и от там да изчезнеш! Тази система на най-отвратителна подлост може да скрои и проведе само един роб, един страхливец, един тилови герой, който е получил безотговорна и неограничена власт, каквото е военното положение."

Не за първи път в своите записки Милю Касабов сочи генерал Иван Вълков като пряк виновник за убийството на сина си. В тези си записки обаче той вече не дири преките и физически убийци, той се интересува от явлението "неотговорни фактори", за причините, които са го породили. Не случайно той припомня прякора на бащата на генерал Иван Вълков – Юрдечката, така е бил известен в Казанлък. С такъв фамилен прякор, внушава Милю Касабов, човек, даже и да стигне върховете на политиката и на живота, той е с комплекси, той е "тилови герой", той не е творец, а разрушител. Убийството на всичко творческо е генетично и психологически заложено в него. Дали ще се съгласим, или не с Милю Касабов и с неговата до известна степен "биологична" философия, не е толкова важно. Но че зад разсъжденията му прозират възрожденските представи за образование и възпитание на свободния човек, не може да има съмнение. Един искрен възрожденец разсъждава в нови модерни условия 55 години след лелеяната свобода. И е покрусен. Не само в личен план, заради гнусното

убийство на сина си. Покрусен е заради България, заради настоящето и бъдещето й. Затова го вълнуват много по-общи въпроси, отколкото личните, които въобще не са маловажни.

"Но въпросът е по-дълбок. Неужели в България нямаше съучастници управници умни да не допуснат този позор за народа ни – че е тъй подъл и звероподобен? Отговорът е – нямаше такива управници. Някои депутати от опозицията тогава, които също гласуваха за военно положение, са се тюхкали и биели по главите, казвайки: "Ах, какво направихме, какво безумие сторихме, че гласувахме за военно положение!", когато са видели прокарването на системата на "неотговорните фактори". Но това съзнание не приведе нито едного от тези "опозиционери" до действия, да реагира, да протестира. Всички мълчаха като риби при изтреблението на невинни и в болшинство извъртат на народа. Защо това така? Защо едва сега след седем години си задавам този въпрос? След 7 години! Едва подир 7 години ми се отвориха очите да видя и като тежка присъда за моя народ. Впрочем не е тежка, а заслужена, защото тежка е за невинния, а заслужена за онзи, който времето и обстоятелствата са го създали да си заслужи присъдата."

За първи път, няколко години преди края си, Милю Касабов прозира, че и народът му, любимият му народ, има вина за хала, на който е. Да, още в края на миналия век той е писал и предупреждавал народа си да се вземе в ръце, да избира народни представители измежду себе си, да не вярва на "ачигьоз-политици", синът му Гео Милев също е прокламирал на друго равнище идеите на баща си: "Един е изходът: ОБЕДИНЯВАНЕ НА НАРОДНИТЕ СИЛИ." Прокламирал е и друго – че из недрата на народа трябва да се роди една нова "партия" – целият народ – на която невидими духовни шефове са сенките на Раковски, Ботев, Левски, дядо Славейков и пр. – които родиха българския народ." Доколко тази обща между баща и син идея е реалистична или утопична, не е толкова важно. Гео Милев просто нямаше, или не му дадоха, възможност да се разочарова от народа си, за разлика от "естествения" живот на баща му Милю Касабов.

“До сега аз съм гледал на моя народ, из който съм, като на заслужаващ всяко съчувствие, поради неговата немощ, бедността и преживял 500 години робство. Същевременно съм облажавал и съм бил във възторг от подвизите на този народ, проявени във въстанията за освобождението, в четнически нахлувания, в боевете за освобождението през Освободителната война и през по – сетните войни: за съединението и за обединението. Сам взел участие активно за съединението и доскоро радетел за въздигане паметник на борците при Стара Загора за освобождението, така активен за народна добра черта, аз съм изпущал умозаключителни факти и разумни доводи за долните и ниски черти и прояви на този народ-роб. Че робството е една система за издребняване на личността, това за мене като факт не е било достатъчно ясно, защото съм адмирирал по темперамента си само ония из народа, малцината – единиците, които са проявявали добродетели, забравяйки че малцината, не са народ. Болшинството обаче е онова страхопъзлювско мнозинство, което робията е направила да прекланя глава пред силния, а когато то бъде облечено във власт, да върши само издевателства и делото на “неотговорните фактори”.

Понятието “народ-роб” е било сигурно много тежко за Милю Касабов да го признае, а още по-трудно – да го напише. Повече от сигурно е обаче, че той не говори като политик, като политолог, а преди всичко изхожда от “живота”. Това са “сурови” размисли, необработени, не са сключени с някаква философия, но затова пък са подплатени с факти, които за един възрожденец са били ужасни, за да ги признае.

***

“Сега си спомням, че в зората на нашето освобождение българинът-роб прояви и приложи делото на “неотговорните фактори” . След като бе обявена Руско-турската война за освобождението ни и потеглиха руските освободителни войски, първите им отряди под командата на генерал Гурко преминаха Дунава, се отправи през Балкана и достигнали в Стара Загора,

както се знае, и завзели града на 10-11 юли 1877 г. Разорението на града от Сюлеймановите орди стана на 19-20 юли същата година. От 11 юли до 19 юли е било царство на роба българин и той е проявил робския си инатлък, робските си напластени асоциации за отношения към себеподобните. Това българско царуване от 8-9 дни е било началото на системата на "неотговорните фактори" спрямо турското население. Облечените във власт стражари за пазене реда са вършили такива работи: въоръжени с пушка отивали по домовете на известни турци, на които са искали да отмъщават, и с думите: "Гел, сени чадъра /или Хьокюмата/ чаряьорлар" – "Ела, тебе на палатката /или в управата/ те викат" – са подбирали жертвата си напреде си и като завиват по някоя улица, са убивали и отвличали с кола на край града. Много турци така са били избити от "герои" и "патриоти" като Георги Кюмюря и Марко Иванов, както съм чувал да приказват. Но сега ми идва на ума това, що съм чул, че са вършили тези роби-българи, щом са ги били облекли във власт. А нали имаме българи по-високостоещи от Кюмюря и неговите другари стражари на града? Да, дори старият П. Р. Славейков, този идеолог на българското, поетът-писател – учителят – преводачът на Библията, по-после – либерала, бе тук в Стара Загора и сигурно е бил между по-високостоящите управленци, но като него е имало и други интелигентни, но все пак българи! О, робско наследство у всички, ти още в зората на свободата ни сложи петно на новораждащия се в свобода българин."

Тези страници, това поне е сигурно, Милю Касабов не би публикувал приживе. Много тежка е била "темата" за "неотговорните фактори" за него, затова ги е записал на отделна тетрадка, която не е предназначена за никого, па, ако някой я прочете, ще е добре, даже и "за забавление". Най-после Милю Касабов е разбрал, че патриотичното чувство няма нищо общо с бягане от истината за "подвизите" на хората от твоя си народ. И ако имаме славни страници, за които Милю Касабов толкова много се е отдавал за тяхната прослава, имаме и "тъмни страници", които също трябва да бъдат прочетени, за да бъдат завинаги заличени

робските инстинкти на народа. В самооткровенията си авторът привежда и допълнителни, още по-надеждни, примери.

"Зная и други случаи, разправяни ми от самия автор. Покойният Наню Димитров, тогава учител и начетен, е владеел горе-доле и руски език, та е бил случайно преводач в руския генерален щаб – на квартира в Габрово по време на Руско-турската война. Когато биде разбит при Шейново Вейсел паша и пленен с армията си, решено било грамадното число пленници да бъдат изпратени в Русия, както и става. Вейсел паша и щабът му, уведомени за това, се явили в Руския генерален щаб и поискали да бъдат конвоирани и съпроводени до Русия с руски войници, защото те знаели каква би им била участта, ако ги предадат на българи-опълченци. Разговорът-молба е станал в присъствието на преводача и той превел молбата на руските военни, че турците искали да бъдат конвоирани от български опълченци, защото те знаели турски и по пътя щели да могат с тях да поминат в улеснение при нужда, като им разбират от езика. Така да преведе Н. Димитров турската молба е направил от онзи робски инстинкт да злепостави тези, които днес зависят от него. Руските военни не подозирали нищо. Те предали на българи-опълченци да конвоират пленниците турци. В деня на отправянето им из Габрово между зрителите бил и Наню Димитров. Той видял, че много турски офицери плачели, а един от депутацията при руските военни видял Н. Димитров издалече и само му помахал заканително с пръст – израз на обвинение за подлата му постъпка. "И никога няма да си простя, ми казваше Н. Димитров, за тази мерзост и не зная как ще отговарям за нея пред Бога, защото хиляди-хиляди от турските пленници бяха избити от българите-опълченци по пътя, когато са ги конвоирали." От Габрово до Търново още пътят бил постлан с труповете на турски войници, сега пленници, а докато били откарани в Русия, са останали наполовина, дори на една третина.

Ето това е българинът-роб. Опълченецът удиви света с храбростта си при Стара Загора и на Шипка в паметните дни 19 юни

1877 г. и 11 август 1877 г., но също така светът би останал изумен от коварството на този герой и храбрец, когато узнае за избитите пленници-турци от войската на Вейсел паша. Пленникът не се убива безразборно и това е едно зверско и некултурно дело, поне така е прието при смекчающите понятия за войната. В освобожденската война българинът опълченец взе участие и се би за свобода. Свободата бе на устата на всички, в ума на всички, в цялото естество на българина тогава. Свободата носеше нов живот, живот творчески, в който да се прояви израсналия и достойния за свобода. А той се прояви в случаите, които приведохме, като най-мерзкия незаслужаващ свободата, за която се проля толкова кръв. Но прояви се робът, който още нямаше гражданското възпитание и социално чувство тогава."

***

Обяснил, поне на себе си, причините да се родят "неотговорните фактори", търсейки корените им в комплексите на "тилови герои" и на "народа-роб" в миналото, Милю Касабов, живеейки с мечтите от младостта си, остава във времето си. Затова задава въпроси и търси мъчителните им отговори. Само за себе си.

"Обаче след 50 години свободен живот как да гледаме на "неотговорните фактори"? Още повече, че те не са единици, а една организация в управлението тогава, която мълком биде одобрявана от всички "партии на реда" и от духовните водачи на народа – владиците, които от тогава се присъединиха към управляващите и оттогава заговориха по-високо за "православната църква".

Българският народ бе на горящия костер на "неотговорните фактори", партизанските страсти бушуваха и даваха ход и насърчение на делото на "неотговорните фактори", на мерзостта на българина и неговата робска душа, на неговото фалшиво християнство и нашите духовни водачи нито зъб обелиха да кажат утеха за страдащите поне, ако не укор за главорезите."

Сякаш Милю Касабов не разговаря сам, сякаш разговаря със... сина си. Такива разговори – за вярата и за църквата – те са провеждали многократно, понякога остро и с крайни

оценки за църквата от страна на Гео Милев, с което сигурно е огорчавал вярващия си баща.

Милю Касабов дири брод из мътните мисли, които са го налегнали. Дири обаче брод и за народа си, когото той искрено и чисто обича, за чиято участ е загрижен.

"Ще дойде ден, когато народът ще порастне духовно и ще се срами от делата на "неотговорните фактори", като изпрати всички такива и техните крепители – рушители на свободата и нейните основи – по дяволите, да няма помен от тях. Ще дойде ден, когато жертвите за свободата народна и за нейната охрана ще принесат обилен плод за цялостно възпитание в свободния дух, за да няма мъка по опазване ценните завети на безценната кръв, пролята за тях. Инак не би имало смисъл да се дава свободата."

***

"Обаче "неотговорните фактори" твърдят, че станалото било при междуособици – въстание против властта – та да се сведе делото им, че "който вади нож, от нож умира." Нищо подобно. Нито един от "неотговорните фактори" не е загинал. Те се появиха като хуна за мъст само след нападението на царя при Арабаконак и след взрива и катастрофата на черквата "Св. Неделя" в София. Нападението на царя бе от прибягнали от Сърбия прокудени емигрантски четници и взрива в "Св. Неделя" дело на анархисти-провокатори, които бяха изловени и наказани. След това обаче "н. ф." се втурнаха по домовете и извлачиха жертвите си със силата на властта, на която никой не се съпротивляваше. А вземените от домовете им, не виждаха вече бял свят. Никакъв съд над никого не се произнесе, никаква присъда над никого – да му се посочи вината. Против всякакъв закон и гаранциите на конституцията за сигурността на живота бидоха избити десетки хиляди с най-ужасни средства: живи изгорени и пр.

Но да се допусне дори, че е имало въстание или зародиш на такова. Как цивилизовани народи постъпиха и така чрез масово изтребление противниците с "неотговорни фактори"? Турция преди 60 години – нецивилизована тогава – при Ап-

рилското въстание има само един Батак, дело на фанатизирани помаци, което стана нейния гроб, а всички други уличени бидоха изпратени на заточение или избесени, но с присъди: на всеки обесен на гърдите окачваха "илям" – присъдата му издадена от чрезвичайния съд, който съдеше виновните и наказваше. Но много невинни са пострадали, ако и чрез съд. Вярно. Но все пак чрез съд дивата тогава Турция облече грозното си злодейство. През размирните години на Стамболова /1887 – 1891/ бидоха смъртно наказани Миларов, Паница пак чрез съд. През Септемврийското въстание, ако паднаха стотина въстаници, хиляди-хиляди отпосле бидоха извлечени из домовете им и избити по нивите или фърлени в Дунава и Марица. Ето това дело на "н. ф." е онова проявление на роба, а може би някоя наследствена черта от древността, сега намерила случая да се прояви, за да отрупа с отговорност и грях – карма – цял народ; да тъне прогреса на народа, който трябваше да настъпи в свободата, дадена му за това именно. Печалното е, че няма проблясък на съзнанието за стореното като спирачка на прогреса на народа, като карма, която ще го задържа от прогреса, докато плати скъпо за делото на "н. ф." Трудна еволюция към възход при типовете на "н. ф." Но добрия и трудолюбив български народ ще плаща скъпо, докато разбере, че паралелно с всяко знание, трябва възпитание, ако не и първо възпитание и "страх божи", съзнание и съвест за човечност и после други постижения. Бъдещето е тъмно. "Н. ф." още покриват земята. Какво ще бъде, когато се отдръпнат утре? Не ще ли ги заместят други да отмъщават тям и да се насади за дълго една "вендета" и стане народа плячка и попадне в робия да изплаща още по-скъпо? Бог да пази, нищо друго не може да се каже. Бог да пази и вразумява, виновните само да понесат заслуженото си и заплатят за глупостта си."

САМ, С НАРОДА СИ

Милю Касабов не обичал да говори много около изчезването на Георги, дори и вкъщи. Дълбоко преживявал неизвестността, но винаги сам. На най-близките винаги вдъхвал надежда, че Георги ще се намери. Разбирал, че се заблуждава, но смутът оставял в сърцето си, не натрапвал болките си никому.

Външно се държал като преди – бил винаги готов да се претече на помощ на близък, на съсед, на познат или непознат, засилил обществената си активност, навярно притъпявайки по този начин личната болка и страдание.

Нещо повече – засилва обществената си дейност по линия на образованието и възпитанието, трезвеността, като радетел за увековечаване паметта на бранителите на Стара Загора, на опълченците и руските воини, паднали за свободата на България.

Обществени образования, поели инициативата за знакови паметници, свързани с освобождението, се създават веднага след 1878 година, но по една или друга причина свършената от тях работа е незначителна.

В началото на двайсетте години на миналия век обединяват усилията си две патриотични организации – Поборническо опълченско дружество "Шипка" и Доброволческо дружество "Сливница", за издигане на Паметник Саркофаг-мавзолей за спасяването на Самарското знаме– символ на духа на българските опълченци и жертвоготовността на руските воини в тежките за Стара Загора дни след 19 юли 1877 г. Двете организации създават обща Смесена комисия, която да движи тези въпроси. Почетен председател е Старозагорският митрополит Павел, председател – опълченецът Стефан Чореев, подпредседател – доброволецът д-р Йордан Ангелов, а секретар-касиер – доброволецът Милю Касабов. Към комисията са избрани още 15 членове - живи опълченци, доброволци по време на Съединението, обществеици и уважавани граждани.

Смесената комисия развива активна дейност, но от имената в ръководството, повечето от които са почетни, не е трудно

да се досетим, че основният двигател отново е Милю Касабов. Като издател и вестникар той предлага всяка година да се издава вестник "19-й юлий 1877 г." Вестникът се продава с благотворителна цел, средствата от него се вливат в Смесената комисия. Всяка година Милю Касабов, който е секретар-касиер, дава пълен публичен отчет за събраните и разходваните средства във вестника. Наред с тази "счетоводна" дейност вестникът дава място за сериозни статии, спомени, апели, но най-важните статии са на Милю Касабов. Даже заглавията не са случайни: в първия брой /1924 г./ то е "Благодарността"; във втория – "Знамето", в третия – "Опълченеца", а през 1929 година, две години след откриването на паметника и пренасочването на дейността на Смесената комисия за построяването на Паметника на връх "Шипка" Милю Касабов пише есето си "Свободата".

Смесената комисия издава четири броя на вестник "19-й юлий 1877 г." Подготвя ги и ги издава всъщност Милю Касабов, който единствен е вещ във вестникарството сред членовете и почетните лидери на комисията. Идеята му е пределно прагматична: да се намерят пари за построяването на паметника и църква мавзолей. Вестникът е необходим да дава всяка година отчет за свършената работа, да отчита набраните средства, да публикува родолюбиви материали, да дава думата на опълченци и на действащи политици, подкрепящи идеята за паметник за Самарското знаме.

Във всички броеве на вестника Милю Касабов има материали. Той прави и финансовия отчет, който публикува.

Към идеята на Смесената комисия се присъединява и тогавашното правителство, начело с Александър Цанков и генерал лейтенант Иван Вълков, министър на войната. Странно е съжителството на първите двама с името на Милю Касабов във втория брой на вестника през 1925 година, при това само два месеца след "изчезването" на Гео Милев. Иван Вълков публикува статията си "За България" – скучна и безлична в апелите си. По-различен е проф. Александър Цанков, безспорно ерудиран и с "перо" министър-председател и творец. На-

кратко дава точна информация и характеристика за ролята на Стара Загора в освободителната война и веднага се "прехвърля" в съвремието, което за него като политик е много по-важно. Не само "четка" старозагорци, но и търси тяхната подкрепа и съчувствие за кървавия си режим.

"В политическия и обществен живот на България Стара Загора се е отличавала със своето будно и трезво гражданство, което никога не се е увличало страстно в ежеднивните политически борби, обаче гражданството се е държало всякога здраво за идеята, за държава, ред и спокойствие. С чувство за отечествен дълг и с по-голямо политическо съзнание старозагорци са били винаги в първите редове на борбата за отстояване на интересите на страната. В послредните бурни съдбоносни години старозагорци не се подадоха на разрушителни елементи. Здравата част се нареди под знамето на България и води смело и решително борба срещу злосторниците. Стара Загора има и историческата заслуга, че първа предугади намеренията на единния фронт и даде смел и решителен отпор. Град с интелигентно и трудолюбиво население при благоприятни социални и икономически условия Стара Загора ще има първостепенно значение за културния и обществен напредък на Бългжария." Професорът-премиер не забравя да пожелае "бодър дух, крепко гражданско съзнание и бляскаво бъдеще" на старозагорци.

В същия брой Милю Касабов пише есето си "Знамето", което е лишено от всякаква политичност, а е обагрено с искрен и вълнуващ патриотизъм. Авторът разглежда Самарското знаме като символ на стремления към свободата – някога и в неговото време, като гордост от изстраданата свобода, удивлява се от знамето, "защото когато дълбоко се вълнуват народните копнежи за свобода и народните идеали, които то олицетворява, така славно се мре под него и така саможертвено се пази и спасява то".

Между статиите на Иван Вълков, Александър Цанков и Милю Касабов няма нищо общо. Първите двама апелират към гражданството с кухи и сухи политически речи, Милю Касабов е дълбоко в темата за свободата и саможертвата за нея, която

иска да пренесе в новото време като идеал от миналото, на който трябва да бъде верен младият човек. Първите двама говорят за последните "бурни съдбоносни години", предизвикани от самите тях, Милю Касабов налага идеята за морал, поклон и почит към борците за свобода. Първите двама говорят за "решителна борба срещу злосторниците", Милю Касабов говори за знамето като символ на свободата, която ражда творчеството и за творчеството, което е възможно само при истинска свобода.

При всички случаи опечаленият баща е бил покрусен от оценките на министър-председателя за "злосторниците", където Цанков е определил мястото на изчезналия син на книжаря.

Защо Вълков и Цанков се намесват при строежа на Паметника? Трябвало е да извлекат дивиденти от родолюбивата идея, родила се отдолу. Всички политици постъпват така. Но това са само разсъждения, неподкрепени с факти. За радост в Къща музей "Гео Милев" под № 1303 към Основния фонд са заведени две листчета със спомени на Борис Касабов, братът на Гео Милев, скъсани отгоре и отдолу, в които той разказва за тези години и инициативата на баща си. Борис пише: "... за три години той /Милю Касабов – б. м. – Г. Я. / събра 300 пъти повече пари от колкото основаната през 1887 година комисия бе събрала за 50 години... Имало съставен комитет за постройка на паметника още в 1887 година. Мисля, че беше събрал този комитет много малка сума, 2000 лева и за канцеларски и за възнаграждения – почти изяла тази сума. В 1924 година тати, подкрепен от 5-6 опълченци от Стара Загора, останали още живи, създаде една "Смесена комисия" и сам взе всичко в ръце. За 2-3 години събра повече от 600 000 лева."

Милю Касабов отива при тогавашния старозагорски управител Ставри Андреев и изложил плана си за събиране на пари, който план по разказда на Борис се оказал удачен: "Окръжното управление ще вписва суми /помощи/ в бюджетите на общините – едно, второ. По харман, на това той държеше повече – всички превозни средства на учрежденията в Стара Загора ще се използват за превози на комисията по селата и Старозагорската око-

лия, дето комисиите ще обходят харманите на селяните да събират помощи в натура храна. Той знаеше, че селяните по харман при добра реколта са весели и щедри. И не се излъга. Селяните даваха кой крина, кой – две и събраната храна се откарваше пред общината, дето се обявяваше на търг. Съставяше се протокол за събраната храна и връчените суми- комисията прибираше парите и се връщаше в града. Селската общинска власт с нареждане на Окръжния управител /което аз бях написал като секретар в онова време/ даваше пълно съдействие на комисиите. За 2-3 лета по харман се събираха повече от 450 000 лева."

/От годишните отчети във вестника се вижда, че само през 1924, 1925 и 1926 година са събрани над 600 000 лева, като основните суми са от селата. Почти няма село от Старозагорско, което да не е вписано във вестника с дарена сума. Отчетът много наподобява Тевтерчето на Апостола на свободата – Левски. Възрожденският морал пронизва отвсякъде годишните отчети на Милю Касабов./

Следващата година, пак в същия вестник, секретарят-касиер публикува есето си "Опълченеца". Това е една възхвала на младостта, жалеща живота, но искаща свобода, за която е готова на саможертва, възхвала е на опълченеца, взел участие при Съединението на България, възхвала е на неговата твърдост при отстояването на демократичните принципи в България, за които принципи някогашния млад опълченец е бил готов да даде живота си. В есето има много скрити, както и явно посочени цитати от Ботев и Вазов, тоналността е издържана в патетичен възрожденски стил, идеите са ясни и конкретно посочени, те са свързани с добруването на България и на българина.

Че е приемал Вълков и Цанков като "ачигьоз-политици", в това съмнение не може да има, но все пак е "работил" с тях и то в такива тежки за него времена, когато се е догаждал, че точно тези двамата носят може би главната отговорност за гибелта на сина му. Тук няма никакво противоречие – Милю Касабов е последователен в своите възрожденски идеали, колкото и те да са били вече остарели и неактуални за времето

му. Когато откриват Паметника през 1927 година, той, разбира се, е в първите редици. Гостите от София, за някои от които семейството на Милю Касабов се е съмнявало, че имат "пръст" в убийството на Гео Милев, се престараваат да стискат ръката на стария вече книжар за активното му участие в родолюбивото дело, шумно изразяват възторга си, държат да бъдат залебязани техните възклицания и одобрителни поздрави към някогашния поборник-доброволец.. Още същата вечер Анастасия горчиво упреква мъжа си, че е стискал ръцете на убийците на сина си. Милю Касабов с едно изречение обяснява поведението си: "Грешиш! Не аз стисках тяхната десница, те стискаха моята..." И не проговаря повече по въпроса за упрека на жена си. Какво му е било на душата, можем само да гадаем.

***

Впрочем в същите записки на Борис Касабов има информация, която дава отговор на загадката защо Цанков и генерал Вълков са "работили" с Милю Касабов.

"Тогава /след като е направена организацията чрез Смесената комисия и парите са събрани – б. м. – Г. Я./ се яви Министерството на войната, отдел "Паметници" и казва: Не може да строите вие, Смесената комисия, само Министерството на войната може. Нови пречки, нови разправии. Но този път тати не успя. Генерал Вълков беше всесилен и се наложи. Дадоха паметника да се строи – изядоха част от парите и построиха това, което е сега паметника на подп. Калитин при Стара Загора."

Идеята на Смесената комисия, чиито разчети е правил Милю Касабов, е за тези пари да се построи Паметник, Саркофаг и Мавзолей, да се облагороди мястото около паметника, да се превърне в парк, където да отдъхват стари и млади и да се поддържа възрожденския дух на българина. Иван Вълков и неговото министерство успяват да направят само паметника и парите, събрани от Милю Касабов и съмишлениците-старозагорци и селяните от околията, свършват.

Милю Касабов е знаел цялата истина, но във вестника няма и дума за нея. То не е и характерно за него да се жалва публично, да

изразява натрупаната болка, за отчаянието му – да не говорим.

Споменът на Борис продължава след смъртта на баща му: "Не стигнаха тези 600 000 лева даже да се огради мястото на паметника, та когато в 1938 година аз отидох в Стара Загора като помощник кмет и видях окаяното положение на това място и чух молбата на съседите да се огради и да се построи чешма, настоях и намерих средства и оградихме мястото – поставихме чешма на върха му за ползване от гражданите и поливане на градината, която посред лято посадихме..."

Няколко дни по-рано, навярно по негова идея, Смесената комисия съставя един особено оригинален АКТ за съграждането на Паметника. Това е печатан в печатница "Светлина" лист със старобългарски букви, оформен с винетки и няколко знака в тях: в средата – 1877 и 1927 години, от ляво – кръст, излъчващ светлина и годините 1877 и 1878, от дясно – текст: "Не нам, не нам, а имени твоему!"

/В годишния отчет за 1925 година Милю Касабов е записал: "... да се направи от святото място, разкрасено с паметник, средство за възпитание на поколенията: да знаят повече как българите са сдобили след 500 годишно робство свободата си и че тази свобода трябва да се пази, защото българската свобода бе извоювана *чрез народното съзнание за истината* /курсивът е на Милю Касабов – б. м., Г. Я. / за това и жертвите за нея се дадоха в по-голямото количество от ония, които Бог изпрати като ангели освободители и затуй чрез вида на паметника се отдава слава на Бога. Слава да бъде Нему, че бди и промишлява за делото си и за България."

Във винетките са вплетени множество "вързани" птици, но има и освободени от въжетата птици. В текста е отбелязано, че се "постави основният камък и съгради по проекта и при надзора на архитекта Атанас Донков този Паметник Саркофаг Мавзолей" на мястото, където е "станало главното сражение и борбата около спасяването на Самарското знаме – знамето на българското Опълчение, под което е паднал като седми знаменосец командира на Трета Опълченска дружина подполковник

Павел Калитин.” В АКТА са имената на Борис Трети, на Иван Вълков, на Ляпчев, който по това време е министър председател, на старозагорския митрополит Павел, на ръководителите на Поборническото дружество “Шипка”, на Доброволческото дружество “Сливница” от Стара Загора, областни и общински ръководители, на ръководството на Смесената комисия. Четвъртият подпис е на секретар-касиерът Милю Касабов.

***

През целия си живот Милю Касабов е бил въздържател, активен и организиран при това, но особена активност развива след изчезването на любимия му син. Вече на възраст, физически отслабнал, както ще отбелязва в записките си, той дири утеха във възпитанието на народа си. Един от създателите на въздържателното движение в Стара Загора, той е председател на Въздържателна ложа “Здраве” до края на живота си, създател на младежки въздържателни дружества. Изнася поредица от лекции, част от които са запазени в архива му, пише и публикува стихове на тази тема, организира сказки, за които пише специални текстове, издава ги и ги популяризира сред съмишлениците. Често кани като лектори както от централното софийско ръководство, така и изявени теоретици на трезвеността от чужбина. Създава нещо като театър по време на вечерите, като той подготвя текстовете, някои от които и отпечатва. Запазен е един “Въздържателен диалог между дядо Стефан и бачо Христаки”, който се е показвал на неговите “вечеринки”. Сюжетът е забавен, умилителен с възрожденския си плам за свобода, здраве, просперитет на семейството и пр. Самият Милю Касабов в анотацията към “диалога” е написал: “Дядо Стефан се среща със Христаки и го кани на черпня. Но Христаки е вдъхновен носител на въздържателното знаме. Той отклонява това предложение, като изрежда всички аргументи против алкохола, който погубва морално, материално и физически човека; нещо повече – той удря своя адски печат и върху поколенията, които се раждат с физически и

психически недостатъци. Изведнъж това бодва като с остен дядо Стефана и той си спомня за своята Кичка, родена с изкривено и късичко краче. Пробужда се в него съвестта и отговорността пред това нещастно дете."

След събрание на въздържатели в дома на Милю Касабов

Този трогателен в наивността си сюжет е издаден като книжка, на която авторът е сложил цена 18 лева, навярно много скъпа за времото си, затова под цената е отбелязал в негов си стил: "Цената на драмата не може да бъде по-ниска, защото тя ще се купи само от някое и друго въздържателно дружество, значи ще се похарчи най-много в 200 – 250 екземпляра, а разноските за отпечатването й са направени колкото за 3000 екземпляра."

И малкото пари, които е спастрял на старпи години, Милю Касабов влага за благотворителност, за образование и възпитание, в родолюбиви идеи, за трезвеност и "съвестност на човека".

***

Децата му в своите спомени разказват, че Милю Касабов обикалял по селата и записвал народни приказки, които разказвал в семейството, в книжарницата, в махалата. Обичал да

се разприказва с някой селянин, ако го срещне по улицата им, и с часове говорел с него, а накрая все го разпитвал за народните приказки и за разни народни илачи. Така му хрумнала идеята да вдъхнови синовете си Георги и Борис да засадят дъбчета у дома. Евгения, най-голямата му дъщеря като бебе била цялата в рани, лекарите вдигали рамене и не можели да помогнат. Бащата се прибирал надвечер и на улицата видял един селянин да разтоварва дърва. Притесненият баща не подминал селянина, дал му селям, разприказвал се с него и от дума на дума му разкрил болката си за малката дъщеричка. Селянинът изразил своето съжаление и му казал, че от баба си знае един илач: вземат се кори от дъб, варят се в казан и почервенялата вода се прецежда през ситно платно. Бебето се къпе и накрая се полива с тази вода от дъбова кора.

Милю Касабов не долюбвал много "бабешките илачи", но същата вечер намерил дъбови кори и изкъпали дъщеричката по рецептата на селянина. Повторили, потретили и раните на бебето избелели и изчезнали. С месеци бащата говорел с възторг за народния гений и за неговата строга и понякога сурова практика в медицината, хигиената и пр. Тези думи по спомените вдъхновили допълнително Георги и Борис да засадят дъбчета в двора си.

Онова, което искал да вдъхне на народа си, Милю Касабов с лекота предавал на своите деца, ползвайки наивни възрожденски педагогически похвати.

Дъщерите му разказват със съжаление за изгубените тетрадки със записани от него народни приказки. В Къща музей "Гео Милев" са запазени няколко лично записани от Милю Касабов народни приказки. До една са с възпитателен и социален характер. Доброто винаги побеждава, красотата тържествува, истината е на преден план изведена. Както е във всяка приказка, разбира се, но Милю Касабов избира само онези сюжети, които утвърждават равноправието, справедливостта, морала и етиката.

***

На млади години учителят-книжар е започнал да подготвя нещо като "Българо-турски речник". Сигурно се е драз-

нил от многото турски думи в езика ни, затова е решил, че такъв речник е нужен и необходим за хората. Не го е завършил, нито издал. Запазени са много страници от него.

Наскоро беше открит и друг негов опит, който е правил в края на живота си: нещо като Тълковен речник на чуждите думи в българския език. За съжаление е запазена само разработката на буквата Е, която започва от страница 173. Другите или са загубени, или са неизвестни засега. Всяка буква явно е започвала с латински мисли и поговорки. Мисълта е изписана на латински, в скоби е дешифрирана на балгарски като звучене и следва българския превод.

На буквата Е има няколко латински поговорки, най-интересните от които са: "Опитът е най-добрия учител", "Свойствено е на човека да греши" и "Всичко си има мярка". Само тези три поговорки дават представа за характера на съставителя на речника, на неговита широта на мислене, на демократичните му възгледи, на възрожденския му морал.

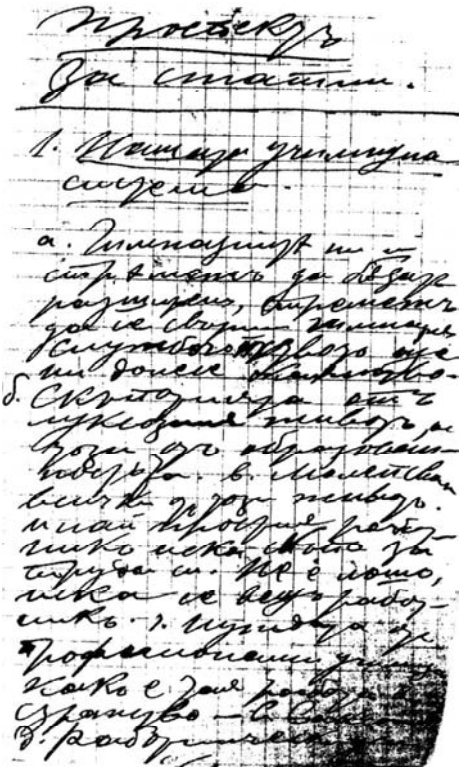
От друга страна тези страници дават представа за изключителните познания на Милю Касабов във всичките области на знанието – философия, литература, обществени науки, история, древни езици и пр.

До последния си дъх бащата на Гео Милев иска да бъде полезен за народа си, но все повече и повече се убеждава, че няма с кого да сподели възгледите си, намеренията си, искрените си помисли. Синът Георги все повече и повече му е липсвал.

КРАЯТ

До края на живота си Милю Касабов живее с проблемите на народа и страната си. Силите му вече са значително намалели, минало е времето, когато е работил по 30 или 31 дни в месеца. Последната година от живота си той не отключва книжарницата даже по цяла седмица. Става по-малко подвижен, но духът му е все така силен и насочен към другите. Любопитни са две запазени, малки листчета от тевтерче с надпис "Проект за статии". Запазени са три проекта само, но и те са характерни за психологическото състояние на стария кжижар през последните му дни. Първият проект, колко актуална дума днес, за статия е озаглавен "Нашата училищна система". От нахвърлените бележки можем да се ориентираме какви идеи е искал да развие Милю Касабов. Възрожденецът се обявява срещу желанието да се завършва гимназия с една единствена цел – да се живее охолно чрез службогонството. За него такъв подход към образованието е порочен. Дава и контратеза – според него и на работника трябва да се плаща скъпо за труда му, ако е "вещ работник". Поставя въпроса за професионалните училища, които са малко в страната ни. В скоби е отбелязал да се развие темата като сравнение с това "как е тая работа в странство – в Саксония" примерно. Отбелязал е да развие тезата и за работническите училища, защото трябва да се "извършва добре всяка работа". Обърнал е внимание, че трябва да засегне тезата за "женските професионални училища" и пр.

Следващата тема е пряко свързана с първата и е характерна за Милю Касабов от времето на младостта му – "Нравственото възпитание в училищета". Тук старият учител е отбелязал да се акценкува в бъдещата му статия върху единството на физическото, умствено и нравствено възпитание. Посочил е и факторите, които могат да спомогнат за това – "домът, училището и църквата". За съжаление, отбелязва той, "засега само училището може да послужи на целта". Според него животът показва

нуждата от нравственото възпитание, защото "етиката е недостатъчна и тя иде твърде късно", преди това са "привичките" от семейството и обществото. "Научете децата на добри привички в живота и достатъчно е изпълнена задачата", защото "характерът е сбор от привички". Отново поставя въпроса за нуждата у нас от "характерните хора", т. е. от личности с характер. Тук си е отбелязал, че за примери може да ползва "типове на Горкий и пр."

Последният запазен "проект" е озаглавен "Самоубийството на П. К. Яворов". Статията е замислена в средата на 30-те години на миналия век, когато споровете около Яворов и Лора не само не са заглъхнали, но и избухват с нова сила. Милю Касабов посочва основната причина за самоубийствата на Яворов – и това е "повърхностния наш живот" според него. Допълва – и "повърхностния ни печат". Отбелязал си е да развие проблема за "опасния път да служим на човешкото и на човека", както и въпроса за проблемите на "даровитите хора" у нас, която тема е разработвал не веднъж в спомените за първородния си син. Поставя си за цел, разсъждавайки за Яворов да анализира една сложна тема – "душата на поета", както и не по-малко проблемната – "защо са дадени дарбите". Може би отговорът на тези въпроси е искал да анализира в записано-

то синтезирано изречение – "Какъв източник на жива вода биха били дарбите и какво благословение за цял народ и пр. и пр."

***

Около Коледа Милю Касабов се разболява. И пак отива на работа, с температура. Дотогава той почти никога не е боледувал. Този път организмът му не издържа на пневмонията и на 27 януари 1936 г. той почива. Изпратен е от цялото интелигентно гражданство на Стара Загора, голяма част от които са възпитавани от Милю Касабов - било чрез книжарницата му, било чрез участието му в обществените организации, било чрез многобройните му морално-етични беседи, които той изнася почти през целия си живот. Навярно щеше да си тръгне от този свят щастлив от пълноценния си живот, ако не беше огромното му нещастие - жестокото убийство на първородния му и обичан син, чиято смърт бащата не успява да преживее до сетния си дъх. И ако не бяха драмите му и разочарованията от неосъществимостта на възрожденските идеали в свободните за народа му години, идеали, яхнати от "ачигъоз" политици.

Двамата: синът Гео Милев – убит от "модерността" на времето, и бащата Милю Касабов: угаснал с "отворени очи" за истинската свобода – духовна, социална, политическа, морална, за която е ратувал през целия си живот. И която така и не се състоя и при единия, и при другия...

Опелото се извършва в църквата "Света Богородица" по негово изрично желание изразено преживе. Два дни се стича народ в къщата му да се прости с обичания и уважаван гражданин на Стара Загора. На втория ден църквата е препълнена с близки, приятели, и почитатели на Милю Касабов. Погребват го на лично място в началото на гробищата, отстоящо от къщата му на не повече от петстотин метра.

Гробът в "старите гробища" днес е потънал в забвение, трудно се стига до него, а на малката плоча още по-трудно се чете името на Милю Касабов и допълнението: "Бащата на поета Гео Милев". Това чиновническо определение за Милю

Касабов е симптоматично: през 60-те години на миналия век той е вече напълно забравен от старозагорци.

Каква ирония на съдбата! Във вечното си жилище Милю Касабов е заобиколен от ярки имена на строители на съвременна България, очаквайки днешните "ачигьоз-чиновници" окончателно да се разпоредят със съдбата им.

Скръбна вест

Старо-Загорската Въздържателна Ложа „Здраве" съобщава на членоветѣ и съгражданитѣ си, че дългогодишния ревностенъ деецъ на борбата съ алкохолизма въ България и членъ отъ настоятелството на сжщата ложа, който до последнитѣ си дни не представаше да се интересува отъ дѣлото на въздържанието.

МИЛЮ КАСАБОВЪ

69 годишенъ

почина днесъ следъ кратко боледуване.

Поканватъ се членоветѣ на ложата да присжтствуватъ на опѣлото, което ще се извърши утрѣ (28 т. м.) въ 2 ч. следъ обѣдъ въ църквата „Св. Богородица"; за да отдадътъ последния си почитъ на дългогодишния нашъ членъ и съгражданинъ.

Ст.-Загора,
27. I. 1937 год.

Отъ Настоятелството.

Печатница „Свѣтлина" — Ст.-Загора

П Р И Л О Ж Е Н И Я

НСФ — 1527

Фонд 1060 К, опис 1, арх. Ед. № 5
Главно управление на архивите
При Министерския съвет

БЕЛЕЖКИ
на Милю Касабов,
водени на кориците на Библията и в тетрадки*

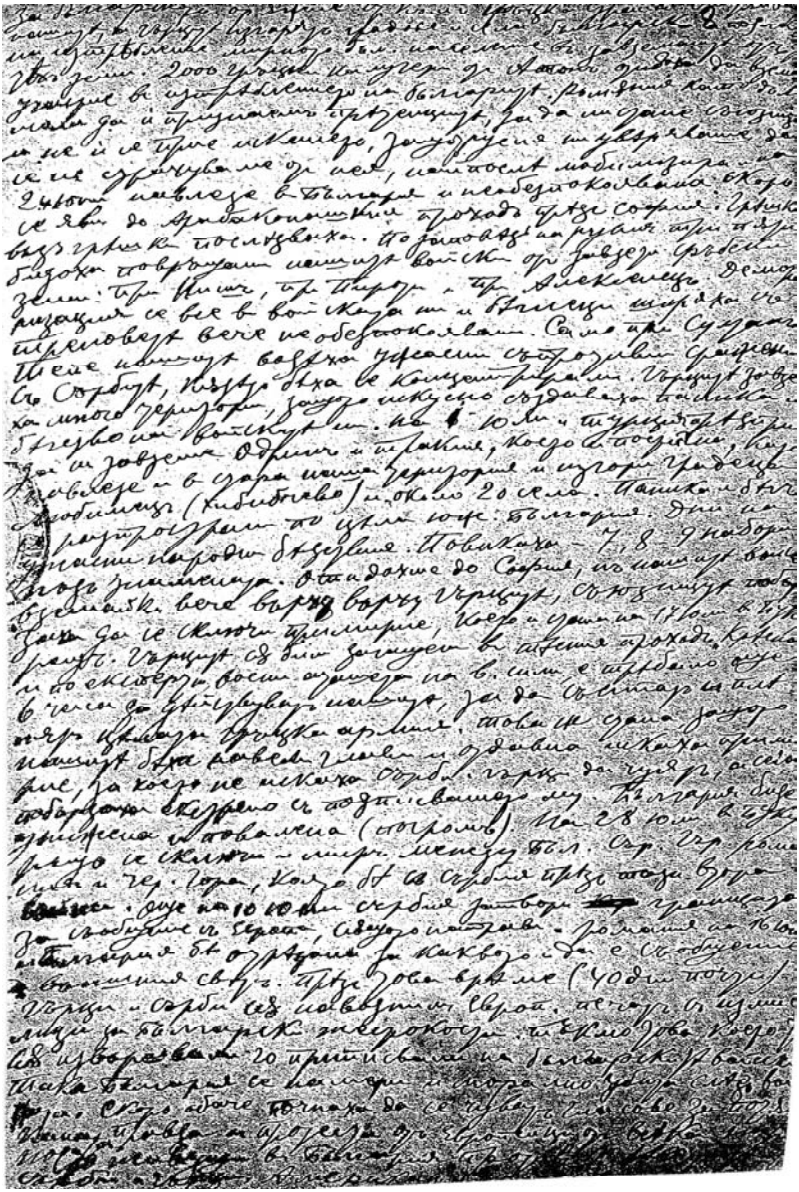
В името на Отца и Сина и Светаго Духа Амин. Аз, Милю Георгиев Касабов, родом от гр. Чирпан, написах тези бележки в Ст. Загора на 26 октомври 1906 г.

Син съм на Георги Троюв и Пена Стоянова от с. Бурнусуз, Чирпанска околия, които са се преселили в гр. Чирпан преди рождението ми. Баща ми имаше брат, чичо Русен, който живееше в Бурнусуз до 1888 г. Майка ми има две сестри: леля Злата и леля Къна, леля Злата живееше до 1892 г. в Бурнусуз и има синове Рачо и Колю /храненик/ и Пею Петрови Яламови, които живеят в с. Сюлмешлии - Чирпанско. Имах голям брат Спаско, който почина на февруари 1883 г. От него днес живи деца има Пенка и Милка в Чирпан и Марийка в с. Караджалово - Борисовградско. Имах и сестра Гина, която почина 1884 г. От нея няма живи рожби. Имам сега жив брат Христо, който има само едно момиче Иванка.

Баща ми е ходил по Анадола /мала Азия/, занимавал се е с овчарство и търговия, а упражняваше касапска търговия. Майка ми е била телчарска дъщеря. Тя и сега е жива и е проста, от търговия и съобразителност не отбира. Баща ми почина през септември 1889 г.

Родил съм се през март 1868 г. Помня Баташкото клане през 1876 г. и Руско-турската война за освобождението на България. На втория ден на Коледа избягаха турците от Чирпан и до вечерта се завърнаха обирниците от тях, които цяла нощ чупеха мази и дюгени и обираха стоки. На третия ден на

* Публикува се за първи път.

Коледа никакъв турчин не остана в града. Хората стояха на голям страх. Разбитите турски войски почнаха да прииждат и преминават през града. Те запалиха х. Димитровия хан и убиха 1-2-ма, които отидоха да гасят, гражданите образуваха стража и обиколиха града, като не позволиха вече на разбитите турски войски да преминават през града, а им доставяха накрай града всички потребни храни. На 2 януари 1878 г. рано утринта излязохме на източната страна на Чирпан да срещнем руските войски. Те дойдоха като гъста гора. Така изглеждаха първите авангардни войски, защото бяха казаци, въоръжени с пики - едни дълги маждраци. Хората плачеха от радост, деряха фесовете си, защото тогава всички българи носеха фесове. През този ден и на другия мъжете изглеждаха смешни, защото като нямаха шапки на главите си, а бяха превързани с червени женски кърпи. Баща ми носеше и в турско време кожена гугла, заради това мнозина дохождаха да ми искат някоя от вехтите му гугли. Той имаше такива 2-3 и ги раздаде.

Още същия ден с пристигането на русите започна грабеж на турската покъщнина и имот, което наричаха яма. Баща ми не взе ни едно копче турска яма, даже и като мъмреше големия ми брат Спаско и нему не позволи да вземе нещо особено, когато други на неговата възраст много нещо награбиха. Бях вече ученик в IV отд., когато изпратихме русите с плач. Отрязването на Изт. Румелия и отделянето и от свободна България се посрещна с демонстрация, като викаха хората пред конака няколко дни наред “Не щем автономия”. През 1882 г. свърших III клас и като нямаше в Чирпан по-горньо учение и не бе в състояние баща ми да ме прати другаде да уча, а имаше голяма нужда за учители и чиновници, условиха ме моите учители за учител в с. Елхово /Читалтепе/ - Чирпанско за 25 лири турски за година. Бях на 14 и 1/2 години тогази и имаше ученици по-големи от мене. През 1885 г. списвах в. “Македонски сълзи” и ако и още малък са ме приемали в обществени работи: бях секретар на Македонския комитет в Чирпан под председателството на Т. Кирков, а в София бе председател Диамандиев. През тази го-

дина взех участие в заговора за съединението, което в Чирпан провъзгласихме на 5 септември 1885 г. Водители ни бяха капитан Паница от Северна България, негов другар черногорецът Перо и от Чирпан Пею Гарванов и Стою Филипов. Мене бяха арестували, но другарите ни, като не искаха да паднат жертва в града, оттеглиха се в с. Калфа, където ги догони войска и на утрото на 6-и септември, когато Съединението било прогласено в Пловдив, в Чирпан народът с пристъп превземаше конака и ни осовбоди от затвора, в с. Калфата войската нападнала четата и убила Ив. Данчев и още едно момче от Сливен и ранила други 2-3 момчета. Организирани отпосле в чета доброволци, които в Чирпан нарекоха "червените ризи", защото се облякохме в таквази форма, заминахме за Бачковския манастир, а после при границата турска при с. Белица и Харамуш, а после в Чепеларе, от гдето на 3 януари 1886 г. се развърнахме по домовете си. Когато през това време е била Сръбско-българската война, ние само чувахме за нея, но нищо от нея не видяхме. На 14 ноември 1885 г., когато нашите войски са превземали Пирот, имаше падащи звезди в извънредно голямо количество - като дъжд. Детронирането на княз Ал. Батемберга, възвръщането му и смутните времена отпосле помня като времена на найдолни нрави и мерзости, за които не искам нищо подобно да пиша. След избирането на Н. Ц. В. Фердинанд I за Княз на България, Стефан Стамболов, който пое управлението във времена бурни и смутни в скоро време закрепи положението и стана популярен държавен мъж със способности. Неговите противници емигранти побързаха да се примирят с него и под разни предлози се завърнаха в България и се настаниха на длъжности. През 1892 г. Стамболов празнува своето тържество чрез устроеното през август и септември промишлено изложение в Пловдив. Шушнеше се дори, че Стамболов ще се провъзгласи за княз на България. Стамболов се разправяше доста зверски с противниците си и неговото управление се характеризира като система на рекрутиране, разпуснатост /.../ и отмъщение. Поради всичко това у мнозина гореше жажда за отмъщение. През

1890 г. станах учител в с. Кючуклери - Търново Сейменска околия. През месец август 1892 г. се сгодих за Анастасия Христакиева от Ст. Загора и през юли 1893 г. се венчахме. Тогава учителствахме в с. Опан. На 18 май 1894 г. падна Стамболов от властта, като се оттегли не под натиска на народа, защото и князът се оказа изкусен и човек политик, а Стамболов се уплаши от призрака на злодеянията си, та се оттегли на почивка. Но хората, които на тиранина му целуваха ръката, се видяха сами сред бял ден в София. На 17 януари 1895 г. когато бяхме учители в с. Радне махле, ни се роди първото чедо Георги. През 1895/96 учеб. година учителствахме в с. Ачларе, Карнобатско и видяхме първите тревоги на родители, когато Георги заболя от стомашна болест. На 8 септември 1896 г. се роди второто - Борис. Има времена, когато човек се самоусъвършенства в изпитните. Тогава познава човеците и нещата и ги наименова със същинските им имена. Таквози време е за всеки човек, когато влезе в живота със самостоятелна работа, когато не му иде определена заплата, но чрез всекидневния си труд очаква заплата. Таквози време бе за мене времето от септември 1896 г. до юли 1897 г., когато преследван от партизани се местех от село на село като учител и като не исках повече да съм играчка в ръцете на подобни, напуснах учителството и станах агент аквизитор при Др-вото "Балкан". С каква дързост /повече от нечувствувание/, при нямане никакви средства на ръка, предприемам една самостойна, непозната за мене работа, и при това се поселихме в София. Бог чудесно ни е избавил, като ни не остави да пропаднем там, гдето мнозина подобни нам са загивали. На 10 юли 1897 г. се преселих в Ст. Загора заедно с другарите ми учители от с. Радне махле Димитър Драгиев и др., с които бяхме по-рано основали акционерно книжовно дружество "Просвета", сега открихме склад на това др-во /книжарница/, управител на която станах аз. На 18 юли 1898 г. ни се роди чадо момиче - Евгения. На пролетта през 1897 г. стана Гръцко-турската война, която се завърши наскоро, понеже гърците бягаха пред турските войски и не дадоха нито едно сериозно сраже-

ние. Турците отнеха цялата област Тесалия, но в последствие Европа се намеси и като не получи нищо Турция за победите си, биде заставена да се върне в старата си територия, дори покъсно ѝ отнеха Крит, за който беше избухнала войната. От 20 април до юни 1897 г. бяха невидени дотогава наводнения: проливни дъждове се изливаха, всекидневно валеше 5-6 и до 10 пъти на денонощието. От наводнението пострадаха много села и градове. Имаше много села разорени, отвлечени, навсякъде беше плувнало във вода от проливните дъждове. След тези дъждове и през следващите години се появи болест по лозята пероноспора, което ги отслаби и подготви по-късно да загинат от чумата по лозята "филоксерата". Работата на Др-вото "Просвета" вървеше удовлетворително. Бях вече председател на др-вото. През 1898 г. през лятото стана войната между Испания и Север. Америка /Щатите/ за о. Куба. Испанците бяха бити и им отнеха и о. Куба и Филипинските острови. Но в-ците донасяха украсени работи за тази война, която ставаше повече по море. Запалените от бомбардирането испански кораби /особено при Сантяго/ са потъвали с екипажа си горящи в морските дълбини. През лятото на 1898 г. почнахме да издаваме в. "Справедливост". През тази година двама от другите учители останаха без места, та за мене настанаха нови времена на изпитание. През февруари 1900 г. бях бламиран и се оттеглих от управлението на Др-вото. Сега бях похарчил и тъй малко спестените си пари за купуване на място и съграждане на къща в Ст. Загора, като влязох и в дълг около 2 200 лв. С 20 лв. в джоба и взетата на кредит книжарска стока за около 400 лв. от Йосиф Сиди и г. Сам. Патак на 20 март 1900 г. отворих собствена книжарница. Но чудо! През летния сезон и книжарница! Дълг, а алъш-вериш няма! Няма спукана пара, а да се поддържа къща и да се нарежда новопостроената таквази! За петаче съм петимисвал! Нямал съм да повърна /да разваля/ един лев, когато купувачът ми е давал еднолевова монета! Грозна немотия през това лято! На есента отидох по работа на баджанака ми К. П. Георгиев в София и като се видях с познатите ми от Др-во "Балкан" г. г. Ст. Наумов

и П. Михайлов, които наскоро бяха почнали да издават в. "Вечерна поща", първия вестник в България, продаван на ръчна продажба, ме поканиха за настоятел и от 18-и бр. почнах тази работа заедно с книжарницата, която отпосле бе благодарно съживителна за материалното ми състояние. В началото на 1901 г. се започна войната между Англия и Южноафриканските републики - Трансвал и Оранж. Малките републики уж имаха съчувствието на всички сили, но не и на дипломатите. Много доброволци отидоха в Трансвал, дори и из България, но накрай победи Англия и покори двете републики, заграбване на слабия от по-силния по бял ден. Голямо юначество и патриотизъм показаха трансвалските мъже и жени и голяма солидарност между Англия и владенията ѝ по цял свят. Дядо Крюгер, председателят на Трансвал, разбит, излезе в Европа, но от нигде помощ, освен голи съчувствия и умре от жал и мъка. През май до 60 дни Борис боледува тежко от менингит. Едва се изкопча от ноктете на смъртта. Наново проходи и беше радост в цялата ни къща онзи ден. И макар да се привдигна в края на август, от септември постъпи в I отд. и нищо не му попречи да изкара и премине във II отд. На 30 август 1901 г. ни се роди четвъртото дете - Пенка. През лятото на 1902 г. /септември/ дойдоха из Русия Н. В. Николай Николаевич, младши, граф Игнатиев и всички генерали ветерани от Освободителната война, та присъстваха на осветлението на въздигнатий от Русия Храм Паметник в с. Шипка при полите на Балкана. През 1903 г. ходихме всички на Шипка и видяхме величествения Храм Паметник. През лятото на 1903 г. имаше в Македония голямо въстание, но с лош край за българите. На 10 февруари 1904 г. ни се роди пето дете - Марийка. През 1905 г. от края на януари се отвори война в крайния изток - Манджурия между Русия и неизвестната до тогази Япония. Тази руско-японска война излезе нещастна за Русия. Русите бидоха побеждавани от самото начало в ред сражения от дребните японци. Войната се водеше по суша и по море. Русите проседяха 10-11 месеца в обсада в Порт-Артур, пред който и двете страни показаха големи геройства.

Руската флота биде унищожена от японците. Руските войски бидоха окончателно разбити при Мукдел и Порт-Артур превзет от японците. Благодарение на намесата на Североамериканските съединени щати, особено на председателя Рузвелт, Русия сключи честен мир с ничтожни обезщетения. Япония спечели територия и протекторат над Корея. В следующите две години в Русия настанаха смущения и революции, които се завършиха с обявяване конституционен режим в Русия. На 16 февр. 1906 г. ни се роди шесто дете - Веселка. През 1907 г. станаха навсякъде силни земетресения, а на о. Мартиника изригна вулкан и направи ужасни опустошения: зари с лава един град и цялата му околност с 2-3 села. На 10 юни 1908 г. в Турция партията на младотурците направи въстание и се нареди конституция и по видимому зацари свобода - хуриет - в тази държава, извергната от убийци с насилията и беззаконията си. Владетелят в Турция, султанът Абдул Хамид, побърза да се прогласи за най-голям поддръжник на конституцията - хуриета, но в края на март 1909 г. щеше да извърши контрапреврат, но за скоро биде обезсилен и свален от престола и затворен в кулата "/Алетиш/" в Солун. Младотурците през август оскърбиха България и на 22 септември княз Фердинанд прогласи България в независимо царство и той взе титлата "цар на българите". Царството после се призна от силите, а Русия помогна най-много за това признаване. Когато България се прогласи независима, Австрия използва случая, та присъедини Босна и Херцеговина, които само бяха окупирани от нея до тогази според Берлинский договор. През април 1909 г. в Южна Италия, стана катастрофа като пропадна голяма част от земята в бездните подземни и потъна цветущий град Месина /резъски/ - др. Неволния грях. На 28.IX.1909 г. получих книгата "Рожби на греха", която по съдържанието си е една безнравствена книга. От разсеяното ми внимание през тези дни, когато имаше много работа и сякаш злото ми бе турило завеса пред очите, та гледаха книгата и сякаш не виждаха и твърде лекомислено я пуснах в продажба. На другия ден ми се проясни, че съм свършил зло, като съм пуснал в продажба тази

книга. Бързо я събрах от момчетата продавачи и на 4.I.1910 г. я повърнах, но вече 15 екз. бяха продадени. Съзнанието за това зло, извършено неволно, ме измъчва дълго и причини ми душевно разкаяние и болка за този неволен грях, който не ще забравя. По тази случка разбрах що е неволен грях и как злото се промъква, като ни заслепява в моменти и прибулва телесните и зрителни органи. - В началото на 1910 г. се появи гледана на запад Коевата комета, която редовно всеки 78 години се явява. Халеевата комета се яви през втората половина на май с. г. за 4-5 дни с по-малък блясък и по-малка опашка. Много нещо се приказва и писа за тази комета, само изобилието на дъжд излезе вярно и последствията му се виждаха една година. През зимата на 1911 г. небивал сняг от 1м падна в М. Азия. Замръзнаха реките Тигър и Ефрат и лютата зима измори много добитък и хора. По октомври таз година Италия за нищо обяви война на Турция и прогласи за присъединени към Италия областите Триполитания и Бенгази /С. Африка/. През време на воюването / почти цялата година/ италианците не можаха да навлезат във вътрешността повече от 15 км, докъдето достигаха гранатите на морските им кораби, които само ги отбраняваха от техните нападатели турци и местните жители араби. Макар Турция да водеше война с Италия, младотурците извършиха ред насилия в Македония, с които предизвикаха България. Поселиха мухаджири помежду българските села, при обезоръжаването на населението извършиха масово клане в Щип. В началото на годината бяха дошли на власт народняци-цанковисти и Гешев, като министър-председател заяви, че с Турция ще води приятелско-съседска политика, като досегашните правителства, които били "на дрънкането на сабите" и само предизвиквали Турция. И колкото Гешевият кабинет искаше мир и сближение, толкова турците ставаха по-предизвикателни и Гешев всекидневно бе длъжен да търпи и приема тъкмо противното на старанието си. Турците убиха на границата капитан Георгиев и мнозина войници през лятото на 1912 г. чрез устроени засади. През юли пък извършиха ново клане в Кочани. Сега вече всички в България

начело на властващите партии реагираха и се държаха митинги през август, в които се искаше война с Турция. На 17.IX.1912 г. се обяви обща мобилизация и на 5.X. се обяви с манифест война на Турция, от 22.IX. започна разместването на войските. Треновете буквално денонощно през 10 дни носеха войските за към турската граница. По 80 трена са преминавали денонощно през старозагорската гара. Войната почна, както и мобилизацията, при пълен ентусиазъм. Миролюбивият Гешев стана властолюбив - чудо. Още първия ден бълг. войски завзеха Мустафа-Паша и други градове в Македония. Войната се водеше същевременно и от Сърбия, Чер. гора и Гърция, които с България бяха образували Балкански съюз за освобождението на християнските народи в европ. Турция. Отвсякъде победи над Турция. Но крупна победа над Турция бе нанесена при Лозенград на 11.X., където турците са бягали в паника и българите завзеха Лозенградската модерна крепост. Чудо и изненада в цял свят. Българската храброст прогърмя всъде. Още по-голяма победа българите нанесоха над Турция в 5-дневните сражения при Бунар Хисар, Виза, Сароси, Чорлу-Люле-Бургаз. Разбити тук вече турците бягаха и се спряха чак при Чаталджа. През това кратко време /3 седмици/ съюзните войски навсякъде прогониха турските войски... И само в България бяха докарани повече от 20 000 пленници турци, а военните трофеи бяха несметни. Всичко това и за всички беше като сън. Народът пълнеше църквите и присъстваше на молебени за силата на българското и съюзнишкото оръжие, което, виждаше се, Бог прослави. Градът Одрин оставаше обсаден като крепост. Такива обсадени градове оставаха и Янига и Шкодра. Цариград вече се застрашаваше и турците побързаха да поискат примирие, за да водят преговори за мир. Такова стана на 21.XI. и безполезно се водиха преговори цели два месеца в Лондон - турците не даваха Одрин и Егейските острови. Съюзниците им отнемаха всичко, като им оставаха Цариград с малка зона до Чаталджа и Галиполския п-в. В Турция бяха на власт от 8-9 месеца старотурците и те под натиска и на Европа почти бяха готови да приемат съюзнишките искания, когато на

10.I.1913г. младотурците извършиха преврат и поеха управлението със закана да освободят Одрин. Войната изново започна на 21.I.1913 г. През втория период на войната скоро /на 26.I./ българите нанесоха ново поражение /погром/ над турците на Галиполския п-в при Булаир. През първия период на войната бяха дошли лекарски мисии от всички държави, а особено от Русия имаше много такива. Всички те принесоха наместна полза на хилядите ранени. Съчувствието от цял свят, особено от славянските народи, са непонятни, а за учудване и на съвременниците, и на бъдните поколения. Коварството на гърците. Когато бълг. войски победоносно отиваха за Солун, гърците, приканени от турците да побързат за Солун, приеха поканата и приеха да им се предаде Солунският гарнизон турски, който от изток воюваше с българсите войски. Турците използваха това коварство на гърците, за да хвърлят раздор посред съюзниците. В тази война аз не взех участие, защото 9-ти набор, към който се числя, не бе повикан под знамената. Имаше по 3-4 и 5 души братя във войната. Само България имаше на крака до 400 000. През целия февр. 1913 г. бяха почти затрупани със снежни преспи войниците на бойното поле. Ужасна зима към Галиполи и на брега на Мраморно море, премръзнаха много войници и български, и турски. На 10 март през нощта започна бомбардирането и атака против Одринската крепост, която на 13 същий пр. об. падна в българ. ръце. Три дни и три нощи непрекъснато артилер. и гаубична канонада е бомбардирала с адски огън и шум фортовете. Нападението е усилено откъм изток, откъдето и влязоха победоносните българ. войски. Командирът на крепостта Шукри паша предаде и в плен 65 000 войници, 14 паши, 60 герман. офицери и 6 румънски, 600 оръдия, 90 картечници и несметно число бойни припаси. Цял свят остана удивен от тази българска победа, а в руската Дума /парламент/ депутатите са скачали като изумени от радост. Такива моменти рядко изпитва един народ. Враговете на българите сега обаче замислят удар да нанесат на България. За мир преговорите пак започват в Лондон, но съюзниците намират все причини да отлагат и не се

съгласяват. Войската вече изнурена от постоянните истории на турците, както тая при Одрин, така и тая при Чаталджа, Галиполи и по брега на Мраморно море, където са отбити толкози турски опити за десант. Минава март и април в бездействие и мир няма. Вече се забелязва брожение между войници, отлъчки самоволни и дезертирания. Сърбите предявиха ревизия на договора, а по-късно подадоха и ултиматум да им се признае, че завзетите от тях места са техни. Гърците изтласкваха нашите постове съседни с тях и заемаха стратегически места. - В Лондон сър Едуард Грей застави съюзниците да подпишат мира с Турция или си вървят откъдето са дошли. Гърци и сърби се укрепяват вече против България. Привличат в съюза си и Румъния. Руският император, като арбитър по изпълнение договора ни със Сърбия, трябваше да се произнесе вече след подписване мира в Лондон, където се определи граница между Бъл. и Тур. линия Енос-Мидия. По договора със Сърбия цяла Македония се даваше на България, но тя бе завзета от сръбски войски, които не излизаха, нито допущаха там и български кондомилиум. Руският император мълчеше. Даже руският печат заявяваше, че Русия /официално/ иска и предпочита Велика Сърбия, а не Велика България. Русия прати през май 50 000 коня на Сърбия и предизвикателствата на сърби и гърци заставиха нашите да изтеглят войската си от Чаталджа, Булаир и Одрин и ги поставят срещу съюзниците сърби и гърци. Започнаха се толкова дипломатически игри и надхитрявания, щото излезли нашите от търпение, по заповед на пом. глав. команд. предприеха на 16 юни нападение срещу сърби и гърци. Всичко е било в наша полза, но понеже президентът Дошев не е искал да воюва, а само да сплаши съюзниците, предлага да се прекратят стълкновенията и дава заповед да се върнат войските ни на старите си позиции. Това обезкуражава войниците ни, а противниците не приемат прекратяване, а напротив, обявяват война и продължават. Още на 13 юни гърците в Солун нападат нашия там гарнизон от 1 000 души и с артилерия обстрелван е бил съсипан и пленен. Започват катастрофи за българското оръжие откъм гръцка страна.

Отстъпват нашите, а гърците изгарят градове и села и подлагат на изтребление мирното бълг. население в завзетите от тях земи. 2 000 гръцки калугери от Атон отидоха да вземат участие в изтреблението на българите. Румъния, като дълго моли да ѝ признаят претенциите, за да ни стане съюзница и не и се прие искането, защото Русия ни уверяваше да не се страхуваме от нея, най-после мобилизира и на 24 юни навлезе в България и необезпокоявана скоро се яви на Арабаконашкия проход пред София. Грешки връз грешки последваха. По заповед на Русия три пъти бидоха завръщани наши войски от завзети сръбски земи: при Ниш, при Пирот и при /Алеклен/. Деморализацията се вее във войската ни, беглеци шареха с треновете вече необезпокоявани. Само при Султан-тепе нашите водиха ужасни съпротивителни сражения със сърбите, където бяха се концентрирали. Гърците завзеха много територии, защото изкусно създаваха паника и бягство на войските ни. На 1 юли и Турция предприе да си завземе Одрин и Тракия, което и постигна, като навлезе в стара наша територия и изгори градеца Любимец /Хибибогово/ и около 20 села. Паника и страх се разпространи по цяла Юж. България. Дни на ужасни народни бедствия. Повикаха 7, 8, 9 набори под знамената. Отидохме до София, но нашите войски, вземайки вече връх върху гърците, съюзниците побързаха да се сключи примирие, което и стана на 17 юли в Букурещ. Гърците са били загащени в тесния проход “Кресна” и по експерти, военни аташета на в. сили, е трябвало още 6 часа да действат нашите, за да съсипят и пленят цялата гръцка армия. Това не стана, защото нашите бяха навели глави и отдавна искаха примирие, за което не искаха Сърбия и Гърция да чуят, а сега побързаха екстрено с подписването му. България бе унижена и повалена /погром/. На 28 юли в Букурещ се сключи мир между България, Сър., Гър., Румъния и Черна гора, която бе със Сърбия в тази втора война. Още на 10 юни Сърбия затвори границата за съобщение с Европа. Същото направи и Румъния на 16 юни и България бе отрязана за каквото и да е съобщение с външния свят. През това време /40 дни почти/ гърци и сърби са

наводнили европ. печат с измислици за българските жестокости. Тъкмо това, което те са извършили, го приписваха на българските войски. Така България се намери и морално убита след войната. Скоро обаче почнаха да се чуват гласове за потъпкана правда и протести от европейци от всяка народност, а живущи в България против клеветите на сърби и гърци. Американският милиардер Сарнеги устрои на свои разноски международна анкетна комисия за изследване жестокостите през войната. Гърците превърнаха в пепелища градовете Кукуш, Дойран и Струмица. И след мира преследванията продължиха - сега по селата, които бяха в гръцки ръце, а щяха да станат български. Скоро България се напълни с бежанци до 300-400 000. Сключи се и с Турция мирът в Цариград. Към България се прибавиха още толкова нови земи с портовете Дедеагач и Порто-Лагос на Бяло море, колкото и се отнеха от Румъния с пристанища на Черно море - Балчик, Каварна, и на Дунава - Тутракан и Силистра. Европа не повдигна глас, защото обществ. мнение там бе под впечатлението на клеветите за българските жестокости, а и Турция скоро почна да дава концесии и др. привилегии на всички европ. държави, за да я оставят в Одрин. Турция изпъди всички българи от своите предели, дори и тези от М. Азия около 40 000, изпъди и всички гагаузи из Бабасеки, които и да говорят турски, са били християни екзархисти. Нещастието на България е неописуемо. Правителството на Гешов бе предвидило катастрофата, та още на 16 май подаде оставка. Цаневото правителство, което докара всичкото това зло на България, също се оттегли на 3 юли, като заяви, че неговата политика фалирала, и покани опозицията за спасяването както могат. Радославово-Генадиевото правителство заяви, че държи с Австрия. И то нищо не помогна, защото Германия взе страната на Гърция, Румъния и Турция. Тя искаше да вплете Русия, за да я унищожи. Но Русия, като остави нас да изпатперкаме, има благоразумието да запази себе си. Русия не може да спре Румъния, защото Германия и каза да не се бои от Русия. Сърбите от своя бяс преследват всичко българско в Македония, която - за да посърбят,

въведоха драконовски закони там. Същото правят романите в завзетите от тях земи. Гърците изгориха публично български книги и палиха фурните в Солун с тях. Никой народ досега не е претеглил по-голям погром от българските села. И никой народ не е така сгромолясван от върха на своята слава и величие в пропасти и бездни, както български сега. Всичко това обаче скоро се забрави по видимому и всеки се отдаде на работата си.

На 18 юни 1914 г. в Сараево сръбски съзаклятници убиха чрез два последователни атентата в един ден австр. престолонаследник Франц Фердинанд и жена му. На 10 юли Австрия поиска от Сърбия да ѝ позволи с австрийски власти да излови в Сърбия заговорниците и да разтури дружествата им. Сърбия не се съгласи напълно с австр. искане. Австрия обяви война на Сърбия на 12 юли. Русия мобилизира и заяви, че като традиционна защитница на славяните не ще остави да бъде смазана Сърбия. Германия поиска от Русия да демобилизира в 24 часа, а от Франция поиска да определи поведението си по конфликта в този срок и като не биде чута, Германия обяви война на Русия и на Франция. Англия се помъчи да спре и предотврати войната, но скоро тя сама обяви война на Германия, защото Германия бе навлязла в Белгия и нарушила неутралитета ѝ. Скоро всички велики сили се намериха във война - едни против други: Русия, Франция и Англия против Германия и Австрия. Така се започна общоевропейската война или общата война - "общий бой", както сме слушали още от деца да се говори, че ще стане общий бой един ден. В скоро време Германия прогази Белгия като превзе скоро-скоро първокласните ѝ крепости Лиеж, Намюр и Андерс. Големи контрибуции наложи на тези градове и на престолния ѝ град Брюксел. Бедствието в Белгия бе пълно, повече от нашето. И мирното население се възпротиви, та пострада много. Цели върволици с десятки и стотици хиляди прибягнаха в Холандия, а заможните в Англия. Към края на август вече французката войска бе обърната в бягство, градове и крепости падаха едно след друго пред германското нашествие. Германците вече застрашаваха Париж /бяха на 20 километра/, когато

русите напреднаха в североизточна Прусия къде на 80, къде на 100 км във френ. територия и заеха позиции в укрепени места, а повече от войската си преформиха срещу Русия. Скоро русите бяха изгонени от герм. земи, а генерал Хинденбург притисна руските войски при Мазурийските блата и разби и плени голяма маса руски войски. Войната се затягаше. На Западния фронт /към Франция/ тя се водеше от окопи и подземно и не можаха фр., англ. и белгийци да отблъснат германците. На Източния фронт /към Русия/ през зимата щастието бе променливо и повече клонеше към Русия. Тя превзе дори австро-унгар. градове, крепостите Пшемисъл и Галиция. Във войната се намеси и Турция на страната на Германия. Турция се биеше на Кавказ против русите, в Месопотамия и Палестина против англичаните, скоро англо-фр. почнха да бомбардират Дарданелите и стовариха войски /десант/ на /Аръ-бургия/. Откри се война и на Дарданелския фронт. В тази война Германия вземаше надмощия с усъвършенстваните си оръдия /в калибър/, каквито другите в. сили нямаха и не можеха да направят. Всичката ѝ военна наредба бе чудесно точна и бърза. Войниците си пренасяше до местата на сражението с 500 000 военни автомобили. Германските подводни лодки почнаха да застрашават и бреговете на Англия. Те проникваха и в Средиземно море и потопиха много фр. и англ. военни кораби. Боевете с аероплани на въздуха станаха обикновено нещо. Положението напълно отговаря на гл. 16, 17 ст. от откр. - На въздуха бе излята чашата - язвата идеше отгоре. Германия не щадеше муниции и снарядите пращаше като куршуми. Русия, Фр. и Анг. почнаха да се оплакват от липса на муниции. И Италия, 20-годишна съюзница на Германия, за чудо се намеси във войната против Австрия. Щом тя се намеси и скоро щастието във войната се обърна към Германия. За 50-60 дни превзе цяла руска Полша с Варшава, взе обратно креп. Пшемисъл и другите градове, които Русия бе взела. Изгони Русия от Галиция и руските крепости от първа и втора укреп. линия падаха една след друга. Руската войска отстъпваше. Германия застрашаваше. Руските съюзници трепереха. В началото

на войната България се обяви неутрална. Подигравките на гърци и сърби и нападките на руси против нас бяха големи. Изменници на освободителката ни и на славянството ни наричаха, рус. писател Л. Андреев ни нарече юди. След герм. успехи обаче / през април до авг. 1915 г./ тонът у всички за България се промени. Всички признават, че зло са сторили на България чрез Букурещкия договор и искат да се поправи сторената грешка, като възвърнат на България ограбеното ѝ. Гърци и сърби се съпротивляват, а и в. сили от съглашението като те си играят с тази работа. Все още в Русия се чуват оскърбителни и заплашителни гласове против България. Много герм. аероплани прелитяват над България за Турция. На 17 юни 1915 г. почина екзарх Йосиф. В началото на септем. Австр. и Герм. започнаха действия срещу Сърбия и България се виждаше застрашена да се намеси във войната. На 10 септ. се обяви обща мобилизация, за да се пази въоръжен неутралитет. Това обаче не се понрави от вел. сили от Съглашението, особ. на Русия, и по нейно настояване, след протести, заминаха си консулите на тези сили. На 10 октом. България обяви война на Сърбия и се присъедини към Централните сили /Германия и Австрия/. В скоро време българските войски разкъсаха сръб. армия на две части и стигна вземането на Велес и Скопие, а на /.../ ноември окончателно бе разгромена сръбската армия след ожесточен бой при Призрен на Косово поле. Австрийските, германските и българските войски овладяха сръбските градове скоро един след други. Големи бойове имаше при Ниш и др., но поради строгата цензура нищо подробно не се знаеше тук. Сръбският народ из градовете е бягал и в най-мизерно положение е пристигнал с разбитата сръб. войска в Албания. Тук по гори и трънаци, по усои и пътеки са измрели много от глад и студ и разкъсвани от дивите зверове. Сърбите, така упорити и вероломни и надменни, изпитаха последствията на поведението си, каквото надали друг народ е прекарал. Пример за вечни времена, че на кривдата и братопредателството заплатата е ужасна. Сърбите са успели да изнесат Държ. си Банка в Солун, а после в /.../ и Държ. си Съкрови-

ще отнесено с руския консул в Париж. Всичко друго е останало, дори скъпоценностите на короната на крал Петра.

Крал Петр е носен на носилка по непроходимите пътеки на Албания, докато той със сина си /престолонаследника Александър/ и разбитите сръбски войски се превозиха с италиански кораби на остров Корфу. Скоро Черна Гора бе обладана от австрийските войски и крал Никита капитулира. Обаче след 10 дни избяга от Черна Гора и заяви,че не бил капитулирал. Тези му заявления не се взеха за сериозни от съюзниците му. Дори и зет му, италианският крал, го не прие в Италия, та се установи в Юж. Франция. През пролетта-лятото на 1916 г. станаха: 1. Офанзивата на Германия при Вердюн без особени резултати. 2. Засилването от страна на Съглашението Солунския фронт. Тук преди влизането на България във войната гръцкият пръв м-р Вензелос допусна да дебаркират съглаш. войски, с които дори при погрома на Сърбия нашите войски към Велес до гръцката граница имаха ужасни сражения. За командующ на тези съглашенски войски бе фр. генерал /Сарай/. Изпратиха му се нови подкрепления от фр., англ., руски, италиански, потругалски и от други земи /чернокожи, жълтокожи и др./ воини и остатките от сръбските войски се присъединиха също. Въпреки протестите на Гърция, разшири си местото на действие на изток-запад. Съглашението явно поддържаше Венецелоса, който изкуствено устрои уж революция в Солун и застана на ново "народно правителство", защото за постъпката му, дето допусна дебаркирането на съглашенските войски в Солун, бе изваден от М-вото. Но Гърция се раздвои. Вензелос не успя, макар да прояде пари на Съглашението. Сараевата армия обаче се засили и правеше големи пакости на нашите и герм. войски, що бяха срещу тях. 3. Русия предприе офанзива срещу Буковина и герм. армия с така наречените Брусилови атаки и спечелиха незначителни места, обаче погинаха много невинни руски синове, защото генерал Брусилов, който предприе тези действия, нареди нападението да става в колони по 5-6, 10-15 до 20 една след друга. Тези грамадни маси от хора биваха понякога убивани съвършено,

без да успеят да отнемат един поне неприятелски окоп. Това Русия го направи да отхвърли упреците на съюзниците си, че не действа. И след тези обаче жертви на Русия съюзниците и френци и англичани не останаха доволни. Русия с тази офанзива помогна на френците да се задържат във Вердюн и на италианците, които бяха почнали да отстъпват на австр. войски доста много. В това време /края на август/ изневидело се обяви Румъния против Австрия, намеси се във войната и естествено всички австрийски съюзници обявиха война на Румъния. Русия хвърли големи сили в Добруджа. Генер. Сарой изтръгна сили от юг и всички съглашенски държави зареваха в един глас "Да се смаже България". Скоро с божа воля българските войски разбиха руските и румънските при Добрич. А след това падна и укрепения от румънците Тутракан. След ден сами румънците бягаха от Силистра. В една седмица България си възвърна отнетите и през 1913 г. земи от Румъния. Румъните бяха навлезли в Трансилвания, но не можаха да се задържат за дълго там. А след месец почивка на нашите войски в Добруджа, предприеха действия и скоро обладаха Кюстенджа. В това време австро-герм. войски почти изтикаха големите румънски сили от Карпатите. Скоро нашите войски преминаха Дунава и при Свищов и бързо за 10-15 дни, съединени с герм. и австр. войски, разбиха окончателно румънските и руски войски. Букурещ падна и едно след друго всички други градове в Румъния. Добруджа цяла бе овладяна с град Тулча и Браила. Войските спряха на р. Серет. Погромът на Румъния бе неописуем. Германия със съюзниците си заедно и потоделно предложиха мир, но противниците го отхвърлиха. Намеси се председателят на Сев. Амер. Съед. Щати за мир, но излезе и неговото предложение блъф, защото искаше да приспива Герм. и съюзниците и, като чакат неговото посредничество за мир, а американците вършат работата си, като доставляват на Съглашението /Анг., Фр. и Рус./ муниции и др. припаси. От 1.II.1917 г. Герм. обяви безогледна /с всички средства/ морска война, като наложи блокада чрез подводниците си /подвод. лодки/ на противниците си и като предупреди неутрални-

те, че не ще могат безнаказано да шарят из моретата в блокхауса. Американската търговия с муниции и др. се пресушаваше и за чудо в един месец Уилсън от миролюбец стана войнствен, скъса с отношенията между Герм. и впоследствие обяви война, намеси Америка във войната. Уилсън покани и всички неутрални държави да го последват, но малките Швейцария, Дания и други му дадоха отговор, с който го заклеймиха навеки. Когато обаче Румъния пропадаше и румъно-руските войски се разибаха, също и при разгрома на Сърбия, съглашенските войски на запад стояха на едно място и нападаха Румъния, че сама била виновна и пр. Такова поведение се отрази зле в Русия и там започнаха да се сменят често правителствата, докато на 12 март 1917 г. в Русия /Петроград/ избухна революция. Императорът биде свален и затворен, както и правителството. Един комитет /Министерство/, избран от Думата, пое управлението. През тази война се сбъднаха две откровения на Св. Писание. В началото на войната още при някакви военни действия с една група поискахме да узнаем какво става със Сърбия, която първа се залови с войната. Отворихме произволно Библията и се падна гл. 17, която като че бе написана за Сърбия и на всички ни направи впечатление. Второто бе през лятото на 1915 г. /година след войната/. Баджанака ми при разговор поиска да узнае чрез Откровение в Писанието какво ще стане с руския цар Николай, защото той /бадж./ много държеше за руския цар. Отворихме Библията и не забелязах мястото и прочетохме, че след две години и на деветия месец от война за цар... /не запомних името му/ биде обложен във вериги и хвърлен в тъмница. Точен и буквален отговор, изпълнен навреме с цар Николай.

Във всякоя война парите са се сипели изобилно, но сега парите станаха така много, защото наверно се направиха такива от правителствата от книги, та и децата разполагаха с десятки, та и стотици левове, поради това стана едно неимоверно поскъпване на всичко. Обуща детски купувах по-рано за 6 лв., а мъжки и дамски за 100-200 лв., цървули по-рано за 3-4 лв. сега за 30, 40 и 50 лв. Един лист за писане се продава-

ше по 9 лв. и т. н. Само храната не се повиши, защото не можеше свободно да се продава. Правителството тури ръка на храните и мяра на потреблението им. Тайно се продаваха храни по 60-70 лв. 5-те крини и брашно по 1-1,50 лв. килограма. Оскъдната дажба /порция/ на хляба чувствително засегна ония, които нямаха приготвено отделно своя храна. Мнозина криеха храната въпреки преследванията на властта и така се задържаха излишни храни, та ставаше въпрос за липса на храни в България. Обаче храна имаше и само поради неразпоредбите някъде на властта се е търпяло положение на гладуване временно. Със съюзниците ни въпросът за прехраната се разреши благополучно със завземането на Румъния, където се намираха големи количества храни. - Пиша след близо една година пак - Поскъпването е още по-голямо. Брашното е 3 лв. кг и пр. Руската революция обяви, че за да закрепне вътрешно новото положение, треба мир на Русия. Скоро обаче правителството на Думата щат беше да падне, защото заяви открито, че е за война докрай. В името на мира дойде по за дълго време правителството на Керенски от демократичните течения в Русия. Скоро обаче Керенски предприе болезнени военни операции, при които Русия понесе болезнени и чувствителни жертви. Защото бе уморена и нямаше никаква дисциплина във войската, тъй като смъртното наказание бе премахнато и на войските се позволяваше да си избират делегати за войнишките съвети при правителството, за конгреси и пр. Герм. войски завзеха нови територии руски, а по море превзеха Рига и островите в същий залив. Действията на германските подводници скоро почнаха да причиняват чувствителни загуби и през това време подводната война бе в силата си. Стотини кораби търговски и въоръжени отидоха на дъното още първия месец и броят им растеше, досега са потопени повече от 8 милиона тонаж. В Русия вече настъпи анархия. Почнаха да се обявяват части от нея за независими, като Финландия, Украйна и др. и да си имат свое правителство и свои телеграф. агенции. Керенски не можа да се въздържи и нова революция от крайните там социалисти, наречени “бол-

шевики", като обяви, че властта в Русия е в ръцете на работнишките, войнишките и селските съвети и че няма министри, а има комисари на Външните работи и пр. Обаче болшевиките дойдоха в името на мира. Те обявиха, че ще сключат мир, какъвто по-рано руската революция възприе "Мир без анексии и обезщетения". През април /28-ий/1917 г. ни посрещна нещастие. Георги на фронта при Дойран биде тежко ранен, при което изгуби дясното си око. Бяхме в тревога с месеци по него.

Пиша пак след една година. Скъпотията е неимоверна. Лист книга 20 стот. Един костюм дрехи 5-600 лв., обуща от 250-400 лв., надница 20 лв., шаека 140 лв. метра, басма 20 лв. метра, вълна 30 лв. кг, пашкули 45-50 лв. кг. Голяма и незапомнена суша през пролетта и лятото 1918 г. изплаши и застраши с глад. Брашното се продава 12-15 лв. кг, а храна 500-600 лв. кило от 5 крини. Зарзават няма, хората стават рано и тичат за продукти като обезумели.

И болшевиките в Русия поискаха да продължат войната, но само за да причинят огромни загуби на русите, защото войска в Русия вече нямаше. Герман. войски настъпваха и завземаха складове и хиляди-хиляди оръдия, вагони, машини, милиони муниции, а и Петроград вече бе застрашен. Тогава болшевиките преклониха за мир, но мирът им бе наложен и диктуван в Брест-Литовск. Отделяше се Украйна, правителството на която по-рано от болшевиците сключи мир, отдели се Финландия, Курландия, Литва, Естония и даде се право да се делят части от Русия, които поискат и да са независимо от Петроградското болшевишко правителство. Отдели се Кавказ, Крим и др. и още продължават да се делят. На Турция се възвърнаха Карс и Батум. Герман. войски и след мира проникват и настъпват в Русия под предлог да затвърдят и пазят от болшевишките червеногвардейски войски Украйна и др. независими републики. Така превзеха Одеса и задигнаха огромна плячка. Обявиха Руската черноморска флота за заробена и я обещаха на Турция. Обърна се на плячкосване и разграбване на Русия. Русия се разпадаше, подривана отвътре и притискана от вън. съсипия. С нововъведенията на болшевиците в Русия в стопанския, обществения,

правовия и религиозния живот настана пълна анархия. Сигурност за живот нямаше. Чудесии се разказват. Германия се налагаше. Смени и украинското правителство и сключи договор да и се дават храните ѝ произведенията, сир. да обира както си ще страната. И Румъния сключи мир като Русия - наложен ѝ. Завладя Германия всичките ѝ богатства /петролни извори, солници/ за 99 години, задължи се Румъния да предава всички храни за три години, да си продаде всичкото оръжие и муниции, оставиха ѝ да има само една дивизия. Добруджа цяла ѝ се отнемаше. Но тук стана трагедията: Добруджа оставаше не на България по право, а кондомидиум. Вълнението в България у всички: и у войска, и у народ не бе скрито. Всички виждаха що ни готви Германия, а Турция поиска Одрин и всички места до Струма, като и застрашаваше. Правителството на Радославов падна и дойде на власт Малинов - демократ с радикалите заедно. Докато Германия се разправяше с Русия, Съглашението не предприемаше нищо или твърде слабо действаше. Бойовете не преставаха на минута: по суша, по море и по въздуха те следваха неспирно, но Съглашението не направи нещо чувствително да удари и уязви по-чувствително Германия, напротив, Германия с Австр.-Унгария удариха въз Италия и достигнаха до р. Плаве, като германците нанесоха удар чувствителен, отнеха с хилядихиляди войски и взеха хиляди оръдия и грамадно количество муниции. От втората половина на март 1918 г. до юли Германия удари и на три пъти и на западния фронт и застраши противниците. Отне им с хиляди километри земи, отне им с хиляди оръдия, плени хиляди войски и стигна отново до р. Марна. Париж се застрашавеше наново. Германците с изобретеното от тях дългобойно оръжие /Баска/ от 120 километра изпърво /през март/ започнаха да обстрелват Париж и околността му с него. Съгресенията от това оръдие са били отбелязани от сеизмографите чак в Америка. Съглашението все още заявява, че крайната победа ще бъде негова, обаче то очаква и разчита само на американската помощ. Въпреки заявленията на правителството и на опозицията, че съюзът ни с Германия си остава и при новото

правителство, пуснаха се слухове, че до 2.IX.1918 г. Малинов / шефът на демокр. и на правителството/ ще направи мир. Поради недоволство от Германия и поради съзнание, че нейните цели са дълги и широки, у нас се започна замислюване докога и дали ще отраем. Поради фаворизации фронтът се изпразни дори от по-заможните и интелигенти селяне, а гражданите отдавна бяха настанени в тила. Големите скъпотии и мерките за прехраната откриха пътя на големи спекулации и контрабандна търговия. По този начин всички се спуснаха в незаконна търговия, в грабежи един от други чрез спекулации и неимоверни високи цени /10-15 лв. кг брашно/, тъй че у мнозина парите просто течаха - 1 000, 2 000, 5 000, та дори и 10 000 лв. бяха нищо в сравнение с миналото. Бързо се издигнаха богаташи, бивши големци, и развалата от тази безсмислена алчност не се виждаше явно. Никой не беше на поста си и никой не мислеше за изпълнение на дълга си. Това е било отчасти и на фронта, а в окопите и на първите линии са осанали само циганчета, турци, албанци и др. инородци и "бейките" /овчиците/, ония послушни селянчета, които не са имали възможност материално или интелектуално да се сменят от окопа в тила, макар и на 10 км отзаде. Сторогостите на властта, каквито бяха в началото, се изгубиха, дори се премахна цензурата и партии, привърженици на правителството, проповядваха по-широки свободи и на ляво да се отиде. Тъкмо сега и за Германия настана изпитателен час. На западния фронт бяха сразени нейните линии и принудена да отстъпи. От Англия и Америка бяха докарани бронирани автомобили /танкове/, които в големи количества влизаха в редовете на неприятеля неуязвимо и нанасяха големи поражения. Германската линия бе и пробита и отстъплението започна. Моралната развала бе обхванала и германците: първата им дисциплина вече не съществуваше, кражби и алчности у отделните личности, както и у държавата. Започнаха и вътрешни каранци. Поискаха да избягнат разложението, та чрез Австро-Унгария заявиха чрез папата, че са готови за мир. Съглашението вече разбираше, че съюзът е слаб, та усили нападението си по всички фронтове.

Когато в първата половина на септември то нанасяше поражения на германците на западния фронт и на турците в Палестина, удари и на македонския фронт на няколко места и сполучи да отблъсне нашите линии на "Добро поле". Докато да се окопитят от този удар, след 2-3 дни на 20, 21.IX.1918 г. нашите линии, заемани от 3-а дивизия, от 2-та се поддават на отстъпление масово. Наговорено и свършено като подкупено правителство. Без да ги гони някой отстъпват просто и не искат повече да воюват. Неприятелят бързо заема местата им и през отвора почва да застрашава на ляво и на дясно. Налага се пълно отстъпление на много дивизии. Остават на местата си само 8, 10 и 11 дивизии пред Серес и Беласица и 1-а дивизия към Битоля-Охрид. Пробивът е към Прилеп-Градско по течението на Черна. Отстъплението става бързо и панически. Грамадните складове на муниции и съестни припаси в Градско и Удово стават жертва на огъня или плячка на неприятеля. И пак погром на България. Градско, Велес, Струмица, Скопие и дори Царево село се заемат от неприятеля. Бързо правителството поисква примирие и мир с посредството на американския консул Мърфи. Най-после сключи се примирие да застанем на старите си граници и да сме в благоприятен неутралитет за Съглашението. Съглашенските войски да минават през България с изключение на сръбски и гръцки; да имаме само две дивизии мобилизирани и да чакаме за мир на общата маса за общия мир. Някои от действащите части заеха Кюстендил и Радомир, застрашиха и София. Тях ги нарекоха "болшевики". Потушиха ги с крути мерки: паднаха мнозина убити, разпуснаха се войските и станаха олигорфични състезания мълчаливо в София само, които завършиха с абдикирането на цар Фердинанд: той замина за Унгария и престолонаследникът Борис зае царския трон като Борис III. - Пораженията против Германия следват. Тя и Австро-Унгария вече не искат мир, но сега Уилсън, председ. на С. Амер. Щати почва да ги дере за бяс под предлог първата да се демократизира, а втората да се разпадне на съставните си части от разните народности, които влизат в състава ѝ. Скоро и това се

изпълва. Стават чудесии. Герм. император абдикира и бяга със сина си /престолонаследника/ в Холандия, а австро-унгар. крал слага властта в ръцете на народите. Изпъкват социалисти от разни видове и заемат управлението в двете империи. Капитулира и Турция. Погромът на четворния съюз дойде така скоро. Отвсякъде се надигат застрашителни вълни против съвременната държава: всички искат от държавата да дава. Парите вече са в крайно изобилие. Държавата плаща скъпи заплати. Един обикновен работник в държав. мина "Перник" взема 700-800 лв. месечно. Добавъчни и всевъзможни върху заплатата и никой не се запитва откъде ще вземе държавата. Банкнотите се печатат лесно, те са в изобилие. По-късно се узнава, че България е просто окупирана от англо-френските войски, които минават на длъж и шир през България. Нашите власти и войски биват изпъдени от Добруджа и от Добрич и Силистра. Германците бяха надменни, но дисциплинирани, а англичаните и надменни, и недисциплинирани. Английските войски, колкото минаха през Ст. Загора, оставиха впечатление, че са грозни пияници и зверове. До тази война у българите имаше лошо впечатление за италианците, а сега всички са във възторг от италианците като културни, кротки, трезви и смирени. Съглашението събира конференция в Париж да крои и шие бъдещий мир. Дойде в Европа и Уилсън от Америка. Страхът на Съглашението от Германия обаче е голям. И този страх ги кара да извършват големи издевателства над Германия, цялата да я съсипят съвсем. Германците жилави се държат, променяват управлението и управниците си, лавират и ако и да предадоха оръжие, локомотиви, подводници и др. п., но не дават неприятелят да влезе в земята им. В Русия болшевизмът се затвърдява и застрашава да обхване целий свят. Вниманието на съглаш. в. сили е да се надвие болшевизма и нищо почти не предприемат по мира, а чакат победата над болшевизма, а болшевизмът обхваща всички слоеве във всички държави. Всички говорят, че само болшевишкото разрушително действие над съвременната фалирала държавна организация е цярът; че за всички злосторства от властниците, за

всички кражби и незаконни забогатявания възмездие носи само болшевизмът. А кражби, подкупи, рушвети стават нещо обикновено. Никой не милее за държавното имущество, никой не пастри държавната вещ, всички явно или скрито искат да земат от държавата. Бедствие откъм скъпотия и липса на храна. Гладът плаши всички. А блокадата на съглашенските войски над всички държави, задръстени и заключени така, сякаш обречени на загиване, още повече влошава положението и настроюва духовете за предприемане крайности. И в Германия се появиха болшевици /спартакисти/, но ги задушиха. Гърци, сърби и румъни свободно клеветят България, а в България правителството на коалициите на левите начело с Тодоров проповядва търпение и мълчание. Както през времето на войната, така и през тези усилени времена на окупация се показа печатът, че е една велика сила за зло. Печатът /в-сите/, каквито са се наплодили безидейни /жълта преса/, готови да служат на всеки властник, само да ги остави да съществуват. И в Унгария се появи болшевизмът, който цари 4-5 м. и остави впечатление на разрушение, мизерия и ужасно бедствие. За потушаването му отидоха съглашенски войски и румънски главно. Тези последните обаче разсипаха и плячкосаха тази богата страна и останаха задълго, въпреки ултиматумите на в. сили да опразнят страната. Гърците окупираха Смирна. Най-сетне и мир се сключи първо с Германия, мир на победителя. Наложиха каквото можаха и все пак останаха да се страхуват от Германия и току я притискаха с искания, обаче нищо не стряска Германия, тя остава неуязвима. Франция не се успокоява с укрепване "Лигата на народите", из която изключват Германия като недорасла културно /смешни работи на пощурели дипломати/, а искат гаранции, че не ще бъде нападната от Германия се сключва съюз между Фр., Ан. и Америка. Обаче от Америка се зачуват опозиционни, остри гласове против такъв мир, против такава "Лига" и против такъв съюз. Австрийският мир разнищи Австрия, като Австрия остана само с Виена и затворена и не ѝ дават да се присъедини към Германия, мъки, които по-късно извикаха филантропите да отидат на помощ да

спасяват загиващите от мизерия, глад. И българският мир стана, най-големите злоби на гърци, сърби и особено френци се изсипаха върху България. Българските представители са били под арест цял месец, докато ги повикат и им връчат мирния договор. Цял свят остана изненадан от толкова злоба и несправедливост. Отнема се Тракия Беломорска, отнема се Струмишко, Босилеградско и Царибродско. Пет милиарди да се дават за 6 години, с хиляди крави, волове, коне, овце и пр. да се предадат на гърци, сърби и румъни. Провинили се български офицери, войници или чиновници през време на войната им, които поискат, за да ги съдят техни съдилища. Да пътуват надлъж и шир необезпокоявани съглашенски поданици. Да няма България войска редовна, а само наемни войски с 30-годишно задължение, оръжия, арсенали, нито лодки на Дунава и морето. С една дума, съсипана България. Кабинетът на коалицията се смени със земеделски кабинет - начело със Стамболийски и с подпомагане на народняците. Рев, протести, позиви и нищо не помогна. Стамболийски подписа мира в Ньой - предградие на Париж - България не била достойна да влиза и омърсява Париж и се подписа в деня на празника на бълг. победи /27.IX.1919 г./. Горчивата чаша се изпи до дъно и напоследък прибавиха оцет и злъчка. В Америка явно републиканската партия гласува в сената против Уилсъновите досегашни дела в Париж: против мира, против Лигата и против съюза. Уилсън по-рано си замина за Америка и ходи да говори и нищо не помогна, навсякъде го изобличаваха с думи и погледи, че е опетнил Америка и легна болен и се парализира ръката му и Америка не потвърди мира. С Турция мир не се направи. Заканваха се да изпъдят турците из Цариград, а се скараха за М. Азия и почти Англия се отдели от Франция. Най-щекотливият въпрос за конференцията излезе въпросът за владеенето на Фиуме. Италия го не дава на Югославия, новата държава от сърби и хървати, а Уилсън го не дава на Италия. Италианският поет Данунцио завладя Фиуме с доброволци и войски, които се присъединиха към тях и докато след 5-6 месеца въпросът утихна и върви в полза на Италия. Франция

извърши най-големите мерзости: унизи чрез мира Германия и съсипа България, отказа се от съюзницата си Русия и облагодетелства Гърция докрай. Англия поддържа руски генерали и войските им против болшевиците. Но тези последните се затвърдяват и постигат поражения на противниците си. Средна Азия, Кавказ и Армения се заразяват от болшевизма. На 25.XII.1919 г. железничари и пощенци масово прогласиха стачка с политически тенденции да въведат болшевизма. След 40 дни, когато пиша, не постигнаха целта си. Брат ми Христо почина в деня на стачката и не можах да отида в Т. Сеймен на погребението му. Скъпотията и особено обезценяването на парите е голямо. Най-скъпо лева струва 10 стот., а има случаи да се цени и 1 стот. Гражданството взема мерки за самозащита от болшевишки изненади и от разбойници: нощем на смени 200-300 души излизат да патрулират из града. А развала и разврат навсякъде. Никой не мисли за ближния, а всякой за себе си. - Пиша след една година. Велизелос като хитър грък сполучи да придобие разположението на Англия и чрез прибавка на мирната конференция се даде на Гърция цяла Тракия, която току до Чаталджа и Черно море Гърция я завзе, като изтика нашите и турските войски. Турският генерал Таяр-паша в Одрин се заканва да се съпротивлява, но най-позорно биде хванат пленник, предаден от свои хора, а турският гарнизон в Одрин се разбяга към Цариград и до 10-15 000 в България. Тъй че при толкози бежанци сега има в България и турци бежанци. Надойдоха и много руски бежанци, бягащи от болшевишкия терор. На тези бежанци в България, особено на големците, им се оказват прекомерни приеми, като се приемат на длъжности и се изостават вън българи, та особено професори публично се възмутиха. Това ново русофилство Англия, като взема предвид, ощети България и въздигна Гърция. Англия подкрепи Гърция да се настани в Смирна и да има владения в М. Азия, та у гърците възкръсна блянът за подновяване на Византийската империя със столица Цариград. Болшевиките правят голяма пропаганда из цял свят за насаждане на болшевизма. Полша се увлече във война с болшевиките и завзе

руски земи, въпреки протестите на всички руси в емиграция. Болшевиките използваха това общо руско настроение, та ударихa върху Полша и почти я доведоха до съсипване, бяха пред Варшава. Този успех на болшевиците заплаши Франция и Англия и политиката им се раздвои: Англия водеше преговори с болшевиките да ги признае, за да й не пакостят в Индия, Персия и м. Азия, а Франция поддържаше Полша и отвори в Крим друг фронт, където поддържаше генерал Врангел против болшевиците, като явно заяви, че тя го поддържа. Франция и Англия и по-рано поддържаха такива руски генерали противници на болшевизма като Колчак, Деникин и др., та междуособните войни ожесточени в Русия отнемаха много руски синове и от руската сила и могъщество не остана ни помен. Врангел не застраши болшевиците, но види се Франция ще да е подкупила мнозина от болшевишките генерали, та веднага започва обрат и скоро Полша надделя, прогони болшевиците и отново навлезе в Русия. Обаче сега поляците, вече по-скромни, сключиха мир в Рига с болшевиците. Англия побърза да прекъсне преговорите с болшевиците и призна, че Франция добре водила борбата с тях, и заяви, че е солидарна и тя. Обаче все Англия си върши по своему каквото си ще и явно дори против интересите на Франция. - Гръм от ясно небе: в Гърция Вениделос пропадна в изборите и поискаха да се възвърне крал Константин, защото кралят-син Александър умира от ухапването му от една маймуна. И това чудо стана: Вениделос напусна Гърция и Константин въпреки заплашванията на Франция, Англия и Италия се завърна в Гърция и зае престола. Нови дипломатически игри, нови пречупвания на дипломатите, нови резиллици на великите сили, особено на Англия — да знаят всички, че тя е курва и че за интереса си и с дявола едно е. Въпреки протестите на Франция тя зае пак положение да поддържа Гърция. Обаче тези разправии и въжеиграния на дипломатите нямат край и свършване, защото такива не били открити, та за тях вече не ще да пиша, освен за големи работи. Ще кажа, че болшевиките изгониха /победиха/ и Врангела и в Русия не остана никакъв въоръжен противник

на болшевиците. С Врангел напуснаха Крим много руснаци и с кораби са стояли пред Цариград 5-6 дни гладни, никой не им е дал храна, нито са ги допуснали да слязат на сушата, та мнозина в отчаянието си се самоубили. Грозни картини с тези руски беглеци. Едни пък слизат във Варна, приети от България, други отправя Франция за Алжир и Ю. Америка и така с хиляди се разпиляват по четирите краища на света. За скъпотия вече не се говори, макар едно горно палто да се купува от 1000 до 2000 лв. И за много така скъпи предмети вече казват "ефтино". Сега говорят, че парите са спаднали или покачили. Пари много у всички, но пак всички неимоверно държат за придобиване много пари. Дребните пари /стотинки 2, 5, 10, 20/ никак не се виждат, дори 1 лев като дребни пари губи значението си, скоро 5 лева ще бъде най-дребната пара. Сребърните и златните пари са предмет на търговия: сребърният лев се покачи до 10 лева, а наполеонът се продаваше до 280 лева. Правителството тури ръка на мнозина като виновни за погрома на България, но повечето бе да ги измъчат или да ги оберат. Грабежи със силата на властта станаха нещо обикновено. Мнозина, застрашени да ги не преследват или да им не отнемат имота, даваха на разни месити и силни, та явно се говореше за такива обири и колко милиона направили такива обирджии и които по Европа отишли да си вложат парите. Корупция, развала и деморализация, които само Бог знае кога и по какъв начин ще да ги изкорени. Обаждат се хора против злото, но с всичките знания на науката и на опитността не са властта да премахнат злото. Такова грозно е моралното положение. Да кажа и цената на руските книжни пари: Врангеловите 10 000 рубли банкнота се продава за 4 лева, а в Крим за 1 000 000 рубли се земат 1 чифт ботуши. Старите императорски банкноти се продават по 10-15 стотинки рубла.

В живота се ръководех от вяра в Бога. Аз си мислех, особено в млади години, че и другите хора поне се така ръководят. Разбрах обаче, че не само хората не се така ръководят в живота, но като се преструват, като извършват формалности религиозни, за да не ги мислят другите за безверници, в жи-

вота се ръководят от интереси, егоизъм, отмъщение, коварство и съсипват ближния. Най-много обичат хората да градят щастието си върху нещастието на другите. Всички уповават на материалното положение и държат само на него. Бог, като подкрепа на живота, правдата и благата, хората не признават. Нито знанието блазни хората, маймунско подражание на всичко, що иде или се забелязва у хората със знание и изкуство, от простаците богаташи, а същите простаци презират бедните учени и бедните хора на изкуството. А хората на вярата в Бога са презрени и за тях се посмушкват подигравателно. И това в тези последните времена. Разговорите за Бога стават на внимание само ако имат връзка с някое чудо, нещо чудесно, каквото хората чакат в религията и разбират религията като остатък на чудеса. От религията не очакват обаче никакво подобрение в живота. Религията хората практикуват за приличие, по традиция и за бъдещите чудеса и неизвестности, да не са съвсем невинни в онзи живот, "ако има такъв". Истините за добродетелите, за милостта, за любовта хората не искат да знаят, с тях не ще могат да живеят. Най-приятните разговори на всички са материалните придобивки и блага. Разните кръжоци и положения се водят посвоему чрез разговори: простите приказват с учудване за богатите и техните успехи, не можейки да вникнат в спекулациите им, по-издигнатите се втурват в споренето по стъпките на богатите и техните разговори за спекули са дръзки; жените с видимо задоволство приказват за големи чеизи, за богата покъщнина, за много харчене и богати сватби и погребения, самите ботагаши в интимен кръжок като влъхви си разправят успешните спекулаторски похвати, кого са "обули", "прискрипали" и пр. или кому кроят "калпак" и т. н. Очите им святкат при такива разговори и при обмяна на придобивки и на сделки. Само при общи бедствия: суша, глад, стихия от вода, пожар и др. хората се смишляват, че Бог държи света за праведните и верующите, а в друг случай "праведните и верующите" са за подигравка. Всички се прекланят пред

богатия и богатството му, такъв е авторитет и всезнаещ, макар сега да се наиздигнаха мнозина под етикета на работнически и социални да утесняват богатите. Всъщност те ги облажават в душата си и само искат да са някак си на местата им. Обаче пред богаташ веруюш хората не благоговеят толкоз. В такъвзи доверяват или го подритват някак си, ако могат.

Мнозинството от хората подражават, а малцина са хората на изображенията и нововъведенията. Поради това изобретателите и новаторите винаги остават с празни ръце. Когато и да се изобрети нещо, между обществото хората на изображението и новаторите тичат и харчат всички средства и сили и през това време другите гледат на тях с подбив и насмешка, дори с оскърбление и подигравка. Завършат ли обаче делото си благополучно, от всички страни готовановците се нафърлят да подражават, да имитират, заграбват, да изместват същинските автори и да вземат те благата от изображението или нововъведението. И това само за материалните блага. Където няма такива, там не се проявява подражание. Напреднал някой си духовно, станал по-добър или се оставил от някакъв порок - на такива никой не подражава. За такива или се ровят в миналото им, търсят нещо порочно, за да ги похулят или не вярват, а оставилите се от пороци просто отминават с думата "глупак". За множеството добродетели не съществуват, то знае само да проси, да подражава, да злослови, да се налага с жестокост.

Пиша след 2 год. /12.XI.1922/ за събитията в политиката и които и каквото струва да се отбележи. В Америка със закон се въведе затруднение продажба и производство и употреба на спиртни пития. В Русия "болшевиките" отстъпиха от териториите си и под натиска на новите богаташи, които чрез заграбване станаха такива и които поддържници на болшевизма се налагаха на управниците и те се възвърнаха към старите порядки: признаха частната собственост, откриха банки, индустрии и др. т. През 1921-1922 до юли в Русия имаше глад и мор от глад. Милиони измряха от глад и болести на

глада. За храна хората като употребяваха всички животни и най-после има формено човекоядство, а то не е един или два случая, а редовно, дори родители са яли децата си и обратно. Умрели са били изяждани. Изпращаха се уж помощи от Европа, специална Америк. комисия и друга на "Лигата на народите", но всичко бе капка в морето. Болшевиките въпреки това се затвърдяват. Поддържник по скрит начин им става англ. премиер Лорд Джордж. Появи се в Русия "обикновена църква", а от старите представители на черквата - владици и свещеници, с десятки бидоха обвинени и разстреляни или затворени. В България правителството на земеделците със Стамболийски начело се чувства силно вътрешно и върши своеволия, грабежи и терор, един вид "оранжов болшевизъм". Отнеха сгради и на частни лица за държавни учреждения и помещения, силни на деня отменяват решенията за такива срещу десятъка и стотици хиляди рушвети и така се издигнаха голтаци богаташи. Отнеха се земите на собственици, които сами ги не обработват или им са много, и ги раздадоха на техни партизани. Командировки и разходки на министри из Европа и Америка на държавни средства стана нещо обикновено, винаги по 2-3-ма министри са из Европа, разхищение и грабеж на държавните средства. Данъци непоносими, особено за гражданите. Сякаш гражданите бяха извън законите, с всичко се цели тяхното съсипване, земеделците явно се опълчиха против гражданството и говореха с цинизъм и оскърбление против гражданите. Прогласиха простащината за всемогъща и всезнаеща, съдебните власти /прокурори/ станаха фикция, отнеха имотите на Рил. манастир и сградата на Семинарията в София, строена със завещани фондове, скараха се със Синода. На нож бяха 6 м. с професорите и само тям отстъпиха. Противниците си от опозицията третират като престъпници и им устроиха клопка на 17-18.IX. 1922 под ръководството на мин. вътр. работи Р. Даскалов, като ги нападнаха по трена, когато пътуваха за събор в Търново, при Долни Дъбник, биха ги, убиха някои,

ругаха се с тях: остригаха им брадите и мустаците - рязаха с нож - и всичко това от шайки от детективи и затворници, каквито много пуснаха /амнистираха/ от затворите. Така подигнаха тъмните личности и апетити, прогласиха за конституция "светата цепеница". Опразнените затвори напълниха със своите си противници: арестуваха всички министри от кабинета Гешев-Данев, като провинени за войната от 1912/13 г., и Миланов-Костурков за погрома от войната 1918 г. Либералите министри вече по-рано /1919 г./ бяха арестувани и досега са в затвора. Съдят и съдът им продължава още. Германия се държи въпреки натиска от Франция да я сломи. Англия е на страната на Германия. Страхът от Германия и въобще от надигащите се недоволства от липсата на мир, кара силите от Съглашението да тичат от град в град на конференции: Вашингтон, Париж, Лондон, Кан, Генуа, Хага. - Гърция, подкрепявана от Англия, за да принуди Турция да приеме мира. - Севърският договор се разшири в М. Азия и води война с турците в М. Азия, които под водителството на Мустафа Кемал се прогласиха. Ангорското правителство с Велико народно събрание независимо от Цариградското турско правителство и Султана. И много напреднаха гърците, застрашаваха Анадола, но Франция подпомагаше турците с всички средства и явно, та турците отблъснаха гърците. Гърците все още владееха много земи в Мала Азия. Войната се затегна и воюващите се задържаха на позициите си. Турците /ангорци/ сключиха съюз и с болшевиките, засилени са с руско оръжие, фабрикувано от германци, защото Круп пренесе заводите си от Есен в Русия, и с руска кавалерия, откриха офанзива на гърците през септември 1922 г. и ги разбиха и изгониха от М. Азия. Гърция биде съсипана. Крал Константин, който искаше да превземе преди месец Цариград, сега абдикира. От поражението на Гърция тържествуваше Франция, а Англия със своя Л. Джордж, който единствен от министрите, що водиха европейската война, бе останал на още власт, която застрашаваше цял свят, която се издигна и на-

дигна като неуязвима, сега се показа много жалка. Турците извършиха жестокости в Смирна и нито се обади Европа поне с думи да протестира. Преклониха се пред силата. Турция се явява вече като обновена и вече иска да диктува. Англия е изненадана, не може със сила да предприеме нищо против турците и Л. Джордж най-после падна. Турция по примирието в /Мудания/ взема и Източна Тракия с Одрин, иска плебисцит за Западна Тракия и автономия за Македония. Турция оживя и Франция видя резултатите от играта ѝ с Англия, че ще докарат повторно турците като завоеватели на Балканите, а може би и на Европа. Сега е редът на дипломацията. Турците свалиха Цариград. правителство и Султана Мехмед V, като прогласиха за върховна власт в Турция, която преименоваха от Отоманска на Турска държава, Великото народно събрание, Султанството не се наследява, а най-моралният от династията се избира от Великото народно събрание. Така Турция реформирана застава пред предстоящата конференция в Лозана, където ще бъде и Русия за установяване режима на протоците Дарданелски, окупирани от Съглашението, собств. от Англия. В Италия се появи течение антикомунизъм, наречено "фашисти", което със сила пропъди от градовете комунистите и се наложи като управление. В Лозана турците тържествуваха - наложиха на Англия всичко, каквото поискаха. Изгониха всички гърци из Турция и всички европейски пощи и други учреждения /паднаха капитулациите/, на училищата от инородци наложиха ограничения и въобще застанаха в усилията си като стопани и господари.

На 9 юни 1923 настана краят на Стамболийски: съзаклятници офицери - народен сговор - извърши преврат. Стамболийски биде убит. Сподвижниците му някои избягаха зад граница, а останалите арестуваха. Някои изчезнаха от ареста. Райко Даскалов биде убит и в Прага. Започна ера на сговор между партиите на реда. Нищо не излезе: държащите властта се налагаха, партизаните все искаха да си шарят както кой по-рано. Образува се Демократич. сговор и пак си остана-

ха отцепници в старите партии. Преди септември 1923 г. комунистите, които на 9 юни 1923 г. нищо не предприеха, сега подигнаха революция и насмалко да стане гражданска война. Виновни намериха заслуженото, но много невинни бидоха без съд избити. Позорна страница в историята ни: отмъщението и страстите се проявиха. Хиляди избягаха зад граница - в Сърбия - емигрираха. Страстите се разпалваха. Отечественопродажни станаха емигрантите, насъсквани от Сърбия и поддържани със средства от III Интернационал - Москва - болшевиките. Конспирации и банди и разбойничество завилня в страната.

На 16.IV.1925 г. с взрив в черквата "Св. Неделя" /"Св. Крал"/ бидоха убити стотина граждани и ранени няколко стотин души предимно от висшето общество /11 генерали само/ . Целено се е да бъде избито цялото правителство и царят и всички първенци, защото бяха привлечени на погребението на убития зап. генер. Георгиев, убит нарочно от конспираторите. Царят не присъстваше. Бил на погребението на убития преди два дни негов придворен естественик, когато при Арабаконашкия проход биде нападнат царят, но се избави, като под град от куршуми отстъпва - избяга към Орхание, а придружаващите го са залегнали и отбивали нападателите. Смущение за малко. Изловени едни от авторите на атентата в "Св. Неделя" - клисарят Загорски и Фридман и др., а други - Янков, Милков убити - заловени, съдени и обесени. Между тях французи мъж и жена - синът на царя им отмени смъртното наказане. Никъде никой не се подигна. Гласуваното от Народното събрание военно положение развързваше ръцете на правителството. Много народни представители станаха пишман за гласуването на военно положение, когато правителството не застана високо на поста си, а се впусна да изтреблява комунистите. Затворите се препълниха. Стотици изчезнаха под предлог, че бягали, когато ги откарвали от едно място на друго. Но това, види се, не е било достатъчно, то просто от участъците след мъки и изтезания изчезваха безследно стотици. За такива обяснения, че ги погубвали "неотговорни фактори". Конституцията и законността пропаднаха.

Сега и за нас настъпиха много тревожни дни на изпитание и мъка. На 15 май 1925 г. е /извикан/ от агент на Обществената безопасност в София синът ми Георги /Гео Милев/ и отведен, но се изгубва и въпреки постъпките даже пред военните, след месец ни съобщи началникът на Об. без. Вл. Начев, уж познат ни и приятел на по-малкия син Бориса, че Гео бил погубен от "неотговорни фактори". На заявления и молби до царя досега никакъв отговор. Всички тези беззакония станаха веднага известни в странство. На България взеха да гледат вместо състрадателно с пренебрежение. В страната настана поплаха. Хората се страхуваха един от други. Слушаха се действия на органите на властта като инквизициите и нищо повече. Всички се страхуваха да говорят за изчезналите, погубени от неотг. ф., та се създаваха и разпространяваха разни легенди за тях и все казано между четири очи. Положение ужасно, настана застой. Капиталисти напуснаха страната. Войската биде въвлечена и покварена. Надигнаха се диктатори и техни поддържници образуваха дружби "народна отбрана" по примера на фашистите в Италия. Водителят на фашистите в Италия се прогласи за диктатор и доживотен м-р председател. През лятото на 1925 г. мароканците - / ... / под водителството на Абр-ел-Крим поискаха да се освободят от френското владичество над тях и водиха война непрекъсната още, ако и разбит Абр-ел-Крим. Също и друзите в Сирия водиха война с французите за своето освобождение, ако и несвършена още. Навсякъде за такава виняха Москва, че подклажда недоволството. Китайците въстанаха против европейското шарене в Китай, като избиха и изгониха особено английските предприятия в Кантон, но се започна междуособна война, изродила се в надмощие на / ... / генерали в два лагера. Англия и Франция, за да откъснат Германия от Русия я повикаха в Локарно, където сключиха нов мир.

Пиша след 1 година /4.XI.1926/. Никакви важни политически събития освен сменени двама диктатори в Гърция, три несполучливи атентата срещу Мусолини, междуособна война между няколко генерали в Китай.

В първите дни след изчезването на Георги бяхме / ... / и обнадеждавани, че такива правителството ги открива, та траур не носехме, а повечето бяхме в ожидание да ни го повърнат. Затуй и през юли 1925 г. се венча Евгения /първата ни дъщеря/ с Жеко Великов Чолаков - агроном, а Пеша /по-малката/ замина за Америка в Чикаго издържана от националното училище за детски градини там с наши пътни разноски около 34 000 лв. Като ходих в София, после разбрах, че скоро подиря ми са плъпнали агенти на Обществената безопасност да ме залъжат да се върна, като един ме уверяваше, че Гео е в Сливенския затвор. Завърнах се, ходихме в Сливен, нищо не се оказа, а след това се заредиха уж познати и приближени на Гео да идват и ни уверяват, че е жив и че го крие правителството. Разбрахме късно, че това бе игра да ни заблуждават, за да не правим главоболия на правителството. Три молби подадох до царя, една до Нар. събрание и пет до министрите и от никъде никакъв отзвук. Най-сетне ни налегна мъчително състояние и подирихме утеха в отслужване заупокойна на 23 май 1926 г. като годишнина от изчезването му. Обаче мъката ни беше смес от жал по него; жал за България с навъдилите се зверове в човешки образи, които потъпкваха закони - конституция и опетниха България, жал, че и ние бяхме така несправедливи и доверчиви, та го не изтеглихме из София с време и пак някъде ни беше и с една смесица неопределена, като не сме видели смъртта му, току си мислим, че ще го видим. Избитите така само в София били 6 000, а в цяла България повече от 20 000 безразлично и от двата пола и от всякаква възраст, а има и една майка с дете бозайниче, интелигенти, писатели, поети, учители, доктори, офицери и особено много интелигентни хора, и то не са комунисти, а за лични отмъщения, погубени са толстоисти, вегетарианци, стамболовисти, които нямат общо с комунизъм, пример на преследване главно що бяха. Обаче главни родоначалници на комунизма като Георги Бакалов, Сакаров и др. се спасиха, защото имаха сродници генерали и министри, които ги спасиха и

препратиха в Русия. Други са се спасили с много пари и вече проличаха, които са вземали пари, защото вдигат в София къщи за милиони. Обществото е изплашено и никой зъб не обелва, а служи на властите, опозицията ѝ се страхува и / ... няват/ да пише нещо по този погром, върху толкова граждани невинни, на които отнеха живота без вина и без всякакъв съд, избитите са заравяни в окрайностите на София, никой обаче досега не знае мястото на погребението на едного от така починалите. Едва след 1 година Лигата на правата на човека, на гражданина в България биде предизвикана от французката такава да каже само с няколко думи и няколко факта. Обаче как бидоха изругани членовете и от печата у нас и как им се заканиха като изменници! Всякой си пази кожата и никаква гражданска доблест от никъде. Само американеца Р. Х. Маркъм излезе в няколко броя на своя в. "Свят" да повдигне завесата, но виде опасността за себе си и започна за друго да пише. Неоставан обаче на мира, той не /продължи/ от редакторството и се готви да се завърне в Америка. Ант. Страшимиров - писател, се обади чрез в. "Свят" малко нещо, но и нему се заканваха, дори арестуваха и пак пуснаха, сигурност обаче не чувства и той замълча. Корупция и поквара пълна, обезличени личности, народ стадо, ядат, пият, тлъстеят и се приготовляват като за клане. Всякой гледа само себе си да запази и осигури със запаси парични и имотни, а отечеството каквото ще да става. Че утре ще бъде роб на сърбина, на влах и грък и ще му вземат това, на което разчита, че ще го опази /имота/, никой не мисли, че само при свобода има стойност всякакво богатство. - А колко невинни осъдиха на затвор, колко ученици, ученички /деца/, студенти и др. Затворите се препълниха, за да унищожат комунизма и дружбащината. Амнистия дадоха, но извън, особено от Сърбия, преминават емигранти, въоръжени и правят набези и пакости, а и отвътре всекидневно върлуват четници, разбойници и банди навсякъде. Властта застави мнозина да стават нелегални и да фащат горите и планината. Колкото здраво имаше в народа, всичко се похаби и обезвери. Няма приятели и близки, особено за

пострадалите, за такива не се отпуска ни благотворителността да ги подпомогне и споходи. Деца и жени гладуват, някои дори интернирани, защото бащата - мъжът сполучил да забегне. От Англия две дами донесоха 1 000 000 помощ за такива нещастни, не им се позволи да раздадат помощите, а ги предадоха на Бъл. Черв. Кръст, той да ги раздава както намери за добре.

Притурка 2.

Пиша на 19.VIII.1928 г. като се повръщам да предам миналото, което съм списал, намирам, че много неща съм писал по едностранчивото ми гледище, особено за воюването ни. Сега виждам, че всички тези работи са предприемани изкуствено или за корист - да си създадат някой доход - или за прослава и никой не е мислил да осигури първо успеха чрез висок поглед, безкористие и себеотрицание. Морал, особено в политиката и държавата, никой никога да не помислюва, че е имало. - Досега покрай политиката Германия се наложи и затвърдява всячески, болшевиките изгубиха почвата в Китай. Китайците завършиха междуособиците си като отбиха чуждото влияние и старите оръдия на чуждото влияние - Коминтага - народно-демократичното течение на основа от Сутг Ли Сон се затвърди като наикинско правителство, обладало целия Китай и Манджурия и искаше да преговаря с другите сили за преразглеждане на старите договори и сключване на нови. Турската република се затвърди и реформира. Всякакви международни състезания. Атлантическият океан прехвръкнат с аероплан и цепелин няколко пъти, Северният полюс открит от Амундсена м. г., а т. г. Нобиле - измамник генерал със своята експедиция също, но загази и повлече мнозина да го спасяват, отиде Амундсен, който пропадна безследно досега. В България правителството на Ляпчев - Демократичния сговор, без популярност вътре, изчезванията и вързлуванията на разбойници, корумпира народ. представители, като им дава заплати през ваканция /длъжности, командировки/, а в страната настава остра икономическа криза. На 14 април т. г. стана голямото землетресение с

център Чирпан-Борисовград. Силно и продължило до 1 мин. тук земята се огъваше под краката ни и силно бучеше, правеше всички да обезумяват за момент. Силно изплашени всички вън от сградите, само гледат в краката си кога ще се отвори земята или кога ще престане друсането и бученето. От това землетресение от събота срещу Великден бидоха разрушени почти Чирпан и Борисовград из основи и десятки села до тях. На 18 апр. второ катастрофално землетресение с център Пловдив-Татарлии вече причини голям страх у всички, та още същата нощ никой не се прибра в къщата си, а от този момент дълго време всички под палатки и в бараки дъсчени. Дюкяните се отваряха, но вътре влизаха като огън и бърже излизаха, защото трусовете станаха чести и заплашваха всеки момент Пловдив с толкова села в околността поради като / ... / и се превърнаха в развалини, освен сградите по тепетата и Джумаята, които са били върху камък, са оцелели. Помощи за възстановяване и подпомагане на бедстващите се събираха отвсякъде, даде и държавата 50 000 000, а идваха и от всички близки и далечни страни, милиони много, а малцина се подпомогнаха, даже се явиха злоупотребления и се дадоха в съд злоупотребителите. Още при първите впечатления се откри и в Ст. Загора, че Общинският съвет намира, че има и тук пострадали и отпуща 200 000 лв. и че събраните помощи не ще се пращат навън, а ще се раздадат на пострадалите тук. Тази гавра с една правда - помощите за чирпанци и пловдивчани да не отидат по предназначението си - не остана без отговор от Бога. На 1 май се изви над Ст. Загора циклон, който премина от югозапад до североизток през града в една ширина от 150-200 м и причини повреди, които не можеха да се покрият със събраните помощи за Чирпан и Пловдив от старозагорци, защото бяха големи и ги понесоха тези, които бяха пострадали. Този циклон наистина беше нещо страшно. Една керемиденоцветна маса на височина до 150 м във формата на цилиндър се движеше и въртеше с такава скорост и сила немислими. Керемиди, тараби, цели покриви се издигат и въртят в циклона. А дребни и леки предмети са от-

несени до с. Хрищени, къщи съборени, много ценни предмети отнесени, всички керемиди съборени, грамадни дървета изкоренени, и то само по пътя на циклона. Земетресенията продължават и до днес. Тук не се усещат всички, или слабо се усещат, но в сеизмичната област се чувстват много и хората там са на страх винаги. Има полудели от страх, но от орсузлуците си никой не се остави. Силно се нафърлюваха всички лиценечестни против всеки, който поискваше да посочи стихийните събития за благотворение на опомнюване и възвръщане към морален живот. Мнозина говорят, че това е от Бога наказание, но да забравят утре какво днес са говорили. Всяко чудо за три дни и от егоизма си никой не се отказва. В Югославската Скупщина един екзалтиран сърбин депутат Пупиша Рачич или пък с обоза сръбски акция против хърватските депутати, стреля и убива хърват. депутат Павли Радич и Гадаричон, тежко ранява в корема Степан Радич, а леко ранени Транджа и Пернор. Отпосле Ст. Радич почива. Той е бил прицелната точка на убиеца като хърватски вожд и най-крупна морална личност и депутат. Сега хърватите се групираха против всичко сръбско и така откриват борба за извоюване на равноправие, а сърбите искат да ги подчинят и въведат в Хърватско-македонския режим - македонците се самоизтребяват. Преди година бе убит Т. Александров, вожд от ВМРО, а сега генер. Протогеров също вожд на организацията. Сътрудниците се карат или когато плячката е голяма, или когато търпят загуби. Италия се помесва в македонските работи. Тя стъпи на Балканите, като сключи пакт с Албания да я подпомага. Албанският председател на републиката се прогласи за крал Зочу I на Албания.

През време на министер. криза през септември 1918 г. пролича, че всички партии у нас се корумпирали: отечеството, това е тяхното спокойствие и охолност, па макар и при режима на Ляпчев. Две групи - македонската и офицерската заповядват и всички са за такава диктатура. Демокрация е вятър и за демократи, и за радикали. Либерали искат от царя да прогласи открито военна диктатура. Сякаш у всички един страх, един кошмар от ... грехът, извършен над беззащитни и невинни и ги гони и преследва и се чудят как да се оградят и

запазят. Цели дори нощи пази министрите. А комунисти съсипани и некадърни за никакъв отпор, земеделци изкусно разпокъсани се самообвиняват и разединяват. Франция и Англия се помесват във вътрешните ни работи - против външния министър, същият преговаря с македонци, чужди капитали диктуват на БНБ, такива въпроси сякаш не интересуват опозиция, говорят в Н. събрание, за да покажат, че правят опозиция. Кражби всевъзможни, от пътни и дневни заем, що се сключва и не достига до целта си, всичко, що може да облагодетелства близки или да корумпира, е в ход, а опозицията все за сплотяване говори и никога не се сплотява, нямат обект, само властта е обект на всички, но властта се дава от македонците и от военните. Та играта на власт е игра с главата и всички се свиват в черупката си като "ни лук ял, ни лук мирише" - чакат наготово властта. Свободата се е изпарила. Разюздан живот у младежите - слободия. От никъде глас за здрав народен организъм при свобода. Владици и военни са едно. Сектите се сочат като народопредателски, може скоро да бъдат подгонени. Това ни липсваше само. На дановистите не позволиха събора - позволиха и при заплаха от военните /запасни и др./ отказаха, макар съборът им /всяка година на Преображение/, траещ 10 дни, прекарани в общуване, молитви и проповеди и нощуващи и хранещи се заедно, да не засяга ни власт, ни черква. За свободата не се говори. 50-годишнината на Освобождението на България сливат да празнуват със 1 000-годишнината на Симеона, а да се говори, както сега се дрънка печатно за Симеона, да има да се проглушат бейките със Симеона, а за свободата и робството да не става дума, че и сега е робство под българи тирани-диктатори, "неотговорни фактори", които сринаха конституционните правдини и човешките права. Та мина 50-годишнината и не успяха да празнуват, макар заедно със Симеоновата 1 000-годишнина.

Хърватите жилави и опитни водят легална война за своята независимост и равноправие. Раздрусаха Югославия и най-после крал Александър суспендира конституцията, прогласи абсолютна монархична власт, дали за да смажат хърватите, или да оправи разнебитената държава.

В Румъния селската партия на Юлию Маниу се наложи и взе напълно властта от чокоите.

След три и половина години престояване в Америка Пеша се завърна живо-здраво.

На 23.XII.1928 Мика се венча за Владимир Владимиров, скулптор в Русе.

През лятото 1928 г. Евгения доби момче Венелин.

Пиша пак на 22.VI.1930 г. Мъка, мъка и мъка по Георги, която не мога да изкажа, не мога да опиша, сякаш не мога да се съсредоточа да изкажа вълненията и чувствата си от тази мъка. Едните въздишки само изразяват положението ми. И сега взех перото да пиша по този предмет и не зная отгде да започна. Натрупани представи за голямата ни загуба и удар, за голямата ни отговорност, за голямата ни смисловност в момента на известието за изчезването му от една страна, а от друга за голямата му доверчивост и наивност, която сме имали ние и сам Георги, за да не подозираме хората в жестокост и да се предпазваме, както и голямата нахалност от страна на властващите, особено от военните, под чиито нареждания главно са ставали ония масови избивания, да предприемат и извършат такива грозни злодеяния, каквито само сме слушали, че са ставали през време на Инквизицията и Вартоломеевската нощ, - всички тези ни притискат и гнетят и държат като в омагьосан кръг и не ми дават яснота на мисълта по мъката да я изразя. Повтарям: една въздишка само, излизаща от глъбините на душата и същество то ми е израза на тази мъка. До днес още сълза не се отронила от очите ми, макар да съм дохождал до състояние на голямо разчувстване за Георги. Защо? Питам се. И намирам, че е следствие на комплицираната ми мъка: жалба, примесена с учуда и отвращение. Жалба за Георги, учудване за наивността ни при и по време на загубата и отвращение от човека звяр. Тези трите само ме гнетят и притискат, съставят ми мъката, която не мога да изразя, да кажа нейната големина и мощност, с която ме е засегнала. Мисля, че ако беше само жалбата ми за Георги, щяха да се излеят сълзите ми, но двете други обстоятелства свиват сърцето ми и не зная към себе си укори да отправям и да мисля

за отмъщение. Колко пъти ме е сграбчвала мисълта за отмъщение за Георги, смъртта ми даже ми се е виждала, че не ще ми попречи да извърша едно отмъщение. Само когато си помисля, че вековете са дали на рода ми един, когото трябваше да пазим като зеницата на окото си и не сме успели в това, и нови вълни от самокритика и самообвинение отниса мисълта за отмъщение. Явно е, че нямам по предмета единно и пълно съзнание, че раздвоението ми не ми дава да се съсредоточа върху мъката си и да я изразя било с думи или с дела. Обаче гневът от мъката ми е така голям, че ми се вижда животът пуст и всички тези бележки, особено за временните събития, за празна и глупава работа. По-добре бих сторил да пиша за преживяванията, свързани с живота, като оценки на морали и личности и др., за което съм започнал и отделна тетрадка с такива бележки, а тука да бележа само хроника със събитията. Веса м. г. през септември отиде в Америка, в същото училище, където бе Пеша. В България същото. Само комунистите безстрашно се проявяват, ако и да ги преследват, осъждат и наказват. Кризата се шири, нейната острота се чувства от малки и големи търговци и занаятчии и се налага във фалити или затваряне на дюкени и работилници. - Америка, Англия, Франция и Япония имаха конференция в Лондон за морско разоръжение, но не направиха нищо. В Индия националистическо движение за права и независимост под водевилството на Махатма Ганди с несъпротивление, а с мирни бойкотни средства. Преминаха и във въоръжени стълкновения, арестуваха Ганди и намесниците му и борбата продължава. - Китай наново се разрушава при вътрешни междуособици. Сега и червените /болшевиките/ са взели някъде надмощие. - Д-р Екенер със своя апарат "Граф Цепелин" отиде два пъти в Америка и се завърна и направи кръгосветна обиколка: Ню Йорк, Фридрихсхафен /централата - базата му/, Берлин, Москва, Сибир със спиране в Токио, премина Великия океан, Сан Франциско, при Лос Анжелис през централна Америка за Ню Йорк за 21 дни. Друго прелитане направи от Фридрихсхафен, Испания, Азорските острови, Южна Америка - Пернамбуко и други градове и обратно в Ню Йорк - Европа. 17.XII.1933 мин.

г. "Граф Цепелин" летя къмто север. пояс и го наближи само. Много други открития по отровни газове и всички подготовляват населението да знае да се брани от въздушна война от отровни газове. Само в България няма подобна организация. Събират само конференции като голямата стопанска конференция в Лондон, но не дохождат до резултати: думи, думи и всичко пропада. Частни патове се сключват. Русия взема преда, тя не е вече черната болшевишка точка. Почти с всички сили е сключила пактове, а напоследък е призната от Америк. Съединени Щати. На 30.X. т. г. сръбският крал Александър с жена си направи посещение на Борис в Евксиноград. След две седмици цар Борис се срещна с румън. крал Карол на Дунава и с рум. крал. яхта се разходиха за един ден по Дунава до Свищов. На 14.XII. т. г. цар Борис и царица Йоана гостуваха на сръб. крал и кралица. Забравили историята и че "вълкът куче не става", лъжат се един други и приказват за приятелство и са забравили миналото.

На 26.X.1932 г. се помина Владо, мъжът на Мика /зет ми/ от Русе.

На 10.VI.1933 г. Веса се венчала в Ню Йорк за Веселин Мих. Харитонов - машин. инженер, ст.загорец.

Много нещо има да се пише, но сякаш ръката ми с мисъл са сковани като гледам, че са настанени или изкуствено се създават обстоятелства под мълчалива диктатура и мнозина само се вреждат и използват обстоятелствата като за тях и "бивола фърчи" и всичко върви по мед и масло. А болшинството унило, страда, немотия, глад, голота и мъка. За мен мъката е неописуема, като гледам всичко това, като мисля неговата загуба и мъка и неговия труд. Просто - изпитание, на изпитание сме да търпим. О, как се търпи! А старост и немощ чукат вече по гърба ни, та влачем съществуването си и ако и да не губя надежда в скрбта си да се подвизавам и съществувам, което внимавам върху себе си и откривам колко, колко съм бил профан в разбиране живота. Нищо, по-добре късно, отколкото никога.

17.VI.1934 г. партизанската бяс, партизанството с низините и върховете, опропастява всички сокове в народа и интелигенцията. Поквара във всички и навсякъде. Разединения

и разцепления и сговор за ден до пладне, за да се доберат и пипнат власт. И край на партизанския бяс чрез прогласения от името на армията и преврат на 19.V.1934 г. с тенденции диктатурата, зад която са действащи и запасни военни. Начело като министър-председател застава Кимон Георгиев. Прогласява, че ще правят обнова и реформи и съкратиха окръзите в области, туриха кръст на всички партии и забранено съществуването и създаването на партии. Диктатура и в Америка чрез едно насилие върху социалдемократите, без да се обади някой за защитата им, дори с. дем. в Англия смънкаха. Няма вече защитници на тормозения, на избивания, на онеправдания, на потиснатия, няма кой да вдига глава за правда. Диктаторите са на мода и те се подкрепят един други. Хитлер в Германия народи "расизъм", като диктатор е гледан добре от Мусолини, който го помирява с австр. Долфус да не прави дума за аншлуса /присъединението на Австрия към Герм./ . Ким. Георгиев ограничава македонците и разтурва организацията им. Сръбският крал Александър убит в Македония. Но и насилникът Долфус има своя край насилствено убит.

10.X.1935 - Отдавна Кимон Георгиев падна. Прогласената "обнова" не върви на дело и приканите се свършиха. И заместникът на Кимон Георгиев – ген. Златев – падна и неговият заместник Анд. Тошев падна. Брожение сред военните и "заговор" и от Дамян Велчев за преврат. Това в България: все нови хора да изведат страната на спасителен бряг.

Това лято нашият дом има радости:

1. През май Весела се завърна от Америка с малкия си син Бориса и престоя цялото лято, замина си обратно за Америка в началото на октомври.

2. Борис се ожени и венча за мис Бриджит Еванс, англичанка от Лондон, на 28.VIII.1935 г.

От началото на октомври Италия обяви война на Абисиния /Етиопия/ в изт. Африка под предтекст, че Абис. била нецивилизована страна и пр. за свое колониално разрешение. Общ. на Народите обяви Италия за нападател. След дълги разправии и под английски искания се налагат санкции за Ита-

лия. Англия търси съюзници, ако бъде нападната от Италия. Отначало италианците завладяват лесно някои провинции сев. и изт. от Абисиния, като безогледно с аеропланни нападения поразяват всичко по пътя си, също и с танковете си, но спират пред непроходимите планински местности. О. на Н. разрешава да се дават оръжия на Абисиния и тя се въоръжава.

В Китай все неспокойно от гонения помежду генералите. Япония използва мътните води като завзема западни страни и стига до Тибет, също и северни провинции с 20-30 млн. население.

10.IV.1936 г. На 26.III.36 Бриджит родила момче и го нарекли Жоржмил, а Борис стана и баща.

Поврат у военните. Съзнават, че са отишли в политическата, не тяхната област, и се прибират в казармата.

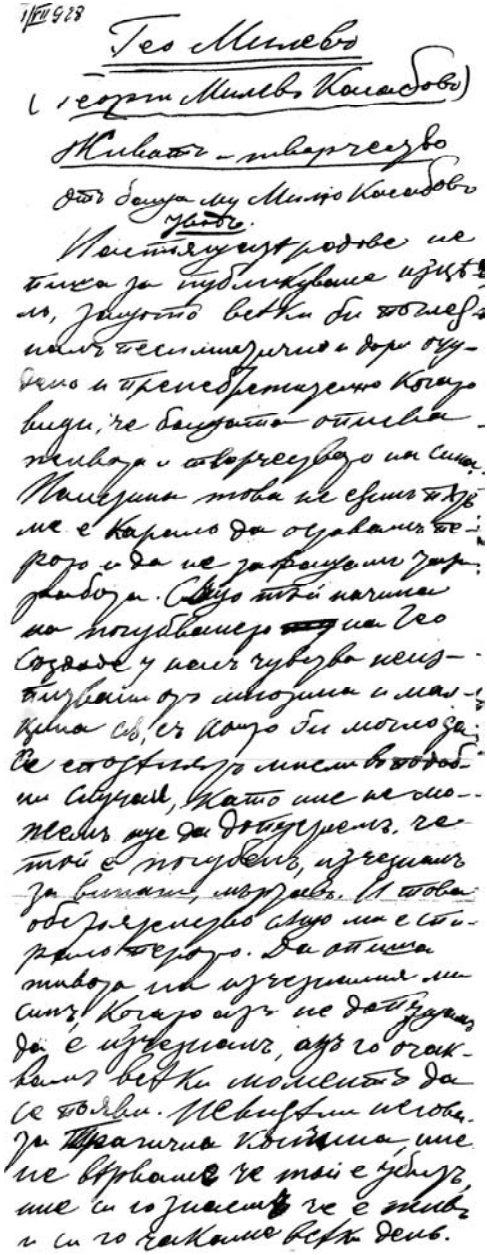
Хитлер навлезе с войска в Рейнската демилитаризирана зона по договорите и обяви, че мир да има, трябва равенство на Германия с другите вел. сили и да си завземе своето си. Шум, олелия от Франция, Белгия - Англия стои по средата. Общ. на Народите взе решение, че Германия извършила нарушение на договора, комедията продължава. Австрия обяви задължителна военна служба и тя нарушава договора. Румъния вряка. Италия напредва в Абисиния. Разбити абисинските войски и става дума за покоряването на цяла Абисиния. В Германия покрай официалното признато особено християнство. Лудендорф застава начело на безбожническа пропаганда - или да се възстанови старата езическа религия.

ГЕО МИЛЕВ
/ГЕОРГИ МИЛЕВ КАСАБОВ/

ЖИВОТ И ТВОРЧЕСТВО
от баща му Милю Касабов[1]

УВОД

Настоящите редове не пиша за публикуване изцяло, защото всеки би погледнал песимистично и дори учудено и пренебрежително, когато види, че бащата описва живота и творчеството на сина. Наистина това не един път ме е карало да оставям перото и да не захващам тази работа. Също тъй начинът на погубването на Гео създаде у мен чувства, неизпитвани от мнозина, и малцина са, с които би могло да се споделят мисли в подобни случаи, като ние не можем още да допуснем, че той е погубен, изчезнал завинаги, мъртъв. И това обстоятелство също ми е спирало перото. Да опиша живота на изчезналия ми син, когато аз не допускам, че е изчезнал, аз го очаквам всеки момент да се появи. Не видели неговата трагична кончина, ние не вярваме, че той е убит, ние си го знаем, че е жив, и си го чакаме всеки ден. Ето при тези обстоятелства сядам да пиша черти из живота и творчеството на Гео. Как, защо най-сетне съм се решил на това? Едно съзнание, че аз всекидневно отивам към своя край; също така, че Гео малко време работи, за да има някои поблизки, които да са узнали или да знаят нещо от неговия живот, някои подробности, на вид незначителни, които един ден за неговата биография биха имали значение; едно съзнание като у човек, че Гео не беше от обикновените хора / не го казвам, защото съм му баща/, то рано-късно ще да има хора, които ще подирят черти из живота на Гео, каквито с моето заминаване от света много такива ще изчезнат за ония, които един ден ще поискат да знаят такива; най-после след три години от изчезването на Гео[2], навремени вече илюзията, че той е жив, че ще го видим, започва да отстъпва на действителността, ни говори - свършено е с Гео.

1/VII 928

Гео Милев

(Георги Милев Колибов)

Животът – творчество

Но защо още съм взел най-сетне перото, за да опиша живота на сина си? Казах, че Гео бе необикновен човек. Това ще го кажат мнозина, които са се познавали с него: приятели или неприятели. Тази му необикновеност за мене сега повече изпъква и става същина, която аз вече ценя не като баща, а като човек. Аз съм на повече от 60 години сега, отгледал съм освен Гео още пет други деца, всички досега са живи и здрави, във възраст, в която вече се проявяват самостоятелно, а също така съм наблюдавал живота и съм правел сравнение и извличал заключение за човека въобще - що е той със своите вложени от природата способности и дарби, що е околната среда, училището и други фактори при възпитанието за развитието на природните дарования и доколко следователно може да се каже за един човек, че е необикновен и на що се дължи необикновеността му.

Тези ми наблюдения, сравнения, заключения за Гео, че е бил необикновен човек, ще са интересни не само за неговите сегашни и бъдещи почитатели, но за всякого. Ние можем да се поучим от всеки живот: разказан, животът и на най-обикновения човек ще ни заинтересува и все ще се намерят светли точки, които ще спрат вниманието ни и ще поискаме да се поучим от такава преживелица, от такива моменти в един живот. Всяка личност има своите особености и всеки живот се изразява според сложението във физическо и психологическо отношение на известна личност.

А именно разнообразието в това сложение на отделната личност е толкова многообразно, че непременно става интересен всеки живот. А колко повече е интересен животът на една личност, която е събрала в себе си повече сили и ги е проявила, както не всеки обикновен човек. Да се разкаже прочее животът на една такава личност с всички подробности от детинство, това ще бъде наистина интересна и полезна работа. И ако съм взел перото да опиша живота на Гео и да ползвам някого си в това отношение, аз не мисля да ползвам така света, но да оставя тези бележки за неговите деца и за всички от рода ми, които ще си спомнят за необикновения им чичо, свако и пр. сродник, та да знаят в що е била неговата необикновеност и при прочитането на тези бележки да се поучават и да знаят и изпитват себе си.

Този увод направих при съвсем обикновено настроение, никакви афекти и никакви амбиции не ме ръководеха. Ще ли мога да продължа сега работата и да я изкарам до край, като не мога освен откъслечно и на интервали да я върша, и дали ще мога да карам винаги при сегашното настроение, ще видим.

РАЖДАНЕТО НА НАЙ-КРАСИВОТО БЕБЕ

Бяхме учители в село Радне махле/ сега Раднево/, Старозагорско, и там на 17 януари 1895 г. в къщицата /саяма/ на баба Мариница, която държахме за квартира под наем, се роди първото ни дете - момче. Бебето бе едро, пълно, цяло розово, червено и така необикновено красиво, което се забеляза от двете му баби /майка ми и майката на жена ми/. А тази красота се оцени от всички, след като се изгуби нейният ефект, след като насолиха бебето. Този стар, отживял обичай, който се още практикува

от невежите маси, може би наистина да отнема нещо от красотата на бебето, на момчето или момичето и по-късно, а понякога и живота на по-слабородените бебета. Какви мъки изпитва бебето, когато цялото го посоляват, как се мъчи, докато понесе тази необикновена за него, наложена му още при раждането му инквизиция на невежеството. И наистина нашето бебе пожълтя, ако и пълно, сякаш се посбраха и умалиха по обема си и лице, и ръце, и бедра, и тяло. Пожълтелият му вид, което е само до време, така грозно и заплашително се отразява, че човек наистина изпитва мъка. Така е, когато и ние, още неопитни и млади, трябваше да платиме данък на невежеството. Окръжени с невежество, още колко други похвати трябваше да видим при раждането на това ни първо бебе, особено около и с родилката, та колкото и да бяхме неопитни виждахме просто невежеството и още тогава реших да пратя по-малката сестра на жена ми да следва и свърши акушерство, за да се намалят страданията на родилките и бебетата поне отчасти. Нашето бебе го окъпаха на другия ден от солта и то се позачерви, но вече и по-после, дори когато съвсем се оправи и стана розово-червено, все пак сякаш загуби част от онази си първа красота.

Имах и други бебета и не зная на що да отдам тези си впечатления за красотата на това ни първо бебе. Дали като първо така ни се е сторило, дали поради заключенията и оценката още в първия мамент на бабата акушерка и на двете му баби - майките ни - или пък наистина е било най-красивото бебе от всички наши бебета.

ГЕОРГИ НА 10 МЕСЕЦА ВЪРВИ ДА ДОГОНИ МАЛКОТО ТЕЛЕНЦЕ

Следната учебна година 1895/96 бяхме учители в с. Ачларе, Карнобатско. Бяхме на квартира у дяда Желя, а ни придружаваше братовата ми дъщеря Марийка. Към септември Георги започна да стои прав и проходи, а през октомври ходеше и по двора и много обичаше да отива след малкото теленце, което хазяите пущаха да се разхожда. Баба Желювица се чудеше как това 10-месечно дете може да ходи вече.

ПЪРВИТЕ НИ ТРЕВОГИ ЗА ГЕОРГИ - БОЛЕН

В началото на пролетта през 1896 г. Георги заболя. Повръщаше всякоя храна. Чак когато го донесе майка му в Стара Загора през март, д-р Георгиев е констатирал, че детето страда от разширение на стомаха. Прислужницата ни Марийка, за да замири детето, което не дочаква майката да се върне от училище и го надои, макар вече да бе почнало да яде твърда храна, му дъвчела и давала, просто го тъпкала с храна/ хляб/ и ден по ден, докато се разшири стомаха на детето и заболя. Премина тревогата, оправи се детето благодарение на д-р Георгиев, но остана с разширен стомах, та и после обичаше да яде повече. Не подбираше твърде храната, само повече да бъде.[4]

РАДОСТТА НА ЦЕЛИЯ МУ МАЙЧИН РОД

През лятната ваканция 1895 г. прекарахме в Стара Загора и тук всички майчини сродници на детето, особено няколко момичета/ лели/, толкова обичаха да милуват детето, че им се виждало много красиво, та го даваше майка му подред, и радостта на всички да имат за малко време бебето в ръце беше безгранична. Да задоволят радостта си, целуваха го по дупето.

В СОФИЯ

През есетна на 1896 г. се откри курс за акушерки в София, сестрата на жена ми постъпи в този курс, с нея отиде и майка ѝ. Аз реших да напусна училището поради партизанските гонения и премествания всяка година, затова отидох в София - да диря работа, и заведох с мене и Георги при баба му и леля му. Работа намерих и не след много заведох и майка му в София. Работата ми бе из провинцията и когато се завръщах, ми разказваха необикновени работи за Георги, че вършел: наблюдавал птиците и насекомите, а обичал да слуша приказки и да ги разказва и така вещо предавал виденото и чутото, та на всички правело впечатление, макар и още двегодишен.

ВАЖЕН, БЕЗСТРАШЕН

През август 1897 г. се завърнахме в Стара Загора и по случай годишнината на Бориса/ второто ни бебе/ го фотографирахме седнал на стол и Георги до стола прав.[5] Какво впечатление трябва да е направило на Георги тази работа на фотографа, че той е взел такава поза, че всички, които досега виждат този портрет, констатират една голяма важност че си е придал Георги при стойката и изразил на лицето си. Отпосле дълго разправяше за фотографа и работата му. През зимата, като виждахме, че Георги в много случаи проявява смелост и безстрашие, една вечер го изпратихме от стаята, в която вечеряхме, да отиде в хизбата, надалеч до 12-15 метра от нас, и да донесе праз. Без да възрази, без да се смути, че е тъмно или далече от нас, Георги отиде и се завърна, изпълнил поръчката.

ПРОЯВЯВАНЕ НА ДАРБИ

Когато бяхме през 1898 и 1899 г. в къщата на Пенчо Филипов, Георги чертаеше по пръстта в градината или с молив по стените разни животни, но когато се пренесохме в собствената си къща, то на пролетта 1900 г. вече трябваше да наказваме Георги, че беше нашарил стените с неговите кончета, кучета и др. Сега обаче видимо се спирахме пред неговата работа с учудване, че рисунките му бяха толкова сполучливо направени, та много от тях оставихме незаличени по стените. И като нямаше молив, той си служеше с въглени от огнището, затова му донесох молив и книга, за да задоволи своя творчески нагон. Книгата не достигаше, кончетата ставаха цели приказки, предадени в рисунки. През септември 1900 г. Георги на 5 години и 9 месеца постъпи в I отделение в училището при пипинията и беше във всяко отношение пръв ученик. Рисуването продължаваше да го занимава много. Сега виждаше рисунки на други и ги възпроизвеждаше. Цели купища от негови рисунки. Във в. „Вечерна поща", който получавах за разпродаж-

ба, той виждаше първите работи на Ал. Божинов и всички ги възпроизвел най-точно. Но когато идваше на дюкяна, отделяше се на една страна и си рисуваше. Всички посетители го научиха, че знае да рисува. Арменецът гостилничар Сирогеш го накара да му прерисува войводата Антраник в голям формат и Георги така сполучливо му приготви портрета, че Сирогеш го постави в гостилницата, а когато я напусна, казваше, че скрил тази рисунка в сандъка си за спомен.

5.III.1929 г.[6] Събитията от Руско-японската война, илюстрирани във вестници и картини тогава, му дадоха нов материал при обилния, който си създаваше от видено-чуто или от фантазията след боевете при Мукден - щурмуването на Порт Артур и погромът на руската флота в японските води бяха нарисувани в много видове и големини, от които до скоро се намираха. Отделенията от първоначалното училище и класовете от прогимназията минаваше с отличие и в рисуването ставаше все посръчен и по-голям майстор. А втори клас на една вечеринка излезе в концертното рисуване заедно с Никола Кожухаров, тогава от III клас. В излизащото детско вестниче „Славейче" даваше някои рисунки в отдела „Как се рисува".

Бях му купил магически фенер с 12 стъкла от по 5 картинки и с този фенер отрано той бе героят в махалата. По празници и през свободно време събираше децата от махалата и им представяше картините от магическия фенер. А по-после, като порасна, уреждаше забавления, декламации и др. подобни по негов репертоар и с магическия фенер заедно. Чудо на радост бяха неговите забавления за всички деца от махалата.

Две сериозни болести прекара през детската си възраст. През лятото на 1901 г. боледува от скарлатина и на есента 1905 г. от остър ревматизъм. Предполагахме, че този ревматизъм му е от постоянно овлажняващите крака още в първо отделение, когато му бях направил лачени чизми, а той за геройство газел в реката, която течеше покрай училището, и се завръщаше много пъти с мокри крака.

НА ХУДОЖЕСТВЕНАТА ИЗЛОЖБА В СОФИЯ

През лятото 1907 г. се откриваше художествената изложба. Георги, свършил III кл. вече, помислих, че ще е добре да го заведа в София през лятото да види по-големите градове и да посети художествената изложба. Беше през август. На път за София се отбихме в Пловдив. Големите здания и магазини видимо правеха впечатление на Георги и толкова се захласваше, че сякаш се преумори, и когато на другия ден отидохме в София, той вече не беше разположен да се захласва в сградите или магазините, а искаше час по-скоро да отидем в изложбата. И той наистина остана изненадан от виденото в изложбата, но при второ и трето посещение нему вече не правеше впечатление, а казваше, че картините са големи по размерите си, рисувани са с маслени или водни бои, но не му се много харесват, а над някои правеше и критика неодобрителна, а пред други се спираше, като му харесваха. На кои художници обаче картините харесваше и на кои не, не ми е било на ума да забележа. Престояхме три дни в София, разведох го да види и други забележителности и вече не искаше да ходи повече, беше му безразлично всяко нещо, което виждаше, след като бе видял толкова по-големи сгради и неща.

В ГИМНАЗИЯТА

Постъпил в Старозагорската реална гимназия, тук той се събра с Насю/Ат. Ат. Илиев/, другар от детинството му, когато до училищната възраст двамата за една година бяха под грижите на Стефан Момчилов - редактор на сп. „Надежда", инициатор и един от основателите на сиропиталището „Добрият самарянин", завърнал се тогава наскоро от Америка и по-после бе евангелски пастир в Лъджене и др. Той ги развеждаше, говореше с тях, възпитаваше ги. В IV и V клас вече у Георги почна да отслабва интересът към рисуването и сега започна сам и заедно с Нася да пишат и превеждат стихове. Имаха няколко сбирки със свои и преводни стихотворения. Започнали с руски език, те превеждаха стихове от Пушкин,

Надсон, Фет и др. Въпреки многото му училищна работа, аз го задължавах да дохожда на дюкяна и да ми помага. Той винаги си носеше книга за четене и при най-малкото свободно време четеше. Аз не съм дори разбрал кога е смогвал да прочете на руски всички руски писатели, а българските той още от прогимназията ги знаеше. Особено поетите наизуст ги владееше до един. Ботев, Вазов, Славейков стария - новия, дори и новите поети, с които аз не бях запознат, като Яворов, Бояджиев и др., той ги знаеше всички. Така, завършил с отличие гимназия, той излезе от нея и с начетеност по литература. Като се запозна с френски език от гимназията, той вече четеше френски поети. А книги си намираше от училищната, от градската и от Атанасилиевата библиотека. В това отношение Насю му доставяше книги, каквито имаше в библиотеката на баща му - Ат. Т. Илиев, директор на гимназията, и пр.

В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

Завършил гимназията през 1910/11 г., на есента през 1911 г. той постъпи в Софийския университет по литература. В София той е вече за трети път. Тук прекара една учебна година с баба си Гена и със сестра си Евгения, която се явяваше в IV клас на гимназията. Всичко преподавано в университета той записваше. Но види се, че повечето му работа е била да чете. Тук вече е имал по-голям избор на книги. Подирил е и писателски среди, с които се е запознал. Първата печатна негова работа в началото на 1912 г. е издадена от к-во „Знание" драма в стихове „Дон Жуан" от Лермонтов.[7] През лятото Георги Бакалов ми казваше, че издал този му труд, защото го намира, че е една съвършена и майсторска работа, и ме зарадва, че у момчето ми има голяма надежда. През тази година и в. „Зорница" печата в подлистник „В дните на сина човечески", преведена от Георги, доста голяма статия от руското сп. „Радостная весть". Заедно с лекциите по литература той през тази година усилено се е приготовлявал да научи немски език, като сам се е занимавал без учител.

В ЛАЙПЦИГ

На есента през 1912 г. Георги поиска да го изпратим в Лайпциг, където да следва пак по литература, университетът на който град се слави по литература. Ние не искахме да го пуснем да отиде в странство, защото е още малък, но виждахме в него една зрелост, едно възмъжаване ранно, развитие също много ранно и при държанието му и самоувереността му ние отстъпвахме. Майка му обаче настояваше да следва в странство, но не по литература, а медицина. Георги настояваше за литература. Аз бях чел, че да учи всеки младеж онова, към което има влечение, и така се присъединих с него. Ако мъжът трябва един път поне да послуша жена си, то този един път е било, когато аз трябваше да послушам майка му. Мислим, че страданията и преждевременната му смърт по-после не биха го постигнали, ако бе следвал медицина. Медицината щеше да го запази през време на войната по-далече от фронта, тя щеше да ангажира големите му дарби и сили, с които литературата не можеше да стори това, защото той природно е бил готов за литература и силите си прочее трябваше сега да изживява в преждевременно/ ранно/ творчество. Така че, като му приготвихме необходимите дрехи и средства, изпратихме го с двама-трима негови другари за Лайпциг в началото на септември 1912 г. Казваше ни после, че когато другарите му прибягвали до посредството на адвокати при университета, за да им изготвят книжата и ги представят за приемането им в университета, той сам си свършил всичко и сам се записал чрез познанията си по немски език, които е имал от неговото самозанимание по немски.

Скоро България със съюзниците си откриха Балканската война против Турция. В Германия не допускали, че България и съюзниците и ще бъдат победители, затова литографията на Кюн/ ... / в Нойрупин е пуснала маса картини за народа, в които турците са победили, разрушават моста при Марица при Т. Сеймен, превземат Пловдив и др. преждевременни залъгалки, пуснати в самото начало на войната, за да

смутят едни, а други да окуражат. Скоро българските победи при Мустафа паша и Селийолу се разнесоха из Европа. Георги ми изпрати няколко от въпросните картини на Кюн и ме пита да влезе в разбиране с Кюн и да приготви по негови рисунки картини за народа с българска победа. Аз се съгласих и той с писмо, а по-после и лично отишъл при Кюн в Нойрупин и вече към 20 октомври имахме пусната в продажба рисуваната от Георги първа картина „Разгромът на Турция", скоро след нея втора, също рисувана от него - „Боят при Лозенград", трета, също - „Генерал Радко Димитриев", а по-после и през 1913 г. в началото - „Обсадата на Одрин", „Боят при Булаир", „Падането на Одрин" и табло с българските генерали от щаба на армията, главнокомандващи и началници на армии. Последните четири картини са рисувани от художниците на литографията по идея и скица на Георги. И с тази немалка работа той успешно се е справил без никакви посредници. Разбира се, че не е оставил и работата си в университета, а първата година, както и в София, той имаше записани всички слушани лекции от него.

При това той се е приготовлявал сам по латински език, за да държи изпит по класическа гимназия. Като се има предвид, че сега и напредвайки в усвояване на немски език, той е и много прочитал, за да може на следната година да излезе с бележките му в сп. „Листопад" - „Литературни писма от Германия", то ще си представим какъв колосален труд е развил през първата още година като студент в Лайпциг. Научен на скромен живот при нас и жаден да погълне цялата немска литература, той е знаел само труда и за всичките си нужди се е справял само със 100-те лева месечно/ 5 наполеона злато/, които му изпращахме. Дори от тези пари по малко е отделял и си купувал книги, за да донесе след три години там сандъци с книги за няколко хиляди лева, като е купувал някои на вехто за по-евтино, разбира се. Дори той е заемал другарите си старозагорци с пари, славата на някои от които почна да се чува, че са пропаднали и изгубили в разпуснат живот в

големия град, и близките им се чудеха как Георги прекарвал с 5 наполеона месечно, а техните синове харчили по 7, 8 и 10 наполеона и не им стигали, а Георги ги и заемал.

През лятото на 1913 г. Георги се завърна в България да види где сме и що сме след погрома, който сполетя България при Съюзнишката война.

Все същият, кротък и мирен, повече възмъжал сега, той най-много от всички ни изпитваше мъка от постигналия ни погром. В началото на септември той издържа в София класически изпит с отличие и замина за Лайпциг. Ние веч не мислехме, че той не ще се разправи успешно където и да отиде, щом е можал да се справи сам досега в такива и толкова работи.

През ноември 1913 г. в сп. „Листопад" се появи първата му статия „Литературни художествени писма от Германия" и скоро той стана като редовен сътрудник на „Листопад" с преводни стихове от Демеля, Ницше и др. и с „Литературните писма от Германия", които достигаха до десет, обемащи по 3-4 страници в списанието, издавано в голям формат/ 40 /. Тази му работа само бе достатъчна, да го подирят по-големите и по-старите литературни сили и да завържат познанство и кореспонденция с него, признавайки го за литературна сила. Приятелството му с Т. Траянов, Людмил Стоянов, Яворов, Лилиев, Николай Райнов, Д. Бабев и др. започна сигур през 1914 г., когато в първата половина на тази година се появиха най-вече въпросните му статии.

В ЛОНДОН

През ваканцията 1914 г. не се завърна в България, а поиска да му прибавя 100 лева извънредни, за да отиде в Лондон и да използва ваканцията си там в усвояване на английски език, който изучавал също. Разрешихме му да отиде в Лондон и в деня, когато Германия обяви Всемирната война, той е бил на път. На три пъти в този ден са били обискирани и претърсвани пътниците, докато напуснат германската граница. Докато се установи в Лондон, бързите военни действия от страна на Германия скоро изпращат върволица бежанци

от Белгия. Между тези бежанци е бил и поетът Емил Верхарн, с когото в Лондон Георги се е срещал няколко пъти и после е разменил няколко писма, които по-късно са печатани в алманах „Везни", стр. 49-52. Тук, в Лондон, той е преживял един прелом в своя мироглед. Онова, което е видял тук, го е поразило. Дългата върволица от просяци на пристанищния булевард като продавачи на бои, връзки за обуща и др. п., също и чардата от скитащи лумпени, които подгонвали ту тук, ту там от гарите на подземните железници и градините, са му повлияли да загуби своята блага, кротка и засмяна физиономия, а по-късно поради душевни терзания да се отпечата на лицето му една подозрително-скептична физиономия, каквато се вижда у него на портрета от цялото семейство, снемано 1915 г. през лятото.

Занимаването му в Лондон е било всекидневно в голямата лондонска библиотека, където за свободен достъп му е ходатайствало българското консулство.

Поради войната обаче положението му в Лондон ставаше затруднено, затова ходих в София и чрез Външното министерство му изпратих 500 лева. Той имаше в себе си една златна антична монета, която продал на лондонския музей за 320 лв. И така вече се снабдил със средства, за да може да се завърне в Германия.

В ХАМБУРГ - В КАРЦЕРА

В началото на ноември 1914 г. Георги отпътувал от Лондон за Холандия и оттам се отправил за Хамбург с цел да се срещне с немския поет Рихард Демел, без да знае, че той е на фронта като поручик и не ще го намери в Хамбург.

След като пристигнал и се установил в един хотел, излязъл да се обръсне и нахрани и през това време полицията му разровила багажа, като намерила английски книги и вестници, между които един с карикатура на германския кайзер Вилхелм. Повече доказателства полицията не дирила, тя виждала вече „шпионина" и го чакала. Щом Георги се завърнал в хотела, и полицията го отвела в затвора карцер, една тъмна влажна ста-

ичка от каменен зид, в която не можело да се изправи прав човек. Имало само едно легло от камък. При едно гише, от което в 24 часа веднъж се подавало само хляб. От това легло, под което течала мръсна вода като река, можело само да се подигне човек, за да вземе хляба от гишето. Осветление никакво. Никой за нищо не го попитал и на виковете и протестите му никой не отговарял. Така прекарал шест дни, когато му съобщили, че на осмия ден ще трябва да застане пред военен съд. Тогава той се развикал и поискал да се яви прокурорът, за да му разреши да телеграфира до българското консулство в Берлин. Сега прокурорът се явил и му разрешил да телеграфира. Какво е телеграфирал, но отговор последвал моментално от българския консул Д. Ризов и веднага го пуснали из затвора карцер да замине за Лайпциг. И това шестдневно преживяване в ужасния карцер, види се, много допринесло към виденото в Лондон, за да изменят така чертите на лицето му и в душата му да залегне едно мрачно настроение.

В БЪЛГАРИЯ И ОБРАТНО В ЛАЙПЦИГ НА ИЗПИТ

Какво друго е преживял Георги, не ни разправя, но когато се завърна в първите месеци на 1915 г., ни разправяше, че имал някакви видения, особено му се явявал Наско, другарят му от детинство, който сега беше в Петербург, и че го преследвал предизвикателно. Имал и други някакви видения. Сега той донесе и един мой лик, рисуван с цветни маслени бои на картон в по-голям формат при един пейзаж от зеленина и къщи. Попитах го защо не е останал до края на годината и да си държи изпитите, а той ми казваше, че не вярва в наука суха и в професори, които са зазубрили само някакви знания, без да могат да дадат нещо от себе си, че той не мисли да става учител в гимназията или професор в университет, че се счита от призваните с дарби поет, за да твори, и че като него не държат на университетския диплом и докторат.

При все това работеше върху дисертацията си и се готвеше да замине за изпитите си в края на учебната година.

През това време заедно с приготовленията си той започна печатането на „Лирични хвърчащи листове", от които издаде пет номера - Стефан Маларме, Рихард Демел, Пол Верлен, Емил Верхарн и Фридрих Ницше - с преведени от него стихове от посочените автори поети и с литературни черти за поетите от него. Брошурите бяха посветени на българските млади поети: Н. Лилиев, Т. Траянов, Л. Стоянов, Д. Дебелянов, Николай Райнов.

В началото на юли 1915 г. той замина за Лайпциг, за да държи изпитите си. Телеграфира ми, че представил и била приета дисертацията му, а тя бе върху поезията и въобще поетичното творчество на Рихард Демеля и бе написана цялата в стихове на немски, каквато дисертация, написана в стихове, не е била представяна дотогава от никого. Издържал и другите си устни изпити с изключение на двама професори, които били на фронта и които потърсил ту тук, ту там и като не ги намерил, се завърна през август, за да отиде през октомври. Обаче войната се затягаше. Съобщенията ставаха все по-трудни, а и България се определи през септември и влезе в Общоевропейската война. На 1 октомври ме реквизираха за чиновник магазинер на резервния интендантски магазин тук и поради общата подплаха от разбушувалата се война аз гледах само да сме живи. Така Георги не отиде през октомври да издържи и останалите изпити, а остана в книжарницата вместо мене.

РЪКОВОДСТВОТО ЗА ИЗУЧАВАНЕ НА НЕМСКИ ЕЗИК БЕЗ УЧИТЕЛ ОТ Д-Р Г. КАСИЕВ

В дюкяна през деня, когато е бил Георги свободен, и ноще у дома той се занимаваше с писане, а сега приготви горното ръководство за немски език, изучаването на който език сега така много се чувстваше и тука, и на фронта, и защото като съюзници с Германия имахме винаги срещи с немски войници. Той отиде в София, за да предаде за печатане това ръководство, коригира, изпечата и подвърза, въобще приготви за продан.

АКТЬОР

Работата в разервния магазин ме погълна и аз за свойта си работа, за дома и за децата не можех повече да се грижа. Отивах на работа по тъмно и се връщах посред нощ. Покрай работата в книжарницата Георги заедно с Никола Икономов и др. съставили трупа за даване представление, като приходите са за сираците от войната. А главната им цел е била да се школуват актьори под ръководството и режисьорството на Георги, за какъвто го избрали и приели съучастниците в трупата, защото пиесите, които се даваха, бяха повечето класически, като „Едип цар" и др., които слабо се разбираха от тукашната публика, но участващите намираха, че само в такива пиеси те могат да се усъвършенстват в сценичното изкуство. Отидох и аз една вечер на представлението им. Даваше се „Лудетина". Играещият в ролята на генерала видимо с играта си завладяваше всички, защото държанието му, говорът и движенията и всичко у него бе така просто и естествено. Всички се питаха кой е този актьор, откъде е дошъл. И на другия ден узнах, че този актьор бил Георги. Просто не можех да повярвам най-вече, че той е пъргав, а на сцената тежък, бавен като стар генерал и гласът му така променен, и говорът му така различен, за да даде говор на генерал, че аз не повярвах, ако майка му не ми казваше и уверяваше, че наистина Георги е бил този актьор.

В ШКОЛАТА ЗА ЗАПАСНИ ОФИЦЕРИ

В началото на март 1916 г. Георги бе повикан да отбие военната си повинност. Той искаше да остане като редник, ако го оставеха, но аз, като имах предвид, че във войната офицерът е по-запазен, настоях да не иска да остане като войник, ако го определят за Школата за запасни подпоручици. И така той биде изпратен в тази школа в Княжево при София. Сега през шестте месеца на курса в тази школа той в младежката си възраст е имал случай да се събира с младежи от разни положения и с разни настроения и да не има

възможност да се занимава с четене и писане. Не съм го разбрал добре, когато искаше да остане редник, че той ненавиждал военщината, и тук следователно е бил лош войник и поради особеното му държание при завършване на курса не е бил произведен в първия офицерски чин - подпоручик, а е оставен само старши подофицер.

НА БОЙНИЯ ФРОНТ

Георги е бил определен да пристъпи и довърши военната си служба в 34 троянски полк.

В средата на септември 1916 г., след като прекара при нас 3-4 дни, един ден при проливен дъжд изпратихме Георги и всички негови другари от школата, отиващи при частите си за фронта. Троянският полк беше при Дойран. С първото си писмо ни съобщаваше, че е прекарал в землянки, натъпкани за предпазване от неприятелските гранати, които се пукали над тях, и поради дъжда и кишата, и че в землянката е било ужасно, като прокапвало и на врата му. Така прекара до края на декември.

На Дойранския фронт неприятелят е бил от англичани и малко италианци. Познаващ английски език, той се е занимавал сега с италианския език и на фронта го е научил също. Въобще езици да учи за него е било много лека работа. Покрай немски, френски и английски той се ползваше от италиански, испански, полски, чешки, руски, сръбски, шведски и почти всички европейски езици. Заради тези му познания на езици и най-вече на немски и английски в началото на 1917 г. той е бил назначен началник на дена команда от 26 души немски войници, завеждащи слуховия апарт пред Дойранския фронт.

СЛУХОВИЯТ АПАРАТ

Нашият фронт при Дойран е бил по височините, а тази команда със слуховия апарат се настанила в една къща на изпразнения гр. Дойран от жителите си, край самото езеро. С този апарат, приемните жици които са били спуснати в езерото, се слушали всички разпоредби и команди на непри-

ятеля, давани лично по телефона. Същият апарат е приемал и съобщенията по безжичния телеграф или телефон. Така те първи са заловили радиотереграмата на неприятеля от Букурещ за солунския фронт, с която известявали напущането на Букурещ и завземането му от съюзните немски и български войски. Войниците, които завеждали апарата, били упражнени да слушат, да следят и да предават само оня разговор или команда, които са били интересни за отбраната, от много други, които за неопитния слушател били цяла вавилония от шумове и глъч. Опитните немски войници могли да схващат думите на непонятния за тях език и да ги предават веднага чрез говор. Георги е слушал така предаващите му разговори на английски от насрещния неприятел и от разговор или команда, които са били интересни, давал заповед на служещите да му предават само интересното. Така той проследявал целия интересен разговор, заповед или команда на неприятеля и веднага по телефона го предавал на немския и българския щаб, които били зад нашия фронт, за да се разпореждат по-нататък, ако е нужно. По този начин нашите са вземали своевременно нужните мерки за отбиване на готвещото се от неприятеля нападение, като са съсредоточвали сили там, където неприятелят се е разпоредил да стане нападение. Също тъй по този начин са могли да се спасят от преследване бегълци, наши пленници у неприятеля и много други, навреме вземали мерки от страна на нашия фронт.

В ГР. ДОЙРАН

Георги е прекарал добре, защото неприятелят не подозирал и не обстрелвал града. Дори той е отивал в черквата и читалището да се рови в любимите му книги. Тук прочитал на славянски черковните служебници Минеи и други и се е опознал с черковния ред и черковните песни и четива, което му после послужи, за да преработи съчинената още през 1914 г. в Лайпциг „Панихида за поета П. К. Яворов". На времето смъртта на Яворов го така порази, че още тогава е написал

поемата си по случая, озаглавена „Панихида за Яворов", но после я допълня на заглавието ѝ: канон, антифон, икос и др., които тук в Дойран се бе запознал и с черковния ред на службата и с песните, тяхното значение и наименование. Оттук е взел един ръкописен требник от 1782 г. и го е съхранявал повече от собствения си живот. Този требник е изнесен из кръв и огън и досега стои в библиотеката му на първо място.

БЯГАНЕ ОТ ДОЙРАН

Най-после през март неприятелят узнал за настанената команда със слуховия апарат в Дойран и самото ѝ местонахождение и един ден започнал обстрелването ѝ. Повече да се стои е било невъзможно и трябвало да се бяга. В това бягане Георги за лекота е хвърлил раницата с необходимите му дрехи, бръснач и др., а само требника и библията, която му бях дал след свършване на гимназията с посвещение, е изнесъл и опазил със себе си. Шрапнели се пръскали около бегълците, но те благополучно изнесли слуховия апарат и се затулили зад едни върхове - спасили се. Наблизо имало мочурливо място и те турили жиците на апарата в калта и учудени останали, че апаратът работел също както когато жиците били във водите на Дойранското езеро, и започнали пак работата си. Направили си землянки при „Студената скала", в скрита местност между два върха.

РАНЯВАНЕТО МУ ДО СМЪРТ

В края на март и началото на април 1917 г. англичаните много засилили нападението на Дойранския фронт. Ден не се минаваше без големи боеве. Сега работата на командата със слуховия апарат е била много голяма. Сполучливите отбивания на неприятелските нападения се дължат на заловените от слуховия апарат разпоредби.

Но все пак англичаните не преставали да нападат нашия фронт при Дойран всекидневно. Дори боевете се засилват стихийно през втората половина на април. Георги молил за

отпуск по-рано, такава сега му била разрешена, но полковият командир го задържал, докато преминат силните боеве. Обаче и сега неприятелят узнал навярно от пленени местонахождението на слуховия апарат и рано още в зори на 29 април 1917 г. англичаните насочили цялата си артилерия от гаубици, фугаси, шрапнели и всевъзможен огън на самото местонахождение на командата със слуховия апарат. Всичката команда е била още в сън. Огънят на неприятеля е бил смъртоносен. Всичко било превърнато на развалини в половин час време. Всичката команда на място е била избита. Огънят продължил до обяд и никой не можел да се притече на помощ. След прекратяване на неприятелския огън санитарите намерили Георги и само един немски войник в безнадеждно положение, но единствените, които давали признаци на живот. Георги бил ранен тежко: една част от черепа му над дясното око и самото му дясно око били избити. Малко рани по лицето и с такива и по-големи по цялото тяло. Но най-голямата рана била тази в главата и окото. Така изнесен в една немска полска болница и в пълно безсъзнание останал до 6 май /цяла седмица/. От Георги нямахме отдавна писмо и едно ужасно предчувствие ни налегна, та запитах в дивизионното тук управление да разузнаят живо-здраво ли е. На другия ден ме повикаха и ми съобщиха, че Георги бил убит на 29.IV. Как понесох това съобщение, не зная. До вечерта не отидох в магазина и у дома вечерта нищо не казах на майка му. На другия ден по обяд пак ме повикаха в дивизията и сега ми съобщиха, че Георги бил жив, тежко ранен в една немска болница. Първото ми запитване е било в същия ден на раняването му, когато още с положителност не знаели за участта му, но го записали за убит и на другия ден, като научили положението, съобщили това в дивизията. Сега трябваше да кажа на майка му, че Георги е ранен малко и пр. Този ден също не отидох на работа и останах у дома да оплакваме новата участ на Георги. Все още обаче не знаехме къде и доколко е ранен. Писах на нашия д-р Градецки, който беше също набли-

зо татък на фронта към Беласица, да подири и намери Георги.

На 6 май Георги, като дошъл в съзнание, и първата му работа била да напише писмо на майка си. Писмото си захващаше така: „Днес е Гергьовден и трябваше да съм си у дома, понеже имам разрешен отпуск, но командирът ме задържа, а през това време ме сполетя, слабо закачен от английските мръсотии, с няколко драскотини по лицето, та прекарвам в болница и пр." Получихме писмото по-късно и от д-р Градецки, който бил при Георги. И той не казва точно какво е положението: доколко е раняването на Георги. Разменихме няколко писма и нищо не узнахме повече или по-подробно. През юли Георги е бил преместен от болница в болница, докато да пристигне в София. Тук го е лекувал германският професор Голдехмер, който е бил над цялото лечебно дело на балканския фронт. Той казал на Георги, че благодарение на вещината на лекаря, който пръв го е приел и лекувал, той е направил всичко, което е можело да се направи за него и неговото положение. Д-р Градецки и Георги писали на Димитра Атанасов да ни подготви, особено майка му, с тежкото положение от раната на Георги и да не се изненадаме, когато го видим, тъй като той се завърна през август. Няма защо да разправям как назначението му излезе указ за назначение на руския бежанец Дуван Торцов, който не е бил никакъв режисьор дотогава, но властващите искаха да се помогне на руските бежанци от царска Русия, които бяха нападнали страната в голямо количество и все с претенции. Това озлоби много Георги и вече помня, че критиката му към всичко, що не одобряваше, ставаше все по-остра. За примирение нито дума, той не търпеше никакви посредствености.

УСИЛЕНА РАБОТА

Аз не можех с книгоиздателство „Везни" да насмогна да отговоря на плодовитостта на приготвените за печат книги, защото нямах широк устроен пазар, поради това не можех и да отговарям за плащане на хонорари за непласирани книги,

а Георги на първо време очакваше само от хонорар своята издръжка. Но вече семеен, имаше и дете и не приемаше да поиска инвалидна пенсия. Тогава той се зае усилено да работи, като превеждаше книги за други издателства. Той пишеше всякога и всякъде, където можеше да намери безшумно място. Еднъж го заварих на една маса в един ъгъл на кафене „Алказар" след обяд, когато нямаше посетители, че пишеше. Той пишеше бърже и усилено. У дома си поради децата денем не можеше да работи, но затова той цяла нощ работеше. Неговото усилено работене беше нещо особено, трудът му необикновен. Така се мъчеше да насмогне на разноските си, понеже аз много слабо можех да го подпомагам. Никакви увещания да се пази, че утре ще спре да гледа с единственото му око, не го възпираха. Освен своята работа идвали са мнозина да преглежда работата им в преводно и стилно отношение и въобще напоследък той беше станал популярен като неуморим работник, като добър преводач и като найдобрия познавач на българския език, неговите изрази и тънкости. Колкото и да имаше работа, но понеже тази му работа се плащаше слабо и не навреме, той се принуди да поиска инвалидна пенсия и то пак поради срам и самонадеяността си той не поиска пенсия на чина си поручик от ротата, а за подпоручик, какъвто е бил през време на войната. Или пък поради туй, че не хранеше симпатии към военщината, не искаше да се казва, че е някакъв поручик. Пенсията му слабо го улесняваше, а разходите му поради скъпотията ставаха все по-големи и той се съсипваше да работи. Точен на дадената си дума да свърши известна работа го рекомандуваше на всички и всички му поверяваха работа. Дори и Цанко Бакалов - министър от земеделския кабинет, - когото е критикувал, му е поверил да му преведе сбирка пак в стихове от български на френски, която работа е свършил отлично.

СП. „ПЛАМЪК"

След 9 юни 1923 г. и след септември 1923 г. в страната

безогледно се нанасяше удар след удар на пролетарските борци и се подпомагаше и закриляше капитализмът, съживяваше се чорбаджийството. Георги като начетен и просветен не можеше да не вижда всичко това, да не чувства своето положение на черен работник и да не се заеме с работата си „на страната на народа", както казваше. И той започна през пролетта на 1924 г. заедно с А. Страшимиров, Хр. Ясенов и др., под негово главно редактиране, да списва и издава сп. „Пламък", в което пишеше статии за вечното стремление на бедните да получат облекчение, за трудещите се да получат отмора, за обременените да получат облекчение и пр., с една реч списание с ляво направление, и то сега, когато никой не искаше да се яви в помощ на падналите и притеснените работници след несполучливия им опит да въстанат през септември 1923 г. Нещо повече - всеки отбягваше да има общо с работничеството или с идеалите му, никой не желаеше да приеме поздрав на улицата от работник, камо ли да му се притече на помощ с утешителна дума или с „чаша вода". Още повече след създаването на Закона за защита на държавата, с който организираното работничество се туряше на преследване и вън от законите на страната. И когато всички поети, писатели и пр. отидоха на страната на властващите, за да получат раздаваните щедро сега синекури и други облаги, Георги отиде по пътя на страданието, „на страната на народа". Наистина той беше справедлив, милозлив и вярваше в доброто и очакваше блажения земен строй, ако и да не беше от организираните работници, ако и да не беше комунист, дори беше противник на тия, които квалифицираха поезията на „буржоазна" и „пролетарска поезия". В сп. „Пламък" той защитаваше правдата на работничеството, на пролетариата и в стихове, но тази поезия само я ценеше като правда, без да допуща да се нарича тя пролетарска. Според него поезията е една и главно тя трябва да е не тенденциозна, а справедлива, но не вреди да е добра поезия в такъв случай с мотив буржоазен или пролетарски. Според него тенденциозната поезия не е поезия.[8]

В кн. 7-8 на „Пламък" Георги печата поемата „Септември", която предизвиква критики и противниците го посочваха на властта като бунтар. Мнозина вече бяха осъдени по Закона за защита на държавата за статии и др. т. и сега прокурорът заведе дело против Георги за поемата „Септември" и срещу гаранция от 5,000 лева го пуснаха на свобода.

Из ден в ден властващите ставаха по-нахални в преследване на комунисти и всички, които се покажеха противници на властниците или с критики и неодобрения. Мнозина, които биваха залавяни и отвеждани в участъците, изчезваха оттам безследно/ убиваха ги/ или ги просто убиваха, като ги отвеждаше полицията от едно място на друго под предлог, че са се опитвали да бягат. А мнозина други паднаха убити посред бял ден на улицата в София и другаде и убийците незаловени.

В началото на 1925 г. в XI кн. на „Пламък" Георги отправя отворено писмо до Борис Вазов като председател на комитета и универсален наследник на брат си, поета Иван Вазов, в което писмо го упреква, че е допуснал да се прокара ЗЗ на държавата, по който и него са подвели за поемата му „Септември", и че според този закон би трябвало да бъде унищожена цялата поезия на брат му Иван Вазов, ценното от която е именно стихотворения от характер, попадащ под ЗЗД, и че той като универсален наследник на брата си зле го разбира и представлява. А пред познати поети, артисти и др. при среща или в събрания той е говорел без страх и укоризнено за всичко, което става и се върши от властта спрямо беззащитни хора.

След атентата в „Св. Неделя" от екзалтирани провокатори настана особено в София ужасно положение за организираното работничество, за комунистите: просто бяха предадени на поголовно изтребление. Затворите препълнени, училищата и др. места също, а всяка нощ се отвеждали деятелни хора на заколение или затриване. Хората със страх едва са шушнели, а Георги, казват, без страх е говорел на ляво и дясно неодобрително, че не може нощем да работи от писъците на жертвите и шума на колите и автомобилите, с които

са отнасяли нещастните хора на заколение. Той просто е бил възбуден от незаконните репресалии на властта, от такава своего рода вътрешна война, в която пасивната страна избиват и властта за оправдание свое казва, че възбуденият народ, сродниците на пострадалите в „Св. Неделя", неотговорни фактори вършили всичко това.

И ГЕОРГИ УБИТ

В Стара Загора нямаше такива и толкова безобразия и за това, що е ставало в София, не знаехме, защото вестниците нищо не пишеха или съвсем слабо като опровержение на слухове неоснователни. Така че не взехме с време мерки да повикаме Георги тук, за да можехме да предотвратим погубването му.

На 15 май 1925 г., когато е била поспряла хайката против комунистите, земеделците и против всякой заподозрян, наклеветен или личен неприязнен някому от силните/ а такива неприятели и неприязнени е имало и либерали, и демократи, и безпартийни, особено идеалисти толстоисти, вегетарианци, младежи, поети, писатели и др./, всички станали жертва на мъст на развилнелите се властници и техните креатури - на 14 май е било насрочено делото на Георги по ЗЗД за поемата „Септември". Види се, че тая работа е била нагласена, та в този ден целият печат гръмна с цинично осъждане и критика на тази поема като бунтовническа и заплашваха съда, ако не го накаже. И въпреки защитата му пред съда, че произведението, за което го съдят, е чисто поетична творба, че за такива дори и за по-явни позиви другаде не предават авторите на съд, съдът е осъдил Георги на 1 година затвор и 20,000 лв. глоба.

На утринта обаче на 15 май един агент от Обществената безопасност го взел от дома му и го отвел и оттам вече се изгубва. А защо са го оставили тъща му, жена му и децата му сам да бъде отведен от агента и никой не е отишъл с него да видят и знаят къде го отвеждат? - Не зная. Надвечер същия ден жена му уж го видяла на един прозорец на работническото здание[9], където бил затворен и където тя отишла да го подири, но времето било лошо и пр., а това е било в петък и чак на другия ден

тя е телеграфирала на брат му Борис да отиде в София. На мене никой нищо не съобщава, нито на майка му. И Борис не е знаел за какво го викат, отива в София чак във вторник/ 18.V./. Познатият му Вл. Начев, директор на Обществената безопасност, го залъгвал няколко дни, че ще подири, че много арестувани имало, но той ще го намери, успокоявал го и пр. и гледал да го изпрати обратно в Стара Загора и в събота/ 23.V./ Борис се завръща с надежда, че Начев няма да остави да го не намери. Докато е бил в София, ходил със снахата при военния и гражданския прокурор, но никой нищо не знаел и не вземал никакви мерки да узнаят. И чак след завръщането си Борис ни съобщава за всичко, що се е случило с Георги, и защо е ходил в София. И се изплашихме, и не можехме да допуснем, че може да се случи с него нещо лошо като инвалид и като известен писател. Подадох на 24.V. дълга телеграма до министъра на войната ген. Вълков като познат ми, че в негови ръце оставям съдбата на Георги. Повикал съм вълка да пази овцата. Какво да се предприеме? Окр. управител тук Андреев уж съчувства ни и току вика по телефона Вл. Начев да му говори и да дири Георги и все не му се удава възможност да го намери или го намира и Начев го успокоява, че го дири и пр. залъгалки. Всички ни уверяват, че лошо с Георги не може да се случи. Особено Дим. Атанасов знае, че и др. т. писатели били задържани, но в интерес на държавата ги укриват, обаче с тях няма да се случи нищо лошо. И ние като всички вярваме на лъжите, които са нам угодни. И все чакаме от Вл. Начев съобщение. Но трябваше да отидем в София и сега узнаваме за оня ад, който е преживявала София. Размислихме, че трябва да отиде майка му, и наредихме къде и при кого да отиде. Завърна се след една седмица, и нищо не разбрала, само слушала за ужасите, които са ставали в София. Страхът ни за Георги, че е погубен, ставаше от ден на ден все по-голям, но все още не ни се вярва, че е погубен. През юли снахата телеграфически ни вика с Бориса в София. Отидохме. Каза ни, че скоро излезли от затвора казвали, че знаели Гео в коя стая бил затворен, разпитали се оказа, че го знаели до третия ден след задържането му. Борис се завърна, а аз останах с цел да се срещна

с ген. Вълков. Той бе във Варна. Един приятел ми каза да не стоя повече в София, защото неминуемо в Обществената вече знаят за пристигането ми и че ще са пуснали агент в следите ми. И наистина, щом се завърнах, ми съобщиха, че идвал един агент и казвал, че знаел где е Георги и пр. Този агент дойде наскоро и уверяваше, че Гео е жив и че се намира в Сливенския затвор. Да се уверим в това, ни отправяше до някой офицер, пребиваващ в Горна баня, той го бил отвел в Сливен и пр. Покъсно разбрахме играта, която ми устройваха от Обществената: ако отидем в Горна баня, може татък да ни пребият - местата са удобни, а ако отидем в Сливен, вече не ще се повърнем в София да ги безпокоим с бъбренията си, защото аз не се предпазвах, като не знаех страха им, и говорех открито с всекиго, с когото се срещнех. Решихме да се завърнем в Стара Загора и да обмислим как да подирим Георги в Сливен. Тук, в София, научихме от излезлите от затвора, че в стаята си Георги се държал много стегнато и предизвикателно за Обществената безопасност, като протестирал за измъчванията, които правели над затворените, понеже чувал писъците им. В София се срещнах с видинския митрополит Неофит и тукашния Павел и наредих да се срещнат с ген. Вълков и го попитат за участта на Георги.

В Стара Загора наредихме да отиде в Сливен майка му и въобще до кого да се отнесе и как да разпита за Георги. Завърна се след една седмица и разправя, че уж бил там - не бил там, а по-късно разбрахме, че всичко е лъжа. Сега дойдоха уж случайно познати на Георги: един архитект, който държал много на Георги за упътванията в изкуството художество и пр., и се представи, че пътува за Сливен от тяхната тайна организация, за да облекчат участта на Георги в Сливен и пр. Втори също познат артист все с уверение, че те знаят, че Гео е жив и те не ще допуснат да загине и пр. А се разбира, че дори такива личности са в услуга на Обществената като шпиони/ ...../[10].

Обаче един ден през юли, когато Вл. Начев бе в Стара Загора, ми съобщи, че за Гео повече да не се надяваме, защото той узнал, че са го погубили „неотговорни фактори". Где и как, не се казва. Как понесохме това съобщение! Щях да припадна.

Но като не сме видели, след разговори и разсъждения пак не допущахме да е погубен. Още повече, че, види се, да ни държат в надежда, все ни идваха от разни приближени до Обществената източници, че Гео бил жив, но му отсекли дясната ръка, с която пишел, и пр. А тукашният митрополит, като се завърна, ми съобщи, че се е срещнал с ген. Вълков и той на въпросите му за Георги отговорил кратко: „Аз разпоредих за него." Лаконичен отговор. Какво е разпоредил? Лошо или добро? Нам се искаше да вярваме за последното. И един ден поисках да споделя оптимизма си за това известие с Вл. Начев, като го наблюдавах как ще реагира лицето му. Лице скала, нищо не помръдна. Отговори лаконически: „Дано аз да съм се излъгал."

Подадох поред две молби до царя, до министър-председателя, до военния министър и до министъра на вътрешните работи и до министъра на правосъдието. Подадохме и обща молба до Народното събрание с копия до всички народни представители, също и до Ляпчев, щом състави кабинет в началото на 1926 г. като министър-председател, и министъра на вътрешните работи, но от никъде никакъв отговор. Само царят чрез канцеларията ми съобщи, че изпратил първата ми молба до министъра на вътр. работи.

Никой не чул, никой не видял, никой нищо не знае, а всички знаят, че Георги е погубен. Пред нас никой нищо не казва. Ние свикнахме с многото тревоги по него, заседна ни ужасна печал в сърцето, непрежалим го прежалихме, като не сме видели изчезването му, очаквахме го всеки ден да го видим.

Георги току-що започваше своето литературно дело, той остави много недовършено, а на нас тежко наследство - жалбите, на жена си още по-тежко - да отгледа две малолетни сирачета.

Разбрахме вече по-късно, че напусто сме се блъскали да го търсим и дирим, времената не позволяват сега да се предприеме нищо. В това отношение снахата нищо не предприема. Но рано-късно ще трябва децата му да подирят убиеца на баща си. Кой е той? Кого да държим отговорен? Никой друг освен ген. Вълков, защото: 1. Той като военен министър имаше цялата власт в ръцете си, понеже след атентата в „Св. Неделя" Народ-

ното събрание гласува военно положение в страната. Всичките арести, избивания и пр.са ги вършили военни кръвясали. 2. Той казал на старозагорския митрополит Павел: „Аз разпоредих за него/ Гео/." Дали и др. като Борис Вазов нямат пръст в подстрекаване да бъде убит Гео, това остава да се подири, когато ще се развържат много езици, защото сега са свързани и защото нищо не остава скрито под слънцето на тази земя.

ЛИТЕРАТУРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ГЕО

Аз не съм се занимавал да съставя един списък на всичко, което е дело оригинално или преводно на Гео, защото сега не може да става дума за препечатване на нещо негово, сега духовете се дирижират от явната и тайната полиция на властта. Печатът в ръцете на властта е готов при първо подсказване да вдигне тревога, че се надига чрез творенията си един опасен за нацията такъв и онакъв и др. Не беше ли проф. Арнаудов, който през 1927 г. помести в сп. „Читалищен преглед" една статия върху творчеството на Гео и на другия ден вестниците, особено в. „Свободна реч", го заклеймяваха като изменник и че си е позволил да пише за един никакъв и че ако си позволява така, може да отиде при любимия си Гео. Така недвусмислено го заплашваха. А. Страшимиров, който също писа в сп. „Ведрина" малки работи, биде заплашен и принуден да спре списанието си.

Да правя оценка на работата му, не ми е работа. Един ден ще има кой да му преценява работата по литературно и пр. гледища. Ще спомена само за първата му сбирка стихове под надслов „Жестокият пръстен". Всичко в тази книга е символично. Цветната картина е войната и мирът на земята: черният тържествуващ демон с ножа е войната, а в краката на повалената жена е мирът. Първото стихотворение е биографията на Гео за всичко, което е способствало /особено раняването му/ за пречистване на духа му, да се издигне до творчески /поетът е пророк/ и да каже за следващите стихотворения също като че бог говори. В тази стихосбирка има стихотворения, в които се говори за някакво минало на някакъв друг,

минал живот, в който е бил, напр. в „Парсифал" и др., а също, че го очаква едно грозящо бъдеще като в „Луната, старата змия". Говори за едно прераждане, както в края на „Докато не обърнеш ти поглед". Всички тези му стихове са станали загадка за мене, нито съм можал да ги отгатна сам, а той не е бил при мене от 1919 г. насетне, па и по-рано от 1912 г., за да беседваме върху смисъла на тези му стихове...

---

[1] Биографичните бележки на бащата Милю Касабов за Гео Милев се намират в Къща музей "Гео Милев" в Стара Загора.

[2] От този израз може да се изключи, че „биографичните бележки" са писани през 1928 г.

[3] Тук рожденатa дата е посочена неточно, тя е 15 януари 1895 г.

[4] Във връзка с разширения стомах на Гео Милев в спомените си от школата в Княжево Н. Митев разказва следния случай:
„Гео се прояви като голям гастроном. Веднъж се хвана на бас, че може да изяде 70 мекици. Басът се сключи и условието беше да му се даде и един гювеч с кисело мляко. То беше цяло тържество. Строена бе цялата рота в каре. Гео беше в средата, пред него една голяма тепсия със 70 мекици и гювеч с кисело мляко. Започна „сеансът". Всички с любопитство наблюдавахме и важното бе, че никой не вярваше, че ще спечели баса. До 32-та мекица Гео не си служи с киселото мляко, консумираше ги една след друга. След 32-та мекица почна да взима мляко: една мекица - две лъжици мляко. За общо учудване Гео изконсумира всички мекици и гювеча с киселото мляко. Беше смях и ръкопляскания. Поздравен бе от взводния командир и фелдфебела на ротата."/ споменът се пази в къща музей „Гео Милев" в Стара Загора/.

[5] Тази снимка се публикува тук.

[6] Датата означава кога М. Касабов продължава биографичните бележки за сина си.

[7] Вероятно бащата греши. Г. Бакалов е издал превода на „Русалка" от Пушкин, направен от Гео Милев.

[8] Тия обяснения за идейно-естетическите разбирания на Гео Милев не са много точни. Както се вижда дори от писмената му защита пред съда, поетът е съзнавал субективно-оценъчния характер на изкуството. Още по-открито се бори той за художествено-тенденциозна поезия в статиите, поместени в сп. „Пламък", както и с поетическото си творчество.

[9] Народният дом на БКП, намиращ се до Лъвовия мост в София, е бил превърнат в седалище на Обществената безопасност. Сега там се помещава Дирекцията на народната милиция.

[10] Пропускаме пасаж с неоснователни нападки срещу една личност.

1624

Фонд 1060 К, опис № 1, арх. Ед. № 6
Главно управление на архивите
При Министерския съвет

ПРОГЛАСЯВАНЕ НА СЪЕДИНЕНИЕТО И ДЕНЯТ 6-ти СЕПТЕМВРИ 1885 г. В ЧИРПАН*

Заедно с Пловдив взе най-живо участие за прогласяване на Съединението и г. Чирпан. Тук от по-рано имаше около 80 души съзаклятници под водачеството на Пею Гарванов и Стою Филипов. А няколко дни преди 6-ти септември пристигна в Чирпан Капитан Паница с другаря си Черногореца Перо.

От три дни градът е в особено възбудено състояние. На 4-ти септември имаше не малко шетане: цървули, навуща, черни връвци, пушки и патрони се приготвяваха от съзаклятниците. Всички като младежи ентусиазирани от делото вършеха работата си така, че тяхното шетане не можеше да не се забележи от другите граждане. И вечерта от рано те бързаха към сборния пункт у Янекавските.

На 5-ти септември още в зори целият град се бе стекъл край въстаниците, които, излезли от сборния пункт, бяха заели позиции до Хаджи Тенювата мааза. Тревожният глас на камбаната от долнята черква изпращаше при въстаниците групи жени, деца, мъже. А как бе завладяна тази камбана от Нику Сингата и немилостно раздрънквана с камък от същия, защото предварително бе отнет и скрит топузът й.

До обяд въстаниците настъпиха няколко пъти от първата си позиция към конака, но посрещнати винаги от взвода войници, които бяха в града по случай панаиря за пазене тишината, та въстаниците не предприеха решителни действия, за да не станат жертви.

Скоро движението на площада пред конака стана по-голямо. Пред писалището на Дянко Милков имаше вече голяма

* Публикува се за първи път.

навалица. Вратите на конака се заеха от войници с пушки и от стражари с голи саби зад тях. Дочуваме от шума вън, че Съединението било прогласено в Пловдив. Всички сме на прозорците, въпреки заплашванията на стражарите. Едно "ура" гръмко от към площада ни разлюля съвсем сърцата. Ето и внушителна разярена тълпа народ — вече пред вратата на конака. "Да се пуснат затворниците!", вика народът. Не се разправя тъй дълго. По такъв момент се само действува, особено както чирпанци действуват. И други път на това същото място са действували с викове "Не щем автономията!" и са ловили с ръце голите шашки на стражарите. Сега народът имаше пред себе си първа редица войници с пушки. Един напън от негова страна и войниците вдигнаха прикладите. Начело вървяха снажният Дянко Милков и крайно слабият и болнав Димитър Хлебаров. В гърдите на последния се стоварват 3-4 прикладни удара и той пада, за да не стане после вече. Паднаха и други под ударите на прикладите, но имаше зад тях доста силни ръце да заловят прикла-

дите и обладателите им и ги поставят в бездействие. Боричкането е в разгара си. Стражарите нанасят удари с гърбовете на сабите си, като отстъпват все навътре в двора на конака. Числото на стражарите се увеличава с още едно отделение от бялата жандармерия, дошла от Пловдив още на 4-ти. Част от това отделение застана пред двата прозореца на нашия затвор. Ние вече викаме "ура" и "Да живее съединена България!" Близо до нашите прозорци стават схватките. Долният прозорец изпращя. Силният тялом Димо Пеев, затворен заедно с нас, с един ритник изкърти прозореца и изскочи вън. Стражарите бяха притиснати навътре към казармата им, но схватките и боричканията още продължаваха. Старшият Миню Досков, запотен, от вратата на казармената стая на стражарите викаше и насърчаваше стражарите. Изскочиха след Димо Пеев двама-трима. И аз бях вече вън, когато над мене видях застрашително голяма сабя на едного от бялата жандармерия. В миг обаче стражарят биде грабнат от неколцина измежду народа. Ни сабя, ни дрехи му останаха здрави. Тълпата ревяща го раздърпваше на четири страни и юмруците се сипеха върху злочестия изпълнител на своя жандарски дълг. Излязохме всички от затвора и се смесихме в борбата. Неколцината необуздани стражари още се съпротивляваха, притиснати до самата врата на стражарската казарма. Те обаче изгубиха своята цел — защищаване затвора: всички затворници бяха вън. Отпаднал и сломен старшият Даков проси пощада и заповядва на стражарите да отстъпят. Когато вече на двора ставаше боричкането и вратата на конака бяха останали свободни, чиновниците, които не са могли да избягат през прозорците на своите стаи, сега бързаха изплашени да избягат по домовете си.

Народът ликува. Радостни възклицания се чуват от всякъде. Предлага се да бъдат освободени арестуваните в дома им капитан Паница и другарят му Черногореца Перо. Начело на старшия Досков, носещ сабята на капитан Паница и на разводящия на поставения часовой, народът отива към дома на тези последните и го освобождават без никакви трудно-

сти. С "ура" и носене на ръце двамата от водителите на въстанието Капитан Паница и Перо бяха отведени в конака, където се направиха първите разпоредби за запазване тишината по-нататък в града на въстаниците и техните войводи Пею Гарванов и Стою Филипов, идещи от с. Калфита, където призори на 6-ти септември дали първите жертви за съединението — трима убити. Те били пленени, конвоирани от войниците на капитан Жейнов само до с. Мурсалково. До тук войниците и техните началници пазили от своите пленници в тайна съобщението за прогласяване на Съединението и по команда оставили пленниците си свободни, като се отправили за Старозагорското шосе. Така се е избягнало нежелателни злощастни случки, които биха се случили.

НСФ 1528

Фонд 1060 К, опис № 1, арх. Ед. № 32
Главно управление на архивите
При Министерския съвет

ПРОГРАМНА СТАТИЯ*

Преди 12-13 години народът ни прекарваше тежки времена. Подтиснат под дългове с тежки лихви за изкупените турски имоти и поради повредите от стихиите през няколко години под ред, се намираше в голямо парично затруднение. Безпомощен бе в тази криза народът, защото до тогази от управниците си подкрепа не видя, нито се очакваше, а сам не можеше да си помогне. Прояден бе народът от партизанската живеница, раздробен бе на много партии и всички те не знаеха мярка в преследванията си едни други. Какви чудовищни средства се употребляваха в партизанските борби, какви мръсни езици изплезваха едни срещу други, та покварата станала бе наистина смъртоносна. Никаква блага дума, никакво състрадание към падналия, човек за човека бе звяр.

Тогава в Ст. Загора г. г. Д. Драгиев, Стефан Момчилов, М. Касабов и Марко Турлаков издигнаха към народа глас за отрезвление чрез в. "Справедливост". Посочваше се бясното партизанство за извор на народното тегло, партийните водители се бичуваха като гробокопатели на отечеството ни, защото за кариера и слава раздухваха огъня на партизанските страсти. В "Справедливост" се прокарваха още насърдчителни статии, а начело за мото на "Справедливост" бяха евангелските истини: "Вий трябва да се родите изново", а за принцип имаше Гладстоновий девиз — евангелието в политиката.

Народът като изгорял от слънчовий пек е чакал благодатния дъжд. Скоро съчувствениците на "Справедливост" станаха много. Към 10-15 брой вече "Справедливост" имаше около 6 000 предплатими абонати. Отрязвление се забелязваше и

* Публикува се за първи път.

мнозина побързаха да се откажат от партизанството и излязоха из партиите, към които се числяха. А когато по инициатива на "Справедливост" се поднесе заявление до Народното събрание с ред искания за облекчение товара на народа, това заявление се покри в кратко време с около 40 000 подписи на български селяни и граждани.

През това време от Плевен се подемаше друго движение от чист професионален характер между земеделците, ръководено от Корманов, Ц. Бакалов и др. Тия две движения сред масата от земеделския наш народ се изразиха в един събор, станал в г. Плевен по коледните празници през 1894 г. От страна на кръжока около "Справедливост" в този събор взе участие г. Д. Драгиев. Като се завърна и даде на другарите си отчет за станалото в събора, взе се решение да продължава "Справедливост" по същия път, като се съветва и предупреждава народът да не сгреши и изроди това движение в някаква нова партия. В този смисъл се написа и уводна статия, одобрена от редакцион-

* Публикува се за първи път. Съхранява се в Главно управление на архивите при Министерския

ния комитет. Обаче г. Драгиев напечатал "Справедливост" със статия от него тъкмо в противоположен смисъл на взетото от редакционния комитет решение, като изхвърлил и думите: "Издава редакционен комитет". Явно бе, че г. Драгиев заграбваше "Справедливост" и го правеше свой частен вестник. Както му е редът, по български, поскараха се другите членове от редакционния комитет с г. Драгиева, а този негов брой стоя две седмици неизпратен на абонатите. Г. Драгиев биде напуснат от другите членове на редакционния комитет на "Справедливост" с предупреждението, че "Справедливост" възвести една истина, която мнозина възприеха и ако един ден има съблазнени в тази истина, отговорен остава той.

Продължи г. Драгиев "Справедливост" с нови сътрудници и нови насоки не далеч от партизанството, а съставяне на нова партия — Земледелска — проповядва вече "Справедливост". Да партизанствуват хората знаеха и тази проповед им се допадна добре. Скоро Земледелски съюз бе съставен, не партия го нарекоха, защото първите проповеди на "Справедливост" още звучаха и на г. Драгиева наумяваха за участта на съблазнителя. Така се роди Земледелския съюз. Навярно съблазнените в истината на "Справедловост" не влязоха в него. Отначало "Справедливост" бе орган на Земледелския съюз. Неговите девизи: Вие трябва да се родите изново и Евангелието в политиката шокираха новопосветените в организацията, те не знаеха от кога и защо са те начело на вестника им. Ония, които знаеха историята им, си мислеха, че те са вече излишни, защото те вече не са новородили в нова Земледелска партия. Скоро "Справедливост" остана без девизите си. Наскоро пък след това и самата "Справедливост" биде заменена със "Земледелско знаме"и защото все още гложде названието "Справедливост", а "Земледелско знаме" бе нещо понятно за всички, които застанаха под него. Разбира се, че ония, които са се съблазнили във възвестената от "Справедливост" истина, не са застанали под "Земледелско знаме". Може би някои да чакат още да се постигнеат

отчасти поне някои от исканията на "Справедливост", макар и по друг начин — чрез нова партия.

Обаче, ясно е, че събралото се при Драгиева под "Земледелско знаме" няма нищо общо с ония истини на "Справедливост".

Ето защо при новото положение, което настана за България, "Справедливост" се появява пак. Сега има повече условия за вестник като "Справедливост". Недъзите от партизанството ги имаме още повече: нови партии се появиха и старите се наплодиха чрез деление; на 18 къщи 19 партии имаме. Ако благосъстоянието ни досега покриваше този ни недъг, сега след общата катастрофа, която ще се отрази и до всички ни частно, недъгът ни ще блестне. Злото от партии ще бъде сега с повече глави. Ако мислехме, че старите партии ще поумнеят, като школуват на държавното кормило, отварят път на новите и крайни партии да се доближат до държавното кормило. А те ще започнат да се учат да бръснат на народната глава, та опасно е някои от тях да не обръснат тая глава. Ето защо "Справедливост" се появява да държи народа нащрек, да ратува за сближение и сгрупиране на партиите; да показва дългът на управляващите и опозиционните партии и голямата им отговорност; да възвестява истините от книгата на живота, необходими за частна и обществена доброчестина; да ратува за новорождението, каквото Исус е посочил за необходимо и чрез което само ще поумнеем във всяко отношение чрез благодат от животодателя Бога и ще имаме и евангелието в политиката и навсякъде.

До Почитаемия
Софийски ОКРЪЖЕН СЪД.

ПИСМЕНА ЗАЩИТА
от ГЕО МИЛЕВ,

София, подсъдим

по угл. д. № 249/III. угл. отд.

ГОСПОДА СЪДИИ,

Моля Ви да бъда оправдан по следните съображения: Поемата ми "Септември" се инкриминира и се иска наказанието ми по чл. 5 от закона за защита на държавата и по текста на тоя член по закона от 25. I. 924 г. След тая дата, обаче, с § 5 от закона за изменение и допълн. закона за защита на държ. /Държавен вестник бр. 278 от 16.III.925/, въпросния чл. 5 бе отменен, следов. по него не мога да бъда наказан, по сила на чл. 1 и 2 от Наказателния закон. С отменяване един закон, който е предвиждал и наказвал известно деяние, премахва се наказателноправната норма, която прави престъпно и наказуемо това деяние и последното става ненаказуемо, макар да е било извършено при режима на отменения закон, защото следва да се приложи по-новия, който, като прави да отпада престъпността на деянието, се явява по-мек от стария /отменения/ - Справка Фон Лист, Учебник по Наказ. право, обща част стр. 56.

В конкретния случай, без значение е обстоятелството дали закона от 16 март 925 ОБЩО ВЗЕТО е по-строг, или по-мек от стария. Той е безспорно по-мек по отношение състава, под който се подвежда МОЕТО деяние, защото ТОЯ състав се премахва /отменява/. Действително с чл. 19 на същия закон от 16. III. 925 се създава нов престъпен състав, подобен на оня, предвиден в отменения чл. 5, обаче, новия чл.19 е неприложим, по сила на чл. 2 алинея Г от Наказателния закон, защото няма обратна сила. А при това, дори и по новия чл. 19 се наказва деянието, ако е извършено по предвидения в новия чл.

До Почитаемия

Софийски ОКРЖЕНЪ СЪДЪ.

Фонд № 103
Арх. ед. 40
л. 5

П И С М Е Н А З А Щ И Т А

отъ ГЕО МИЛЕВЪ, София, подсждимъ

по угл.д.№ 249/925 III.угл.отд.

ГОСПОДА СЪДИИ,

Моля Ви да бъда оправданъ по следнитѣ съображения:

1.Поемата ми "Септемврий" се инкриминира и се иска наказанието ми по чл.5.отъ закона за защита на държавата и то текста на тоя членъ по закона отъ 25.I.924 г.Следъ тая дата, обаче, съ § 5 отъ закона заизмѣнение и допълн.закона за защита на държ./Държавенъ Вестникъ бр.278 отъ 16.III.925/, въпросния чл.5 бѣ отмѣненъ, следов. по него не мога да бъда наказанъ, по сила на чл.1 и 2 отъ Наказателния

[redacted]

Господа Съдии,

За честьта на българското Правосъдие, не произнасяйте осъдителна присъда, защото съ нея бихте нанесли ударъ, рана, петно върху РОДНОТО ИЗКУСТВО и неговото развитие. Изкуството цъвти само на почвата на свободата. Не стѣснявайте писателя, за да не убиете Изкуството!

София, 14.V.925.

Съ почитъ:

Гео Милев

6 начин - т. е. устно, писмено, или чрез печатно произведение, но не и чрез художествено произведение, каквото е инкриминираната моя поема и както предвиждаше отменения чл. 5.

Много естествено, че с новия закон законодателят е искал да ограничи отговорността на писателите - автори на художествени произведения и затова отделя тия произведения от категорията на другите печатни такива, в която ги бе поставил по-старият чл. 5 и затова създал текста на новия чл. 7, в който се определят други елементи за инкриминиране художествени произведения, при което текста на чл. 7 значително по-малко стеснява свободата на писателя. А законодателят бе длъжен да скъпи тая свобода, защото за развитието на родното изкуство тя е първото необходимо условие.

2. Независимо от гореизложеното, поемата ми не съдържа елементи на престъпление нито по стария чл. 5, нито по новия 7 и 19 /неприложими, като нови/ от закона за защита на държавата. Ни дума, ни ред, ни пасаж от нея НЕ ОПРАВДАВА, създаването на нелегални организации, НЕ ВЪЗХВАЛЯВА терористични действия, а само ОПИСВА, РИСУВА картината на събития, станали преди създаването на тоя закон- събития печални и трагични, които не могат да останат скрити от погледа на писателя-художник и да не привлекат перото му. А КАК се описва известно събитие, това зависи от художествения похват и способности на автора и не влиза в оценката на съдилищата или властите. Не може от автора, колкото и обективен да е, да се иска да скрие съвсем своите чувства при рисуването на картината. Един вижда нещата, които изобразява, в една светлина, друг в малко по-друг колорит или нюанс. Събития като описаните не могат да не извикат чувства у писателя. Но в моята поема аз, все пак, съм се старал и съм успял да не влагам мои чувства, нито мои идеи, а да опиша, да изобразя стихията на стълкновението, кървавата жестокост на развилите се борби, без да си поставям друга някаква цел - да давам преценка на събитията. Най-много, може да бъде вменено в "грях" на перото ми, че е описало картина, която може да буди у читателя състрадание към пострадалите в тая кървава стихия и възмущение от жестоките средства на борбата. В времена на озлобле-

ние, на настървеност, аз описах станалите събития, без да преследвам цели. Но нарисуваната картина трябва да засегне само струната на ЧОВЕШКИТЕ чувства у читателя; да възбуди отвращение от кървите /стр. 221:"Смърт, убийство, кръв! До кога, до кога?"/; да събуди надежда, че ще настане край на кръвопролитията и ще настъпи човещина и благоденствие /края на поемата/. Но обстоятелството, че картината буди подобни чувства, не може да ми се вмени в вина, нито е моя голяма заслуга - у всеки човек тая поема и нарисуваната в нея картина не ще събуди еднакви чувства. Зависи от психиката, културата и характера на читателя. Следов.- "целта", която е движила перото ми, е обикновената "цел" на всяко художествено произведение - да изобрази събития, действия, чувства, мисли /които не са мисли и чувства на автора, а на героите/, без да се грижи за начина, по който това изображение ще се възприеме от разните читатели. Оценката пък на отделните думи, термини, изрази подлежи да се разглежда не от углавния съд, а само от литературната критика. Законът не бива и сигурно не иска да се вмесва в "святая светих" на писателското творчество и ще бъде печален куриоз в историята на родното изкуство, ако се инкриминират изрази, като тия, които съм употребил в поемата си. При това, подборът на думите до голяма степен става несъзнателно, в процеса на творчеството, под влияние на подсъзнателните внушения на писателя в момента на вдъхновението. Може ли тогава да се говори за "умисъл" в юридически смисъл и да се вмени в углавна ВИНА подбора на думите, изразите, средствата, формите на описанието? В случая имаме една поема, която дори не е лирическа и не изразява чувства на автора, а колко по-малко - мисли, идеи, преценки, одобрения или възхваления.

Господа Съдии,

За честта на българското Правосъдие, не произнасяйте осъдителна присъда, защото с нея бихте нанесли удар, рана, петно върху РОДНОТО ИЗКУСТВО и неговото развитие. Изкуството цъфти само на почвата на свободата. Не стеснявайте писателя, за да не убивате Изкуството!

София, 14.V.925. С почит:

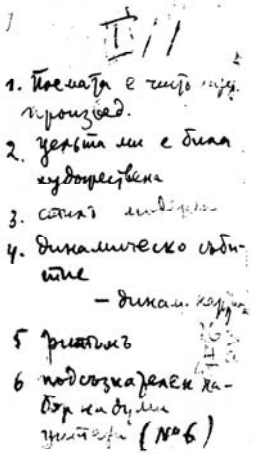
БЕЛЕЖКИ ЗА ЗАЩИТАТА

Точен препис от бележките на Гео Милев за защитната му реч пред съда.

14 .V.1925 г.

I

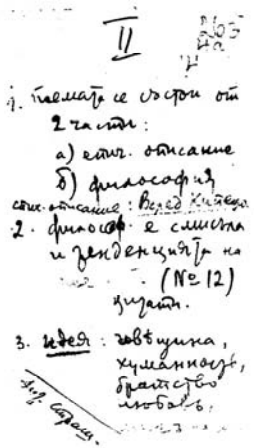
1. Поемата е чисто литер. произвед.
2. Целта ми е била художествена
3. стил модерен
4. динамическо събитие
   — динам. картина
5. ритъм
6. подсъзнателен набор на думи цитати (№ 6)

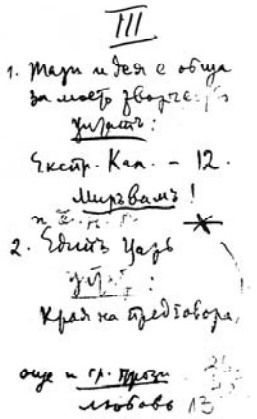
II

1. Темата се състои от 2 части
   а) епич. описание
   б) философия
   стих. описание: Всред кипежа
2. Философ. е смисъла и тенденцията на поемата (№ 12)
   цитати
3. Идея: човещина
   хуманност
   братство
   любов
   мир на земята

Ант. Страш.

III

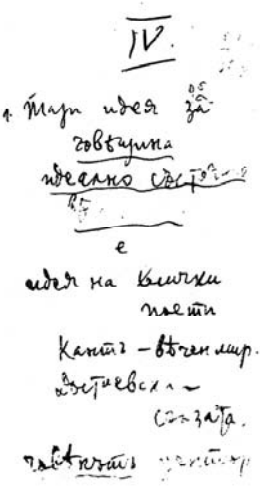
1. Тази идея е обща за моето творчество

Цитат:
Експр. кал. — 12.
Мир вам!
Ч. Н. Г. *

2. Едип цар

Цитат:
Края на предговора
още и кр. проза
Любов

IV

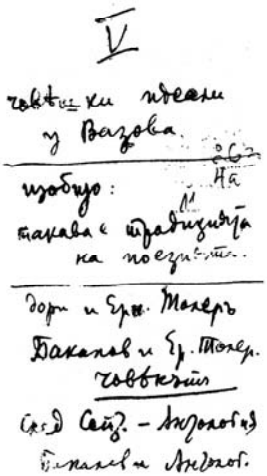

1. Тази идея за
човещина
идеално състояние
вечен мир
е
идея на всички
поети
Кант — вечен мир.
Достоевски —
сълзата.
Човекът център

V

Човешки идеали
у Вазова
изобщо:
такава е традицията
на поезията
дори и Ерн. Толер
Бакалов и Ерн Толер.
Човекът

След Септ. — Антология
Бакалова Антолог.

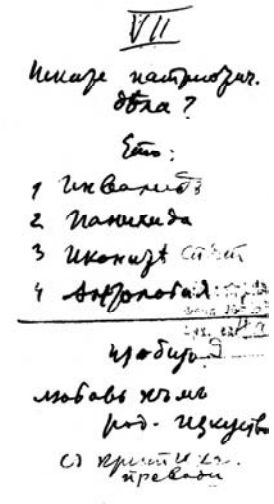
VI

Аз съм независим
писател
Гледам
чувствувам
преживявам
възсъздавам
крайна цел:
едно хубаво стихотв.
(Демел)

VII

Искате патриотич.
дела?
Ето:
1. Инвалид
2. Панахида
3. Иконите спят
4. Антология
изобщо
любов към
род. изкуство
С критика.
преводи

VIII

Първо дело от този
род: за поезия
т. е.
голям въпрос
за
съда
никой не осъден
за поезия
Викт. Юго Уайлд
Толер Верлен
но не за поезия

IX

[С молив е написал]

Не съм убил човек
Заключение:
поет с идеал
за добро
мир
правда
Дано тази
<u>правда</u>
да блесне и
тук!

Г. М. - ОФ - 1538

До господина
Военния министър
на България
В София

МОЛБА

от Милю Касабов, книжар
от Ст. Загора

Господин Министре,

На 15 май т. г. агент от Обществената безопасност е отвел сина ми Гео Милев от София и (в същия и следващите дни на г-жата му са отказвали, че е при тях, но тя го е видяла на 17-ти същи на един прозорец - зачертано от М. Касабов - б. м. - Г.Я.) до пристигането ми в София - 20 - ти същи - той е бил в Обществената безопасност, а след тая дата той се изгубва от там и въпреки постъпките ми пред Началника на Обществената безопасност г. Вл. Начев и предприетите дирения от същия син ми остана неоткрит. Това стана един месец след атентата и когато Вие обявихте чрез печата, че в страната няма неотговорни фактори, тогава, на 24-ти същи, Ви подадох частна телеграма, защото разчитах на човека, но отговор не получих.

(От печата узнах за разпоредбата Ви, че нито да се помисли, че има в страната неотговорни фактори. Това го казва искреното и доброто Ви сърце, но за доброто на България Ви заявявам, че неотговорни фактори изпреварят разпоредбите на правителството и разполагат със съдбата на заслужили граждани. Синът ми Гео Милев от София, поет, писател и критик, отведен преди 10 дни от агент на Обществената безопасност, и досега е в неизвестност. А той през пролетта на 1917 г. при големите боеве пред Дойран като запасен поручик неотлъчно остана на поста си, като не използва

До Господина
Военния Министръ на
България
Въ София.

~~Заявление~~ Молба
отъ Милю Касабовъ, книжаръ
отъ г. Ст.-Загора.

Господине Министре,

На 15 Май т. г. агентъ отъ обществената безопасность е отвелъ сина ми Гео Милевъ отъ София и до пристигането ми въ София 20 [illegible] той е билъ въ О. Б. [illegible] [illegible] въпреки търсенията ми [illegible] [illegible] синъ ми остана неоткритъ. [illegible] Отъ печата узнахъ за разпоредбата Ви, че никой да не се полицейски [illegible] че има въ страната неотговорни фактори. Това говори [illegible] и доброто Ви сърце, но за доброто на България Ви заявявамъ, че неотговорни фактори изпреварятъ разпоредбите на правителството и разполагатъ съ съдбата на заслужили граждани. Синътъ ми Гео Милевъ отъ София поетъ писатель и критикъ отъ

дадения му отпуск, за да даде на отечеството едното си око, едно ребро, част от черепа си и, покрит със стотина рани, да дойде в съзнание след 6 дни. Всичките си шест деца съм възпитал в любов към отечеството и повечето са вече с висше образование. Аз не допущам, че син ми има някаква вина, освен тая, че като християнин вярва в промяната на настоящия строй с друг по-добър, без да има нещо общо с насилници и конспиратори. Но така да се изгуби нашия син, за когото не толкова се страхуваме, колкото за България, че може да има "неотговорни фактори", които да ни измъчват с тази мисъл. Аз съм съзаклятник за съединението и доброволец от 1885 година, същият, който м. г. пред Вас при паметника (на) Калитин в Ст.Загора произнесе писаната реч и се удостоих да поема Вашата ръка. И сега, като предавам участта на сина ми Гео Милев във Вашите ръце, моля затвърдете у мене убеждението, че в страната има само бдящи отговорни фактори - половината от този текст е зачертан от М.Касабов, но останалата част не е обнародвана от Георги Марков в "Литературен архив, том II, Гео Милев", С., 1964, БАН- б. м- Г.Я.)

И освен заявленията до Военния и Граждански прокурори в София и при всекидневните обещания на началника на Обществената безопасност г. Вл. Начев, че дири и ще дири изгубения, не предприехме други постъпки, защото (само ние сме били наивни да вярваме - зачертано от М.Касабов - б. м. - Г. Я.) вярвахме в българското правителство, олицетворение на народната свобода, за закрепване на която през последната война напуснах работата си, за да пазя да се не разпилява държавното имущество (като началник на продуктите, отделение в Резерв. магазин - зачертано от М. Касабов - б. м. - Г. Я.), а двамата ми синове - запасни офицери, оставих на фронта да ги засипват стотици гранати, гледайки как други се притулваха.

И сега бившият началник на Обществената безопасност г. Вл. Начев ми казва вече, че със сина ми Гео Милев е свършено и повече да го не диря.

Като мисля, че Военният министър на България, в чиито ръце е сега всичката власт в страната, който прие да оглавява

пред Народното представителство за така изгубени, не ще ми откаже правото да диря така изгубения ми син, му отправям настоящатта си молба за благото на България, защото и след всичко това аз все още мисля и за свободата на България. От неговото изгубване врагове на тази свобода са направили вече капитал, като са оповестили в "Берлинер Тагеблат" и др., че трупа му бил намерен в околностите на София. А син ми имаше познанство с модерните поети на Англия, Франция, Белгия, Германия, Италия и във всички славянски страни, та (ако днес нашите писатели, уплашени, не правят въпрос за неговото изчезване - зачертано от М.Касабов - б. м. - Г. Я.) неговите познати в странство (сигурно - зачертано от М. Касабов - б. м. — Г. Я.) може би ще заговорят и с това ще се уврежда на свободата на България.

От друга страна, аз все още не мога да допусна, че син ми ще бъде така жестоко наказан без съд и закон, когато виждам как се пазят от властите учителите на комунизма в България - Сакаровци, Г. Бакаловци, Кабакчиевци и др., които десетки години са насаждали в страната гибелното учение и днес най-грижовно се охраняват и услужват и някои ще бъдат съдени, а моят син да бъде извлечен из Обществената безопасност от някои тилови герои - неотговорни фактори - и в такива ръце да бъде като играчка на съдбата оня, който носи върху себе си белезите, че е заслужил на отечеството - това още не смея да допусна.

Ето защо Ви моля, г. Генерале, да упражните пълно Вашата власт и се издири къде е сега моят син - жив или мъртъв - и ми се извести, за да го прежалим, ако той е мъртъв, като лишна жертва за свободата на България и за същата свобода да сме готови да отбиваме интригите на заблудените "неотговорни фактори" и на другите такива врагове, дебнещи извън страната. Само на Вас разчитам и очаквам за отговор.

Така, необезверен още аз разчитам, че тази ми молба ще бъде най-скоро удовлетворена и оставам

С отлично почитание:

М. Касабов

22. юни 1925

НСФ 1526

Фонд 1060 К, опис № 1, арх. Ед. № 7
Главно управление на архивите
При Министерския съвет
7.5.1930

БЕЛЕЖКИ НА М. КАСАБОВ, СТ. ЗАГОРА, ПО ВЪПРОСИ ИЗ ЖИВОТА*

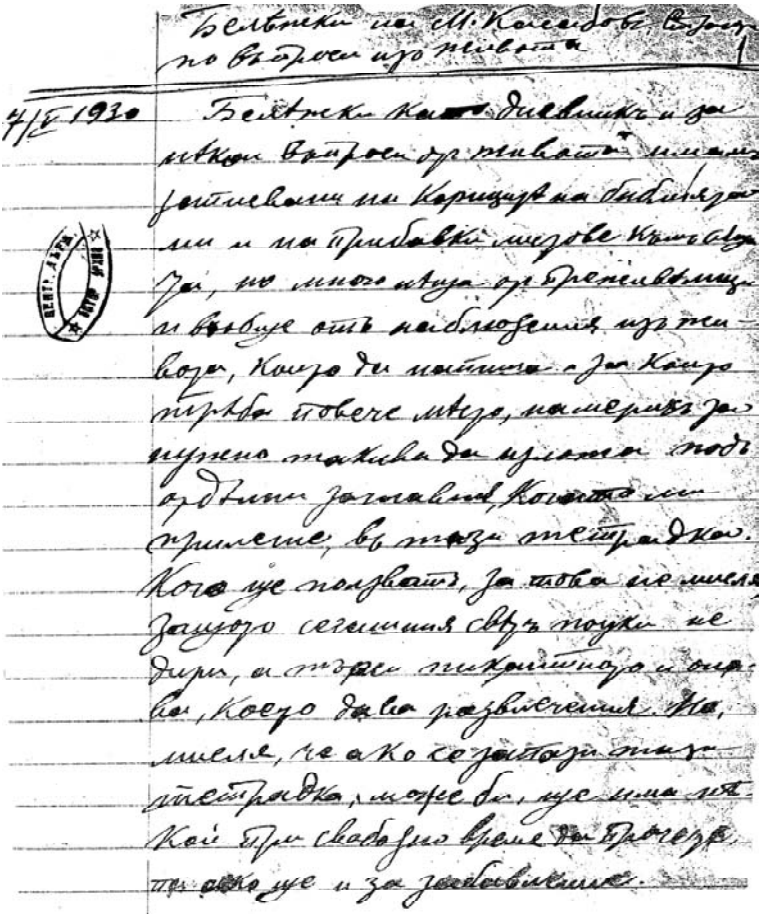
Бележки като дневник и за някои въпроси от живота имам записани на корицата на библията ми и на прибавки листове към същата, но много неща от преживелици и въобще от наблюдения из живота, които да напиша и за които трябва повече място, намерих за нужно такива да изложа под отделни заглавия, когато ми ..../неясна дума — б. м. Г. Я. /, в тази тетрадка. Кого ще ползват, за това не мисля, защото сегашният свят поуки не дири, а търси пикантното и онова, което дава развлечения. Но мисля, че, ако се запази тази тетрадка, може би, ще има някой при свободно време да прочете, па ако ще и за забавление.

7.5.930

ПАРИТЕ

Че парите света владат е пословично и всички го знаят. Мнозина отдават голямо значение на парите в живота и се ръководят от правилото: "Пари, пари и пари е казал Наполеон". Аз не ща да описвам тези, които са роби на парите, сиреч на богатството по право. Те са като ония коне, които имат на очите си странични перила, за да не гледат освен напред и все напред. В своята книга австралийският милионер Клейсон право казва на всички, които искат да придобият богатство, че те трябва да гледат и да мислят само целящото преследване —

* Публикува се за първи път.

богатството — парите, печалбата, от где и как може тя да се придобие, и за нищо друго да не мислят, и нищо друго да им отвлича вниманието: те могат да минават през някоя местност със шубраци и ручеи, и птички, и славеи да пеят сладкогласно, те не трябва да чуват гласовитите горски певци, може би те да минават през поле, осеяно с цвят пролет или лято: божур и мак червени, желта игличина или бяла лайкучка, но те не трябва да виждат такава природна щедрост от красота, тях не трябва да занимава ни музика, ни естетика.

Та думата бе, че такива, на които австралийският милиардер препоръчва този урок за следване и достижение с успех целта - завладяване богатството, ги има много и много — повечето от човешкия род са такива с каменни сърца, нечуващи ни музиката, ни природните красоти, ни плача и неволите на околните си, защото тях весели само когато зрението им се докосне от златен блясък и слух от звън на злато. Такива си имат пословица: Що ли предпочиташ? Гласат от цигулка ли, гласат на момиче ли, или звънат на златото? — Хеле, хеле — звънат на златото ща! Но казах, за такива не ще ми е думата, а се отпуснах. Думата ми ще бъде за "светите безсребреници". Има наистина хора, които не дават никакво значение на парите, на богатството, макар около тях всички се стремят към парите, всички парадират с богатството, дори изпитват на гърба си ударите на богати грубияни. Или хора, които и когато са имали възможност да имат богатство и пари, не са се възползвали, "пропуснали са своя късмет". Как да се разбере това? Аз например съм бил един от тези хора. Наистина от баща си съм слушал като дете, че той не е поклонник на парите, че той държи на честта си, нежели на богатството, и не зная това ли ми е повлияло, или примерът, що съм видял от баща си, или най-после — което да е по-вярното, наследствеността. Защото наистина баща ми нямаше око на парата. Той въртеше търговия касаплък, имаше понякога 200-300 овце и 2-3 овчари, предприемал е нещо на едро, като в турско време, когато пашкулите са имали много хубава цена, той насадил 10 уврата черничова градина, или е хранил буби на едро, но изгубил, когато е настанало криза за бубарството чрез епидемичното изтребление на кориненатa буба от болестта й "Пебрина". Впрочем той дал онова, което спечелил от буби, когато бил в Анадола /Мала Азия, покрай Мраморно, Черно и Средиземно морета/, където от началото се занимавал с овчарство, а после с бубарство и др. Търговии, та се завърнал с добри пари на онова време. Тази наследена черта — да не имам парите за ценност — се провира у мене всякъде, където ми се е отдало възможност да задържа положение или да спекулирам. Аз съм винаги отблъсквал парата, като нещо опас-

но за морала и като нещо, което не трябва да взема преднина в живота. И каквото си има човек на сърцето, това си му е и на устата, аз съм се задоволявал с малко, със скромност и това съм говорил и на децата си, не толкози като изработена и обмислена философия на живота /аз сега правя тези разсъждения, когато прекарах живота и когато се обръщам назад да го виждам/, а просто по интуиция, като нещо готово складирано у мене, от което трябва да дам и на околните. Сам съм давал пример на незачитане парата и още малки децата са слушали от мене, че за човека е необходимо колкото да преживее, но не и да натрупва богатство и пр. и пр.; за лошите сетнини на живота от богатството, за спокойствието на духа от изпълнения дълг и за честната постъпка.

Като гледам днес хората как уреждат паричните си сметки, как се домогват до всеки ресурс, до всяко място, откъдето може да се вземе нещо и сякаш мислят и на сън само за прибиране и събиране средства, и да завладяват и обладават всичко, що има известна стойност и колкото се може с помалък или нищожен труд да задържат за себе си повече, а от друга страна, като погледна на себе си и на похватите си в това отношение: с каква мъка и труд, какви блъсканици в живота и то за нищо придобив. Самото ми занятие — книжарство — е цял хамаллък и накрая никакво придобитие. Търговия на дребно, но на най-дребно и нищожно. Колкото до книгоиздаването ми, то е било повече за удовлетворение на патриотично чувство, нежели за спекула. Нашите книгоиздателства повечето са били с тази си основа. А аз с моя манталитет на "безсребреник" просто съм бил с книгоиздателството си жертва на костера "българска книжнина". Какво бих постигнал, където трябва да се дава на консигнация, а аз не мога да изкарвам дадено на вересия. Просто 1-2 пъти като кажа на длъжника си и като не плати, той може да е спокоен, че е забравен и необезпокояван от мене завинаги. Понякога правя икономия за няколко лева, а в това време може да срещна някой мой длъжник, който ми дължи десетки или стотици и не смея да му поискам, срам ме е просто за пореден

път да задявам хората, що ми дължат. Но такива като мене има и други, аз не съм сам. Ето тази е целта на настоящите ми редове за парите — да посоча от собствен опит и наблюдения другата крайност в живота относно парите — богатството. Просто има два типа хора в двете крайности по паричния въпрос: мъчители и мъченици, или алчните за пари и завлякаките и недаващи значение на парата. Средните между тези две крайности не съм разбрал. Предполагам, че те ще са като нещо, което бозае от две майки: те се приютяват към едните и към другите. Към първите /алчните/ се показват по-кротки, като се пазят със съобразителност, каквато нямат вторите, а към вторите се доближават повече с лукавщина, за да ги използват. Положението на "безсребърниците" е най-ужасното, защото тяхната доверчивост ги излага на ударите на всички, що са надясно от тях /средните и алчните/. Те са пионери на прокарване новостите и се блъскат не малко, без обаче да съобразяват и се прикриват, та да задържат за себе си блага-та в последствие. Обаче те непредпазливо нямат "търговска тайна", разправят за работата си и за предприятието си и току щом виждат другите, че работата или предприятието е закрепено и може вече да дава доходи , те бързо намират начини с всички простени и непростени средства да завиждат за готовата вече работа, която просто ограбват от нейния пионер "безсребреник". За случая просто се слисвам кои примери да посоча, те са толкова много: навсякъде и навред, където може да се откриe кариера, доходно място, служба, предприятие; на полето и в града, в гората и под земята — всяко мръдване за създаване източника за средства и благосъстояние, което предприемат пионерите, се следи от алчните, както орелът следи из високо своята плячка.

Но защо приказвам за тези работи, ще ли ме ползва нещо? Сега, когато вече ни ръце и крака, ни подвижност за по-усилен труд, нито изглед за поумняване и усвояване другия път в живота, а просто една констатация, една отчетна сметка на преживяното. Още повече, като съм бил заобиколен със сродници в

Стара Загора от ловките събирачи на пари и богатство и също тъй под влиянието на жена ми, която поне винаги е била недоволна от живота на един "безсребреник", тя е бленувала за богатство и е гледала на богатите със завистливо око, съоблажаване и страхопочитание — аз съм си ходил по пътя. Когато преглеждам сега, като че всички тези обстоятелства не се отнасят и за мене. Не се теша от тази констатация, нито много скърбя за така прекарания живот, но, като си давам сега сметка, у мене се обнатрупва едно съжаление за децата ми, че и те поради наследствеността са обречени на същата моя участ в живота. Ето Борис е на 34 години и му се отдава възможност да има в ръцете му пари и неумело и безцеремонно ги пръска, не им дава значение, не е проумял що е това "бели пари за черни дни", пропуща случаи в живота да се добере до богатство и да иска да се домогне до облажаване на онова готово, що са други събирали, за да настаняват някои като зетьове. Поддава се на пионерство в живота, сякаш страх го е да се постави на готовото. С една реч, започва да се блъска в живота, да се мори и троши и от сега ще да раздава на други да ядат заработеното от него. Ето Пеша е на 30 години. Тя бе в Америка и е видяла живота чрез много средства, но се задоволява чрез пионерство. Тя може да си устрои уроци и публични лекции, за да получава на едро, може да напише и да преведе по специалността си и трудът й да бъде оценен и възнаграден, но предпочита пионерството; блъскаше в живота, разбиваше глава с обучение за малко средства — учителство! Но и това, що заработва, не цени и не задържа, не спестява, ръката й е "без трапчинка", не задържа нищо.

Като констатирам всичко това, като описах в общи черти наблюдения и впечатления от живота за парите, нека, който чете тези редове, се замисли върху тях и се поучи, ако може да се насили и изскочи из омагьосания кръг на наследствеността или прескочи поне препятствието, що иде из онова онаследено разбиране да не страни от богатството, готовото богатство, което другите са събирали и запазили като алчни събирачи или скъперници и което богатство може да се употреба и използва за доб-

ро, не току да се улесни само животът, но богатството като сила да се използва за добро. Който чете, да разбира повече.

17.7.930

Днес глашатаят вика, че щяло да се произведе търг за отдаване на предприемач поправки, ремонт и пристройка на дома на Старозагорский Митрополит с приближена стойност 950 000! Как да не се чуди човек? Жилището на Митрополита при полите на Аязмото има своята скверна история — заграбено от държавата из ръцете на един "ромънин". Дълги години българин един скитал из Ромъния по печалби, каквито българи има доста и в Ромъния и в Америка и др. страни, и посъбрал за "старини". Поисква да се установи в някой град и намира Ст. Загора достоен за неговите старини. Купува си място — нива, под пътя южно от Аязмото, където и други бяха купили места за строежи на къщи. Но първи този "ромънин" построи къща за около 20 000 лева на времето, когато парите бяха скъпи, или за около 1 000 наполеона. Къщата, разбира се, е удобна и за тези пари си струва, за да живее всеки богат и с претенции за комфорт човек. Но един ден по време на войната държавата туря ръка върху тази къща и я отчуждава за дом на Митрополита. Добрият българин — "ромънина" — който искаше да прекара старините си не в чужда страна, а в България, остана без къща и порядките на България, за които е слушал, може би, само добро, се изсипаха върху му. Той остана да живее в Стара Загора в чужда къща под наем, без да роптае и ще отнесе в гроба си една скръб — карма за България.

В къщата на "ромънина" , заета така, живее от тогава до сега старозагорския Митрополит. Тази къща с аристократичните й удобства, от каквито "ромънина" разбирал и приложил, се е видяла тясна и неудобна за владиката и се изготвили инженерните планове за поправка, ремонт и пристройка, които щели да костват 950 000 лева. Един милион го кажи. И ако този факт при днешната криза не буди благородно възмущение, то не зная що друго трябва да бъде, за да подвижи

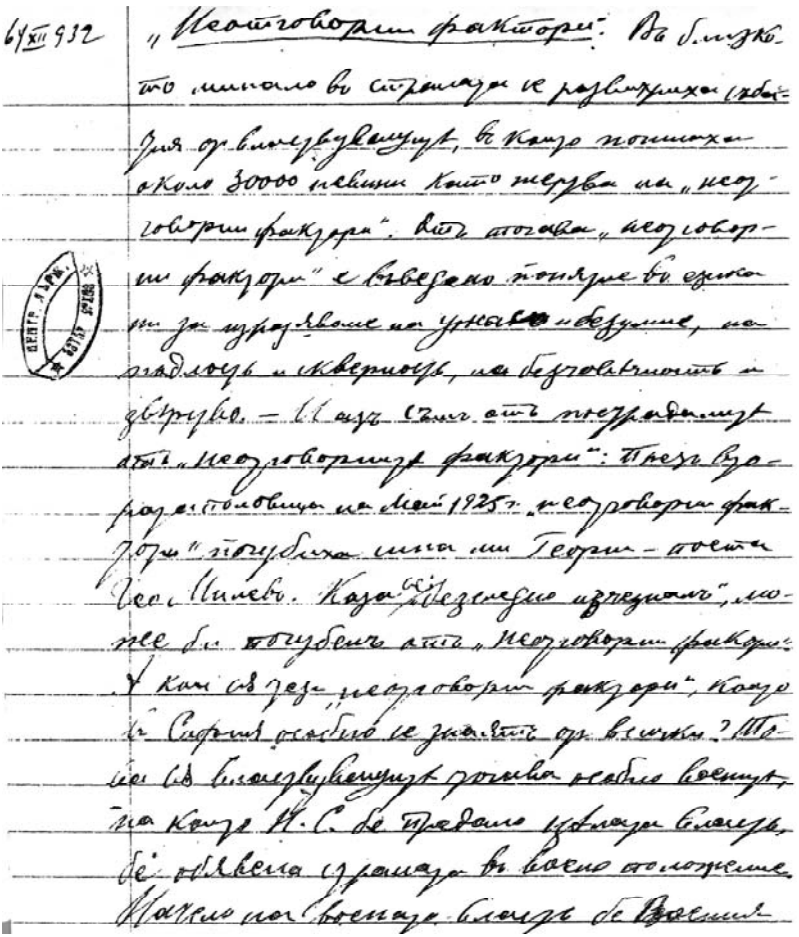
инертността, заспалостта, безчувствеността на този народ, до каквото положение е доведен днес от неговите управници — светски и духовни. За мене този факт безспорно говори, че България не ще достигне 100 години в този си свободен живот, за която свобода загинаха стотици хиляди братски руски синове и българи. Един паметник на тези жертви при Стара Загора с труд и мъка се направи за 300 000 лева или собствено за 150 000 лева по преценка на вещи лица и днес е оставен без ограда да се разруши утре, а за ремонт и пристройка на владиковата къща ще се дадат 950 000 лева! Има ли ум в България? Луди и които дават двата зелника, луди и които ги изядат! При таквози сравнение светотатството се вижда: за мъчениците и жертвите на свободата почти нищо, за представителя на Христа, който нямаше где глава да подслони, се дават за ремонт и пристройка цял милион. Не може, не може Бог да гледа от горе "тих и невъзмутим"! Клета България! Скъпо ще плати за греха на своите управници.

6.12.932

"НЕОТГОВОРНИ ФАКТОРИ"

В близкото минало в страната се развихриха събития от властвуващите, в които погинаха около 30 000 невинни като жертви на "неотговорни фактори". Оттогава "неотговорни фактори" е въведено понятие в езика ни за изразяване на ужас и безумие, на подлост и скверност, на безчовечност и зверство.

И аз съм от пострадалите от "безотговорните фактори": през втората половина на май 1925 г. "неотговорни фактори" погубиха сина ми Георги — поета Гео Милев. Каза се: "безследно изчезнал", може би погубен от "неотговорни фактори", които в София особено се знаят от всички? Това са властвуващите тогава, особено военните, на които Н. С. бе предало цялата власт, бе обявена страната във военно положение. Начело на военната власт бе военният министър генерал Ив. Вълков, родом от Казанлък, син на "Юрдечката". Това само прозвище е достатъчно да се знае как се допусна-

ха “неотговорните фактори” да покрусят името на България и я изложат и припищят. Защото делото на “неотговорните фактори” е подло и мерзко и то за дълго взема връх, скова и изпълни с ужас и трепет сърцата. Моят син Гео е вземен на 15 май сутринта от дома му от полицията и отведен в Обществената безопасност, където след обед е бил виден от жена му. Там е бил виден и от други, но от управата на Обществената безопасност отказват да е постъпил. Къде е? – Ще ви-

дим!, отговарят. И след няколко дни вдигат рамене и отговарят: "неотговорни фактори" са го отвлекли и изчезнал безследно. Това като система е проведено в София с хиляди жертви на безумието на управляващите. Ела в Обществената безопасност и от там да изчезнеш! Тази система на най-отвратителна подлост може да скрои и проведе само един роб, един страхливец, един тилови герой, който е получил безотговорна и неограничена власт, каквото е военното положение.

Но въпросът е по-дълбок. Неужели в България нямаше съучастници управници умни да не допуснат този позор за народа ни — че е тъй подъл и звероподобен? Отговорът е — нямаше такива управници. Някои депутати от опозицията тогава, които също гласуваха за военно положение, са се тюхкали и биели по главите, казвайки: "Ах, какво направихме, какво безумие сторихме, че гласувахме за военно положение!", когато са видяли прокарването на системата на "неотговорните фактори". Но това съзнание не приведе нито едного от тези "опозиционери" до действия, да реагира, да протестира. Всички мълчаха като риби при изтреблението на невинни и в болшинство извъртат на народа. Защо това така? Защо едва сега след седем години си задавам този въпрос? След 7 години! Едва подир 7 години ми се отвориха очите да видя и като тежка присъда за моя народ. Впрочем не е тежка, а заслужена, защото тежка е за невинния, а заслужена за онзи, който времето и обстоятелствата са го създали да си заслужи присъдата. До сега аз съм гледал на моя народ, из който съм, като на заслужаващ всяко съчувствие, поради неговата немощ, беднота и преживял 500 години робство. Същевременно съм облажавал и съм бил във възторг от подвизите на този народ, проявени във въстанията за освобождението, в четнически нахлувания, в боевете за освобождението през Освободителната война и през по-сетните войни: за съединението и за обединението. Сам взел участие активно за съединението и доскоро радетел за въздигане паметник на борците при Стара Загора за освобождението, така активен за народна добра черта, аз съм изпущал умозаключителни факти и разумни

доводи за долните и ниски черти и прояви на този народ- роб. Че робството е една система за издребняване на личността, това за мене като факт не е било достатъчно ясно, защото съм адмирирал по темперамента си само ония из народа, малцината — единиците, които са проявявали добродетели, забравяйки че малцината не са народ. Болшинството обаче е онова страхопъзлювско мнозинство, което робията е направила да прекланя глава пред силния, а когато то бъде облечено във власт, да върши само издевателства и делото на "неотговорните фактори". Сега си спомням, че в зората на нашето освобождение българинът-роб прояви и приложи делото на "неотговорните фактори" . След като бе обявена Руско-турската война за освобождението ни и потеглиха руските освободителни войски, първите им отряди под командата на генерал Гурко преминаха Дунава, се отправи през Балкана и достигнали в Стара Загора, както се знае, и завзели града на 10 — 11 юли 1877 г. Разорението на града от Сюлеймановите орди стана на 19-20 юли същата година. От 11 юли до 19 юли е било царство на роба българин и той е проявил робския си инатлък, робските си напластени асоциации за отношения към себеподобните. Това българско царуване от 8-9 дни е било началото на системата на "неотговорните фактори" спрямо турското население. Облечените във власт стражари за пазене реда са вършили такива работи: въоръжени с пушка отивали по домовете на известни турци, на които са искали да отмъщават и с думите: "Гел, сени чадъра /или Хьокюмата/ чаряьорлар" — "Ела, тебе на палатката /или в управата/ те викат" — са подбирали жертвата си напреде си и като завиват по някоя улица, са убивали и отвличали с кола на край града. Много турци така са били избити от "герои" и "патриоти" като Георги Кюмюря и Марко Иванов, както съм чувал да приказват. Но сега ми идва на ума това, що съм чул, че са вършили тези роби-българи, щом са ги били облекли във власт. А нали имаме българи по-високостоещи от Кюмюря и неговите другари стражари на града? Да, дори старият П. Р. Славейков, този идеолог на българското, поетът-писателят – учителят – преводачът на Библията, по-после – либералът, бе тук в Стара

Загора и сигурно е бил между по-високостоящите управленци, но като него е имало и други интелигентни, но все пак българи! О, робско наследство у всички, ти още в зората на свободата ни сложи петно на новораждащия се в свобода българин. Зная и други случаи, разправяни ми от самия автор. Покойният Наню Димитров, тогава учител и начетен, е владеел горе-доле и руски език, та е бил случайно преводач в руския генерален щаб — на квартира в Габрово по време на Руско-турската война. Когато биде разбит при Шейново Вейсел паша и пленен с армията си, решено било грамадното число пленници да бъдат изпратени в Русия, както и стана. Вейсел паша и щабът му, уведомени за това, се явили в Руския генерален щаб и поискали да бъдат конвоирани и съпроводени до Русия с руски войници, защото те знаели каква би им била участта, ако ги предадат на българи-опълченци. Разговорът-молба е станал в присъствието на преводача и той превел молбата на руските военни, че турците искали да бъдат конвоирани от български опълченци, защото те знаели турски и по пътя щели да могат с тях да поминат в улеснение при нужда, като им разбират от езика. Така да преведе Н. Димитров турската молба е направил от онзи робски инстинкт да злепостави тези, които днес зависят от него. Руските военни не подозирали нищо. Те предали на българи-опълченци да конвоират пленниците турци. В деня на отправянето им из Габрово между зрителите бил и Наню Димитров. Той видял, че много турски офицери плачели, а един от депутацията при руските военни видял Н. Димитров издалече и само му помахал заканително с пръст — израз на обвинение за подлата му постъпка. " И никога няма да си простя, ми казваше Н. Димитров, за тази мерзост и не зная как ще отговарям за нея пред Бога, защото с хиляди-хиляди от турските пленници бяха избити от българите-опълченци по пътя, когато са ги конвоирали." От Габрово до Търново още пътят бил постлан с труповете на турски войници, сега пленници, а докато били откарани в Русия са останали наполовина, дори на една третина. Ето това е българинът-роб. Опълченецът удиви света с храбростта си при Стара Загора и на Шипка в паметните дни 19 юни 1877 г. и 11 август 1877 г., но

също така светът би останал изумен от коварството на този герой и храбрец, когато узнае за избитите пленници-турци от войската на Вейсел паша. Пленникът не се убива безразборно и това е едно зверско и некултурно дело, поне така е прието при смекчающите понятия за войната. В освобожденската война българинът-опълченец взе участие и се би за свобода. Свободата бе на устата на всички, в ума на всички, в цялото естество на българина тогава. Свободата носеше нов живот, живот творчески, в който да се прояви израсналия и достойния за свобода. А той се прояви в случаите, които приведохме, като най-мерзкия незаслужаващ свободата, за която се проля толкова кръв. Но прояви се робът, който още нямаше гражданското възпитание и социално чувство тогава. Обаче след 50 години свободен живот как да гледаме на "неотговорните фактори"? Още повече, че те не са единици, а една организация в управлението тогава, която мълком биде одобрявана от всички "партии на реда" и от духовните водачи на народа — владиците, които от тогава се присъединиха към управляващите и оттогава заговориха повисоко за "православната църква". Нищо чудно и в случая, че духовните водачи вземат участие в делото на "неотговорните фактори", защото нашето духовенство е прототип на гръцкото, особено след залеза на Антима, Илариона и др., които от времето на рядкостите и особеностите на българския дух са били от духовенството – българи да проявят здравото у българина, за да заслужи и му бъде провидението свободата за нов живот. Не видя ли нашето духовенство пример от гърците калугери от Атон, които в 1913 г. излязоха из килиите си и въоръжени ведно с войската гръцка се втурнаха да преследват и изтребляват де що е българско в Тракия и Източна Македония. Българският народ бе на горящия костер на "неотговорните фактори", партизанските страсти бушуваха и даваха ход и насърчение на делото на "неотговорните фактори", на мерзостта на българина и неговата робска душа, на неговото фалшиво християнство и нашите духовни водачи нито зъб обелиха да кажат утеха за страдащите поне, ако не укор за главорезите.

От казаното до тук трябва да се помисли и види горката участ за бъдещето на българския народ. И наистина песимизмът волю или неволю обладава човека, ако човек няма прозрението да вижда, че залогът за дадената свобода е твърд и изстъпленията на робската натура и тилови герои — "неотговорните фактори", не могат да удавят и обезличат този залог, защото той се подхранва с толкова нови и нови издънки на истинско съзнание за свобода и човечност и че са видели плодовете на свободата — толкова културност и толкова начетеност и обладаване всички полета и заложби за прогрес на народа, които до освобождението не е имало. Ще дойде ден, когато народът ще порастне духовно и ще се срами от делата на "неотговорните фактори", като изпрати всички такива и техните крепители — рушители на свободата и нейните основи — по дяволите, да няма помен от тях. Ще дойде ден, когато жертвите за свободата народна и за нейната охрана ще принесат обилен плод за цялостно възпитание в свободния дух, за да няма мъка по опазване ценните завети на безценната кръв, пролята за тях. Инак не би имало смисъл да се дава свободата. Провидението опит не прави.

Обаче "неотговорните фактори" твърдят, че станалото било при междуособици — въстание против властта — та да се сведе делото им, че "който вади нож, от нож умира." Нищо подобно. Нито един от "неотговорните фактори" не е загинал. Те се появиха като хуна за мъст само след нападението на царя при Арабаконак и след взрива и катастрофата на черквата "Св. Неделя" в София. Нападението на царя бе от прибягнали от Сърбия прокудени емигрантски четници и взривът в "Св. Неделя" дело на анархисти-провокатори, които бяха изловени и наказани. След това обаче "н. ф." се втурнаха по домовете и извлачиха жертвите си със силата на властта, на която никой не се съпротивляваше. А вземените от домовете им не виждаха вече бял свят. Никакъв съд над никого не се произнесе, никаква присъда над никого — да му се посочи вината. Против всякакъв закон и гаранциите на конституцията

за сигурността на живота бидоха избити десетки хиляди с най-ужасни средства: живи изгорени и пр.

Но да се допусне дори, че е имало въстание или зародиш на такова. Как цивилизовани народи постъпиха и така чрез масово изтребление противниците с "неотговорни фактори"? Турция преди 60 години — нецивилизована тогава — при Априлското въстание има само един Батак, дело на фанатизирани помаци, което стана нейният гроб, а всички други уличени бидоха изпратени на заточение или избесени, но с присъди: на всеки обесен на гърдите окачваха "илям" — присъдата му, издадена от чрезвичайния съд, който съдеше виновните и наказваше. Но много невинни са пострадали, ако и чрез съд. Вярно. Но все пак чрез съд дивата тогава Турция облече грозното си злодейство. През размирните години на Стамболова /1887 — 1891/ бидоха смъртно наказани Миларов, Паница пак чрез съд. В Германия станаха революционни опити и на затворения Ернст Толер бе позволено като поет да пише от затвора и никого не наказаха, нито отидоха да обезпокоят невинни. През Септемврийското въстание, ако паднаха стотина въстаници, хиляди-хиляди отпосле бидоха извлечени из домовете им и избити по нивите или фърлени в Дунава и Марица. Ето това дело на "н. ф." е онова проявление на роба, а може би някоя наследствена черта от древността, сега намерила случая да се прояви, за да отрупа с отговорност и грях — карма — цял народ; да тъне прогресът на народа, който трябваше да настъпи в свободата, дадена му за това именно. Печалното е, че няма проблясък на съзнанието за стореното като спирачка на прогреса на народа, като карма, която ще го задържа от прогреса, докато плати скъпо за делото на "н. ф." Трудна еволюция към възход при типовете на "н. ф." На добрия и трудолюбив български народ, но... ще плаща скъпо, докато разбере, че паралелно с всяко знание трябва възпитание, ако не и първо възпитание и "страх божи", съзнание и съвест за човечност и после други постижения. Бъдещето е тъмно. "Н.ф." още покриват земята. Какво ще бъде, когато се отдръпнат утре? Не ще ли ги заместят

други да отмъщават тям и да се насади за дълго една "вендета" и стане народът плячка и попадне в робия да изплаща още по-скъпо? Бог да пази, нищо друго не може да се каже. Бог да пази и вразумява, виновните само да понесат заслуженото си и заплатят за глупостта си.

МИЛЮ КАСАБОВ

НАРОДНИ ПРИКАЗКИ*

БОГАТСТВОТО ЗАКОРАВЯВА СЪРЦЕТО, ЩАСТИЕ ИМА, КЪДЕТО СЪПРУЗИТЕ СА ЕДНО СЪРЦЕ

По пътя се застигнали трима младежи, които продължили заедно и се разговаряли. Те, ако и да били от различни села, всички тръгнали на път към една цел - да дирят работа и да търсят щастието си.

Скоро пристигнали до една чешма с изобилна вода, която изтичала из два чучура. Спрели при чешмата да починат и незабелязано при тях дошъл един старец. Той поздравил младежите и поседнал при тях, а после ги попитал къде отиват и каква им е надеждата за в бъдеще. Като казали, че пътуват да дирят работа и щастието си, единият от другарите рекъл: "Да ще Господ от тая чешма да текне вино, ще давам безплатно на всички, които минават от тука." Вторият погледнал полето, цяло почерняло от гарги, и казал: "Да ще Господ ония гарги да станат овце, ще направя мандри и като минават и заминават хора от тука, ще ги храня и поя с масло и мляко, без да им вземам пари."

Старецът казал само: "Господ дава, Господ дава!" и веднага чешмата забликала вино вместо вода, а полето се огласило от блеенето на овце.

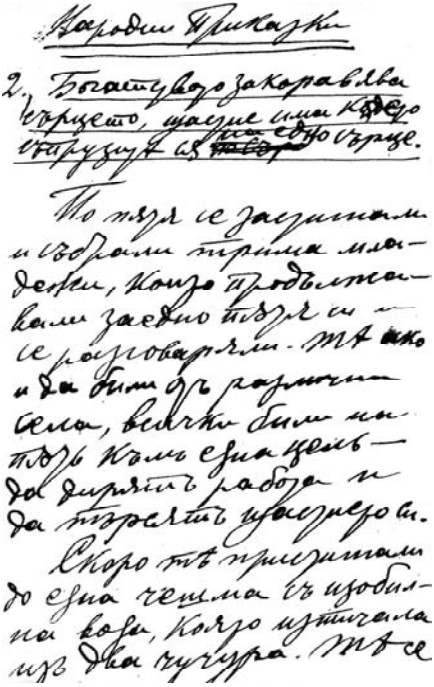
Тогава старецът попитал третия от другарите: "А ти какво желаеш, синко?"

- Аз нищо друго не желая, дядо, освен жена на моето сърце.

- Върви по-скоро с мене, защото тази вечер такава жена ще венчават за другиго, казал старецът.

Първите двама останали: единият при чешмата с виното, а другият почнал да събира пръснатите по полето овце.

* Публикуват се за първи път.

Третият от другарите тръгнал със стареца и след залез на слънцето стигнали в едно село.

Те се отправили към една осветена къща, в която вече булката и младоженецът изправени очаквали да започне попът венчаването им.

Щом влезли в къщата старецът и младежът, сватовете започнали да спорят, докато се скарали и тези от страната на младоженеца го дръпнали и напуснали къщата и сватбата.

Булката останала сама със своите си, а старецът побързал да тури младежа до нея и казал на попа да венчава, защото този брак щял да бъде от Бога благословен. И на булката, и на нейните близки това се видяло много добро и навременно, та с радост се съгласили.

Щом се свършила венчавката, старецът се изгубил, а младоженецът разправил всичко, каквото се било случило в този ден. Така младите заживели радостно и предано един към друг.

***

Този, който останал при чешмата, отначало почнал да приема от тия, които черпил с вино, само подаръци, докато видял скоро, че събрал много пари. Скоро сърцето му се привързало към парите и той пожелал да има още повече, затова почнал да продава виното. Направил голяма кръчма и стаи за гости и вече никому без пари вино не давал, като се оправдавал, че никой никому не слугува безплатно, че той се трудил и харчил, за да

направи тези сгради. Дотам се увлякъл в сребролюбие, че щом някой пътник поисквал вино, го питал: "А пари имаш ли?"

Също и овчарят забогатял скоро и продавал млякото вместо да го дава безплатно. Колкото немощни и уморени пътници му искали мляко, за да се подкрепят, той най-първо питал имат ли пари, вземал ги и тогава давал мляко или сирене. И той намирал това си поведение за справедливо, защото приготвил помещения за овцете и трябвало да им осигурява храна за зимата и да ги пасе през лятото.

***

Старецът бил самият Господ. Отишъл да споходи той тримата пътни другари, на които дал по желанието им каквото поискали.

Като беден и изнемощял старец първо се отбил при притежателя на чешмата с вино и намерил, че той вече продава само на едро - коли с бъчви влизали празни в една врата, а други пълни излизали из друга врата. На пътници и на посетители нямало кой да обръща внимание. Старецът треперещ се примолил за чаша вино, за да се съвземе и отмори, ала кръчмарят бързо го запитал: "А пари имаш ли?" Тогава Господ си вдигнал ръката нагоре и чешмата започнала да си тече вода и от двата чучура.

Отишъл и при овчаря. И тука коли със каци сирене и масло натоварени се канели за път. Старецът поискал от овчаря да му даде бучка сиренце и малко мляко, за да подкрепи силите си.

- А пари имаш ли? - строснато попитал овчарят.

- Нямам,синко! Беден и немощен съм и пътят ме смаза, дай ми за Бога да се почерпя. Бог ще ти плати за мене.

- Като нямаш пари, отивай си по пътя, без пари никой не дава.

Господ вдигнал ръката си нагоре и по полето заграчили вместо да блеят овце.

Тогава отишъл и при третия младеж. Почукал на портата и младата жена излязла насреща му. Старецът почнал да се моли да го приберат тази вечер, макар под стряхата си, защото какъвто бил кален и с рани, не бил за вкъщи.

- Как така,дядо, че и ние нали сме хора, пък и откога чакаме гостенин да ни дойде! Добре дошъл, заповядай. Стопанинът ми скоро ще си дойде от нивата.

Целунала ръката на стареца и го въвела вкъщи. Постлала му ново китено одеяло, подложила му възглавница и го поканила да седне край огнището и се разшетала да приготвя вечеря. Скоро тя замесила и опекла топла пита, разточила и баница, а в тенджерата вече вряла вкусна гостба.

Ето и мъжът се завърнал от нивата. Жена му изскочила вън и бързо с радост му съобщила, че им дошъл гостенин. Стопанинът и не разпрегнал воловете, а припнал вкъщи, поклонил се още от вратата на стареца и се разговорил: "Добре дошъл, дядо! Добре, че си ни посетил, дядо, да прекараме и ние радостно с гостенин." И целунал ръка на стареца.

Стопанката разпрегнала воловете, въвела ги в обора и насламила. Като се завърнала вкъщи, събула цървулите на дядото и на мъжа си и с топла вода им измила краката и ги избърсала. Стопанинът пък станал и почнал да помага на жена си до измият главата и лицето на дядото. Те внимателно изчистили всичките му струпи и рани и ги намазали с прясно масло. И двамата изказвали с думи голямото си задоволство, че Бог им пратил гостенин, за да му послужат, затова били наистина доволни и щастливи.

Стопанката сложила трапезата и двамата поканили гостенина най-напред да благодарят на Бога за това скромно ястие и да вечерят. Постоянно подканяли дядото да яде, като му поднасяли по-мекичък хляб или по-хубава гостба.

След вечерята разговаряли и разпитвали стареца, като стопанинът украсявал разговора и с много хубави приказки. Старецът току се извинявал, че им е направил труд, че им причинява неприятности с неговите рани и недъгавост, че не заслужавал да полагат толкова грижи за него, че ще ги безпокои с кашлицата си...

Мъжът и жената бързали, като от една уста да отговарят на стареца, че те са доволни за всякакъв гостенин, който Бог им пратил, а особено са доволни от такъв гостенин, на комуто трябва да се послужи и да му се облекчат раните и недъзите.

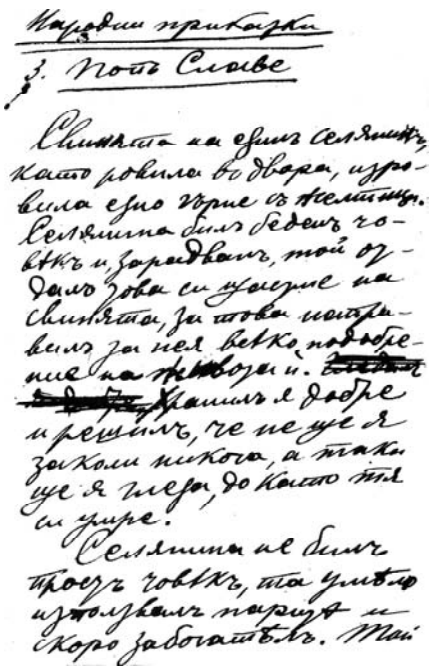
Старецът преспал в къщата при стопаните. Постлали му дебели меки постелки и завивки и чак на утрото след топлата закуска вдигнал ръката си и ги благословил, а те веднага познали същия старец, който ги събрал и задомил.

Старецът се загубил пред очите им, а те с радост се върнали вкъщи и останали щастливи до края на живота си.

ПОП СЛАВЕ

Свинята на един селянин, като ровила в двора, изровила едно гърне с жълтици. Селянинът бил дебел човек и, зарадван, той отдал това си щастие на свинята, затова потърсил за нея вечно подобрение на живота й. Хранил я добре и решил, че не ще я заколи никога, а така ще я гледа, докато тя си умре.

Селянинът не бил прост човек, та умело използвал парите и скоро забогатял. Той станал първият човек в селото. Всичко негово било най-хубаво: къщи най-хубави; хамбари и плевни керемидени; добитък всякакъв: овце и кози цели стада, както и телци цели черди и всичко от хубаво по-хубаво.

Но свинята, при все че била добре гледана, се разболяла от гърлица и умряла.

Селянинът поискал да направи помен на любимата му свиня, толкова й бил признателен. Той дал угощение и поканил попа да опее свинята.

Попът се възмутил и отказал, като казал, че за нищо на света не ще направи това.

Селянинът настоявал и казал на попа, че, ако за

опелото на един човек се плаща 50 лева, той за опелото на свинята ще даде 50 наполеона.

Попът все отказвал, но вече с половин уста.50-те наполеона почнали да замъгляват главата му.

Селянинът казал, че 100 ще даде, само и само свинята му да се опее.

Попът потреперал, но се борил в себе си. Какво ще кажат хората? Где се е чуло и видяло свиня да се опява? Ами владиката, като се научи утре, брадата му ще остриже, ще го разпопи.

Селянинът разбирал що става с попа, затова му казал:

- 150 ще дам. От владиката не се плаши, за владиката аз ще отговарям. С пари всичко може да се прави и поправи.

Попът се съгласил, опял свинята, а селянинът я погребал в двора на същото място, където свинята изровила парите.

Никой не видял, когато попът опял свинята. Но като не остава нищо скрито на този свят, и опелото на свинята скоро станало евтино, разнасяло се от уста на уста из селото, докато се научил и владиката за тази работа. Той повикал попа в града и след разпит и мъмрене, ако и да отричал попът, решено било той да бъде разпопен. За да вземат обаче поука и поповете от околните села, решено било разпопването да стане в селото на провинилия се поп в присъствието на всичките околни попове. И ден за разпопването бил определен, известили на всички попове в този ден да бъдат там. А владиката същия ден щял да отпътува от града в селото.

Завърнал се от града попът угрижен и смазан духом и отишъл при селянина, комуто разправил всичко и почнал да се окайва, че сглупил и че утре децата му и той ще гладуват, като го разпопят. Селянинът го успокоявял, че нищо лошо не ще му се случи и че той ще отговаря за всичко.

За посрещането на владиката кметът разпоредил да се приготви всичко в къщата на богатия селянин.

В деня, когато щял да пристигне владиката в селото, селянинът се облякъл с кожавите дрехи на козаря и отишъл да пасе козите, които закарал в трънака край пътя, откъдето щял

да дойде владиката. Като видял селянинът, че по пътя се задават файтони, той се затичал насреща, свалил и замахал с рунтавия кожен калпак и викал да се спрат файтоните.

- Спрете - казал владиката, - да видим какво иска този козар.

- Ела, дядо владика - казал селянинът, - ще те моля нещо. Ти нали си, който правиш поповете?

- Е, аз съм. Какво искаш?

- Имам един пърч, ще те моля да го запопиш.

И селянинът извадил от пояса си една платняна торбичка.

- Тук са 200 жълтици, ако не стигат, още ще дам, само моля да запопиш пърча, че много му мяза да бъде поп.

- Чадо, ти луд ли си бре? Как може пърч да бъде поп?

- Може, дядо владика, може! Само ела да видим каква хубава му е брадата. Ето още 200 жълтици, дядо владика. Но, моля те, запопи го, че много му прилича поп да бъде.

Владиката почнал да се оглежда и по-здраво попипал торбицата с парите.

- Като го запопиш, ще дам още 100 жълтици. Ела да го видиш само.

Владиката почнал да пристъпва към стадото и казал на козаря:

- Е, най-после улови пърча и го доведи да го видим бре!

Селянинът довел един грамаден пърч пред владиката.

- Е, добре - казал владиката, - да го запопим, бива си го, ще му мяза. Какво да му е името?

- Нека да бъде поп Славе - казал селянинът.

Владиката изрекъл някаква молитва и казал на козаря, че вече е свършил и запопил поп Славе, та да му даде обещаните още 100 жълтици.

Селянинът дал 100-те жълтици. Владиката тръгнал към файтона, а селянинът съблякъл дрехите на козаря и бързо по друг път си заминал вкъщи. Той изпреварил файтоните и бил вече преоблечен с премяната си между посрещачите.

Скоро владиката пристигнал с дякона и други двама попове. Селяните ги посрещнали. Тук били всички попове от

околните села. Всички целували ръка на владиката и го отвели в приготвената за него стая в къщата на селянина.

Сложили трапеза да похапнат всички, а след като била вдигната трапезата, владиката повикал попа и му казал да застане прав до вратата. В същата стая останали всички попове и стопанинът на къщата.

Владиката запитал поповете дали всички са дошли, да не би някой да отсъства. Ако има още някой да идва, да почакат, а ако всички са тука, да се почне работата, за която са се събрали, казал владиката.

Поповете, като се поогледали, отговорили, че всички са тука и няма другиго да очакват.

Тогава селянинът казал:

- Поп Славе още не е тук, дядо владика.

Владиката се замислил дълбоко и казал да впрегнат файтоните, а попа от селото той ще повика в града, защото сега трябвало бързо да се завърне, а поповете да се разотиват по селата си.

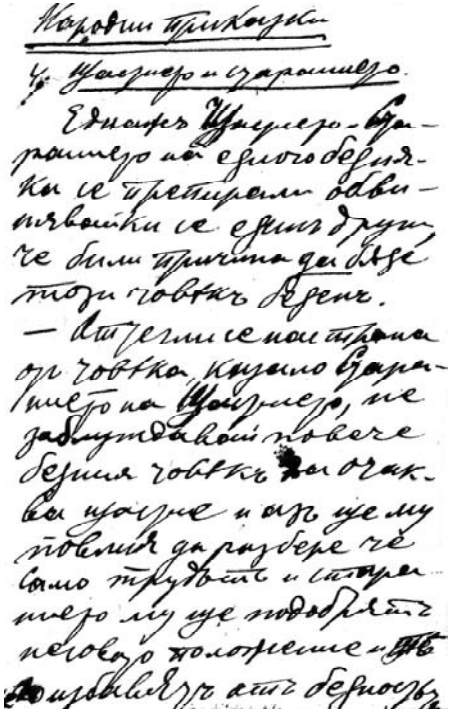
Скоро файтоните потеглили към града, владиката се завърнал и никога не повикал попа при себе си.

ЩАСТИЕТО И СТАРАНИЕТО

Веднъж Щастието и Старанието на едного бедняка се препирали, обвинявайки се един други, че били причина да бъде този човек беден.

- Оттегли се настрана от човека - казало Старанието на Щастието. -Не заблуждавай повече бедния човек да очаква щастие и аз ще му повлияя да разбере, че само трудът и старанието му ще подобрят неговото положение и те ще го избавят от бедността.

- Не- казало Щастието, - само с труд и старание , без щастие, човекът ще се измъчва и не ще види спокойни дни. Но понеже ти искаш без мене да повдигнеш благосъстоянието му, аз ще отстъпя и ти го предавам напълно, само ще

наблюдавам докъде ще доведеш бедния човечец.

Човекът бил толкова беден, че не можел да остане у дома си да гледа нуждите на къщата, гладните си и необлечени деца, та скитал по полето да разбива ума си и да мисли какво да прави и какво да предприеме.

Така, като вървял, срещнал Старанието и се разприказвали... Човекът се заоплаквал с бедността си, а Старанието го утешавало и насърчавало.

- Ти не си първият беден човек. Колко бедни е имало преди тебе и после са ставали заможни, но трябва да се трудиш и да се стараеш да постигнеш по-добро положение. Само като се старае човек постоянно, достига най-после да се замогне.

- Да се старая, добре, разбирам, но с какво, като нямам нищо, дори хляб не мога да купя днес на децата си? Ниви, лозя нямам, няма от що да откъсна, за да имам от малко-малко, че да се старая за повечко да придобия.

- Дюкянче нали имаш?

- За какво ми е дюкянът, когато няма стока в него!

- Ти си иди у дома и си отвори дюкяна, па редовно постоянствай, старай се да си все в дюкяна си и не бой се! Ето, ти нямаш нищо, но аз на колцина такива съм помогнал и съм ги виждал после заможни, като са ме слушали и са се стараели в работата си. Затова и на тебе ще дам 500 лева, за да се заловиш на работа. Иди си сега, излез из пазаря и разгледай какво

и как се продава, па виж после да купиш това-онова, да го туриш в дюкяна си и се старай да продаваш и да завържеш мющерии. Когато се замогнеш, тогава ще ми повърнеш парите.

Бедният човек благодарил на непознатия си благодетел, като му обещал, че ще се старае от тъмни зори до късна вечер на работата си и няма да забрави съвета и добрината му. Той побързал да се завърне у дома си, където оставил парите в едно гърне, в което имало малко боб, и отишъл по пазара да разгледа като каква стока да вземе и кое как да продава.

През това време минал по махалата един продавач на ябълки и децата на нашия бедняк заревали на майка си да им купи ябълки. Тя, като ги виждала, че хляб не са яли днес, рекла да им купи ябълки, за да се залъжат. Наумила си за този боб в гърнето и го занесла на ябълкарина. Той й казал,- че ще вземе боба, но ако го даде с гърнето, защото нямал място, където да изсипе боба. Жената се съгласила, взела ябълките, а ябълкаринът - гърнето с боба и с парите в него.

Когато се завърнал нашият беден човек и видял, че гърнето го няма, той узнал с ужас какво направила жена му и изпаднал в отчаяние. Не знаел просто какво да прави и пак излязъл на полето.

Старанието вече знаело за изгубените пари, затова побързало да срещне човека в полето и да го утеши. Но за да не му е мъчно за изгубените пари, Старанието турило 500 лева на моста, откъдето щял да се завърне у дома си и да намери парите. Посрещнало човека и след като се поздравили, попитало го защо е пак в полето и така замислен и защо не стои в дюкяна си. Човекът разправил що е станало с парите и почнал горко да се окайва, че не му се отдало възможност да се постарае и да спечели със заетите му пари. Старанието го утешило за сполетялата го загуба и го насърчило да не се отчайва, защото отчаянието е лош съветник. Стига да има присърце да се труди и да се старае, всичко ще се поправи, като му казало, че пак ще му заеме, но утре да дойде на това място, защото сега няма пари у себе си. Като го изпратил с насърчителни думи да се завърне при децата си.

Човекът се окуражил. Утре, мислел си той, аз ще зная

вече какво ще правя и как ще се разпоредя с парите. Той бил почти радостен, когато наближил моста и си рекъл в себе си: "Толкова пъти съм минавал този мост, нека се опитам сега да го мина на мижешката." Минал моста и не видял парите, които му били оставени от Старанието.

На другия ден на същото място се срещнали пак. Както обещало Старанието, дало пак на човека 500 лева и му казало да ги тури на сигурно място, за да не ги изгуби. За сигурно място човекът намерил, че ще е добре да ги тури в шапката си. Той разпорил хастара на шапката и наместил парите там. Но като минавал през полето за дома си, един орел се спуснал над него, сграбчил шапката му с ноктите си и я отнесъл.

Човекът не се завърнал у дома си, а отчаян вече, се отправил към реката и, мъчен от мисълта, че не може да залови работа, че задлъжнява още повече на своя непознат благодетел, решил да се удави. Отишъл до реката, ала нему се сторило страшно да се фърли във водата, затова се покачил на една крива върба, надвесена над водата и полегнал на нея, като си мислел, че ще заспи и на сън, като се обръща, ще падне във водата и не ще види как ще се удави лесно-лесно.

Тогава Щастието повикало Старанието и като му показало отдалеч човека на надвесената над водата върба, казало му: "Видиш ли докъде ти доведе бедния човек? Ето, той вече е отишъл да се дави! Остави го сега ти на мене и ще видиш как аз лесно ще подобря положението му. Без щастие напусто е всяко старание.

- Нека бъде така - казало Старанието. - Опитай се сега ти сам над бедния човек да му помогнеш.

- И когато аз му помогна, тогава ще се прояви у него старание да засили положението си.

Щастието се приближило полекичка при човека и го побутнало по рамото да не се стресне и да не падне във водата.

- Какво правиш, приятелю, защо си тука на тази върба и над водата?

- Остави ме, голямо е нещастието ми!

И човекът зараправял историята на патилата си и намерението се да се удави.

- Не бой се - му казало Щастието. - Човек трябва винаги да очаква щастието си и да не се отчайва. Не се знае кога щастието на един човек ще му се усмихне. Но през живота си всеки човек среща щастието си и само да умее да го използва. Вместо да дойдеш тука да се давиш, нямаше ли си някоя мрежа да ловиш риба, белким щастието ти се усмихне...

- Имам една скъсана мрежа - казал човекът.

- Добре тогава! Виж какво ще те науча: първата риба, която уловиш, е твоя късмет, малка или голяма - тури я настрана и не я продавай, а да я сготви жена ти и всички да ядете от тази риба. Другото, каквото уловиш, можеш да продадеш.

Човекът се завърнал обнадежден от този разговор, позакърпил мрежата си и отишъл на реката. От първото хвърляне уловил една по-голяма риба. Както го научил непознатият приятел, турнал тази риба отделно.

Пак хвърлил мрежата, и пак, и пак, та наловил доста дребна риба. Завърнал се и дал на жена си голямата риба да я сготви, а другата риба приготвил да занесе на пазара и да я продаде. Жена му забелязала, че е по-добре да продаде голямата риба, за която ще му дадат повече пари, но той й казал, че голямата риба му е първият късмет и за нищо не ще я продаде.

Когато отишъл на пазара, жена му се заловила да сготви голямата риба. От продадената дребна риба човекът взел наистина малко пари, но все пак се насърчил, че днес той бил щастлив, купил хляб и си мислел утре пак да отиде на реката за риба.

Като се завърнал у дома си, жена му показала един кристален бял камък, по-голям от орех, който тя намерила в корема на рибата.

“Ех, това ще да ми е късметът”, казал си човекът и турил камъчето на поличката на прозореца.

Когато се мръкнало, видели, че камъчето осветява цялата им къща и нямало нужда от друго осветление.

“И това е добро”, казал си човекът, като вътрешно изпитвал радост и доволство - с една реч бил щастлив.

Като се нахранило семейството, останали по-дълго при светлината, която издавало чудното камъче.

Късно, когато си легнали за спане, по портата се почукало.Човекът излязъл да отвори и се завърнал с един гостенин-евреин. Той като пътник закъснял и видял отдалече, че само тази къща още свети и по светлината се отправил и намерил къщата и помолил да пренощува тази вечер. Човекът го приел.

Когато евреинът влязъл в къщата, той останал учуден, като видял , че светлината излизала от чудното камъче. Той бил богат и си турил на ума да задоволи бедния човек с пари, но само и само да купи това камъче.

Като се поразговорили и чул от човека за неговото бедно положение, евреинът му казал, че той може да стане богат, като продаде това камъче, което не е за тази къща, а би трябвало да украсява някои царски палати, и че ако е съгласен, той ще му брои за него 10 000 лева. Човекът казал, че това камъче му е късметът и не желае да го продава.

Евреинът предложил 50 000 лева, а бедният човек му казал да не се подиграва с него, макар че е беден. Евреинът си помислил, че човекът знае цената на камъчето и затова предложението му от 50 000 той взема за подигравка. Тогава му предложил 200 000 лева. Жената на човека казала на мъжа си, че като дава толкова пари евреинът, да му продадат камъчето, но човекът още не се съгласявал, като казвал, че това е късмет и не се продава.Тогава евреинът предложил 500 000 лева. Човекът, като видял, че това е една голяма сума, и като не знаел повече нищо за свойствата на камъчето, нито дали ще намери друг такъв щедър купувач, съгласил се и евреинът му броил сумата.

На утрото човекът изпратил гостенина си, радостен, че е вече богат, а евреинът също бил радостен и си заминал, като си мислел, че му се удало случай да купи такова грамадно богатство за толкова малко пари.

Така човекът се замогнал по съвета на Щастието. Станал още по-богат, защото сега той се стараел с радост на работата си и дене и нощe. Той наистина бил щастлив и прекарал щастливо останалия си живот, защото споделял щастието си.

АКТ*

В град Стара Загора, днес на 26 юни 1927 година от Рождество Христово, в петдесетата година от Освобождението на България, в деветата година от Царуването на Негово Величество Борис III Цар на Българите, при министерствуването на кабинета под Председателствуването на г. Андрея Ляпчев - министър– председател и министър на Вътрешните работи и Народното здраве, при Митрополита на Старозагорската епархия Негово Високо Преосвещенство Г-н Павел, при заместника на Старо-Загорския окръжен Управител, Началника на Старо-Загорската околия г. Илия Пенев, при Кмета на град Стара Загора г. Стефан Г. Кюмюрев, при Началника на Старо-Загорския гарнизон г. Подполковник Петър Пашев, при останалите живи ратници за освобождението на България, българи опълченци живящи в Стара Загора Г. Г. Стефан Чореев, Никола Стойков, Стойчо Алексов, Георги Славов, Димитър Х. Генчев , Кольо Белчев, Михаил Пенов от с. Бенковски и Илчо Драгиев от с. Коларово - **Смесената комисия** при Поборническо Опълченско Дружество "Шипка"и Доброволческото Дружество "Сливница" в Стара Загора за въздигане Паметник Църква Мавзолей в памет на падналите борци - българи опълченци и руски войници от отряда на Генерал Гурко в боя с Сюлюманпашовите орди на 19 юли 1877 година при защитата на града и освобождението на България, с застаналия начело на тази инициатива Г. Генерал Лейтенант Иван Вълков Министър на войната, с съдействието на родолюбивите, здравни и просветни организации в града в следния състав на управително тяло: Почетен Председател Н. В. Преосвещенство Старозагорский Митрополит г. г. Павел, Председател г. Стефан Чореев - опълченец, Подпредседател - г. Д-р Йордан Ангелов - доброволец, Секретар-Касиер г. Милю Касабов - доброволец и членове:

* Публикува се за първи път.

АКТЪ

Съборна Комисия при Политическото Отечественно Дружество „Шипка“ и Доброволческото Дружество „Бунивища“ въ гр. Старозагора:

Почетенъ Председатель: Старозагорский Митрополитъ Методий

Председатель: Стефанъ Т. Ковачевъ

Подпредседатель: Др. Ив. Христовъ

Секретаръ-Касиеръ: Н. Кънчевъ

Членове: Н. Стойковъ, Ив. Стоевъ, Ф. Зоровъ, Ив. Ангеловъ, Ив. Мирчевъ

Членове: В. Стоевъ, Ст. Ковачевъ, Марко Ив. Поповъ, А. Кубадинъ

Г. Старо - Загорский Окръжен Управител - доскоро - г. Стефан Андреев и сега заместника му г. Илия Пенев — Старозагорски окръжен началник, Г. Началника на Старозагорския Гарнизон Подполковник Д. Пашев, г. Кмета на гр. Стара Загора Ст. Кюмюрев, от Поборническото Опълченско Дружество "**Шипка**" г-да Никола Стойков, Стойчо Алексов и Георги Славов, от Доброволческо Дружество **"Сливница**" г-да Коста Цокев, Атанас Друмев и Марко Ив. Елхов, от Дружеството на Запасните офицери г. Димитър Ботев - запасен подполковник и Васил Сейреков - запасен подполковник , от Дружеството на Запасните Подофицери "**Подполковник Калитин"** г. Генчо Т. Генчов, от Гимнастическото Дружество "**Средногорски Юнак"** г. Сава Димов и г. Христо Фатфаджиев, от Туристическото дружество "**Сърнена гора"** г. Христо Гюлеметов, от Дружество "Инвалид" г. Станчо Петров - запасен поручик, от Комитет "**Паметник"** г. Петър Тошев, от Архитектното Инженерно Дружество - Старозагорски клон г. Архитект Христо Димов и от Ловджийското дружество "Сокол" г. Васил Червенаков, с ценното съдействие на бившият Старозагорски Управител г. Стефан Андреев - запасен полковник, с щедрата помощ на Старозагорския Окръжен съвет начело с председателя му г. Георги Шиваров и с дарения на жители на гр. Стара Загора и жители от селата на Старозагорската околия и на селски общини от Старозагорски окръг и на други родолюбиви българи и общини из България - постави основния камък и съгради по проекта и при надзора на Архитекта Атанас Донков този **Паметник Саркофаг Мавзолей** на това място, което традицията на населението от 50 години редовно да го посещава всяка година на 19 юлий /1 август нов стил/ и го посочва като място, където е станало главното сражение и борбата около спасяването на Самарското знаме- знамето на Българското Опълчение, под което е паднал като седми знаменосец Командира на III Опълченска Дружина командира на Трета Опълченска Дружина Подполковник Павел Калитин.

В този **САРКОФАГ- МАВЗОЛЕЙ** се положиха събраните тук на полесражението кости на героите пролели кръвта си и дали живота си за освобождението на Българския народ от 500 годишното робство под турците, които кости досега са пазени в обща гробница на това място, и всичко туй в памет на героите и за пример и назидание на поколенията.

Смесена комисия при Поборническо
Опълченско Дружество "Шипка"
и Доброволческо Дружество
"Сливница" в гр. Ст. Загора

Почетен председател: Старозагорский Митрополит Павел
Председател: Стефан Чореев
Подпредседател: Д-р Йордан Ангелов
Секретар: Милю Касабов

Членове: /общо 19 на брой/

Статия на Милю Касабов - "Свободата"- 19 Юлий 1877 г. №5

СВОБОДАТА

Свободата е насъщна нужда за човека, каквито са въздухът, хлябът и водата. С една уговорка само, че свободата е насъщна нужда не толкози за физическото естество, колкото за духовните нужди на човека. Ето защо глад и жажда за свобода чувствува онзи човек и народ, които имат духовен подем, които са в степен на такова развитие, че чувствуват необходимостта да се проявят. Проявлението става чрез творчество. Творчеството е присъщо на порасналите души.

Които са изгубили свободата си и не се стремят да си я възвърнат, не са творчески елемент. Те могат да трупат богатства, да живеят пищно, да изживяват всяка мода и цивилизация, дори надпреварват се да са в първите редове на съвременната мода и цивилизация, но нямат ли желание те да са нещо, те да дадат нещо на другите, да са творци, те не чувствуват нуждата за свобода.

Свободата е драгоценност за живота, както на отделната личност, така и на един народ.

Както е кръвта за тялото, даваща живот и енергия, така е и свободата за проявяване на същинския живот, чрез който само човек се отличава от животните. За народите пък свободата е единственото условие за тяхното съществуване и проявление. При свободата само има желание да се живее и животът да се чувствува драгоценен. Свободата разкрива пътя към напредъка. Свободата окриля духа за завладяване на природните тайни и подчинението им за полза на човечеството. Свободата прави да проникне човешкият поглед в дълбините и във висините на окръжающата го природа, за да разкрие и изнесе ценностите из недрата на земята и из дълбините на морето, както и да се направлява във висините и разгатне

ЮЛИЙ 18

мисия при Поборническото Опълченско Дружество
паметь на падналитѣ опълченци и руси въ боя на
при Стара-Загора за освобождението на България.

Приходa отъ продажбата на този листъ е въ[redacted]за на фонда за Паметника.

Свободата

Свободата е насѫщна нужда за човѣка, каквито сѫ въздуха, хлѣба и водата. Съ една уговорка само, че свободата е насѫщна нужда не толкози за физическото естество, колкото за духовнитѣ нужди на човѣка. Ето защо гладъ и жажда за свобода чувствува онзи човѣкъ и народъ, които иматъ духовенъ подемъ, които сѫ въ степень на такова развитие, че чувствуватъ необходимостьта да се проявятъ. Проявлението став[redacted]

Безъ свобода е немислимо никакво културно творчество. Свободата ражда и създава творци на културни ценности, само когато се помни, че свободата е дадена именно за проявление на сѫщинския, на културния животъ.

Българския народъ е билъ за 500 години безъ свобода —билъ е робъ. Никаква културна дейность, никакви културни постижения и придобивки нѣма той презъ това время. Той е запазилъ само презъ дългия периодъ на робството мѣстото си, едното отъ условията за проявяване на сѫщински животъ, защото на народитѣ се дава мѣсто и време (свобода) да проявятъ сѫщинския животъ. А сѫщинския, културния животъ е животъ съ правда, животъ

то Бога, животъ, чрезъ който се слави Твореца, а не творението.

Българския народъ следъ 500 годишно духовно и политическо робство придоби свободата си чрезъ желания и усилия основани върху истината—българския народъ пожела най-първо и е *самостоятеленъ и свободенъ духовно*. Но малка една погрешка направи тази свобода да не обхване етническата му целость. И макаръ още въ зората на освобождението си българския народъ да тръгна въ пѫтя на културните постижения чрезъ широка просвѣта; и макаръ като съзна, че свободата трѣбва да е за целия народъ, тръгна въ пѫтя на своето на[redacted]е се виждаше нишката на истината, и въ своя народното миналото, което ще ги вдъхнови, защото отъ миналато на българския народъ може само вдъхновение и мощь да се придобива за културно творчество; ще погледнатъ на дѣла, като това на Смѣсената Комисия, които овѣковѣчаватъ подвизитѣ на героитѣ и ще разбератъ, че сѫ вложени заложби отъ признателность, която е спасителна за живота на единъ народъ. Съ това богатство отъ миналото и скромното таквозъ отъ настоящето ще победи младото поколение циклони и хидри застрашаващи милата народна свобода.

М. К-въ.

тяхната същина, за да ги завладее. Свободата извиква към всяко съвършенствувание - целта на човека в този свят - защото свободата е живителна сила, за да привежда в движение и творчество. Там, където няма свобода лична и обществена, там има само вегетиране и мъртвило.

Някои това не съзнават, особено когато свободата е наследена, когато тя е подарена и когато в двата случая не се размишлява за нейното значение и роля в живота.

Свободата не се придобива с усилия, тя се дава на ония, които я заслужават, и се отнема от ония, които забравят за какво им е дадена свободата.

Без желание и без усилие и главно, ако желанието и усилието за придобиване на свободата не са подбудени от истината, или ако истината не е основата на желанието и усилието за едно старание да се придобие свободата, тя не се дава, колкото и желанието да е пламенно, колкото и усилието да е мощно.

Свободата се дава да се прояви животът. Животът не е ядене и пиене. Животът не е видимото на физическо състояние, такова има у всички бубулечки и животни. Животът е вътрешен жар, който се дава на личността, за да се прояви като творец. Животът е творчество на ценности, които да преживеят вековете. А такива са съвършенствуването и културните придобивки на отделната личност и на народа.

Без свобода е немислимо никакво културно творчество. Свободата ражда и създава творци на културни ценности, само когато се помни, че свободата е дадена именно за проявление на същинския, на културния живот.

Българският народ е бил за 500 години без свобода - бил е роб. Никаква културна дейност, никакви културни постижения и придобивки няма той през това време. Той е запазил само през дългия период на робството мястото си, едното от условията за проявяване на същинския живот, защото на народите се дава място и време (свобода) да проявяват същинския живот. А същинския, културния живот е живот с правда, живот по Бога, живот, чрез който се слави Твореца, а не творението.

Българският народ след 500-годишно духовно и политическо робство придоби свободата си чрез желания и усилия, основани върху истината - българският народ пожела най-първо да е *самостоятелен и свободен духовно.* Но малка една погрешка направи тази свобода да не обхване етническата му целост. И макар още в зората на освобождението си българският народ да тръгна в пътя на културните постижения чрез широка просвета; и макар, като съзна, че свободата

трябва да е за целия народ, тръгна в пътя на своето народно обединение,- но липсваше му нещо, не се виждаше нишката на истината, и в своето колосално старание той не само не постигна желаната свобода за цялото племе, но изгуби на два пъти и части от мястото си. Изгубване на мястото е зловещ предвестник за изгубване на свободата. За борците за народната свобода, особено за ветераните опълченци, които са към края на своя живот, това състояние на българския народ, тези териториални загуби, тези зловещи признаци за изгубване на милата ни свобода, са крайно тягостни и непоносими. Те стават по-тягостни, когато разединението е обхванало народните слоеве, когато престъпността се шири, когато за ценността на свободата малко се говори, а повратът към робските инстинкти се обнаружва, когато народното благоденствие се щурмува от изменници, когато са се струпали върху народа толкова кармични постижения и пр. и пр.

Явно е, че не за истинските народни борци, за истинските родолюбци и патриоти предстои велика задача, как да се запази сладката свобода и да се разпростре тя върху цялото българско племе. Ст.-Загорци, проявили най-малката добродетел със своята инициатива - въздигане паметник за увековечаване паметта на борците, паднали край Ст. Загора преди 52 години за народната свобода, са и трябва да бъдат в редовете на добрите български синове, които виждат съвременното зло, които милеят за запазване свободата и целостта на българското племе.

Далече всеки песимизъм. Но повелителен дълг налага на добрите ни съграждани да се групират за размисъл, за спасителна дейност, за изнамиране средство, чрез което да се запази и осигури народната свобода.

Далече всеки убийствен песимизъм. Защото, когато мнозина гледат с недоверие на сегашното младо поколение, не знаят или забравят, че из недрата на народа израстват сили за творчество, за културни постижения, които сили не са в дворците, а из хижите и къщурките. Тези сили, като виждат делото на признателний народ към жертвите за неговата сво-

бода, като гледат на въздигнатите паметници и техните символи, ще черпят вдъхновение и мощ за реализиране на постижения, каквито сега и на ума ни не идват. Тези скрити сили на народа, това са праведниците, за които ще живее България. Ще премине сегашният циклон на помрачение и бесът за спекула. Не виждаме ли какви нови обществени формации за трезвеност се зараждат, какви организации за подем, за пречистване, за съвършенствуване и отърсване от съвременната гнилота? Всички тези сили ще погледнат на народното минало, което ще ги вдъхнови, защото от миналото на българския народ може само вдъхновение и мощ да се придобива за културно творчество; ще погледнат на дела, като това на Смесената Комисия, които увековечават подвизите на героите, и ще разберат, че са вложени заложби от признателност, която е спасителна за живота на един народ. С това богатство от миналото и скромното таквоз от настоящето ще победи младото поколение циклони и хидри, застрашаващи милата народна свобода.

М.К-в

Драги братя и сестри,*

В няколко беседи смятам да разгледам по-надълго и нашироко проблема на въздържанието, за което сме дали тържествено обещание.

Въздържанието днес е идеята, която се шири по света при толкова отрицателност и твърда почва за нейното насаждане и вирееене. Кризи, материални и духовни, себизъм и алчност, война на всички, против всички е атмосферата днес. Но пък апостолите на въздържанието са мнозина. Мнозина, които ратуват за разпространение на въздържанието. Знаете, че в малката България има толкова сдружения - гражданско, младежко, учителско, ученическо, железничарско, лекарско, евангелско и пр. въздържателни дружества. А към всички тия и сдружението за борба с алкохолизма - орденът - Н. О. Г. Т. със своите ложи ратува за въздържанието. С тази разлика, че за ордена, сиреч за него въздържанието не е цел, а средство. Средство за издигане на личността чрез отрезвлението, което носи въздържанието. Издигане на личността: защо, за какво? Забележете: издигане, съвършенствуване, закрепване. Значи има несъвършенство, незакрепеност в човека /личността/ и че много е необходимо, трябва човекът /личността/ да се издигне, да закрепне, да се съвършенствува. Защо? Защото най-голямото нещастие за света иде от нехарактерните хора, от хората без гръбнак.

Ние се радваме и дивим на природата, защото виждаме в нея красота и хармония. Ние се очароваме от всяка красота и благоговеем пред хармоничното, красивото и силното. А красивото и силното се очертават в стройни линии - хармония. Но най-нежната красота има нужда от здрави вътрешни опори, иначе тя се разпада.

Всяка красота у човека има своята опора у гръбнака, о когото здраво са захванати другите подпори. Има ли красота у гърбавия?

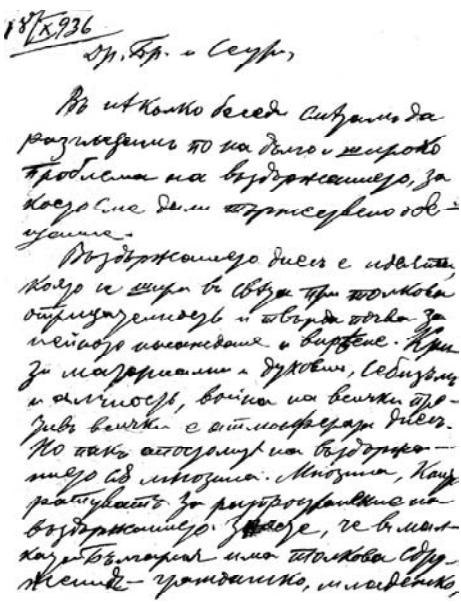
---

* Публикува се за първи път.

Самите личности имат здрав гръбнак, фактически и духовен. Но силните личности днес са голяма рядкост. Особено тези със здрав духовен гръбнак. Животът е пълен със слабаци, които лесно чупят гръбнака си и лесно казват "да" на всичко и навсякъде. Това са душевно гърбавите, а инак външно, ако и красиви, правят да се отвращаваме от тях, от постъпките и делата им. Често тук е многото грозота и духовна пустота, немощта и хилавостта в живота на съвременния човек.

Всички тия безформени хора образуват мекотелната маса на обществото, несъвършените, незакрепените. Те са тестото, от което демагозите и хитреците правят и пекат своите пити. И държат света.

Мекотелите са за съжаление, защото са куп от безразборна строителна материя, движеща се под напора на всеки вятър. Плът без кости, хора без опора, без гръбнак. Но най-вече хора без духовен гръбнак, безсъвестни егоисти. Техният ум е без опора, техните чувства - лигави, тяхното въображение - мекотело. Такива хора не могат да понасят собствената си тежест, собствените си тегоби, свличат се като месо без кост. Кръвта не може да бие в такова тяло, тя се подпушва. Чувствата се пилеят в тая пихтиеста маса.А душата? О! Тя иска криле, да литне! Но къде ще бъдат прикачени крилете, като няма нищо твърдо, о което да се държат? Тогава питам: има ли стойност у такава безформена пихтиеста маса? Човек е велик само по духа си, който търси подходящо жилище. Великият човешки

дух не е у пияницата, не е у вонящия пушач, не е у блудника.

Искаме ли да изтръгнем искра, трябва ни чук и наковалня. А безгръбначният, мекотелият - чук и наковалня ли са? Чук и наковалня - тези ръбести и тежки инструменти как ще стоят у разплулата се плътска маса на пияницата, на мекотелието въобще?

За великия човешки дух е необходимо да има у човека метал /здравина - твърдост/, поне желязо, ако не благороден метал.

Защото всичките чувства не са лигавене. Красотата и силата нямат общо с мекотелието.

Всички казват, че днешното човечество върви към гибел, защото душата му е мека - плътска. Плътски хора с плътски души. Мекота и разнеженост, никакви твърдини, никакви сводове, никакви гранитни колони в днешния живот.

Какъв дух може да обладава в безгръбначните и мекотелите? Само дух на безформието. От такова човешко тесто не може да излезе нищо свежо, стройно и трайно.

Нуждата на днешното време прочее е на души с динамично острие, от души свредели, които да пробиват дълбоко и в най-коравите канари; от мозъци, които с плуга на коравата си мисъл да порят и разорават целината на живота.

Где ги? Щом са нужни такива твърди души, твърди характери, твърди мозъци като най-сигурното средство за противодействие на мекотелието, то да ги създадеме. Това ни вещае, това ни казва, за това ратува Г. О. Н. Т. Това е целта на ордена - издигната личност, твърди нрави, съвършен човек, закрепнали хора, за да има стойност, красота и хармония; щастие, мир и радост за всички. Това преследват и проповядват всички религиозни и идейни сдружения и общества. Да създадат личности с и върху твърдините на добродетелите. Обаче много от тях забравят първото стъпало към великите добродетели - въздържанието именно, което орденът взема за средство към постигане на висшето съвършенсвуване, към твърдините на красотата и хармонията в живота.

Въздържанието прочее, така важно за стройност в света, трябва да изучим основно. С него ще се занимаем в следващите беседи.

Драги братя и сестри, уважаеми съидейници и гости,

Ето /че/ сме пред прага на Н/овата/ г/одина/. Обикновено светът гледа на Н/овата/ г/одина/ като на малко пъргаво и игриво дете, а ето - питате се: Що ще този старец? Нека не ви смущават побелелите ми коси.

Да завършим угощението с въздържателни гостби тая вечер, мене се падна честта да ви поднеса десерта и ви поздравя с благапожелания за новата година.

Ние, въздържателите, предпочитаме за десерт гроздето - царя на плодовете - и гроздовия сок като хранителни, укрепителни и здравословни /церителни/.

Дано десертът, който ще ви поднеса, като гроздето ви нахрани с радост и мир, да ви укрепи с доверие и вяра и да ви излекува от слабостите към светския лек и разгулен живот.

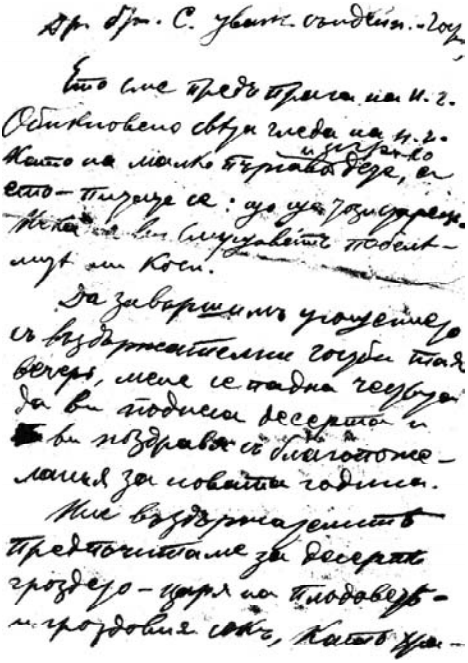
Преди да благопожелаваме, редно е да погледнем в миналото и като се виждаме живи и здрави, да благодариме за живота, че го имаме още като върховно благо и дар и да го оцениме такъв, за да се трудим в предстоящето, да го разработим и облагородим, та да направим за всички той да бъде радостен, светъл и слънчев.

Но нима сега животът не е светъл и щастлив?

О! Ако беше такъв, нямаше хората да очакват с трепет часа на Н. година и да си благопожелават нов щастлив живот.

Ето, пред прага на Новата година стои още открит големият исторически мир на 1936 г., изписан и изцапан... Със що?

Със сълзи и кърви... Значи животът е бил жесток, тъмен и окаянен. Защо? Защото онаследили от бащи и деди тежките разстройства физически, умствени и душевни поради алкохолизъм, а самите ние още служим и жертви принасяме на чудовището алкохол, работим в градината на живота, като отглеждаме отровни бурени: татула на пиянството, тръните на завистта - омразата, бодилът на буйството и скандалите, паламидата на безверието и изневярата, отръка и каниша на побоищата и убийствата,

отровното биле на блуд и нечистота, старото биле на прелюбодеянието и мерзостта. Как ви се вижда картината? Тогава какъв да наречем този и такъв живот, ако не тъмен, беден и окаян? Такъв живот никой не иска, но мнозина се завличат по него, макар че всички искат живота радостен, мирен, светъл, слънчев.

Как можем да го имаме? Много просто. Като се просветим и дойдем в съзнание, че трябва да почистим градината на живота от упоителните и отровни бурени и вместо тях да отглеждаме цветята всякой в душата си и живота си и ще блещи общественият живот светъл, радостен и слънчев, а лалетата на въздържанието и трезвеността , карамфилите на красотата, хризантемите на милосърдието и благостта, зюмбюлите на вярата и доверието - между скоби казано, тогава не ще сепне като сегашния шлагер ”Други зюмбюли мене остави, мене измами” и то и пред децата, които слушат и се учат от малки да живеят утре такъв измамен, тъмен, беден и окаян живот. И ще блести като градината на живота още с красивите бегонии на мир и радост, на братството и любовта.

Добре е така - нали? Но трябва мнозина да влязат в редовете на Въздържателното дружество, за да работят върху живота сега, като се учат да скубят плевелите на порочността и отглеждат цветята на добродетелта.

Да благодарим също за свободата ни. Свободата е висше благо, което се дава, за да се прояви животът. Живот творчески, хармоничен и радостен. Да благодарим, че не злоупотребихме в свободата си и не покрихме страната си с кърви, като испанците. Но нека помним, че мнозина са в оковите на цар алкохол, та зле работят за живота. Трябва да мислим и работим за освобождението им из робството на най-подлия човешки враг и тиранин - алкохола, който преследва своите жертви до девет рода.

Сега какво да ви благопожелая за Новата година? В този час светът с вдигнати пълни пенливи чаши си пожелава"Весела година"- Сурва,сурва година, весела година. Веселието става изкуствено и затова не е трайно. Ето, веселят се по кръчми, локали, казина при чаши със спиртни питиета; веселят се в танцови зали и салони прилепени едни о други с помисли и замисли каквито щете ги наречете. Такова веселие е далеч от нас. Ние ви пожелаваме вместо веселие радост. Радостта е трепетна и иде от разумен и смислен живот. Радваме се, че виждаме рожбите си здрави и на добрия път, радваме се, че съседите ни са добре и благополучно в живота, радваме се на красотата и хармонията в природата и в живота.

Светът си пожелава още голям клас на нива, червена ябълка в градина, пълни къщи с коприна- сиреч богатство. Богатството на разумния улеснява живота, но все е покушение, враг и спирачка към щастливия живот. Ние имаме примери от пропаднали в живота Старозагорски богаташки синове.

Ние ви пожелаваме трезвеност, доверие и доволство в и от живота. И тогава ще бъдете наистина щастливи през Новата 1937 година, която честитя на всички ви.

Да повторя - нека да е честита Новата 1937 г. За много години!

Георги Янев
Баща и син

Българска
Първо издание

Редактор: **Владимир Янев**
Фотограф: **Делка Кръстева**
Формат **84/108/32**
Печатни коли **11,25**
Печатница "**Макрос**"